

**DEL PATRU CAVALERI
AI PROCAVALERI**

VICENTE BLASCO
IBÁÑEZ

Editura Albatros

VICENTE BLASCO IBÁÑEZ

CEI PATRU CAVALERI AI APOCALIPSULUI

Traducere din limba spaniolă
de ESDRA ALHASID

EDITURA ALBATROS
BUCUREȘTI ● 1979

Această lucrare s-a tradus după

Vicente Blasco Ibáñez
„LOS CUATRO JINETES DEL APOCALIPSIS“

Instituto Cubano del Libro, la Habana, 1971

CĂTRE CITITOR

În luna iulie 1914, pe cînd călătoream cu vaporul german „König Friedrich August“ de la Buenos Aires spre Franța, am surprins primele semne ale războiului care se apropia. Era același vas despre care se pomenește în primele capitole ale acestei lucrări. Nu am vrut nici să-i schimb și nici să-i slutesc numele. De altfel, în același chip am procedat și cu personajele germane ce apar încă de la începutul romanului — le-am prezentat cît mai aproape de cele autentice.

Pe acestea le-am auzit vorbind cu entuziasm despre războiul preventiv și le-am văzut sărbătorind, cu un pahar de șampanie în mînă, eventualitatea, din ce în ce mai certă, ca Germania să declare război, fără a se încurca prea mult în pretexte. Și toate acestea se petreceau departe de marile aglomerații umane, în mijlocul oceanului, acolo unde singura legătură cu restul lumii o constituiau doar știrile intermitente și confuze, pe care telegrafia fără fir a vasului le putea capta în acea ambianță agitată de mesajele pline de îngrijorare ce le schimbau între ele toate popoarele... De aceea, zîmbesc cu dispreț și mă indignez ori de cîte ori aud spunîndu-se că Germania nu a vrut războiul și că germanii nu erau doritori să ajungă la el cît mai curînd.

Primul capitol al romanului Cei patru cavaleri ai Apocalipsului mi l-a inspirat călătoria făcută întîmplător la bordul ultimului transatlantic german care a acostat în Franța.

Săptămîni mai tîrziu, stabilindu-mă în Parisul devenit pustiu, de la începutul lui septembrie 1914, cînd s-a desfășurat prima bătălie de la Marna, și guvernul francez a fost nevoit să se mute la Bordeaux, ca o măsură de pru-

dență, ambianța extraordinară a marelui oraș mi-a sugerat restul romanului. Străbătîndu-i atunci bulevardele ce duc spre Arcul de Triumf, care în acele zile păreau ale unui oraș mort și contrastau, prin lugubra lor pustietate, cu splendorile și bogățiile din vremurile de pace, mi-a creat viziunea celor patru cavaleri, flagele ale istoriei, care aveau să răstoarne pentru mulți ani ritmul existenței noastre.

După bătălia salvatoare de la Marna, guvernul reinstalîndu-se la Paris, am stat de vorbă, într-o zi, cu monsieur Poincaré, care pe vremea aceea era președintele republicii. Poincaré iubea literatura mai mult decît politica.

— Eu sînt avocatul scriitorilor — spunea el cu mîndrie, ca și cum acesta ar fi fost cel mai înalt dintre titlurile ce le deținea. Eu am apărut Academia Goncourt în toate procesele sale. Ca președinte al republicii a ținut să mă felicite pentru articolele mele spontane scrise în favoarea Franței, în primele și cele mai grele momente ale războiului, cînd viitorul ei se arăta întunecat, nesigur, spunînd că degetele unei singure mîini erau suficiente, atunci, pentru a număra, în străinătate, pe cei care susțineau cîstit și hotărît pe aliați.

— Vreau ca dumneata să mergi pe front — mi-a spus — însă nu pentru a scrie reportaje. Lucrul acesta pot să-l facă mulți. Du-te ca romancier. Observă și, cine știe, din călătoria ta să iasă o carte care să servească și cauzei noastre.

Astfel, mulțumită președintelui republicii, am putut vedea imensa scenă a bătăliei de la Marna, cînd mai erau încă proaspete urmele acelei ciocniri gigantice. M-am statornicit, la recomandăția sa, într-un sat de lîngă Reims, unde se afla cartierul general al lui Franchet d'Esperey, comandantul armatei a cincea.

În ultimul an al războiului, Franchet d'Esperey, devenit comandant al armatei din Răsărit, a învîns armata bulgară silind-o să ceară pace, ceea ce avea să grăbească sfîrșitul general al luptei. Astăzi, este mareșal al Republicii Franceze.

Romanul l-am scris la Paris, cînd trupele germane se aflau la vreo doisprezece kilometri de Capitală, și era suficient să închiriezi un automobil în Place d'Opéra pentru a te afla, în mai puțin de o oră, la cîtiva metri de tranșee, de unde se puteau auzi conversațiile, ori de

cite ori țăcănitul puștilor și al mitralierelor înceta, iar liniștea se restabilea peste dezolantele cîmpuri ale morții.

Lipsa de mijloace de comunicații din interiorul Parisului și penuria de bani pe care războiul a adus-o pentru mulți, m-au obligat să părăsesc casa elegantă, cu grădină, pe care o ocupam în apropiere de Bois de Boulogne, și să mă instalez într-un cartier popular din centru, într-o clădire destul de modestă, care adăpostea numeroși locatari, iar pereții despărțitori lăsau să treacă cu ușurință sunetele, ca și cum ar fi fost din carton.

Se părea că războiul determina un fel de atracție între locuitorii orașului, ceea ce ducea la aglomerări în anumite cartiere. Viața noastră avea ceva din viața de tabără. Copiii se jucau pe stradă la fel ca într-un cătun; erau tolerate orice zgomote și neplăceri. Cine s-ar mai fi putut plînge, ca în vremurile normale, acum cînd singura noastră preocupare era aceea de a ști dacă dușmanul avansase sau se retrăsese, cînd la căderea nopții toți priveau neliniștiți cum bolta întunecată a cerului era brăzdată de fișile luminoase ale reflectoarelor, întrebîndu-ne dacă vom dormi liniștiți sau dacă escadrițele aeriene, cu proiectilele lor, vor veni să ne întrupă somnul... !

În apartamentele clădirii în care locuiam existau vreo patru pianе, și, de la primele ore ale dimineții și pînă după miezul nopții, acordurile lor ajungeau pînă la mine. Vecinele își alungau plictiseala sau neliniștea cu cîte o melodie ușoară, interpretată stîngaci și monoton, cu gîndul la soful, tatăl sau logodnicul de pe front. În afară de aceasta, era permanenta grijă pentru cărbuni, care erau de-a dreptul pămînt, și nu încălzeau, apoi pîinea de război, dăunătoare pentru stomac, fără să mai vorbim de proasta calitate a alimentelor și de toate suferințele unei vieți triste, meschine și lipsită de glorie, în spatele unei armate care lupta.

Niciodată nu am lucrat în condiții mai vitrege. Miinile și fața mi-au crăpat de frig, iar în picioare, pentru a putea suporta mai ușor rigorile iernii, purtam ghete și ciorapi de combatant.

Așa am scris Cei patru cavaleri ai Apocalipsului.

Trebuie să recunosc că astăzi nu aș mai putea termina un roman în acea locuință mizeră, cu trei pianе deasupra și cu altul dedesubtul apartamentului meu, cu o fereastră care dădea într-o stradă rău mirositoare, din lipsa servi-

ciilor salubrității publice, și unde se jucau țipînd zeci de copilași lipsiți de tații aflați pe front, care nu căpătau permis de a-și revedea familia decît foarte rar. În plus, ea era colindată de neobosiți cîntăreți populari și de tot felul de schilozi, tolerați în mod neobișnuit.

Toată această ambianță eroică în care am fost nevoiți să trăim patru ani, în acel Paris, reamintindu-ne-o astăzi, ne uimește.

Cu toate acestea, romanul pe care l-am conceput și l-am scris în acel mic apartament din strada Rennequin a făcut înconjurul lumii, fiind tradus în limbile tuturor popoarelor civilizate și obținînd, printre unele dintre acestea, un succes pe care nu l-am bănuit niciodată.

V. B. I.

PARTEA ÎNTÎI

I. ÎN GRĂDINA DIN LA CHAPELLE EXPIATOIRE

Trebuiau să se întâlnească la ora cinci după amiază în mica grădină din la Chapelle Expiatoire, dar Julio Desnoyers a ajuns cu jumătate de oră mai devreme, cu nerăbdarea îndrăgostitului care crede că prezentându-se înainte apropie clipa întâlnirii. După ce a depășit grilajul de pe bulevardul Haussmann, și-a dat repede seama că, la Paris, luna iulie aparține verii. Scurgerea anotimpurilor era pentru el, în acele momente, ceva încâlcit care cerea calcule.

Trecuseră cinci luni de la ultimele întâlniri în acest scuar care oferă perechilor hoinare un refugiu de un calm umed și puțin funebru, alături de un bulevard în continuă mișcare și în imediata apropiere a unei mari stații de cale ferată. Ora întâlnirii era întotdeauna cinci. La lumina felinarelor recent aprinse, Julio își vedea sosind iubita, cu trupul învelit în blănuri și ducându-și mașonul la obraz, ca o mască. Salutându-l, glasul ei plăcut împrăstia, prin respirația înghețată de frig, un nimb de aburi alb și gingaș. După mai multe întâlniri pregătitoare și șovăielnice, au părăsit definitiv grădina. Dragostea ei căpătase maiestuoasa importanță a faptului consumat, și acceptase să se refugieze, între cinci și șapte, la un etaj cinci al unei clădiri din rue de la Pompe, unde își avea Julio atelierul de pictură. Perdele bine trase peste fereastra cu geamuri mari, căminul în care focul împrăstia palpații de purpură, ca singură lumină a încăperii, cîntecul monoton al samovarului fierbind alături de cestile de ceai, întreaga reculegere a unei vieți izolate, produs al dulcelui egoism, nu le-au îngăduit să observe că după amiezele deveneau mai lungi, că afară soarele încă mai strălucea din cînd în cînd în fundul puțurilor de sidef

deschise în nori, și că primăvara, timidă și palidă, începea să-și arate semnele verzi în mugurii ramurilor, suferind ultimele mușcături ale iernii, acest negru porc mistreț care îi urmărea.

Nu de mult, Julio făcuse o călătorie la Buenos Aires, întilnind în cealaltă emisferă ultimele zîmbete ale toamnei și primele vînturi reci ale pamei. Și acum, cînd credea că iarna este pentru el eternul anotimp, căci, în schimbările sale de domiciliu de la o extremitate la alta a planetei, ea îi ieșea mereu în cale, iată că aici, în mod neașteptat, îi apare vara în această grădină de cartier.

O droaie de copii alerga și țipa pe micile alei mărginite de copaci din jurul monumentului. Intrînd în parc, primul lucru pe care Julio îl văzu a fost un cerc ce venea rostogolindu-se spre picioarele sale împins de mîna unui copil. Apoi se poticni de o minge. În jurul castaniilor se afla adunat publicul obișnuit al zilelor călduroase, căutînd umbra albastrie, ciuruită de puncte de lumină. Sînt femei de serviciu din casele din apropiere care vorbesc și lucrează în același timp, urmărind cu priviri indifferente jocurile violente ale copiilor încredințați supravegherii lor, apoi burghezi din cartier care vin în grădină să-și citească ziarul lor, cu iluzia că sînt înconjurați de pacea pădurilor. Toate băncile sînt ocupate. Cîteva femei stau pe taburete pliante din pînză de cort, cu siguranța pe care ți-o conferă dreptul de proprietate. Scaunele de fier, locuri pentru care se percepe taxă, servesc drept refugiu diferitelor doamne încărcate cu pachete, burgheze din împrejurimile Parisului, ce-și așteaptă alți membri ai familiei lor, pentru a lua trenul din gara Saint-Lazare... Și Julio, într-o scrisoare propusese să se întilnească în acest loc, ca pe vremuri, considerîndu-l mai puțin frecventat. În răspunsul ei, uitînd și ea de realități, fixă ora de totdeauna, cinci, socotind că, după ce va da o raită de cîteva minute pe la *Printemps* sau la *Galleries*, sub pretextul că are de făcut cumpărături, va putea să se repeadă și pînă la grădina izolată, fără riscul de a fi văzută de careva din numeroasele ei cunoștințe.

Desnoyers savura acum o voluptate aproape uitată — aceea de a te mișca într-un spațiu vast — cînd trecînd pe aici făcea să scîrțîie sub picioare firele de nisip. Timp

de douăzeci de zile nu călcase decît pe scînduri, continuîndu-și plimbările cu automatismul unui cal de manej, pe pistă ovoidală a punții unui vapor. Picioarele, obișnuite cu legănarea valurilor, mai păstrau încă, și aici, pe pămînt ferm, o anumită senzație de mobilitate elastică. Plimbările lui cînd într-un sens, cînd în altul, nu trezeau curiozitatea celor ce ședeau pe băncile înșirate pe alea. O preocupare comună părea să-i fi cuprins pe toți, bărbați și femei. Grupurile schimbau păreri cu glas tare. Cei care țineau un ziar în mînă, vedeau cum vecinii lor se apropiiau, avînd pe fețe un zîmbet interogativ. Dispăruse dintr-odată neîncrederea și bănuiala care îi obligă pe toți locuitorii marilor orașe să se ignore reciproc, să se măsoare cu privirea ca și cum ar fi dușmani.

„Vorbesc despre război — și-a zis Desnoyers. Întregul Paris vorbește în aceste ore doar de iminența războiului.“

În afara grădinii se observa aceeași neliniște care făcea lumea mai prietenoasă și egalitară. Vinzătorii de ziare alergau pe bulevard strigînd titlurile unor gazete de seară. Goana lor nebună era întreruptă de mîinile averse ale trecătorilor, care își disputau exemplarele. Fiecare cititor era înconjurat de cîte un grup care îi cerea noutăți sau încerca să descifreze peste umeri titlurile groase și senzaționale înscrise în capul paginilor. În rue des Mathurins, de cealaltă parte a scuarului, mai mulți muncitori, în fața unei cîrciumi, la adăpostul unei perdele, ascultau comentariile unui prieten care își întovărășea cuvintele agitînd ziarul cu gesturi oratorice. Aglomerația străzilor, agitația generală a orașului, totul era la fel ca în celelalte zile, dar lui Julio i se părea că vehiculele merg mai grăbite, că în aer există un fior de tensiune, că oamenii vorbesc și zîmbesc într-un fel aparte. Se părea că toți se cunosc între ei. Chiar și pe el, femeile din grădină îl priveau ca și cum îl mai văzuse în zilele anterioare. Putea să se apropie de ele și să înceapă o discuție, fără ca să li se pară straniu.

„Vorbesc despre război“, și-a zis din nou; însă cu compătimirea unei inteligențe superioare care cunoaște viitorul și se situează deasupra impresiilor celor mulți.

Știa la ce se putea aștepta. Debarcase la zece noaptea, nu se împliniseră douăzeci și patru de ore de cînd călca pe acest pămînt, avea încă mentalitatea unuia care vine

de departe, de dincolo de nemărginitele oceane, din orizonturi lipsite de obstacole, și cu toate acestea este surprins văzându-se asaltat de preocupările care stăpînesc marile aglomerări umane. După ce a coborît de pe vapor, a zăbovit două ore într-o cafenea din Boulogne, privind cum familiile burgheze își petreceau serile în monotona placiditate a unei vieți lipsite de pericole. Apoi, trenul special al călătorilor sosiți din America îl aduse la Paris, lăsându-l la ora patru dimineața pe un peron al Gării de Nord, în brațele lui Pepe Argensola, un tînăr spaniol pe care uneori îl numea *secretarul meu*, iar alteori *scutierul meu*, pentru că niciodată nu știa cu precizie ce servicii îndeplinea. În realitate, era un amestec de prieten și de parazit, tovarășul sărac, îndatoritor și activ, care-l însoțește pe domnișorul de familie bogată ce nu se află în relații bune cu părinții, și participă la nestatorniciile bogăției acestuia, culegînd fărămiturile din zilele prospere și inventînd expediente pentru a păstra aparențele în momentele de lipsuri.

— Ce știi despre război ? a fost întrebarea pe care Argensola i-a pus-o înainte de a-i cere amănunte cu privire la rezultatul călătoriei. Vii din America de sud și trebuie să ai multe noutăți.

Apoi Julio se întinse în vechiul său pat, păstrător al unor plăcute amintiri, în timp ce „secretarul“ se plimba prin atelier vorbind despre Serbia, despre Rusia, despre Kaiser. Chiar și tînărul acesta sceptic față de tot ce nu era în directă legătură cu egoismul său părea molipsit de preocuparea generală. Cînd se trezi, scrisoarea ei, prin care îi fixase întîlnirea la ora cinci, conținea și ea cîteva cuvinte cu privire la pericolul de temut. Chiar stilul ei de îndrăgostită părea să trădeze preocuparea întregului Paris. Ieșind să ia micul dejun, portăreasa, sub pretextul unui „bun sosit“, îl rugă să-i spună noutăți. La restaurant, la cafenea, pe stradă, mereu războiul..., eventualitatea unui război cu Germania.

Desnoyers era optimist. Ce semnificație puteau să aibă aceste temeri pentru un om ca el, care a trăit mai mult de douăzeci de zile printre germani, traversînd Atlanticul sub drapelul imperiului... ?

Plecase din Buenos Aires la bordul vaporului ham-burghez *König Friedrich August*. Lumea trăia într-o pace sfîntă cînd vasul se desprinsese de țărîm. Numai în

Mexic, albi și meșii se exterminau în mod revoluționar, pentru ca nimeni să nu creadă că omul este un animal degenerat de pace. În restul planetei, popoarele dovedeau o înțelepciune extraordinară. Până și transatlanticul, acel mic univers de călători, alcătuit din cele mai diverse națiuni, părea un fragment al viitoarei societăți experimentat în timpurile prezente, o schiță a lumii viitoare, fără frontiere și fără antagonisme de rasă.

Într-o dimineață, orchestra de pe vas, care mă obliga să aud în fiecare duminică un coral de Luther, îi trezi pe toți ocupanții cabinelor de clasa întâia cu cea mai neauzită dintre *alborade*¹. Desnoyers își frecă ochii, crezând că trăiește încă fantasmеle visului. Bietii germani, mai mult răcnind, cântau *Marsilieza* pe culoare și pe punte. În fața uimirii sale, camerierul, schițând un zîmbet, căută să explice întâmplarea : „14 Iulie“. Pe vapoarele germane sînt aniversate marile sărbători ale tuturor națiunilor reprezentate la bord fie prin pasageri, fie prin mărfuri. Căpitaniilor lor au grijă să îndeplinească cu scrupulozitate riturile acestei religii legate de drapel și de momente istorice. Până și pentru cea mai mică republică se pavoazează vasul. Este o distracție în plus, care sparge monotonia unei lungi călătorii, dar în același timp servește înaltelor scopuri ale propagandei germane. Pentru prima oară această dată importantă din istoria Franței este sărbătorită pe vasul german ; și, în timp ce muzicanții continuau să interpreteze, pe diverse etaje, o *Marsilieză* galopantă, plină de sudoare și cu părul în vînt, grupurile matinale comentau evenimentul.

— Cît sînt de politicoși ! spuneau doamnele sud-americeane. Germanii ăștia nu sînt chiar atît de grosolani cum par. Este o atenție din partea lor..., un gest plin de distincție... Și mai sînt unii care pot crede că Franța și Germania se vor înfrunta... !

Puținii francezi care călătoreau pe vapor se vedeau admirați, și li se părea că se ridicaseră nemaipomenit de mult în fața considerației publice. Nu erau decît trei : un bătrîn bijutier care venise să-și viziteze sucursalele din America și două fete, comisionare în rue de la Paix, ce treceau drept persoanele cele mai manierate și timide de pe bord, vestale cu ochii vioi și nasul în vînt, ce se țineau

¹ Serenadă cîntată în zorii zilei. (n. tr.)

deoparte, fără să-și permită nici cea mai mică exuberanță în această ambianță puțin plăcută. Seara a avut loc un banchet de gală. Pe peretele din fund al salonului, drapelul francez și cel al Imperiului formau o perdea enormă și ciudată. Toți bărbații erau îmbrăcați în frac, iar doamnele lăsau să se vadă albeața decolteurilor. Uniformele chelnerilor străluceau ca într-o zi de mare gală. În sfârșit, la clinchetul unui pahar ciocănit cu un cuțit, s-a făcut liniște. Urma să ia cuvântul comandantul. Și bravul marinăr, care adăuga la funcțiile sale marinărești și obligația de a ține discursuri la banchete și de a deschide balurile dansînd cu doamna cea mai respectabilă, începu să înșiruie, cu largi intervale de șovăitoare tăceri, cuvinte a căror alăturare aduceau cu scrișnetul produs de frecatul a două scînduri. Desnoyers cunoștea puțin germana, ca o amintire a legăturilor sale cu rudele pe care le avea la Berlin, astfel că a reușit să prindă câteva cuvinte. Comandantul repeta într-una cuvintele pace și prieteni. Un vecin de masă, voiajor comercial, s-a oferit ca interpret, cu amabilitatea celui care trăiește din propagandă.

— Comandantul se roagă lui Dumnezeu să păstreze pacea între Germania și Franța și sper că cele două popoare vor nutri sentimente de prietenie tot mai strînse.

De la aceeași masă pe care o ocupa marinărul, s-a ridicat un alt orator. Era cel mai respectat dintre pasagerii germani, un industriaș bogat din Düsseldorf care își vizitase reprezentanțele din America. Nu i s-a pomenit niciodată numele. Purta titlul de consilier comercial, și pentru compatrioții săi era *Herr Comerzienrath*, iar soția sa își dădea titlul de *Frau Rath*. Doamna consilier, cu mult mai tînără decît importantul ei soț, atrăsese atenția lui Desnoyers încă de la începutul călătoriei. Ea făcuse o excepție în favoarea acestui tînăr argentinian, renunțînd la titlul ei chiar de la prima conversație. „Mă numesc Berta“, i-a spus izmenindu-se ca o ducesă de Versailles unui superb abate căzut la picioarele ei. La rîndul său, soțul a protestat și el auzindu-l pe Desnoyers că îl numea *consilier*, la fel ca și compatrioții lui. „Prietenii îmi spun căpitan. Eu comand o companie de Landsturm“. Și gestul cu care industriașul și-a întovărășit cuvintele arăta melancolia unui om neînțeles, disprețuind onorurile de

care se bucură, pentru a nu se gândi decît la cele ale gradului său de căpitan.

În timp ce își pronunța discursul, Julio îi examina capul mic și gîtul robust ce îi dădeau o oarecare asemănare cu un cîine de luptă. În închipuire, îi vedea gulerul înalt și strîmt al uniformei făcînd să i se reverse peste margini un strat dublu de grăsime rozie. Mustățile frumos tunse și răsucite în sus, aveau ceva agresiv. Vocea îi era tăioasă și seacă ca și cum ar fi scuturat cuvintele... În stilul acesta, desigur, își ținea și împăratul discursurile. Și cu o prefăcătorie instinctivă, acest burghez belicos contracta mereu brațul stîng, ca și cum l-ar fi sprijinit pe mînerul unei săbii invizibile.

În ciuda gestului său trufaș și a oratoriei poruncitoare, toți ascultătorii germani au rîs zgomotos chiar după primele cuvinte, asemenea unor oameni care știu să aprecieze sacrificiul unui *Herr Comerzienrath*, cînd acesta binevoiește să distreze pe toți cei ce participă la o reuniune.

— Spune lucruri foarte nostime despre francezi — a dat de înțeles interpretul, cu glas scăzut — fără să fie ofensatoare.

Julio bănuise ceva în acest sens auzind de repetate ori cuvîntul *Franzosen*. Înțelegea, cu aproximație, ceea ce spunea oratorul : „*Franzosen*, copii mari, veseli, grațioși, lipsiți de prevedere. Ce de lucruri puteau face germanii împreună cu ei, dacă ar uita ranchiunele trecutului !”. Ascultătorii germani au devenit dintr-odată serioși. Consilierul renunțase la ironie, acea ironie măreață, copleșitoare, de multe tone greutate, tot pe atît de grea ca și cea a vaporului. Acum intrase în partea serioasă a discursului de care însuși comisionarul păru mișcat.

— Spune, domnule — a continuat interpretul — că dorește ca Franța să fie foarte mare și că într-o zi vor porni împreună împotriva altor dușmani..., împotriva altora !

Și i-a făcut cu ochiul surîzînd malițios, cu același suris complice ce trezea în toți această aluzie la misteriosul dușman.

Sfîrșind, căpitanul consilier și-a ridicat paharul pentru Franța. *Hoch !*, a strigat, ca și cum ar fi dat un ordin soldaților săi din rezervă. A strigat de trei ori, și întreaga asistență germană, în picioare, i-a răspuns cu un *Hoch !*

asemănător unui răcnet, în timp ce muzica instalată în fața sălii de mese a început să cînte *Marsilieza*.

Desnoyers s-a cutremurat. Simți un fior de entuziasm de-a lungul șirei spinării. Ochii i s-au umezit, și în clipa în care și-a băut șampania, a crezut că și-a înghițit și cîteva lacrimi. Purta un nume francez, avea în vine sînge francez, și ceea ce făceau acești *străini* — care de cele mai multe ori îi păreau ridicoli și vulgari — era demn de recunoștință. Supușii kaiserului sărbătoreau marele eveniment al revoluției... I se părea că asistă la un mare eveniment istoric.

— Foarte bine ! le-a spus el unor sud-americani care ocupau mesele imediate. Trebuie să recunoaștem că sînt foarte drăguți.

Apoi, cu înfocarea celor douăzeci și șase de ani ai săi, l-a acostat, la intrarea în sala de mese, pe bijutier, reproșîndu-i mutismul. Era singurul cetățean al Franței care se afla la bord. Era dator să pronunțe cîteva cuvinte de mulțumire. Sărbătorirea se încheia prost din vina lui.

— Și de ce nu ai luat cuvîntul chiar dumneata care ești fiu de francez ? a spus celălalt.

— Eu sînt cetățean argentinian — i-a răspuns Julio.

Și s-a îndepărtat de bijutier, în timp ce acesta, gîndind *ce ar fi putut să vorbească*, se justifica în fața celor care se aflau în jurul lui. Era foarte periculos să se amestece în probleme diplomatice. Afară de asta, *nu avea instrucțiuni din partea guvernului său*. Și timp de cîteva ore, bijutierul s-a crezut un bărbat gata să joace un mare rol în istorie.

Desnoyers își petrecu tot restul nopții în fumoar, atras de prezența *doamnei consilier*. Căpitanul de Landsturm, ținînd ostentativ o țigară enormă care ieșea printre mustăți, juca poker cu alți compatrioți așezați în jurul mesei, în ordinea rangurilor și averii. Soția sa, care a rămas în preajma lui cea mai mare parte a nopții, asista la acel du-te-vino al chelnerilor încărcăți cu halbe, fără să încerce însă să stăvilească acest consum de bere. Preocuparea ei era însă de a păstra un loc alături de ea, pe care să-l poată ocupa Desnoyers. Îl considera cel mai distins bărbat de pe vapor, deoarece obișnuia să bea șampanie ori de cîte ori mîncea. Potrivit de statură, brunet, avea picior de domnișoară — lucru ce o obliga pe ea să-și ascundă picioarele sub fustă — iar fruntea îi apărea ca un triumghi

cuprins din două părți de păr despărțit de o cărare, neted, negru, lucios ca lacul. Era tipul de bărbat opus tuturor celor care-l înconjurau. Afară de asta, trăia la Paris, orașul pe care ea nu-l văzuse niciodată, deși făcuse numeroase călătorii în ambele emisfere.

— Ah, Paris ! Paris ! spunea ea deschizându-și ochii și încrețindu-și buzele, gest prin care își exprima admirația, în acele clipe în care singura companie era cea a argentinianului. Ce mult mi-ar place să-l vizitez !

Și pentru a-l determina să-i povestească despre viața de la Paris ea și-a permis, cu sfioasă modestie, anumite confidențe despre unele din plăcerile Berlinului, admitând de mai înainte că în lume sînt și altele, multe altele, pe care ar dori să le cunoască.

Julio, plimbîndu-se acum în jurul lui Chapelle Expiatoire, își amintea cu o oarecare mustrare de cuget de soția consilierului Erckmann. El, care făcuse călătoria în America pentru o femeie, pentru a strînge bani și a se căsători cu ea... ! Însă îndată găsea scuze purtării sale. În fond nimeni nu avea să știe cele ce se întîmplaseră. Afară de aceasta, el nu era un ascet, și Berta Erckmann reprezenta o prietenie tentantă în mijlocul oceanului. Amintindu-și-o, îi apărea ca un zdravăn cal de curse, slab, bălan și cu pasul mare. Era o nemțoaică modernă care nu recunoștea alt defect țării sale decît masivitatea femeilor, pericol național pe care, personal, îl combătea cu tot felul de metode alimentare. Mîncarea era pentru ea o tortură, iar defilarea chelnerilor cu halbe în fumoar, un supliciu tantalesc. Zveltețea obținută și menținută prin această încordare a voinței făcea mai vizibile robustețea scheletului, mandibulele puternice și dinții mari, sănătoși, orbitor de strălucitori, care erau, poate, cauza compasiunii ireverențioase a lui Desnoyers. „Este slăbuță, și, totuși, enormă“, spunea el cînd o examina. Se grăbea însă s-o declare femeia cea mai distinsă de pe bord : distinsă pentru ocean, elegantă în stilul Munich-ului, cu rochii de culori nedefinite care aminteau de arta persană și vignietele din manuscrise medievale. Soțul admira eleganța Bertei, dar în secret lamenta sterilitatea ei considerînd-o o crimă de înaltă trădare. Patria germană este măreață prin fecunditatea femeilor sale. Kaiserul, cu hiperbolele sale de artist, scosese în evidență că adevărata frumusețe

germană trebuie să aibă talia începînd de la un metru și cincizeci.

Cînd Desnoyers a intrat în fumoar și s-a îndreptat spre locul ce îi fusese rezervat de doamna cînsilier, soțul și opulenții săi tovarăși încă nu se atinsese de cărțile de joc aflate pe masa verde. *Herr Rath* își continua discursul în fața prietenilor, iar aceștia își luau țigara din gură pentru a scoate niște mîriituri aprobatoare. Apariția lui Julio a provocat un zîmbet general de amabilitate. Era Franța, cea care venea să fraternizeze cu ei. Știau că tatăl lui este francez, și asta era suficient ca să-l primească ca și cum ar fi venit direct de la palatul de pe Quai d'Orsay, reprezentînd cea mai înaltă diplomatie a Republicii. Dorința de prozelitism a făcut ca cei aflați acolo să-i acorde de îndată o importanță nemăsurată.

— Noi — a continuat cînsilierul, privindu-l fix pe Desnoyers ca și cum aștepta de la el o declarație solemnă — dorim să trăim în bună prietenie cu Franța.

Tînărul Julio a schițat cu capul un semn aprobativ, pentru a nu părea neatent. Îi părea foarte bine ca oamnei să nu se dușmănească. În ceea ce îl privea, prietenia aceasta se putea dezvolta oricît. În acele clipe, singurul lucru care-l preocupa era un anumit genunchi care, pe sub masă, îl căuta pe al său, transmițîndu-i un fior cald prin țesătura dublă de mătase a rochiei.

— Franța însă — a continuat pe un ton plîngăreț industriașul — se arată deosebit de arțăgoasă cu noi. Sînt cîțiva ani de cînd împăratul nostru îi întinde mîna, cu o nobilă loialitate, și ea se preface că nu o vede... Trebuie să recunoști și dumneata că asta nu este corect.

Pentru ca oratorul să nu ghicească adevăratele sale intenții, Desnoyers socoti că trebuie să spună ceva.

— Se prea poate ca dumneavoastră să nu faceți tot ce este necesar... Dacă dumneavoastră ați înapoia tot ce ați luat... !

Și ca și cum pe vas ar fi sunat alarma, o liniște plină de uimire s-a așternut peste întreaga asistență. Cîțiva din cei care își duceau țigara la gură au rămas cu mîinile suspendate la două degete de buze, făcînd ochii neobișnuiți de mari. Însă se afla și căpitanul de Landsturm de față și el avea să dea glas tăcutului lor prîtest.

— Să înapoiem ! — a spus el cu voce ce părea ștrăngulată, pe măsură ce vinele gîtului i se dilatau. Noi nu

avem ce înapoia, deoarece nu am luat nimic. Ceea ce posedăm am dobândit prin eroismul nostru.

Genunchiul de sub masă devenise mai insinuant, ca și cum prin plăcutele lui atingeri l-ar fi sfătuit pe tânăr la prudență.

— Nu vorbi așa — suspină Berta. Astfel de afirmații le fac doar republicanii corupți de la Paris. Un tânăr atît de distins, care a stat la Berlin și are rude în Germania... !

Cum Desnoyers simțea, în fața oricărei afirmații făcute pe un ton ridicat, un impuls ereditar de agresivitate, a spus cu răceală :

— Este ca și cum eu v-aș lua un ceasornic, și apoi v-aș propune să fim prieteni dînd uitării cele întîmplate. Dar, admitînd că dumneavoastră ați putea da uitării fapta, primul lucru pe care ar trebui să-l fac ar fi să vă înapoiez ceasornicul.

Consilierul Erckmann, dorind să formuleze mai multe idei în același timp, se bîlbiia, sărînd de la una la alta :

— Să compari recucerirea Alsaciei cu un furt... ! Un pămînt german... ! Națiunea... limba... istoria...

— Dar, din ce reiese voința ei de a fi germană ? a întreat tânărul cu un calm bine stăpînit. Cînd i-ați consultat dumneavoastră părerea... ?

Consilierul a rămas nehotărit, cîntărind parcă între a se năpusti asupra obraznicului sau a-l strivi cu disprețul său

— Tinere, nu-ți dai seama ce vorbești — i-a replicat tăios. Dumneata ești argentinian și nu înțelegi problemele Europei.

Toți cei de față au fost de acord, retrăgîndu-i în mare grabă cetățenia pe care i-o atribuiseră puțin mai înainte. Și cu o asprime militară, consilierul îi întoarse spatele, luînd cărțile de joc și începînd să le distribuie. Partida reîncepu. Văzîndu-se izolat prin acest dispreț tăcut, Desnoyers simți nevoia să întrerupă cu violență jocul. Însă tainicul genunchi continua să-l sfătuiască la calm, și o mină, la fel de invizibilă, găsindu-i dreapta, i-o strînsese în mod plăcut. I-a fost suficient pentru a-și recăpăta seninătatea. *Doamna consilier* urmărea cu atenție desfășurarea jocului. El, de asemenea, privea spre masa verde, și un zîmbet răutăcios îi contractă ușor colțurile gurii, în timp ce în minte își spunea drept consolare : „Căpitane, căpitane... ! Nu știi ce te așteaptă.“

Dacă s-ar fi aflat pe uscat nu s-ar mai fi apropiat de acești oameni ; însă aici, pe un transatlantic, cu inevitabila sa promiscuitate, viața te forțează la uitare. În ziua următoare, consilierul și prietenii săi l-au căutat, exagerînd cu amabilitățile, pentru a șterge orice amintire supărătoare. Julio era un tînăr *distins*, aparținea unei familii bogate, și ei, toți, aveau în țara lui magazine și diverse alte afaceri. De un singur lucru se fereau și acela era de a nu pomeni de originea lui franceză. Era argentinian și toți într-un glas se preocupau de măreția națiunii sale manifestînd totodată un interes deosebit față de toate națiunile Americii de Sud, unde ei aveau reprezentanțe și întreprinderi, și exagerînd importanța lor ca și cum acele țări ar fi fost niște mari puteri, comentau cu gravitate anumite acțiuni sau declarații ale personalităților lor politice, lăsînd să se înțeleagă că în Germania nu există unul care să nu fie preocupat de viitorul lor, prezicîndu-le chiar o glorie viitoare, reflex al celei a imperiului, atîta timp cît se vor menține sub influența germană.

În ciuda acestor măguliri, Desnoyers nu s-a mai arătat în salon cu aceeași stăruință la ceasul partidelor de poker. Doamna consilier se rețrăgea în cabina ei mai repede decît de obicei. Apropierea de linia echinocțială îi provoca un somn irezistibil, ceea ce o determina să-și lase soțul în compania cărților de joc. Julio, pe de altă parte, avea niște preocupări misterioase care îl sileau să iasă pe punte numai după miezul nopții. Și cu graba unui om care dorește să fie văzut pentru a evita suspiciuni, el intra în fumoar, și vorbind cu glas tare, se așeza alături de soțul ei și tovarășii lui. Partida se termina, și urma o mare risipă de bere și de țigări mari, de foi, de Hamburg, pentru a sărbători succesul cîștigătorilor. Era ora exuberanțelor germanice, a intimității între bărbați, a glumelor șoptite și lipsite de perdea, a poveștilor picante. Consilierul prezida cu întreaga sa măreție toate aceste nebunii ale prietenilor — negustori încercați din porturile hanseatice, care se bucurau de mari credite la Deutsche Bank, sau negustorași izolați prin una din republicile de pe Rio de la Plata, cu o familie numeroasă. Ca un veritabil războinic, ca un căpitan, el savura fiecare anecdotă ce i se șoptea, cu un zîmbet care făcea să i se zguduie

puternicele lui fălci ; se credea poate într-un bivuac printre camarazii săi de arme.

În onoarea sud-africanilor, care, obosiți de plimbările pe punte intrau să audă ce mai spuneau străinii, povestitorii tălmăceau în spaniolă spiritele și istorioarele indecente trezite în memoria lor de berea prea abundentă. Julio admira darul de a rîde ușor, cu care erau înzestrați toți oamenii aceștia. Dar în timp ce ei rîdeau în hohote, lăsîndu-se pe spătarul scaunelor, străinii rămîneau impasibili. Cînd însă auditoriul german rămînea rece, povestitorul apela la o metodă infailibilă pentru a remedia lipsa lui de succes.

— Kaiserului i s-a povestit această anecdotă, și cînd Kaiserul a auzit-o, Kaiserul a rîs cu poftă.

Nici nu era nevoie să spună mai mult. Rîdeau cu toții, „ha, ha, ha !“ — un hohot de rîs spontan și scurt ; un rîs în trei timpi, care dacă ar fi fost prelungit ar fi putut fi interpretat ca o lipsă de respect față de maiestatea sa.

Cînd vaporul ajunsese aproape de Europa, o avalanșă de știri ieși în întîmpinarea lui. Funcționarii de la telegrafia fără fir înregistrau știrile fără întrerupere. Într-o noapte, cînd Desnoyers intră în fumoar, îi văzu pe notabili germani gesticulînd și cu figurile însuflețite. Nu mai beau bere ; defundară sticle de șampanie germană, și *frau* consilier, impresionată, fără îndoială, de evenimente, renunțase să mai coboare în cabina ei. Căpitanul Erckmann, văzîndu-l pe tînărul argentinian, îi oferî un pahar.

— Pentru război — spuse el cu entuziasm — războiul care sosește... Era și timpul !

Desnoyers schiță un gest de mirare. Războiul... ! Ce război e acesta... ? Citise, de altfel și el, pe afișierul de la salon o radiogramă în care se spunea că guvernul austriac trimise un ultimatum Serbiei, dar aceasta nu-i produsese nici cea mai mică emoție. Subestima problemele Balcanilor. Erau certuri între popoare nevoiașe, care acaparau atenția lumii, distrăgînd-o de la problemele mai importante. Cum era cu putință ca acest eveniment să-l poată interesa pe belicosul consilier ? Cele două popoare aveau să sfîrșească prin a se înțelege. Diplomația servește cîteodată la ceva.

— Nu — a insistat cu ferocitate germanul ; vine războiul, războiul sfînt. Rusia îi va susține pe sîrbi, iar noi

o vom ajuta pe aliata noastră... Ce va face Franța ? Dumneata știi ce va face Franța.. ?

Vădit indispus, Julio a ridicat ochii, ca și cum ar fi cerut să fie lăsat în pace.

— Vine războiul — a continuat consilierul — războiul preventiv de care avem nevoie. Rusia se dezvoltă cu repeziciune și se pregătește împotriva noastră. Încă patru ani de pace și își va termina construirea căilor ferate strategice, iar forța sa militară, unită cu a aliaților, o va echivala pe a noastră. Este de preferat să i se dea acum o lovitură strașnică. Trebuie să profităm de ocazie... Războiul ! Războiul preventiv !

Întregul clan îl ascultă în tăcere. Unii nu prea păreau contaminați de entuziasmul său. Războiul... ! Cu imaginația, ei își vedeau afacerile paralizate, reprezentanții lor în stare de faliment, băncile suprimînd creditele..., o catastrofă mai groaznică pentru ei decît înseși bătăliile. Cu toate acestea, aprobau cu bombăneli și mișcări din cap îngrozitoarele afirmații ale lui Erckmann. Era un *Herr Rath*, și, mai ales, un ofițer. Trebuia, așadar, să cunoască toate secretele privind destinul patriei sale, și lucrul acesta era suficient ca să bea în liniște pentru succesul războiului.

Crezînd că atît consilierul cît și admiratorii săi sînt beți, tînărul îi spuse pe un ton conciliator :

— Fiți atent, domnule căpitan, ceea ce spuneți ar putea să fie lipsit de logică. Cum să-i convină un război unei Germanii atît de industrializate ? Pentru moment ea își lărgeste raza de acțiune : pe zi ce trece cucerește o nouă piață ; în fiecare an balanța sa comercială cunoaște excedente de proporții nemaiauzite. Cu șaizeci de ani în urmă, ea era nevoită să-și echipeze puținele vapoare cu birjarii din Berlin, pedepsiți de poliție. Acum, flotele sale comerciale și de război străbat toate oceanele și nu există port în care mărfurile germane să nu ocupe cea mai mare parte a docurilor. Nu-i trebuie altceva decît să continue să trăiască în acest fel, să se mențină departe de aventurile războinice. Încă douăzeci de ani de pace, și germanii vor deveni stăpîinii piețelor de desfacere din lume, învingînd, în această luptă fără vărsare de sînge, Anglia, maestra ei de ieri. Și toate astea le va primejdui — asemenea unui jucător care pune pe o singură carte întreaga sa avere — într-o luptă care îi poate fi defavorabilă... ?

— Nu. Războiul — a insistat supărat consilierul — războiul preventiv ! Trăim înconjurați de dușmani, și asta nu mai poate continua. Este preferabil să terminăm odată ! Ori ei, ori noi ! Germania se simte în stare să sfideze lumea. Trebuie să punem sfârșit amenințării rusești. Și dacă cineva... cineva va îndrăzni să ridice brațul împotriva noastră, cu atât mai rău pentru el ! Când în atelierelor mele montez o mașină, o fac cu scopul să producă, fără să obosească. Noi posedăm cea mai bună armată din lume, și trebuie să o punem în mișcare ca să nu ruginească.

Apoi a adăugat cu o apăsătoare ironie.

— Au format un cerc de fier în jurul nostru pentru a ne sufoca. Însă Germania are pieptul foarte puternic, și îi este suficient să și-l umfle pentru a sparge corsetul. Este datoria noastră să ne trezim înainte de a ne pomeni încătușați în timp ce dormim. Vai de acela pe care îl vom întilni în fața noastră... !

Desnoyers simți nevoia să răspundă la aceste aroganțe. El nu văzuse nicăieri acel cerc de fier despre care se plîngeau germanii. Singurul lucru pe care îl făceau națiunile era de a nu continua să trăiască încrezătoare și inactive în fața nemăsuratei ambiții germane. Ele se pregăteau pur și simplu, spre a se putea apăra de o agresiune aproape sigură. Doreau să-și mențină demnitatea călcată mereu în picioare prin cele mai neuzite pretenții.

— Nu cumva — întreabă el — celelalte popoare sînt tocmai cele care se văd obligate să se apere, iar dumneavoastră sînteți cei care reprezentați un pericol pentru omenire ?

O mîna invizibilă îi căuta mîna pe sub masă la fel ca acum cîteva nopți, pentru a-i recomanda prudență. Acum însă strînsoarea puternică, autoritară, conferită de un anumit drept cîștigat.

— Oh, domnule ! a suspinat plăcut Berta. Cum poate spune aceste lucruri un tînăr atît de distins și care are... !

Nu mai putu continua, întrucît soțul ei o întrerupse brusc. Acum, nu se mai aflau în apele Americii, și consilierul se exprimă cu duritatea unui stăpîn aflat la el acasă.

— Tinere, am onoarea să vă declar — avea în glasul său ceva din răceala tăioasă a diplomaților — că dumneavoastră nu sînteți decît un sud-american, și nu cunoașteți problemele Europei.

Nu l-a numit *indian*, însă în urechile lui Julio cuvîntul acesta răsună cu putere, ca și cum germanul l-ar fi pronunțat. Vai, dacă ghiara aceea nevăzută și suavă nu l-ar fi ținut supus cu crispările sale pline de emoție... ! Însă acel contact i-a menținut calmul și chiar l-a făcut să zîmbească și să-și spună în gînd : „Mulțumesc, căpitane ! Este singurul lucru pe care îl poți face pentru a-ți veni în fire.“

Din acel moment relațiile sale cu consilierul și grupul său au luat sfîrșit.

Văzîndu-se din ce în ce mai aproape de patria lor, comercianții se lepădau de acea dorință servilă de a place, pe care o aveau în timpul călătoriilor lor prin Lumea Nouă. În plus, aveau probleme serioase de care trebuiau să se ocupe. Serviciul telegrafic funcționa fără oprire. În cabina sa, comandantul vasului se sfătuia cu consilierul, ca fiind compatriotul său cel mai important. Prietenii lui căutau locurile cele mai ferite pentru a putea vorbi nestîngheriți între ei. Pînă și Berta începu să se distanțeze de Desnoyers. Îi zîmbea, însă de departe ; dar zîmbetul ei era adresat mai mult amintirilor decît realităților prezente.

Între Lisabona și coastele Angliei, Julio a vorbit pentru ultima oară cu soțul ei. În fiecare dimineață, pe avizierul de la intrarea în salon apăreau știri alarmante transmise prin radiotelegrafie. Imperiul se înarma împotriva dușmanilor săi. Dumnezeu îi va pedepsi pe aceștia, făcînd să cadă asupra lor tot felul de nenorociri. Desnoyers rămase uluit în fața ultimei știri. „Trei sute de mii de revoluționari asediază Parisul în clipa aceasta. Cartierele periferice încep să ardă. Se reproduc ororile Comunei“.

— Germanii ăștia au devenit pur și simplu nebuni !
— a strigat tînărul în fața radiogramei de pe avizierul înconjurat de un grup de curioși tot atît de uluiți ca și el. Vom pierde și puținul bun simț ce ne-a mai rămas... Ce revoluționari sînt aceștia ? Ce revoluție poate izbucni la Paris cînd oamenii de la guvern nu sînt reacționari ?

O voce aspră, autoritară, se auzi în spatele lui, ca și cum ar fi vrut să termine cu îndoielile auditorului. Era *Herr* consilier cel care vorbea.

— Tinere, aceste știri sînt transmise de cele mai mari agenții din Germania... Și Germania nu minte niciodată.

După această afirmație, i-a întors spatele, și nu s-au mai văzut niciodată.

În dimineața următoare — ultima zi a călătoriei — camerierul lui Desnoyers îl trezi în mare grabă. „*Herr*, urcați-vă pe punte : un spectacol superb“. Marea era acoperită de negură, însă printre cortinele cețoase se conturau niște siluete asemănătoare unor insule, cu turnuri puternice și ascuțite minarete. Insulele înaintau pe apa uleioasă greoi și maiestuos, cu încetineală sumbră. Julio a numărat vreo optsprezece. Păreau că umplu oceanul. Era escadra din Marea Mincii care, din ordinul guvernului, tocmai părăsise coastele Angliei, navigând doar cu scopul de a-și face cunoscută forța. Pentru prima oară, prin această defilare în ceață a *dreadnoughts* *-urilor, care evocau imaginea unei turme de monștri marini din preistorie, Desnoyers și-a dat seama exact de forța britanică. Vasul german s-a strecurat printre ele copleșit, umilit, accelerându-și mersul. „Parcă văzîndu-l, fiecare ar fi spus — se gîdea tînărul — că are conștiința încărcată și că dorește să se pună la adăpost.“ Alături de el, un pasager sud-american glumea cu un german. „Dacă s-ar fi declarat războiul între ei și voi... ! Am fi fost acum prizonieri !“

După jumătate de oră am pătruns în rada portului Southampton. *Friedrich August* s-a grăbit s-o părăsească. Operațiunile s-au efectuat cu mare rapiditate. Încărcătura de persoane și bagaje a fost enormă. Două vapoare pline au abordat transatlanticul. O avalanșă de germani rezidenți în Anglia a invadat puntea cu bucuria celor care pășesc pe pămînt prieten, dorind să se vadă cît mai curînd la Hamburg. Apoi vasul a înaintat prin canal cu o grabă neobișnuită aici.

Lumea îngrămădită la bord comenta întîlnirile ciudate pe acest bulevard maritim, frecventat în mod obișnuit de vapoare pașnice. La orizont, niște coloane de fum marcau prezența unei escadre franceze care-l aducea pe președintele Poincaré din Rusia. Alarma dată în Europa i-a întrerupt călătoria. Pasagerii au mai văzut și alte vase englezești care patrulau în fața țărmurilor ca niște cîini agresivi și vigilenți. Două cuirasate ale Americii de Nord și-au trădat naționalitatea prin forma deosebită a catar-

* Cuirasat (l. engl.).

gelor lor. După acestea, navigînd cu mare viteză, o navă rusească, albă și strălucitoare de la gabie pînă la linia de plutire, se grăbea în direcția Balticei. „Rău ! — își spuneau unii altora călătorii din America. Foarte rău ! Se pare că de data aceasta lucrurile sînt serioase.“ Și privirile lor se îndreptau neliniștite spre coastele apropiate de o parte și de alta. Ele ofereau aceeași priveliște de totdeauna, numai că în spatele lor se pregătea, poate, o nouă perioadă a istoriei.

Transatlanticul trebuia să ajungă la Boulogne la miezul nopții, urmînd să aștepte pînă în zori pentru ca pasagerii să poată debarca mai ușor. Cu toate acestea, a ajuns la ora zece, a aruncat ancora departe de port, și comandantul a ordonat ca debarcarea să se facă în mai puțin de o jumătate de oră. Avea interes să părăsească cît mai repede această zonă și să-și caute un refugiu la Hamburg. De aceea mărise viteza risipind cărbunele, și apoi nu degeaba funcționau aparatele radiotelegrafice.

La strălucirea becurilor albastre a căror lumină lividă se împrăștia peste luciul apei, a început transbordarea pasagerilor și a bagajelor cu destinația Paris de pe transatlantic pe remorcher. „Repede ! Repede !“ Marinarii îmbrînceau doamnele rămase în urmă care își tot numărau valizele temîndu-se să nu se piardă vreuna. Camerierii încărcau copiii ca și cum ar fi umblat cu niște pachete. Graba generală făcea să dispară exagerata și servila amabilitate germană. „Sînt ca niște lachei — se gîndi atunci Desnoyers. Cred că s-a apropiat ora triumfului și nu mai consideră necesar să continue cu prefăcătorie...”

S-a văzut îmbarcat pe un remorcher care dansa peste undulațiile mării, în fața zidului negru și nemișcat al transatlanticului, ciuruit de cercuri luminoase și cu balustradele de pe punte ticsite de lume care saluta agitînd batiste. Julio o recunoscuse pe Berta — ea însă nu-l văzu, neștiind în ce remorcher se află — care agita o mină din nevoia de a-și manifesta mulțumirea pentru plăcutele amintiri care aveau să se piardă în misterul mării și al nopții. „Adio, doamnă consilier !“

Treptat, distanța dintre transatlantic și remorcherele care navigau spre intrarea în port începu să se mărească. Deodată, ca și cum așteptase această clipă de impunitate, o voce de stentor izbucni de pe punte, printre hohote zgomotoase de rîs. „Cu bine ! În curînd ne vom vedea la

Paris !“ Și fanfara, aceeași care cu treisprezece zile în urmă îl uimise pe Desnoyers cu neașteptata sa *Marsilieză*, începu să cînte un marș războinic de pe timpul lui Friedrich cel Mare, o melodie de grenadierî, cu acompaniament de trompete.

Astfel, a dispărut în întuneric, cu graba fugii și obraznicia unei răzbunări apropiate, ultimul transatlantic german care a atins țărmurile franceze.

Toate acestea avuseseră loc cu o noapte înainte. Nu trecuseră nici douăzeci și patru de ore, și Desnoyers le considera ca pe niște evenimente îndepărtate, ca pe o vagă realitate. Gîndurile sale, predispuse întotdeauna la contradicție, nu participau la această alarmă generală. Aroganțele consilierului i se păreau acum niște lăudăroșenii de burghez care o face pe soldatul. La Paris, îngrijorările oamenilor apăreau cu tresăriri nervoase ale unui popor ce trăia liniștit, dar se alarma la cel mai mic pericol care ar fi putut să-i atingă bunăstarea. Se vorbea de atîtea ori despre un război apropiat, însă de fiecare dată conflictul se soluționase în ultima clipă... ! Afară de asta, el nu dorea să fie război, deoarece acest flagel îi răsturna planurile viitoare de viață, și omul din totdeauna a acceptat drept logic și rațional tot ceea ce a convenit egoismului său, așezîndu-l deasupra realității.

„Nu, nu va fi război — repeta el în timp ce se plimba prin grădină. Lumea aceasta pare să fie nebună. Cum poate izbucni un război în timpurile de azi... ?“

Și după ce-și înăbuși îndoielile, care, desigur, reînviau la scurt timp, își consultă ceasul gîndindu-se la ceea ce îl interesa în clipa aceea. Era ora cinci. Ea trebuia să sosească dintr-o clipă într-alta. A avut chiar impresia că o recunoaște de departe confundînd-o cu o doamnă care tocmai intra pe poarta din strada Pasquier. I se păru puțin schimbată, dar dădu totul pe seama modei de vară care i-ar fi putut modifica înfățișarea. Dar, înainte de a se apropia, se putu convinge de eroare. Nu venea singură ; o altă doamnă i se alătură. Erau poate englezoaice sau americance, din acelea care întrețin un cult romantic memoriei Mariei Antoaneta. Doreau să viziteze La Chapelle Expiatoire, vechiul mormînt al reginei executate. Julio le văzu urcînd treptele și traversînd curtea interioară, în al cărui sol sînt înmormîntați opt sute de elvețieni

morți în ziua de 10 august, împreună cu alte victime ale furiei revoluționare.

Descurajat de această confuzie, continuă să se plimbe. Indispoziția îl făcu să vadă urîtenia excesivă a monumentului cu care restaurarea burbonică împodobise vechiul cimitir La Madeleine. Și timpul trecea fără ca ea să-și facă apariția. După fiecare ocol, privea cu aviditate spre intrările grădinii. Și se întimplă și acum ceea ce se întâmplase la toate întâlnirile lor. Ea a apărut dintr-odată, ca și cum ar fi căzut din cer sau ar fi ieșit din pământ, asemenea unei arătări. Un tușit, un ușor zgomot de pași, și, întorcându-se, Julio numai că nu s-a izbit de cea care sosise.

— Marguerite ! Oh, Marguerite !

Ea era, și, totuși, el șovăi o clipă. Încearca o oarecare uimire văzînd în realitate acest chip care îi stăpînise imaginația timp de trei luni, devenind treptat mai spiritual și mai estompat, aureolat de absență. Dar îndoiala lui a fost de scurtă durată. I se părea chiar că timpul și spațiul fuseseră suprimate, că el nu făcuse nici o călătorie și că de la ultima lor întâlnire trecuseră doar cîteva ore.

Marguerite, ghicind însă exuberanța cu care Julio avea să-și însoțească exclamațiile, strîngerea de mină, poate chiar și altele, se arătă rece și senină.

— Nu ; nu aici — i-a spus schițînd un gest de împotrivire. Ce idee să ne întîlnim în acest loc !

Dar abia s-au așezat pe scaunele de fier, la adăpostul unui boschet, că ea se ridică imediat. Putea fi văzută de cei care treceau pe bulevard ; ar fi fost de ajuns să întoarcă capul și să-și arunce o privire spre grădină. La ora aceea, cu siguranță că multe din prietenele ei treceau pe acolo, spre marile magazine... S-au ascuns după monument, înspre rue des Mathurins. Desnoyers aduse două scaune lingă niște boschete și se așezară, la adăpost de cei care treceau de cealaltă parte a grilajului. Dar nici aici nu puteau fi destul de singuri. La cîțiva pași de ei, un domn gras și miop își citea ziarul, și un grup de femei pălăvrăgeau în vreme ce împleteau. O doamnă cu o perucă roșie, însoțită de doi cîini — care coborîse în grădină din vreo clădire apropiată pentru ca însoțitorii ei să ia puțin aer — trecu de mai multe ori prin fața perechii îndrăgostite, zîmbind discret.

— Ce plictisitor ! oftă Marguerite. Ce idee să vii în acest loc !

Amîndoi s-au privit cu atenție, ca și cum ar fi dorit să-și dea seama exact de schimbările produse de timp.

— Te-ai mai înnegrit — spuse ea. Pari un om al mării.

Julio, în schimb, o găsea mai frumoasă decît înainte, recunoscînd că meritase toate neplăcerile călătoriei în America. Mai înaltă decît el, era plină de eleganță și grație. „Are un mers armonios“, spunea Desnoyers evocîndu-i imaginea. Cînd o revăzu, admiră la ea în primul rînd mersul sprinten, jucăuș și grațios care o purta prin grădină în căutarea unui loc nou unde să se așeze. Chipul ei de o simetrie obișnuită poseda însă o grație seducătoare : un adevărat chip de pariziancă. Tot ce inventaseră artele în domeniul înfrumusețării feminine se reunea în persoana ei, supusă unor îngrijiri deosebite. Trăise din totdeauna doar pentru ea. De cîteva luni însă abdicase într-o oarecare măsură de la acest egoism, sacrificînd reuniuni, ceaiuri și vizite, pentru a-i putea dedica lui Desnoyers orele de după amiază. Eleganță și fardată ca o păpușă de preț, cea mai mare aspirație a ei fiind aceea de a deveni manechin, care, prin grația sa corporală, să scoată în relief creațiile modistelor, ea sfîrși prin a simți aceleași griji și bucurii creîndu-și o viață interioară asemănătoare tuturor femeilor. Nucleul acestei vieți noi, care rămînea ascuns sub vechea ei frivolitate, era Desnoyers. Cînd credea că-și organizase definitiv viața — plăcerile eleganței pentru lume și vraja unei iubiri păstrate într-un intim secret — o catastrofă fulgerătoare, intervenția scîtului, a cărui existență părea s-o fi uitat, răsturnă fericirea ei inconștientă. Ea, care se credea centrul universului, închipuindu-și că evenimentele trebuiau să se petreacă în concordanță cu dorințele și gusturile ei, suferi această neplăcută surpriză mai mult cu uimire decît cu durere.

— Și tu cum mă găsești ? continuă Marguerite.

Dar pentru ca Julio să nu greșească în aprecierile sale, își privi fusta largă, continuînd :

— Te avertizez că moda s-a schimbat. Nu se mai poartă fusta *entravée*. Acum tendința este către fuste scurte și foarte bogate.

Desnoyers se văzu nevoit să acorde și îmbrăcămintei aceeași atenție și pasiune pe care i le acordase și ei,

amestecînd, în răspunsul său, aprecierile despre moda actuală cu elogiile adresate frumuseții Margueritei.

— Te-ai gîndit mult la mine ? continuă ea. Nu m-ai înșelat niciodată ? Nici măcar odată... ? Spune drept pentru că eu simt numaidecît dacă minți.

— M-am gîndit întotdeauna la tine — i-a spus el, ducîndu-și o mîină la inimă ca și cum ar fi jurat în fața unui judecător.

Făcu această declarație cu un puternic accent de adevăr, căci în infidelitățile sale — care acum fuseseră complet uitate — îl întovărășise amintirea Margueritei.

— Hai să vorbim de tine ! propuse Julio. Ce-ai făcut în tot acest timp ?

Își apropie scaunul de al ei pînă cînd genunchii lor se lipiră unii de alții. Îi luă o mîină și, mîngîind-o, își vîrî unul din degete în deschizătura mînușei. Blestemată grădină care nu permitea intimități și îi obliga să vorbească cu glas scăzut, după trei luni de absență... ! Și, în ciuda discreției sale, domnul din apropiere care citea ziarul, ridică totuși capul privindu-i iritat, pe deasupra ochelarelor, ca și cum l-ar fi deranjat, cu bîzîitul ei, o muscă... Să te întâlnești și să vorbești prostii despre dragoste, într-o grădină publică, cînd întreaga Europă e amenințată de catastrofă !

Marguerite, respingînd mîna îndrăzneată, vorbi liniștită despre viața ei din ultimele luni.

— Mi-am dus viața cum am putut, plictisindu-mă de moarte. Doar știi că am plecat la mama, și că ea este o femeie de modă veche, care nu poate pricepe gusturile noastre. Am fost la teatru cu fratele meu și, de cîteva ori, la avocat, spre a mă informa în legătură cu mersul divorțului și a-l grăbi... Atîta tot.

— Și soțul tău ?

— Să nu vorbim de el, vrei ? Sărmanul, îmi inspiră milă. Este atît de bun..., atît de corect... Avocatul spune că trece peste toate și nu pune obstacole. Sînt informată că vine pe la Paris, și că locuiește în fabrica sa. Casa noastră veche este sub cheie. Uneori am remușcări gîndindu-mă că am fost rea cu el.

— Și eu ? interveni Julio, retrăgîndu-și mîna.

— Ai dreptate — îi răspunse ea, zîmbind. Tu ești viața. Este nemilos, însă omenesc. Trebuie să ne trăim viața, fără să dăm importanță faptului că putem supăra pe ceilalți. Pentru ca să fim fericiți trebuie să fim egoiști.

Amîndoi au rămas apoi tăcuți. Amintirea soțului trecu printre ei ca un fior de gheață. Primul care-și reveni a fost Julio.

— Și în tot acest timp n-ai dansat deloc ?

— Nu. Cum este posibil ? Foarte frumos : o doamnă care se află în divorț... ! Din clipa în care ai plecat, nu am fost la nici o reuniune *chic*. Am vrut să păstrez un fel de doliu pentru absența ta. O dată, am dansat într-o familie, la o aniversare. Ce oroare... ! Lipseai tu, măestre.

Și-au strîns din nou miinile și și-au zîmbit. Prin fața ochilor lor defilau amintirile adunate în urmă cu cîteva luni, cînd, de la cinci la șapte după amiază cuprinși de dragoste, dansau în hotelurile din Champs-Elysées, în atmosfera aceea pătimașă pe care o întreținea tangoul și ceașca de ceai.

Ea crezu că se poate desprinde de aceste amintiri, în urma unor îndemnuri lăuntrice tenace care încetară însă chiar în primele clipe ale întîlnirii.

— Tu, care știi multe, spune, e posibil oare un război... ? Lumea vorbește atîtea... ! Nu crezi că pînă la urmă totul se va aranja ?

Desnoyers o sprijini în optimismul ei. Nu credea în posibilitatea unui război. Era ceva absurd.

— Același lucru îl spun și eu. În epoca noastră nu se mai pot produce astfel de sălbăticii. Eu am cunoscut germani, persoane *chic* și bine educate, care, cu siguranță, gîndesc la fel ca noi. Un profesor bătrîn care ne vizitează casa explica ieri mamei că războaiele nu mai sînt posibile în timpurile acestea de progres. După numai două luni nu vor mai rămîne bărbați ; după trei, omenirea va sărăci și nu va mai avea cu ce continua lupta. Nu-mi amintesc cum demonstra aceasta ; însă arăta foarte concret totul, într-un mod care te cucerea.

Dorind să-și pună în ordine amintirile confuze, ea rămase o clipă gîndind în tăcere ; dar, speriată de efortul necesar acestui lucru, spuse ca pentru sine :

— Imaginează-ți un război. Ce oroare ! Întreaga viață de societate paralizată. Adio reuniuni, rochii, teatre. S-ar putea chiar ca moda să nu mai creeze nimic. Toate femeile, în doliu. E oare de conceput așa ceva... ? Și Parisul pustiu... Cît de frumos era în această după amiază cînd veneam la întîlnire... ! Nu, nu se poate. Închipuie-ți că luna viitoare voi merge împreună cu mama la Vichy :

are nevoie de ape minerale ; apoi la Biarritz. După aceea voi pleca la un castel de pe Loara. Și, afară de asta, mai este și problema noastră, a divorțului meu, a căsătoriei noastre, ce poate avea loc anul viitor... Și toate să fie împiedicate și ratate de un război...! Nu, nu este posibil. Astea sînt lucruri inventate de fratele meu și de alții ca el, care visează un pericol din partea Germaniei. Sînt sigură că soțul meu, căruia îi place să se ocupe numai de lucruri serioase și plictisitoare, face parte și el dintre cei care cred că războiul este aproape și se pregătesc pentru a-l purta. Ce nerozie ! Spune și tu, nu este o nerozie ? Simt nevoia s-o aud de la tine.

Astfel, liniștită de afirmațiile iubitului ei, schimbă făgașul discuțiilor. Posibilitatea căsătoriei, de care pomenise ceva mai devreme, îi aduse în minte scopul călătoriei lui Desnoyers. Nu reușiseră să-și scrie în timpul acestei scurte despărțiri.

— Bucuroasă că te-am văzut am uitat atîtea lucruri... Ai făcut rost de bani ?

Adoptînd aerul unui om expert în afaceri, el îi povesti totul. Adusese mai puțin decît sperase. Găsise țara într-una din acele crize periodice. Dar chiar și așa, reușise să adune patru sute de mii de franci. În portofel, păstra un cec pe care avea înscrisă această sumă. Mai tîrziu, îi vor mai trimite alții. Un proprietar de la țară, un fel de rudă a lui, avea să se îngrijească de afacerile sale. Marguerite părea satisfăcută. La rîndul ei adoptă și ea un aer de femeie serioasă, în ciuda frivolității sale.

— Banul e ban — spuse ea sentențios — fără el nu există fericire sigură. Cu cei patru sute de mii de franci ai tăi și cu ceea ce am eu, putem să pornim... Te fac atent că soțul meu dorește să-mi înapoieze zestrea. Așa i-a spus fratelui meu. Însă situația afacerilor sale, mersul fabricii nu îi permit să mi le restituie atît de repede cum ar dori el. Bietul, îmi inspiră milă... E atît de cîstit și de corect în tot ceea ce face. De n-ar fi fost atît de grosolan... !

Din nou parcă Margueritei îi părea rău de aceste elogii spontane și tîrzii care răceau întîlnirea lor. Ascultînd-o, Julio arăta jenat. Dar din nou ea schimbă discuția.

— Și familia ta ? Ai văzut o ?

Înainte de a se îndrepta spre La Chapelle Expiatoire; Desnoyers trecuse pe la părinții săi pe-acasă. O intrare tainică în marele edificiu din bulevardul Victor Hugo. Urcase la primul etaj, strecurându-se pe scara de serviciu, ca un furnizor. Apoi tiptil, intrase în bucătărie, ca un soldat ce venea la vreuna dintre servitoare. Aici venise să-l îmbrățișeze mama; biata doamnă Luisa plîngea, acoperindu-l cu sărutări frenetice, ca și cum nu mai sperase să-l vadă niciodată. Apăruse apoi Luisita, așa-zisa Chichí, care îl privise întotdeauna cu o curiozitate plină de afecțiune ca și cum ar fi vrut să se convingă pe deplin cum arată un frate certat cu morala, dar adorabil, care abate femeile cuminiți de la drumul virtuții, și trăiește făcînd nebulii. Spre marea surpriză a lui Desnoyers, o văzu intrînd în bucătărie, cu aer solemn de actriță, jucînd rolul unei mame nobile de tragedie, pe mătușa Elena, cea căsătorită cu neamțul, și care trăia la Berlin, înconjurată de nenumărați copii.

— Se află la Paris de aproape o lună. Va rămîne încă o bucată de vreme în castelul nostru. Și se pare că este împreună cu fiul său cel mare, vărul meu, *savantul*, pe care nu l-am văzut de mulți ani.

Întrevederea fusese întreruptă deseori de teamă. „Bătrînul se află în casă, ai grijă“, îi șoptea mama sa, ori de cîte ori ridica glasul. Iar mătușa Elena se îndrepta spre ușă cu pași dramatici, ca o eroină hotărîtă să înfigă pumnalul în pieptul tiranului dacă îndrăznea să treacă pragul camerei sale. Întreaga familie era supusă autorității rigide a domnului Marcel Desnoyers.

— Vai, bătrînul ăsta! exclamă Julio, referindu-se la tatăl său. Să fie sănătos și să trăiască încă mulți ani, dar tare-i greu de suportat!

Mama sa, care nu se mai sătura privindu-l, grăbi însă sfîrșitul întrevederii, speriată de niște zgomote. „Pleacă. Ne poate surprinde, și neplăcerea ar fi prea mare.“ Și el fugi din casa părintească, petrecut de lacrimile celor două doamne și de privirile admirative ale surorii sale Chichí, rușinată și satisfăcută în același timp de un frate care provoacă scandal și entuziasm printre prietenele sale.

Marguerite își exprimă și ea părerea despre domnul Desnoyers. Un bătrîn teribil, un om de modă veche, cu care nu ar ajunge niciodată la înțelegere.

Tăceau amîndoi privindu-se fix. Își spuseră ceea ce era mai urgent, ceea ce privea viitorul lor. Mai erau și alte lucruri, dar pentru moment ele rămîneau undeva în ființa lor, de unde aveau să apară, timide și șovăitoare, în priviri, mai înainte de a se contura în cuvinte. Nu îndrăzneau să-și spună vorbe de iubire. În jurul lor se aflau tot mai multe persoane. Doamna cu ciinii și perucă trecea tot mai des, scurtîndu-și traseul prin scuar, pentru a le adresa de fiecare dată cîte un zîmbet plin de complicitate. Cel ce citea ziarul avea acum un vecin de bancă cu care putea vorbi despre posibilitatea unui război. Treptat, grădina se transforma într-o stradă. Grupuri de ucenice, la ieșirea de la atelierele de modă, doamne ce se întorceau de la magazine traversau pe acolo pentru a scurta drumul. Scurtătura devenea un mic bulevard din ce în ce mai frecventat, și toți care treceau pe acolo își aruncau privirea plină de curiozitate spre eleganta doamnă și însoțitorul ei, așezați după un boschet arborînd o ținută pe cît de sfioasă, pe atît de falsă, tipică persoanelor care, dorind să se ascundă, simulează o atitudine de indiferență.

— Neplăcut lucru ! — suspină Marguerite. Vom fi surprinși.

O fată o privi îndelung, și ei i se păru că recunoscuse o salariată a unui croitor de dame, celebru. Apoi, putea să treacă una dintre prietenele ei, pe care cu puțin timp în urmă le zărise în mulțimea ce invadase marile magazine din apropiere.

— Să plecăm, continuă ea. Dacă vom fi văzuți împreună ! Inchipuiește-ți ce vor trăncăni... Și tocmai acum cînd lumea a cam uitat de noi.

Desnoyers protestă indispus. „Să plec... ?“ Parisul era mic pentru ei din vina Margueritei, care refuza să revină în singurul loc în care puteau fi la adăpost de orice surpriză. Fie la plimbare, fie la un restaurant, indiferent unde s-ar fi așezat, exista același pericol de a fi recunoscuți. Ea admitea întâlniri numai în locuri publice, dar în același timp se temea de curiozitatea oamenilor. Dacă Marguerite ar fi acceptat să meargă la atelierul său, locul atîtor plăcute amintiri... !

— Nu ; la tine acasă, nu — interveni ea cu hotărîre. Nu pot uita ultima zi în care am fost acolo.

Julio însă insistă, intuind în refuzul ei ferm o ușoară șovăială. Unde s-ar fi simțit mai bine ? În afară de asta,

oare nu aveau să se căsătorească de îndată ce situația le va permite ?

— Îți spun că nu — replică ea. Cine știe dacă soțul meu nu mă urmărește ! Cîte alte complicații s-ar mai putea ivi în divorțul meu, dacă ne-ar surprinde în casa ta !

Venise acum rîndul lui să-i facă elogiul soțului ei, străduindu-se să demonstreze că o astfel de îndeletnicire ar fi incompatibilă cu caracterul său. Inginerul acceptase faptele, considerîndu-le ireparabile, și, din clipa aceea, el nu se gîndea decît să-și refacă viața.

— Nu ; mai bine să ne despărțim — continuă ea. Ne vom vedea mîine. Vei căuta alt loc mai discret. Gîndește-te ; tu găsești soluții pentru toate.

El dorea o soluție imediată. Au părăsit însă scaunele și s-au îndreptat fără grabă spre strada Mathurins. Julio vorbea cu o voce tremurătoare, dar convingătoare. Nu mîine, acum. Nu avea decît să cheme un taxi ; cîteva minute de drum, apoi izolarea deplină, tainică, revenirea la trecut, la intimitatea din acel atelier în care gustase cele mai plăcute clipe. Vor avea impresia că timpul nu trecuse și că se aflau încă la primele lor întîlniri.

— Nu — spuse ea cu gest de sfîrșeală, considerînd aceasta ca o ultimă rezistență. Și apoi, cu siguranță că secretarul tău, spaniolul care te întovărășește, se va afla acolo. Ce rușine pentru mine să mă întîlnesc cu el... !

Julio rîse... Argensola ! Oare pentru el putea constitui un obstacol acest camarad care îi cunoștea tot trecutul ? Ar fi plecat imediat dacă l-ar fi găsit acasă. Nu o singură dată l-a expediat din atelier pentru ca să nu deranjeze. Discreția sa era de o asemenea măsură, încît presimțea ce avea să se întîmple. Acum, intuind o vizită apropiată ce nu putea fi decît firească, cu siguranță că plecase de acasă, și bătea străzile în căutare de noi știri.

Văzîndu-și epuizate toate pretextele, Marguerite tăcu, ca și cum se declara învinsă. Nici Desnoyers nu mai spuse nimic, primind astfel, cu satisfacție, tăcerea ei. Au ieșit din grădină și, în plină stradă ea privi în jur plină de îngrijorare, căutînd un refugiu, spre a nu fi văzută alături de iubitul ei. Deodată văzu în fața ei o portieră roșie de automobil ce fu deschisă de prietenul ei.

— Urcă — îi spuse Julio pe un ton imperativ.

Și ea, în dorința de a se ascunde cît mai repede, urcă în grabă. Vehicolul porni în mare viteză. Marguerite, pru-

dentă, coborî perdeleta din dreptul ei. Dar nici nu terminase de tras perdeaua și simți o gură lăcomă care îi săruta ceafa.

— Nu ; aici nu — îl rugă ea. Să fim serioși.

Și în timp ce el, refractar la aceste îndemnuri, insista în avansurile sale pasionate, Marguerite, cu o voce ce domina zgomotul de fierărie veche al automobilului ce sălta pe pavaj, îl întrebă :

— Crezi, într-adevăr, că nu va fi război ? Crezi că ne vom putea căsători... ? Spune-mi încă o dată. Simt nevoia să mă liniștești. Vreau să aud toate astea din gura ta.

II. MADARIAGA

În anul 1870, Marcel Desnoyers avea nouăsprezece ani. Se născuse în împrejurimile Parisului. Era singurul copil și tatăl său, ocupat cu mici speculații în construcții, oferea familiei o existență relativ modestă. Zidarul voia să facă din fiul său un arhitect, și astfel Marcel începu din vreme studiile pregătitoare, când, pe neașteptate, tatăl lui muri, lăsându-și afacerile destul de încurcate. În numai câteva luni, mama și fiul s-au ruinat pînă într-atît, încît s-au văzut nevoiți să renunțe la comoditățile lor burgheze și să ducă o viață asemănătoare cu cea a muncitorilor de rînd.

La vîrsta de paisprezece ani, cînd a trebuit să-și aleagă o profesiune, a optat pentru cea de sculptor. Această profesiune avea strînse legături cu pasiunea trezită în Marcel de studiile începute și pe care fusese nevoit să le abandoneze. În noua situație, mama se retrăsese la țară, găsind adăpost la niște rude. Băiatul progresa cu repeziciune în atelier, ajutîndu-și maestrul la toate lucrările importante pe care acesta le realiza prin provincii. Primele știri despre războiul cu Prusia l-au găsit pe Marcel la Marsilia, unde lucra la decorarea unui teatru.

Marcel, ca de altfel toți tinerii din generația sa, era dușman al imperiului. În plus, se simțea atras de muncitorii bătrîni care luptaseră în perioada republicii din '48 și care păstrau vie amintirea loviturii de stat din 2 decembrie. Într-o zi văzuse pe străzile Marsiliei o manifestație populară pentru pace, dar care, de fapt, era un protest împotriva guvernului. Vechii republicani, în luptă implacabilă împotriva împăratului; tovarășii de la Internațională, care tocmai se organizase, și un mare număr de spanioli și italieni, fugiți din țările lor din cauza unor

Insurrecții recente, formau cortegiul. Un student pletos și fizic purta drapelul. „Dorim pacea; o pace care să-i unească pe toți oamenii“. cîntau manifestanții. Însă aici, pe Pămînt, chiar și cele mai nobile idei sînt rar auzite, căci destinul se amuză de cele mai multe ori schimbîndu-le sensul și chiar direcția. Dar abia pătrunseseră în strada Cannebière prietenii păcii cu imnul și cu stindardele lor, că războiul le și ieși în întîmpinare, silindu-i să apeleze la pumn și la ciomag. Cu o zi în urmă debaraseră aici cîteva batalioane de zuavi din Algeria care mergeau să întărească trupele de la frontieră. Obişnuïți cu viața colonială, lipsită de scrupule în materie de brutalități, acești veterani au socotit necesar să intervină împotriva manifestanților, unii cu baionetele, alții cu cîntoroanele. „Trăiască războiul!“ Și o ploaie de curele și de lovituri s-a abătut asupra grupului de manifestanți care cîntau. Marcel văzu cum naivul student, care cu cîteva clipe în urmă făcea apeluri la pace cu o gravitate sacerdotală, se rostogolea, înfășurat în stindardul său, în fața voiosului marș al zuavilor. Mai mult nu a putut vedea deoarece o sumedenie de lovituri de curea și o împunsătură ușoară de cuțit la un umăr l-au ajuns și pe el silindu-l să fugă împreună cu ceilalți.

În acea zi, pentru prima dată, și-a dezvăluit caracterul său tenace, mîndru, iritabil la contraziceri pînă la punctul de a adopta soluțiile cele mai extreme. Amintirea acelor lovituri primite îl înfuriase și-l îndemna la răzbunare. „Jos războiul!“ Dar cum nu găsea o posibilitate să protesteze în alt mod, se hotărî să părăsească țara. Lupta avea să fie de lungă durată și cu urmări dezastruoase, pe măsura dușmanilor imperiului. Peste cîteva luni, trebuia să fie recrutat. Împăratul își putea aranja treburile după bunul său plac. Desnoyers renunța la onoarea de a-l servi. A șovăit puțin gîndindu-se la mama sa. Era la țară, la rude, și el știa că acestea nu aveau să o părăsească, iar el era hotărît să muncească mult și să-i trimită bani. Cine putea să știe dacă dincolo de ocean îl aștepta bogăția... ! Totuși, adio Franța !

Mulțumită unor economii pe care le făcuse, un mijlocitor din port se oferî să-l ajute să se imbarce fără nici un fel de acte, pe unul din cele trei vapoare ce urmau să ridice ancora. Unul pleca în Egipt; altul, în Australia; celălalt, la Montevideo și Buenos Aires. Care putea fi

de bun augur... ? Amintindu-și de lecturile sale, Desnoyers se gîndi să consulte vîntul și să urmeze calea pe care i-o va indica, așa cum fac diferiți eroi de romane. Însă în ziua aceea vîntul sufla dinspre mare spre interiorul Franței. Ba a vrut chiar să dea cu banul, pentru ca să afle destinația. În cele din urmă însă renunță, și se hotărî să se îmbarce pe primul vapor care ridica ancora. Cînd, împreună cu puținul său bagaj, se trezi pe puntea unui vapor gata să pornească, consideră că era momentul să afle în ce direcție merge : „Pentru Rio de la Plata...” A primit cuvintele acestea ca pe un semn al destinului. „Fie, spre America de sud !” Țara aceasta nu-i displăcea. O cunoscuse din lecturile diferitelor jurnale de călătorie, ale căror stampe reprezentau herghelii de cai sălbatici, indieni goi pușcă, împodobiiți cu pene, și *gauchos hirsuți*, învîrtind deasupra capetelor lor frînghii ca niște șerpi și curele cu bile.

Milionarul Desnoyers își amintea adeseori de călătoria sa în America ; patruzeci și trei de zile de navigație pe un vapor mic și rablagit care trosnea din toate încheieturile la cea mai mică agitație a mării, și care rămăsese de patru ori în voia valurilor și a curenților, din cauza mașinilor oboșite. La Montevideo află că imperiul nu mai există și că asupra patriei sale se abătuse mari nenorociri. Se simțea profund rușinat aflînd că națiunea se autoguverna, apărîndu-se cu îndîrjire în spatele zidurilor Parisului. Și el fugise... ! Cîteva luni mai tîrziu, evenimentele din timpul Comunei l-au făcut să nu regrete că plecase. Dacă ar fi rămas acolo, cu siguranță că minia pentru insuccesele pe plan național, apoi relațiile sale cu anumite cercuri, mediul social în care trăia, toate acestea l-ar fi împins la revoltă. Și dacă în clipele acelea n-ar fi fost împușcat, ar fi avut aceeași soartă ca ațiția din vechii săi tovarăși, ce zăceau în vreo închisoare colonială. Se felicită pentru hotărîrea sa, și din acea clipă nu se mai gîndi la problemele patriei sale. Nevoia de a-și cîștiga existența într-o țară străină, a cărei limbă abia începuse să o înțeleagă, l-a determinat să se gîndească numai la el. Viața agitată și plină de aventură a Lumii Noi l-a împins către meserii diverse și chiar către cele mai nesocotite improvizații. Se simțea puternic și stăpînit de o îndrăzneală pe care nu o avusese niciodată în Lumea

Veche. „Eu mă pricep la toate — spunea el — dacă mi se dă timp de acomodare“. Fusese chiar și soldat — el care fugise din patrie tocmai pentru a nu lua pușca în mână — și, într-una din multele bătălii de pe Ribera Oriental dintre *albi* și *roșii*, căzu rănit.

La Buenos Aires revine la meseria de sculptor. Orașul începea să se transforme, schimbându-și tot mai mult înfățișarea de mare așezare rurală. Cîțiva ani, Desnoyers ornează saloane și fațade. Într-o zi însă, se simte istovit de această îndeletnicire care, în fapt, nu putea să-i ofere, decît, cel mult o situație materială mediocră. El plecase în Lumea Nouă spre a se îmbogăți, la fel ca atîția alții. Și astfel, la douăzeci și șapte de ani se aventurează din nou părăsind orașul, în dorința de a smulge banii din măruntaiele unei naturi virgine. Cele cîteva terenuri cultivate în regiunea pădurilor din nord sînt distruse în cîteva ore de lăcuste. Începe să facă negoț de vite, mîînd cu numai doi angajați cirezi de juncani și herghelii de catîri, pe care le trecea în Chile sau Bolivia prin regiunile singuratică și înzăpezite ale Anzilor. Pierzînd noțiunea de timp și spațiu, se angajează la traversări de vite care însemnau luni în șir de mers peste cîmpii nesfîrșite. Și ori de cîte ori se credea aproape de bogăție, pierdea totul într-o clipă din cauza unei speculații nenorocite. Odată, într-un moment de ruină și descurajare — împlinise treizeci de ani — intră în serviciul bogatului crescător de vite Julio Madariaga.

Pe acest milionar necioplît îl cunoscuse cu prilejul unor tranzacții de vite. Era un spaniol care sosise în această țară cînd era încă foarte tînăr ; îi îndrăgise obiceiurile și acum trăia ca un gaucho, după ce acumulasese proprietăți enorme. Era cunoscut, în general, sub porecla de *galicianul* ¹ Madariaga, din cauza naționalității sale, cu toate că se născuse în provincia spaniolă Castilia. Țăranii adăugau la acest nume și titlul onorific de *don*, numindu-l *don* Madariaga.

— Prietene — îi spuse el lui Desnoyers într-o zi cînd se afla într-o bună dispoziție, ceea ce la el era un lucru rar — dumneata treci prin multe greutăți. Lipsa de bani se observă cît de colo. De ce trebuie să duci această viață de ciîne... ? Ascultă sfatul meu și rămii aici, francezule.

¹ Locuitor al provinciei spaniole Galicia (N. tr.).

Eu îmbătrinesc și am nevoie de un bărbat zdravăn să mă ajute.

Și după ce francezul căzu la înțelegere cu Madariaga, proprietarii din împrejurimi, care locuiau la cincisprezece — douăzeci de leghe de ferma galicianului, îl opreau în drum pe noul angajat, pentru a-l avertiza că trebuia să se aștepte la tot felul de șicane din partea stăpînului său.

— Dumneata nu vei rămîne la el mult timp. La Madariaga nu a rezistat pînă în prezent nimeni. Cît privește numărul administratorilor săi, nici noi nu-l mai știm. Este un om pe care trebuie sau să-l omori, sau să-l părăsești. În curînd îl vei părăsi și dumneata.

Lui Desnoyers nu i-a trebuit prea mult timp ca să se convingă că în aceste zvonuri exista un oarecare adevăr. Madariaga avea un caracter de nesuportat; însă, avînd o oarecare simpatie pentru francez, căută să nu-l supere cu iritabilitatea sa.

— Franțuzul ăsta-i o perlă — spunea el, căutînd să-și motiveze, prin astfel de scuze, stima ce i-o purta. Este foarte serios, și pentru asta îl iubesc... Asemenea oameni îmi plac.

În ce consta acea seriozitate atît de admirată de stăpînul său, nici chiar Desnoyers nu-și dădea seama; simțea însă o mîndrie tăinuită ori de cîte ori îl vedea agresiv cu toți, chiar și cu familia sa, în timp ce, cînd vorbea cu el, avea în glas o asprime pîrintească.

Familia se compunea din soția sa, coana Petrona, pe care el o striga *china*¹, și două fete, aproape femei, care urmaseră un timp un colegiu din Buenos Aires, dar care, revenind la fermă, își recăpătaseră în parte necioplia originară. Avera lui Madariaga era enormă. Trăise la țară chiar de la sosirea sa în America, pe cînd albi nu îndrăzneau să se stabilească în afara localităților de teama indienilor sălbatici. Primii bani i-a cîștigat ca negustor, ducînd mărfuri într-o căruță de la un fort la altul. A omorît indieni, a fost rănit de două ori de ei, a trăit un timp captiv, și a sfîrșit prin a deveni prietenul unui șef de trib. Cu banii cîștigați a cumpărat pămînt, mult pămînt, mai puțin rîvnit pe atunci din cauza nesiguranței, și s-a dedicat creșterii juncanilor pe care trebuia să-i păzească cu carabina în mînă de pirații izlazurilor. Apoi

¹ Metisă (N. tr.).

s-a însurat cu *china* sa, o tinără metisă care umbla desculță, deși poseda mai multe terenuri de la părinții ei. Împreună cu familia, trăise într-o sărăcie aproape bes-tială, cu toate că pentru a străbate proprietățile lor îi trebuiau câteva zile bune de galop. Când însă guvernul începe să-i împingă pe indieni spre granițe și să pună în vânzare teritoriile rămase fără stăpîni — cumpărarea lor fiind socotită un gest patriotic — Madariaga începe să ia suprafețe din ce în ce mai întinse, la prețuri de nimic și cu termene lungi de plată. Pentru Madariaga, singura misiune a vieții sale a fost aceea de a cumpăra pămînt și de a-l popula cu animale. Deseori cînd o pornea peste întinderile sale nesfîrșite, galopînd împreună cu Desnoyers, nu-și putea înăbuși un sentiment de mîndrie.

— Spune, francezule. Este adevărat, ceea ce se spune, că mai sus de țara ta există națiuni a căror teritorii sînt cam așa cît fermele mele ?

Francezul îl aproba... Pămînturile lui Madariaga erau mai întinse decît suprafața multor stătulețe. Și faptul acesta îi producea fermierului o stare de bună dispoziție.

— Dacă este așa, cred că nu ar fi o nerozie să mă proclam într-o bună zi rege. Închipuie-ți, francezule, don Madariaga Întii... ! Mă tem însă că aş putea fi și ultimul, deoarece *china* nu vrea să-mi dea un băiat... Este o vacă vlăguită...

Faima vastelor teritorii și a bogățiilor sale animaliere ajunsese pînă la Buenos Aires. Numele lui Madariaga era pretutindeni cunoscut, dar foarte puțini îl văzuseră. Cînd mergea în Capitală, trecea neobservat datorită înfățișării sale necioplite, cu aceleași jambiere pe care le purta în viața de foarte zilele, cu *poncho*-ul răsucit ca un fular și, ieșind peste acesta, cele două extremități provocatoare ale unei cravate — ținută de tortură impusă de fiice care în zadar se străduiau s-o aranjeze cu mîini drăgăstoase ca să-și păstreze o anumită prestanță.

Într-o dimineață, intră în biroul celui mai bogat negustor din Capitală.

— Domnule, știu că dumneata ai nevoie de juncani pentru Europa, și am venit să-ți ofer vreo cîțiva.

Negustorul îl privi de sus pe acest sărăntoc gauchó. Consideră că putea discuta mai bine cu unul din funcționarii săi ; el nu-și putea irosi timpul cu afaceri minore. Dar observînd zîmbetul șiret al țăranului, deveni curios.

— Și cîți juncani ai putea să-mi vinzi dumneata, măi omule ?

— Vreo treizeci de mii.

Nu a mai așteptat ca interlocutorul său să termine ceea ce avea de spus. S-a ridicat în picioare și, ocolind biroul, îi oferi cu multă amabilitate un fotoliu.

— Dumneata nu poți fi altul decît domnul Madariaga.

— În slujba lui Dumnezeu și a dumitale.

Clipa aceea a fost cea mai glorioasă din existența sa.

În anticamerele cabinetelor directorilor de bănci, oamenii de serviciu îi ofereau cîte un scaun cu oarecare compătimire. Îndoindu-se că personajul ce se afla de cealaltă parte a ușii va binevoi să primească un asemenea individ. Dar de îndată ce se anunța numele său, directorul alerga să-i deschidă ușa. Bietul funcționar rămînea încremenit de uimire auzindu-l pe acest gaucho care spunea în chip de salut : „Am venit să-mi dați trei sute de mii de pesos. Am pășuni din belșug și doresc să cumpăr vreo cîteva vite, și să le îngraș“.

Peste cei care populau pămînturile sale, caracterul său nestăpînit și contradictoriu se abătea ca o tiranie nemiloasă și cumsecade în același timp. Nu exista vagabond care, trecînd pe la fermă, să nu fie primit de el cu asprime în glas încă de la primele lui cuvinte.

— Nu-mi spune povești, prietene — țipa el de parcă în clipa următoare era gata să-l ia la bătaie. Sub umbrar se află o vită spintecată. Taie din ea ce dorești, mîncîncă și cu puteri noi vezi-ți de drum... Dar să nu aud povești !

Și după ce îi dădea și cîteva pesos, îi întorcea spatele.

Într-o zi se arătă peste măsură de furios pentru că unul din zilieri bătea nespus de încet stîlpii de care urma să se întindă un gard de sîrmă. Toți îl furau ! În ziua următoare, cu zîmbetul unui om cumsecade, vorbea despre o mare sumă de bani ce trebuia să o plătească, deoarece garantase cu semnătura sa pe un cunoscut aflat în pragul falimentului : „Sărmanul ! Soarta lui este mai rea decît a mea !“

Dacă întîlnea în drumul lui scheletul unei oi de curînd devorate, părea că înnebunește de supărare. Nu era însă vorba de carne. „Foamea nu cunoaște lege, și carnea a făcut-o Dumnezeu pentru a fi mîncată de oameni. Măcar să fi lăsat pielea... !“ Și comenta această răutate repetînd mereu : „Lipsă de credință și de obiceiuri frumoase“. Alte

ori, după ce jefuitorii luau carnea de la trei vaci, lăsînd pieile în locuri cît mai vizibile, fermierul spunea, zîmbînd : „Aşa îmi plac oamenii, cinstiți, și să nu facă stricăciuni.“

Vigoarea sa de centaur neobosit îi servise din plin la popularea pămînturilor sale. Era capricios, despotic și mai presus de toate era bărbat vîrtos, asemenea compatrioților săi din secolele trecute care odată cu cucerirea Lumii Noi au creat, prin încrucișarea cu sîngele indigen, nații noi. Preferințele sale pentru frumusețea arămie cu ochi oblici și părul aspru fuseseră și ale conchistadorilor castilieni. Cînd Desnoyers îl vedea că se retrage, invocînd cine știe ce motiv, pentru ca apoi să o pornească în galop spre vreo crescătorie de vite de prin apropiere, zicea în sinea lui zîmbînd : „Se duce în căutarea unui nou zilier care să-i lucreze pămînturile timp de cincisprezece ani“.

Personalul de la fermă comenta adeseori asemănarea cu fermierul a diverșilor tineri care lucrau la fel ca ceilalți, galopînd din revărsatul zorilor pentru a îndeplini diversele munci ale păstoritului. Originea lor dădea loc la comentarii ofensatoare. Vătaful Celedonio, metis în vîrstă de treizeci de ani, în general detestat, prin caracterul său de om dur și zgîrcit, lăsa să se întrevadă o oarecare asemănare cu stăpînul.

Aproape în fiecare an intra pe poarta fermei, cu un aer misterios, cîte o femeie, care bătuse multe leghe, o *china* murdară și urîță, cu carnea fleșcăită, de mîna cu un micuț metis cu ochi de jărat. Cereă să vorbească între patru ochi cu patronul ; și ajunsă în fața lui, îi reamintea de o călătorie efectuată cu zece sau doisprezece ani în urmă pentru a cumpăra vreo cîteva vite.

— Vă aduceți aminte, stăpîne, că ați rămas o noapte în casa mea, deoarece apele rîului erau crescute ?

El nu-și mai aducea aminte de nimic. Doar un instinct vag părea să-i indice că femeia spunea adevărul.

— Bine, și ce dorești ?

— Stăpîne, iată-l aici... Socot că e mai bine să devină un om alături de dumneata decît în altă parte.

Și spunînd acestea îl împingea pe micul metis în față. Unul în plus și oferit cu atîta simplitate. „Lipsă de credință și de obiceiuri frumoase.“ Și totuși, cu o modestie surprinzătoare, se îndoia că femeia spusese adevărul. Pentru ce trebuia să fie neapărat al său... ? Numai că ezitarea lui nu era de lungă durată.

— Dacă este așa, atunci așază-l alături de ceilalți.

Încredințată că viitorul micuțului era de acum asigurat, mama pleca liniștită ; deoarece acest bărbat risipitor în violențe, era în aceeași măsură și generos. Până la urmă copilul ei avea să dobândească o bucată de pământ și o frumoasă turmă de oi.

La început, toate aceste adopțiuni au provocat răzvrătirea coanei Petrona, de altfel, singura care și-a permis-o în toată viața ei. Însă centaurul a reușit să-i impună prin teroare tăcerea.

— Și încă mai îndrăznești să vorbești, vacă vlăguită... ? O soție care nu mi-a dăruit decît fete... Ar trebui să-ți fie rușine.

Aceeași mină care scotea la întîmplare dintr-un buzunar un ghemotoc de bancnote, oferindu-le din capriciu, fără a socoti cîte sînt, avea atîrnată la încheietură o cravașă. Îi servea pentru a înteți galopul calului, însă nu pregeta să o ridice și cînd vreunul dintre peoni zăbovea în fața furiei sale.

— Te bat pentru că pot — îi spunea el, ca o scuză, după ce se liniștea.

Într-o zi, cel lovit se dădu un pas înapoi, căutînd cuțitul la cingătoare.

— În mine, dumneata, stăpîne, să nu dai. Eu nu sînt născut prin părțile astea... Eu sînt din Corrientes.

Și cravașa rămase suspendată în aer.

— Într-adevăr, nu te-ai născut aici... ? Atunci, ai dreptate, nu te pot lovi. Primește cinci pesos.

Cînd Desnoyers se angajase la fermă, Madariaga începuse să piardă socoteala celor care se aflau sub autoritatea sa, o autoritate în vechi spirit latin, care permitea stăpînului bătaia. Erau atît de mulți încît aveau loc dese confuzii. Francezul admira ochiul versat în afaceri al patronului său. Îi era suficient să privească o cireadă de mii de vite doar cîteva minute pentru a spune cu exactitate numărul. Apoi, cu un aer de indiferență o pornea într-un galop molatec în jurul imensului grup de cornute care frămîntau pămîntul cu copitele, și deodată separa cîteva animale. Descoperise că erau boľnave. Cu un cum-părător expert ca Madariaga, șiretlicurile vînzătorilor rămîneau de rușine.

În fața nenorocirii era de un calm demn de invidiat. O secetă abătută peste pășunile sale acoperea pămînturile cu

vite moarte. Cîmpia părea un cîmp de bătălie părăsit. Pretutindeni vedeai numai puncte negre, iar din cer, plutind în spirale largi, cîrduri de corbi coborau peste izlaz, venind de la multe leghe depărtare. Alteori dezastul se datora frigului: o scădere bruscă a temperaturii acoperea solul cu cadavre. Zece mii, cincisprezece mii de animale, poate mai multe, piereau.

— Ce să facem — spunea Madariaga cu resemnare. Fără nenorociri, pămîntul acesta ar fi fost un paradis... Acum, lucrul cel mai important este să salvăm pieile.

Spunea vorbe de ocară în legătură cu mîndria emigranților din Europa, și împotriva noilor deprinderi ale oamenilor săraci, deoarece îi lipseau brațe suficiente pentru a putea jupui cadavrele într-un timp cît mai scurt, ceea ce ar fi însemnat salvarea de la putrezire a mii de piei. Mormanele de oase ce albeau pămîntul semănau ca niște grămezi de zăpadă.

Copiii zilierilor, în joacă, așezau pe stîlpii gardului cranii de vacă ale căror coarne răsucite, ornament rustic, dădeau imaginea unei defilări de lire antice.

— Din fericire, rămîne pămîntul — adăuga fermierul.

Cînd se porneau ploile și pășunile sale începeau să inverzească, se afunda, galopînd, în imensitatea lor. El a fost printre primii care au transformat pămînturile virgine în pășuni, înlocuind iarba naturală cu lucerna. Unde înainte păștea un juncan, acum ajungea pentru trei. „Masa este pusă — spunea el vesel. Să mergem, așadar să poftim noi invitați.“ Și cumpăra la prețuri derizorii, de pe cîmpiile naturale, cirezi de vite hămesite de foame, pe care le îngrășa apoi cu repeziciune pe pămînturile sale rodnice.

Într-o dimineată, Desnoyers i-a salvat viața. Supărat de purtarea unui peon, de curînd venit la fermă, patronul ridicînd cravașa să-l lovească, acesta îl atacă cu cuțitul. Deși Madariaga se apăra, lovindu-l cu cravașa, pericolul de a fi înjunghiat era tot mai mare. Tocmai atunci a apărut francezul, care scoțînd pistolul îl dezarmă pe adversar.

— Îți mulțumesc, franțuzule ! spuse fermierul, stăpînit încă de emoție. Ești un adevărat bărbat și pentru fapta asta am să te recompensez. Începînd de astăzi... am să-ți spun „tu“.

Desnoyers nu a înțeles ce fel de recompensă putea să fie acest tutuit. Era atât de ciudat acest om... ! Considerația personală de care se bucura a făcut să i se îmbunătățească situația. Nu avea să mai ia masa în clădirea în care se afla instalată administrația. Stăpînul dăduse dispoziții ca să i se rezerve un loc la propria lui masă. Și astfel Desnoyers pătrunse în intimitatea familiei Madariaga.

Nevasta devenea o femeie lipsită de însemnătate cînd soțul era acasă. Se scula cu noaptea în cap pentru a supraveghea gustarea de dimineată a zilierilor, distribuirea pîinii și fierberea cafelei în marmite sau a ceaiului mate. Le punea la treabă pe servitoare, flecare și trîndave, care la orice clipă de neatenție se pierdeau prin perdelele de arbori din apropierea casei. La bucătărie și prin anexele acesteia își desfășura adevărata autoritate de stăpînă, și asta pînă în clipa în care se auzea glasul soțului, cînd părea că se învâluie într-o tăcere plină de teamă, amestecată cu respect. Aceeași atitudine o avea și în timpul mesei ; cu ochii mari deschiși și cu privirea fixă ca de bufniță, *china* îi arăta o supunere cucernică.

Desnoyers înclina să creadă că în această admirație exista și multă uimire pentru energia cu care fermierul — acum la cumpăna celui de-al șaselea deceniu — continua să dea naștere la noi bastarzi coloniști pentru pămînturile sale.

Cele două fiice, Luisa și Elena, l-au acceptat cu entuziasm pe comesean. El avea să însuflă conversațiile monotone din sufragerie, întrerupte de multe ori de ieșirile necontrolate ale tatălui. Afară de asta, el venise de la Paris. „Paris !“, suspina mica Elena, holbînd ochii. Și astfel, Desnoyers se văzu consultat de ele în materie de modă, ori de cîte ori își comandau cîte ceva la magazinele din Buenos Aires.

Interiorul casei reflecta gusturile diferite ale celor două generații. Fetele aveau un salon cu mobile scumpe — sprijinite de pereți crăpați — și lămpi arătoase, dar care nu erau aprinse niciodată. Singur tatăl, prin grosolănia lui, deranja această încăpere atât de îngrijită și de admirată de cele două surori. Covoarele păreau că se întristează, culorile păleau în urma cizmelor pline de noroi ale centaurului. Pe o masă aurită apărea cravașa. Mostrele de boabe de porumb ajungeau pînă și pe mătasea unei sofale pe care domnișoarele se așezau de fiecare dată

cu un fel de pioșenie, ca și cum se temeau să nu se rupă. Și odată, cînd fetele l-au rugat să mute undeva în dependințe cîntarul cel mare de lîngă ușa de la intrare în sufragerie, Madariaga s-a înfuriat. Îi era peste mîină să se ducă, de mai multe ori pe zi, pentru a cîntări cîte o singură piele... La un moment dat apăru la fermă un pian și Elena își petrecea ore în șir în fața lui, luînd lecții cu c abnegație exasperantă. „Mii de draci ! Dacă cel puțin ar cînta *jota*¹ sau *pericon*²-ul !“ Și pleca, la ora siestei, să doarmă pe un poncho, la umbra unor eucalipti din apropiere.

Fiica cea mai mică, pe care o poreclea *Romantica*, era obiectul mîniilor și glumelor sale. De unde să fi moștenit ea niște gusturi pe care el și sărmana lui *china* nu le avuseseră niciodată ? Pe pian, pe zi ce trecea, se adunau grămezi tot mai mari de partituri. Într-un colț al enormului salon, fusese amenajată din lăzi, de către timplarul fermei, un soi de bibliotecă în care aranjase cărți.

— Privește, franțuzule — îi spunea Madariaga. Toate conțin versuri și romane. Minciuni curate... ! Nimicuri !

El avea biblioteca sa, mai importantă și mai slăvită, și care ocupa un spațiu foarte redus. În biroul său bogat împodobit cu carabine, arcanе și hamuri împodobite cu argint, un dulap mic conținea titlurile de proprietate și diferite dosare pe care fermierul le răsfoia cu un sentiment de justificată mîndrie.

— Ia seama la minunile pe care le vei auzi — îi spunea lui Desnoyers, scoțînd unul din caietele ce le păstra acolo.

În ele era povestea animalelor de rasă ce fuseseră aduse la fermă pentru îmbunătățirea cirezilor ; arborele lor genealogic, titlurile de noblețe, *pedigree*-ul tuturor patrupezilor. Numai el putea citi aceste hîrtii, nimeni altcineva — nici chiar cei din familie — nu avea permisiunea să le atingă. Și, așezîndu-și pe nas niște ochelari cu rame de metal, silabisea istoria fiecărui erou al hergheliilor sale : „*Diamond III, nepotul lui Diamond I*, care a fost proprietatea regelui Angliei, și fiul lui *Diamond II*, cîștigător la toate concursurile“. Dar *Diamond*-ul său îl costase multe mii, însă caii cei mai trupeși ai fermei, care se vindeau la prețuri exorbitante, erau descendenții lui.

¹ Dans popular din Aragón (Spania). (N. tr.)

² Dans popular argentinian. (N. tr.).

— Era mai dotat decît multe persoane. Îi lipsea doar graiul. Acela care se află împăiat alături de ușa salonului este chiar el. Fetele vor să-l scot de acolo... Să îndrăznească să se atingă de el! Mai degrabă le azvîrl pe ele! spunea el.

Apoi continuă să citească istoria unei dinastii de tauri, toți avînd nume proprii urmate de un număr roman, la fel ca regii, animale achiziționate la marile tîrguri din Anglia de către încăpățînatul fermier. El nu fusese niciodată acolo; întrebuița telegraful pentru a se bate cu lirele sterline și cu proprietarii britanici, doritori să păstreze numai pentru patria lor asemenea minunății. Mulțumită acestor reproducători, care traversaseră oceanul în condiții asemănătoare cu cele de care se bucură un pasager milionar, reușise să expună, la concursurile din Buenos Aires, juncanii lui, niște turnuri de carne, adevărați elefanți comestibili, cu spinarea pătrată și netedă ca o masă.

— Astea înseamnă într-adevăr ceva, nu-i așa, franțuzele? Ce am eu aici valorează mai mult decît toate stampele cu lună, cu lacuri, cu amanți și alte prostii pe care *Romantica* mea le atîrnă pe pereți, și care nu produc decît praf.

Și făcînd un gest, îi arăta diplomele care împodobeau biroul, cupele de bronz și alte obiecte de metal ciștigate la concursuri de fiii *pedigree*-ului său.

Luisa, fata cea mare — numită Chicha, după obiceiul american —, se bucura de un respect mai mare din partea tatălui ei. „Este copia bieteii mele *china* — spunea el — aceeași bunătate și aceeași tragere de inimă pentru muncă, însă cu mai multă demnitate.“ Cînd fermierul vorbea de demnitate, Desnoyers se grăbi să aprobe imediat, simțînd chiar nevoia să mai adauge ceva, deoarece cuvîntul „demnitate“ i s-a părut insuficient. Ceea ce însă nu putea să admită era că această fată palidă, modestă, cu ochi mari negri și cu zîmbetul de o malițiozitate copilărească, putea să aibă o cît de mică asemănare fizică cu respectabila matroană care îi dăduse viață.

Cea mai mare bucurie pentru Chicha era liturghia de duminică. Aceasta însemna o călătorie de trei leghe pînă în satul cel mai apropiat, dar mai ales, un contact sâp-tămînal și cu alți oameni decît cei de la fermă. O trăsură

trasă de patru cai le ducea pe doamna și pe cele două domnișoare, gătite cu ultimele rochii și pălării sosite din Europa prin intermediul unor magazine din Buenos Aires. La solicitarea fetei mai mari, Chicha, Desnoyers mergea cu ele, preluînd hăturile din mîinile vizitiului. Tatăl se pornea și el, străbătînd în galop întinsele sale cîmpii în pacea calmă a duminicii, și convingîndu-se o dată mai mult de neglijențele oamenilor săi. Era foarte evlavios : „Credință și obiceiuri frumoase“. Cum însă contribuise cu mii de pesos la construirea bisericii din vecinătate, socotea că un om cu averea lui nu putea să aibă aceleași obligații cu cele ale calicilor.

Acasă, în timpul prînzului duminical, cele două domnișoare comentau evenimentul, încercînd să descopere meritele diferiților tineri din sat sau veniți de la fermele apropiate, care se opreau în ușa bisericii pentru a le privi mai de aproape.

— Vă faceți iluzii, fetițelor ! intervenea tatăl. Voi credeți că pe acei tineri îi interesează frumusețea voastră...? Ceea ce urmăresc acești neobrazăți sînt banii bătrînului Madariaga ; și vă asigur că, în clipă în care i-ar avea, nu este exclus să vă acorde și cîte o ciomăgeală zilnică.

La fermă soseau aproape zilnic vizitatori. Unii erau tineri de prin împrejurimi, care veneau pe niște cai aprigi, cu care făceau diferite figuri de echitație. Spuneau, invocînd fel de fel de pretexte, că vor să-l vadă pe don Julio, dar dacă se ivea prilejul, abia așteptau să stea de vorbă cu Chicha și cu Elena. Alții erau domnișori din Buenos Aires, care, motivînd că sînt în trecere, cereau găzduire la fermă. Atunci don Madariaga bodogănea :

— Alt fiu al unui *oarecare*, venit să adulmece banii *galicianului* ! Dacă nu-și vede imediat de drum, îi trag cîteva picioare în fund.

Pretendentul în cauză, intimidat de muțenia ostilă a patronului nu mai zăbovea deloc. Muțenia lui se prelungea în mod alarmant, în ciuda faptului că nu mai primea vizite la fermă. Madariaga părea mai frămîntat de gînduri și toți din familie, inclusiv Desnoyers, respectau și se temeau de tăcerea lui. Minca bosumflat, cu capul în jos. Din cînd în cînd, ridica deodată ochii privind fix cînd pe Chicha, cînd pe Desnoyers, pentru a se opri apoi asupra soției sale, ca și cum ar fi vrut să-i ceară socoteală.

Romantica aproape că nici nu mai exista pentru el. Îi acorda cel mult cîte o exclamație ironică văzînd-o stînd în poartă la ora înserării și contemplînd orizontul însîngerat de moartea soarelui, cu un cot sprijinit de-a curmezișul porții și cu obrazul în podul palmei, imitînd ținuta unei oarecare doamne albe în așteptarea cavalerului visat, pe care o văzuse gravată în crom.

Desnoyers se afla de cinci ani în această casă, dar într-o zi intră brusc în biroul stăpînului cu un aer de îndrăzneală specifică firilor timide în momentul în care vor să ia o hotărîre.

— Don Julio, plec, și vreau să facem socotelile.

Madariaga l-a privit cu viclenie. Să plece... ? De ce ? În zadar l-a tot întrebat. Franțuzul o ținea una și bună. „Plec ; trebuie să plec“.

— Ehei, hoțule, mincinosule ! a țipat fermierul cu glas de stentor.

Desnoyers și-a păstrat însă calmul în fața acestor insulte. Auzise de prea multe ori vorbele astea din gura patronului său, mai alés cînd socotea că un lucru oarecare este hazliu sau cînd se tocmea cu cumpărătorii de animale.

— Ehei, hoțule, mincinosule ! Crezi că nu știu de ce vrei să pleci ? Îți închipui că bătrînul Madariaga nu a observat ochiadele tale și ale mironosiței de fiică-mea, și că atunci cînd vă plimbați împreună vă țineți strîns de mîna, chiar în prezența bieteii *china*, care nu este în stare să priceapă nimic... ? Lovitura nu este rea, franțuzule. Prin ea pui mîna pe jumătate din banii galicianului, și astfel te vei putea lăuda că ai „cucerit“ America.

Și în timp ce țipa, dacă nu chiar urla, făcînd asemenea afirmații, apucă cravașa și îl tot împungea cu vîrfurile pîntece pe administratorul său cu o insistență ce era mai degrabă afectuoasă decît ostilă.

— De aceea vreau să mă despart — spuse Desnoyers, de astă dată cu mîndrie. Știu că este o pasiune absurdă, și consider că e mai bine să plec.

— Domnul pleacă ! continuă să țipe fermierul. Domnul crede că aici poate să facă tot ce pofteste ! Nu, domnule ; aici nu comandă nimeni altul decît bătrînul Madariaga, și el îți ordonă să rămîi... Ah, femeile ! Sînt bune numai să strice prietenia dintre bărbați. Și cînd te gîndești că nu putem trăi fără ele... !

A făcut, domol, cițiva pași prin odaie, ca și cum ultimele cuvinte îi aduseseră aminte de întâmplări petrecute de mult și care se deosebeau fundamental de tot ceea ce spusese pînă nu de mult. Desnoyers privea cu oarecare îngrijorare cravașa pe care Madariaga încă o mai ținea strîns în mîna dreaptă. Dacă ar fi încercat să-l lovească așa cum proceda cu zilierii... ? Șovăi între a rămîne pe loc, și a suporta orice din partea acestui om care-l tratase întotdeauna cu bunăvoință, și a fugi discret, profitînd de tururile sale în jurul camerei, cînd fermierul se proțăpi deodată chiar în fața lui.

— Dar tu o iubești cu adevărat..., cu adevărat ? îl întrebă. Și ești sigur că și ea te iubește pe tine ? Gîndește-te bine ce spui, nu te pripi, că în chestiile astea ale dragostei există multă amăgire și orbire. Și eu, cînd m-am căsătorit, eram nebun după *china* mea. Zici că vă iubiți cu adevărat... ? Atunci foarte bine ; ia-o cu tine sănătos, diavol de franțuz ce ești, căci și așa, într-o zi trebuia s-o ia cineva, și să sperăm că n-o să fie o vacă vlăguită ca maică-sa... Vreau să văd ferma plină cu nepoți.

Formularea acestei dorințe scotea în evidență, odată mai mult, pe bărbatul viguros, fecund, și pe producătorul de animale. Și, considerînd probabil necesară o justificare a comportării sale, adăugă :

— Toate astea le fac numai pentru că te iubesc ; și te iubesc, numai pentru că ești un om serios.

Uimirea apăru din nou pe fața franțuzului, care nu putea înțelege de unde atîta apreciere pentru seriozitatea sa.

Desnoyers după ce se căsătorii, alergă cu gîndul la mama lui. Dacă biata bătrînă ar fi putut vedea și ea acest salt extraordinar al fiului care făcuse avere ! Ea se sfîrșise însă cu un an în urmă, crezîndu-l pe fiul ei om foarte bogat, deoarece îi trimitea în fiecare lună o sută cincizeci de pesos, ceva mai mult de trei sute de franci, rupți din salariul pe care îl primea de la fermă.

Faptul că intrase în familia Madariaga îl făcu pe bătrîn să depună mai puțin efort pentru afacerile sale.

Începuse să se simtă atras de oraș și de plăcerile lui necunoscute. Vorbea cu un dispreț tot mai mare despre femeile de la țară, despre *chine* murdare, care acum îi inspirau dezgust. Renunțase și la ținuta sa de călăreț ; acum afișa, cu o satisfacție copilărească hainele cu care

îl deghiza un croitor din Capitală. Când Elena își exprimă dorința de a-l însoți la Buenos Aires, el refuză categoric, pretextînd unele afaceri deloc agreabile. „Nu, pleci mai bine cu maică-ta“.

Soarta pășunilor și a turmelor nu-l mai îngrijora. Întreaga sa avere se afla în mîinile sigure ale lui Desnoyers.

— Este un om serios — spunea despre Desnoyers în sufragerie, în fața întregii familii. Este tot atît de serios ca și mine... De el nu rîde nimeni.

Abia acum reuși franțuzul să priceapă că socrul lui, atunci cînd vorbea de seriozitate, se refera la caracterul său integru. Potrivit unei afirmații scăpate fără voie de Madariaga, el întrevăzuse, încă din primele zile, în Desnoyers o fire asemănătoare cu a lui, poate mai aspră și mai fermă, însă fără manifestările și ciudățeniile lui. De aceea îl tratase întotdeauna cu o bunăvoință extraordinară, presimțind că o ciocnire între ei ar fi luat un curs imprevizibil. Singurele lor neînțelegeri erau generate acum de cheltuielile pe care Madariaga le stabilise cu mult înainte. Dar din momentul în care ginerele preluă toate atribuțiile socrului, muncile erau mai reduse și oamenii lucrau cu mai multă tragere de inimă. Și totul se făcea fără țipete, fără cuvinte dure, impunîndu-se doar cu prezența și cu dispozițiile sale scurte.

Numai bătrînul nu era de acord cu acest comportament ; el dorea să fie menținut sistemul capricios al cravașei și al darurilor. Îl revoltau ordinele mașinale și minuțioase, mereu neschimbate, lipsite de extravagantă arbitrară și tiranie naivă. Aproape că nu era zi în care să nu se prezinte la Desnoyers cîțiva peoni metiși despre care gura lumii zicea că au o înrudire intimă cu fermierul. „Jupînașule, stăpînul cel bătrîn m-a trimis să-mi dați cinci pesos“. Dar Jupînașul răspundea de fiecare dată printr-un refuz, ceea ce făcea ca după cîteva minute să se înfățișeze însuși Madariaga, furios, însă cîntărindu-și cuvintele, știind că ginerele său este tot atît de serios ca și el.

— Te iubesc mult, fiule, dar aici eu comand, nu altcineva.. Ah, franțuzule ! Ești la fel ca toți din țara ta : fiecare centimă pe care o agonisiți merge la ciorap, și nu mai vede lumina zilei chiar dacă v-ar aștepta crucifixul... Am spus cinci pesos ? Îi dai zece. Eu am dat dispoziția, și cred că este suficient.

Franțuzul plătea, dînd din umeri, în timp ce socrul, mulțumit de succesul avut, fugea la Buenos Aires. Era bine să se știe că ferma aparținea încă *galicianului* Madariaga.

Întors dintr-una din călătoriile sale, aduse cu sine un tînăr german, care, după părerea lui, știa totul și era bun la toate. Ginerile său muncea prea mult, spunea el, și Karl Hartrott avea să-l ajute la contabilitate. Desnoyers îl acceptă, simțind, după puține zile, un început de stimă pentru noul angajat.

Faptul că ei aparțineau unor popoare care se dușmăneau era lipsit de importanță. Oameni cumsecade sînt pretutindeni, și Karl se dovedea a fi un ajutor demn de stimă. Păstra întotdeauna o distanță față de egalii lui și era intransigent și aspru cu subalternii. Întreaga sa capacitate părea că și-o canalizase spre problemele de serviciu pentru a cîștiga admirația celor care se aflau mai presus de el. Uneori, nici nu apuca bine Madariaga să deschidă gura că germanul mișca imediat capul, aprobîndu-i cu anticipație cuvintele. Dacă se întîmpla ca stăpînul să spună o vorbă de duh, rîsul neamțului căpăta o sonoritate scandaloasă. În prezența lui Desnoyers se arăta taciturn și harnic, muncind fără a ține seama de timp. Cum îl zărea că intra în birourile administrației, sărea de la locul său și lua o poziție militărească, rigidă. Era dispus să facă orice. Din proprie inițiativă, spiona personalul, informînd despre neglijențele și lipsurile lor. Un astfel de serviciu nu-l entuziasma pe șeful său direct, deși pe undeva încerca să treacă totul pe seama interesului față de întreprindere.

Bătrînul fermier era mîndru de achiziție, ca de o adevărată izbîndă, susținînd chiar că și ginerile său era de aceeași părere.

— Un băiat foarte util, nu-i așa... ? Acești *venetici* din Germania fac treabă bună, știu multe lucruri, și costă și puțin. În plus, sînt atît de disciplinați, atît de supuși...! Îmi pare rău să ți-o spun, deoarece ești franțuz ; v-ați creat niște dușmani periculoși. Cuăștia nu-i de joacă.

În astfel de împrejurări, Desnoyers răspundea cu un gest de indiferență. Patria sa se afla departe, ca și a germanului. Cine putea ști dacă aveau să se mai întoarcă vreodată la ele... ! Aici erau argentinieni, și aveau datoria să se gîndească doar la prezent, trecutul nu avea de ce să-i preocupe.

— Afară de asta, sînt atît de puţin mîndri ! continuă Madariaga pe un ton ironic. Fiecare din aceşti *venetici*, cînd este funcţionar comercial în Capitală, mătură prăvălia, pregăteşte masa, ţine contabilitatea, serveşte clienţii, bate la maşină, traduce în patru sau cinci limbi, însoţeşte, dacă este nevoie, chiar şi pe prietena stăpînului, ca şi cum ar fi o mare doamnă..., şi toate astea numai pentru douăzeci şi cinci de pesos pe lună. Cine are curajul să lupte cu asemenea oameni ! Tu, franţuzule, eşti ca şi mine..., foarte serios, şi ai prefera mai degrabă să mori de foame decît să suporţi toate astea. De aceea îţi spun că sînt periculoşi.

Fermierul reflectă cîteva clipe, apoi adăugă :

— Poate că nu sînt chiar atît de buni pe cît par. Trebuie urmăriţi în relaţiile cu cei ce se află sub direcţia lor supraveghere. S-ar putea ca în faţa stăpînului să o facă pe proştii fără să fie, şi să spună în sinea lor, atunci cînd, zîmbind, primesc un picior în spate : „O să-mi vină şi mie rîndul, şi atunci îţi voi da trei înapoi“

Dar părea că regretă tot ceea ce spusese.

— În orice caz, acest Karl este un băiat sărman, un nefericit ; nici nu apuc să scot un cuvînt, că şi rămîne cu gura căscată de parcă mi-ar fi ieşit un porumbel din gură. Pretinde că descinde dintr-o mare familie, însă nu poţi afla niciodată adevărul de la aceşti *venetici*... ! Toţi muritorii de foame, o dată ajunşi în America, devin fii de prinţi.

Pe noul angajat, Madariaga l-a tutuit de la început, nu pentru că-i făcea plăcere, cum fusese cazul cu Desnoyers, ci pentru a-l face să-şi simtă inferioritatea. L-a primit în casa sa, numai pentru ca să dea lecţii de pian fiicei celei mici. *Romantica* nu mai zăbovea acum la poartă, contemplînd apusul soarelui, căci de îndată ce Karl îşi termina lucrul la administraţie, venea în casa fermierului, şi se așeza la pian alături de Elena, care exersa cu o tenacitate demnă de invidiat. La sfîrşitul lecţiilor, germanul, acompaniindu-se la pian, cînta arii de Wagner, care-l adormeau pe Madariaga, instalat comod într-un fotoliu, moţîind cu ţigara tare, paraguayana, lipită de buze.

Elena, însă, în tot acest timp, îl privea pe *veneticul* cîntăreţ, cu un interes crescînd. Nu era el chiar cavalerul viselor ei, aşteptat de alba lui iubită. Era mai curînd un servitor ; un imigrant blond roşcat, masiv, puţin greoi, cu ochi bovini care reflectau o teamă permanentă de a nu

supăra pe șefi. Dar ea, pe măsura scurgerii timpului, își schimba tot mai mult primele impresii ; descoperirea albeața feminină a pielii lui Karl, în contrast cu fața și cu mâinile ei arse de soare ; marțialitatea mustăților sale ; agilitatea cu care urca pe cal ; aerul de trubadur cînd cînta, cu glasul său de tenor puțin voalat, romanțe voluptuoase cu texte pe care ea nu le putea înțelege.

Într-o seară, la ora cînei, ea nu se mai putu stăpîni și începu să se destăinuie cu vehemența febrilă a aceluia care făcuse o mare descoperire :

— Tată, Karl este un nobil. Aparține unei familii mari.

Dar fermierul, după ce o ascultă, făcu un gest plin de indiferență. În acele momente îl preocupau alte lucruri. Însă în timpul serii, simțind nevoia să-și descarce asupra cuiva minia care-l rodea de cînd venise din ultima lui călătorie de la Buenos Aires, îl întrerupse pe cîntăreț.

— Ascultă, *veneticule* : cum este cu noblețea ta și cu alte brașoave despre care ai povestit fetei ?

Karl se ridică în picioare și părăsi pianul pentru a răspunde patronului. Aflîndu-se însă sub influența muzicii de care abia se despărțise, înfățișarea sa reamintea figura lui Lohengrin în clipa destăinuirii secretului existenței sale. Tatăl său, Von Hartrott, fusese general, unul din comandanții armatei în războiul din '70. Pentru faptele sale, împăratul îl răsplătise, înnobilîndu-l. Unul din unchii săi era consilier personal al regelui Prusiei. Frații lui mai mari se numărau printre ofițerii celor mai privilegiate regimente, iar el purtase sabia ca locotenent.

Madariaga îl întrerupse, obosit de atîta măreție. „Min-ciuni... prostii..., aere“. Să-i vorbească lui despre noblețe, *veneticii*... ! plecase din Europa pe cînd era foarte tînr, luase parte la revoltele democratice din America și, cu toate că noblețea i se părea ceva anacronic și de neînțeles, considera că singura autentică și respectabilă era cea a țării sale. El îi situa pe *venetici* pe primul loc în ceea ce privea inventarea de mașini, construirea de vapoare, creșterea animalelor de rasă ; dar în același timp spunea că toți conții și marchizii *venetici* sînt produse falsificate.

— Totul este o farsă — repetă el. În țara ta nu există noblețe, și toți nu sînteți în stare să strîngeți laolaltă nici cinci pesos, căci dacă i-ați avea nu ați veni aici după mîncare și nici nu v-ați trimite femeile — alea pe care le trimiteți care... știi tu mai bine ca mine ce sînt.

Spre uimirea lui Desnoyers, germanul primi cu umilință acest potop de cuvinte, aprobînd de fiecare dată totul cu mișcări din cap.

— Dacă toate aceste bazaconii cu titluri, cu săbii și uni-forme sînt adevărate — continuă Madariaga — atunci pentru ce ai venit aici ? Ce dracu ai făcut în țara ta de a trebuit să o părăsești ?

Fisticit, de astă dată, Karl coborî fruntea, îngăimînd ceva.

— Tată... tată — se rugă Elena.

Bietul de el ! Cum îl umilește pentru că este sărac... ! Și fata simți o puternică satisfacție cînd cumnatul ei, rupînd tăcerea, luă apărarea germanului.

— Totuși eu îl apreciez pe acest băiat ! spuse Madariaga, scuizîndu-se. Mă revolt însă față de cei din țara lui.

Abia după cîteva zile, făcînd o călătorie la Buenos Aires, Desnoyers își explică mînia bătrînului. Timp de cîteva luni, fusese protectorul unei soprane de origină germană uitată în America de o companie de operetă italiană. Ea i-l recomandase pe Karl, compatriotul nenorocit, care, după ce colindase prin mai multe țări ale Americii și practicasese diferite meserii, venise la ea și începuse o viață de trubadur. Madariaga cheltuisese cu plăcere, în compania cîntăreței, multe mii de pesos. Entuziasmul tineresc care îl cuprinsese și îi ținuse tovărășie în această nouă existență plină de plăceri orășenești, se întrerupse brusc, cînd, într-o zi, descoperi viața dublă pe care nemțoaica o ducea în lipsa lui. Și cum își rîdea de el cu alaiul ei de paraziți ; furios nevoie mare, o părăsi pentru totdeauna cu acompaniament de lovituri și de mobile sparte.

Era ultima aventură a vieții sale... ! Desnoyers și-a dat seama de hotărîrea lui de a renunța la plăcerile vieții, cînd l-a auzit mărturisindu-și, pentru prima dată, vîrsta. Totul e minciună ! Viața la țară, în mijlocul familiei și făcînd mult bine celor săraci, iată singurul lucru adevărat. Și teribilul centaur spunea toate acestea cu o vădită duioșie și cu virtutea neclintită a celor șazece și cinci de ani, acum insensibili în fața oricărei tentații.

După scena cu Karl, patronul îi mărise acestuia salariul, făcînd apel, ca întotdeauna, la generozitate pentru a repara în acest fel violențele de dinainte. Mai păstra în minte însă chestia cu noblețea, care constituia adeseori

un motiv de glume plăcute. De altfel, povestea asta despre glorioasa noblete îi reamintea de genealogia reproducătorilor săi de la fermă. Germanul era un *pedigree*, poreclă pe care avea să o poarte de acum înainte.

În nopțile de vară, așezați sub un șopron al casei, Madariaga încerca o bucurie simplă contemplînd familia ce se aduna în jurul lui. În acele clipe, liniștea nopții era tulburată doar de zumzetul insectelor și de orăcăit de broaște. Din îndepărtatele crescătorii de vite ajungeau pînă la ei, aduse de adierile de vînt, cîntecele peonilor care se pregăteau de cină. Era timpul secerișului, și grupuri mari de imigranți se angajau la fermă pentru muncile mai grele.

Madariaga cunoscuse zilele triste de război și violențe. Își amintea de ultimii ani ai tiraniei lui Rosas¹ la care el fusese martor cînd sosise în țară. Enumera diversele revoluții naționale și provinciale la care participase, spre a nu fi mai prejos de ceilalți locuitori, precum și pe cele pe care el le denumea răscoale populare. Toate acestea însă rămăseseră undeva departe și nu aveau să se mai repete niciodată. Erau acum timpuri de pace, de muncă și de belșug.

— Am să-ți spun ceva, franțuzule — începu el scoțînd din țigara de foi rotocoale mari de fum cu care să alunge țințarii ce roiau în jurul lui. Uite, eu sînt spaniol, tu, franțuz, Karl german, fetițele mele argentiniene, bucătarul rus, ajutorul său grec, grăjdarul, englez, fetele de la bucătărie, unele sînt băstinașe, altele, *galiciene* sau italiene, iar printre zilieri găsești din toate semințiile și religiile... Și cu toții trăim în pace ! Dacă în aceste vremuri ne-am fi aflat în Europa, poate că ne-am fi bătut ; aici însă trăim cu toții laolaltă și sîntem prieteni.

Și cînd se așternea tăcerea, se delecta ascultînd cîntecele muncitorilor : tînguiuri de canțonetă italiană cu acompaniament de acordeon, melodii monotone, spaniole și creole, însoțite de sunete de chitară, glasuri puternice care cîntau dragostea și moartea.

— O adevărată Corabie a lui Noe — afirmă fermierul.

Ar fi vrut să spună turnul lui Babel, se gîndi Desnoyers, însă pentru bătrîn era același lucru.

¹ *Juan Manuel Ortiz de Rosas* (1793—1877), general și om politic argentinian, guvernator în două rînduri al provinciei Buenos Aires, a instituit un regim de violență (N. tr.).

— Eu cred — continuă el — că dacă noi trăim așa în această parte a lumii, asta se datorează faptului că aici nu sînt regi, armatele sînt neînsemnate, iar oamenii nu se gîndesc decît la un trai înelșugat din munca lor. Și dacă trăim în pace, aceasta numai grație belșugului și faptului că fiecare își are partea lui... Ce nu s-ar întîmpla dacă rațiile ar fi mai puține decît oamenii !

Rămase din nou pe gînduri cîtăva vreme, apoi adăugă :

— În orice caz, trebuie să recunoaștem că aici sîntem mai liniștiți decît în cealaltă parte a lumii. Oamenii sînt apreciați după capacitatea lor și se adună fără a se gîndi că provin dintr-o țară sau alta. Tinerii nu pornesc cu gloata pentru a omorî alți tineri pe care nu-i cunosc, și a căror vină nu este alta decît că s-au născut în sinul poporului vecin... Omul, trebuie să recunosc, nu se comportă pretutindeni ca un animal rău; aici, vezi bine, are ce minca, are pămînturi nesfîrșite peste care se poate desfășura în voie și este bun, asemenea unui cîine sătul. În cealaltă parte a lumii, fiind prea mulți, trăiesc îngrămădiți, incomodîndu-se unii pe alții, au simbrie mică, din care cauză devin cu ușurință mînioși. Trăiască pacea și viața liniștită, franțuzule ! Adevărata țară este aceea în care omul se simte bine și unde nu-l pîndește pericolul de a fi omorît pentru cauze pe care nu le înțelege.

Din salon, ca un ecou al gîndurilor rusticului personaj, ajungeau pînă la el intonații ale unui imn de Beethoven pe care Karl, așezat în fața pianului, îl interpreta cu glas scăzut : „Să cîntăm bucuria vieții ; să cîntăm libertatea. Niciodată să nu minți și nici să nu-ți trădezi semenul, chiar dacă ți s-ar oferi pentru aceasta cel mai mare tron de pe pămînt“.

Pacea... ! După numai cîteva zile, Desnoyers își aminti, cu amărăciune de toate acele iluzii ale bătrînului. Pentru că se porni un război, un război în familie, care izbucnise în idilicul decor al fermei.

— Stăpînașe, repede că stăpînul cel bătrîn a scos cuțitul și vrea să-l omoare pe german.

Și Desnoyers ieși în fugă din birou, la strigătele unui zilier. Cu un cuțit în mînă, Madariaga îl urmărea pe Karl, bruscînd pe toți cei care încercau să-l oprească. Numai Desnoyers reuși să-l oprească, smulgîndu-i arma din mînă.

— Neobrăzatul de *pedigree* ! vocifera bătrînul, cu gura învinețită, agitîndu-se în strînsoarea ginerelui. Toți ne-

mîncații cred că este suficient să fie primiți în casa aceasta, ca apoi să-mi ia fetele și banii... Ascultă ! dă-mi drumul ! Dă-mi drumul să-l omor !

Și, în timp ce se zbătea să scape din prinsoare, își cerea scuze de la Desnoyers. Pe el îl acceptase ca ginere deoarece fusese pe placul lui, cinstit și... serios. Dar acest *pedigree* cîntăreț, cu toate aroganțele lui... ! Un om pe care îl sco-sese din... nici nu îndrăznea să spună de unde ! Și cu toate că francezul cunoștea tot atît de bine ca și el legăturile lui Karl, se prefăcea că nu-l înțelege.

Cum germanul fugise, fermierul sfîrși prin a se lăsa împins în camera sa. Promitea în schimb o chelfăneală serioasă *Romanticei*, și una *chinei* pentru că nu fusese în stare să observe cum stau lucrurile. O surprinsese pe fiică-sa într-o pădurice din apropiere, mîna în mîna cu veneticul și sărutîndu-se.

— Vine pentru banii mei ! continuă el să urle. Vrea să cucerească America cît mai repede pe socoteala *galicianului*, și de aceea-i la el atîta umilință, atîta cîntec, și atîta noblețe. Șarlatan... ! Muzicant !

Și repeta cu insistență cuvîntul *muzicant* ! de parcă în el s-ar fi materializat tot disprețul său.

Desnoyers, ferm și cumpătat la vorbă, puse capăt acestui conflict. *Romantica* se refugie în casă, protejată de mama și de cumnatul ei, și, cu toate acestea, gema neîncetat, și, cu gîndul mereu la german, spunea printre lacrimi : „Sărmanul ! Toți sînt împotriva lui !“ În acest timp, soția lui Desnoyers se lupta din răputeri să-l rețină pe bătrîn în camera sa, folosind toată influența de care era în stare o fiică înțeleaptă. Franțuzul plecase în căutarea lui Karl, care încă nu-și venise în fire după teribila surpriză. I-a dat un cal și l-a sfătuit să plece cît mai repede pînă la cea mai apropiată stație de cale-ferată.

A plecat el de la fermă, dar nu a rămas multă vreme singur. *Romantica*, după cîteva zile a plecat după el... Isolda, cea cu *mîinile albe*, a purces în căutarea cavalerului Tristan.

Disperarea lui Madariaga nu se manifestă însă cu violență cum se aștepta ginerele său. Dar era pentru prima dată cînd îl vedea plîngînd. Bătrînețea lui robustă și veselie care îl caracteriza dispăruseră dintr-o dată. Într-o oră îmbătrîni cu zece ani. Ca un copil, cu fața suptă și

cuprins de spaimă, îl îmbrățișă pe Desnoyers, udîndu-i pieptul cu lacrimile sale.

— A luat-o cu el ! Feciorul unei mari... parazite... a luat-o cu el !

Nu mai arunca acum răspunderea asupra *chinei*. Plîngea alături de ea și, căutînd parcă s-o consoleze, repeta mereu, ca o mărturisire publică :

— Pentru păcatele mele... Tot ce suferim este din cauza grelelor mele păcate.

Pentru Desnoyers, perioada care a urmat, a fost plină de dificultăți și de conflicte. Fugarii l-au căutat, într-una din vizitele lui în Capitală, implorîndu-i protecția. Plîgînd, *Romantica* declară că numai cumnatul ei, „cel mai nobil bărbat din lume“, putea s-o salveze, iar Karl îl privea ca un cîine devotat pe stăpînul său. Astfel de întrevederi au avut loc în cîteva rînduri. Cînd revenea însă la fermă, Desnoyers îl găsea pe bătrîn rău dispus, tăcut, și privind fix în fața lui ca și cum ar fi contemplat ceva invizibil pentru ceilalți; spunînd deodată : „Este o pedeapsă, pedeapsa păcatelor mele“. Amintirea primelor sale clipe cu germanul, înainte de a-l fi adus la fermă, îl tortura ca o remușcare. În unele după amiezi, dădea dispoziții să fie înșeuat calul, și pornea în plin galop spre satul cel mai apropiat. Acum nu mai pleca ca altă dată în căutarea vreunei ferme solitare. Simțea nevoia să rămînă cîteva clipe în biserică, să vorbească de unul singur cu icoanele, care se aflau acolo numai pentru el, ca unul care plătise factura de achiziționare a lor... „Din vina mea, din marea mea vină...“

Desnoyers a trebuit să depună eforturi serioase pentru a putea ajunge la o învoială cu bătrînul, în ciuda remușcărilor pe care acesta le încerca. Cînd i-a pomenit însă că ar fi fost cazul să lămurească într-un fel soarta fugariilor, ceea ce ușura viitoarele formalități necesare încheierii căsătoriei lor, bătrînul nu l-a lăsat să continue. „Fă ce vrei, însă nu-mi vorbi de ei.“ De atunci trecuseră multe luni. Într-o zi franțuzul se apropie de el cu un aer misterios : „Elena are un băiețaș, și îl cheamă Julio, la fel ca pe dumneata.“

— Și tu, netrebnicule — i-a strigat fermierul — și vaca vlăguită de nevastă-ta, trăiți liniștiți, fără să-mi dăruieți un nepot... Of, franțuzule ! De aceea germanii ăștia

vor ajunge într-o zi să vă călărească. Ai văzut ? Acest bandit deja are un fiu, și tu, după patru ani de căsnicie..., nimic. Vreau neapărat un nepot, înțelegi ?

Și pentru a-și ostoi dorința puternică de nepoți o pornea spre crescătoria de vite a vătafului Celedonio, unde o droaie de copii metiși se adunau în jurul bătrînului patron, temători, dar și plini de speranță.

Pe neașteptate *china* se sfîrși din viață. Biata coana Petrona trecu în lumea de dincolo cu aceeași discreție cu care trăise, căutînd chiar și în ultima sa clipă să nu-i facă nici o supărare soțului, implorîndu-i din priviri iertare pentru neplăcerile ce i le-ar putea pricinui moartea ei. Elena sosi neîntîrziat la fermă pentru a aduce mamei sale ultimul omagiu, și Desnoyers, care de mai bine de un an îi ajuta pe fugari fără știrea socrului, profită de această ocazie pentru a pune capăt neînțelegerii.

— O iert — i-a spus fermierul după o îndelungă chibzuială. O fac pentru biata decedată și pentru tine. Să rămînă la fermă și nerușinatul ăla de *venetic* să vină și el aici.

Nici un fel de legături cu ei. Germanul urma să fie un simplu funcționar la dispoziția lui Desnoyers, iar perechea avea să stea în clădirea administrației, ca și cum nu ar fi aparținut familiei. Iar Karl nu avea să-i adreseze niciodată nici un cuvînt.

Abia a intrat acesta pe poartă și i s-a adresat cu *dumneata*, dîndu-i ordine pe un ton răstit ca unui străin oarecare. Și, de fiecare dată cînd îl întîlnea, trecea pe lîngă el de parcă nu l-ar fi cunoscut. Aceeași atitudine o avea și față de Elena, dacă întîmplător o întîlnea în casă împreună cu sora ei mai mare. Orice încercare din partea *Romanticei*, care se maturizase după naștere, de a-l schimba pe bătrîn, așezîndu-i mereu copilul în cale și strigîndu-l pe numele său : „Julio..., Julio“, rămînea fără rezultat.

— Un copil al cîntărețului ăla *venetic*, alb ca un ied jupuit, și cu păr ca de morcov, să fie nepotul meu... Îi prefer pe cei ai lui Celedonio.

Și pentru ca protestul său să nu rămînă vorbă goală, intra în locuința vătafului și împărțea droaiei de copii pumni de pesos.

După șapte ani de la încheierea căsătoriei, soția lui Desnoyers și-a dat seama că va deveni mamă. Sora ei avea acum trei copii. Dar pentru Madarînga aceștia nu valorau nimic în comparație cu nepotul care trebuia să sosească. „Va fi băiat — spuse el cu fermitate — pentru că eu doresc acest lucru. Se va numi Julio și vreau să semene cu sărmana mea decedată“. După moartea soției sale, căreia de atunci nu-i mai spunea *china*, simțise ceva asemănător unei iubiri postume pentru biata femeie, timidă și tăcută, care îi răbdase atît de multe de-a lungul căsniciei. De aceea, în convorbirile purtate, fermierul o numea întotdeauna „sărmana mea decedată“, cu obsesia unei remușcări.

Cînd s-a împlinit sorocul, dorința sa a devenit realitate. Luisa a născut un băiat, care a primit numele de Julio și, cu toate că trăsăturile feței erau doar schițate, vădea o asemănare mare cu bunica sa. Avea părul și ochii negri, iar tenul, negricios și palid. „Bine ai venit... ! Țsta, da, este într-adevăr un nepot.“

Și cu generozitatea bucuriei împlinite a permis ca germanul să intre în casă pentru a asista la oficierea botezului.

Cînd Julio Desnoyers împlini patru anișori, bunicul îl așeză pe cal în fața șei și îl plimbă prin toată ferma. O pornea cu el din crescătorie în crescătorie, pentru a-l arăta prostimii arămii, la fel ca un vechi monarh care își prezintă moștenitorul. Mai tîrziu, cînd nepotul rupea cu ușurință vorbele, se întreținea cu el ore în șir la umbra eucaliptilor. La bătrîn începuse acum să se observe un început de scîlitate. Nu putea fi vorba chiar de un ramolism, însă agresivitatea lui avea uneori ceva infantil. Chiar și atunci cînd era vorba de exteriorizări dragăstoase, avea de spus ceva pe dos tocmai pentru a crea un climat de tensiune între cei din jur.

— Vino înapoi, mincinosule ! Își chema el nepotul. Tu ești un franțuz.

Julio protesta, socotind spusele bătrînului ca o insultă. Mama sa îi spusese că este argentinian, iar tatăl, ca să-i facă bunicului pe plac, îi spunea să adauge că-i de viță spaniolescă.

— Bine ; dacă zici că nu ești franțuz — continua fermierul — atunci strigă : Jos Napoleon !

Și își rotea privirea în jur să vadă dacă nu cumva Desnoyers se afla prin apropiere, nedorind ca prin aceasta să producă vreo supărare. Ginerile însă își vedea de treburile, dînd din umeri.

— Jos, Napoleon ! striga Julio și întindea mînuța, în timp ce bunicul se căuta de zor prin buzunare.

Copiii lui Karl — acum erau patru — dădeau tîrcoale în jurul bunicului care îi ținea la distanță, privind cu invidie acele daruri. Într-o zi, văzîndu-l singur și pentru a-i face plăcere, copiii s-au apropiat de el cu mult curaj, și au strigat deodată : „Jos Napoleon !“

— Venetici nerușinați ! urlă bătrînul. Asta v-a învățat, cu siguranță, neobrăzatul vostru de tată. Dacă vă mai aud o dată strigînd așa, am să pun cravașa pe voi... Auzi ! să insulte un om așa de mare !

Această descendență blondă o suporta, însă le refuza orice intimitate. Desnoyers și soția sa luau apărarea nepoților, criticîndu-l pe bătrîn pentru că era nedrept. La rîndul său, bătrînul, pentru a mai scăpa de cicăleală, îl căuta pe Celedonio, care se dovedise cel mai de treabă din ascultătorii săi, căci la toate îi răspundea : „Da, stăpîne“. „Așa este, stăpîne.“

— Ei nu au nici o vină — i se destăinuia bătrînul — însă eu nu pot să-i iubesc. Afară de asta, seamănă cu tatăl lor, sînt albi ca el, au părul încilcit, de culoarea morcovului, iar cei doi mai mari poartă ochelari, parcă ar fi niște grefieri... ! Cu sticlele alea la ochi, par mai curînd rechini decît oameni.

Madariaga nu văzuse niciodată rechini, dar și-i închiupua, fără să știe de ce, cu niște ochi rôtunzi de sticlă, cu fundurile de garafe.

La vîrsta de opt ani, Julio era un călăreț. „Pe cal, peonașule !“ ordona bunicul. Și o porneau la galop peste cîmpuri, trecînd în goană nebună printre mii și mii de vite cornute. Peonașul, mîndru de titlul său, dădea întru totul ascultare maestrului. Așa a învățat să arunce lasoul la tauri imobilizîndu-i și silindu-i să se lase învinși, așa a învățat să-și strunească calul și să-l oblige să sară peste gardurile de sîrmă sau peste o groapă adîncă, să se strecoare prin rîpe, nu fără a se trezi de cîteva ori sub animalul său.

— Oho, gaucho iscusit! exclama atunci bunicul, mândru de aceste isprăvi. Primește cinci pesos ca să faci cadou o batistă vreunei *chine*.

Bătrînul, a cărui minte se încilcea cu fiecare zi, nu mai era în stare să judece legătura firească dintre pasiuni și vîrste. Și dopul de călăreț, păstrîndu-și banii, se întreba despre ce *chină* putea fi vorba, și pentru care motiv trebuia să-i dăruiască ceva.

Desnoyers se văzu nevoit să ia unele măsuri prin care să pună capăt influenței exercitate de bunic asupra copilului. Degeaba au fost aduși la fermă profesori care să se ocupe de Julio, degeaba l-au trimis la școala de la fermă, Madariaga îl răpea cu regularitate pe nepot, fugind împreună pe cîmp. În cele din urmă, tatăl trimise copilul la un mare colegiu din Capitală; trecuse de unsprezece ani. Dar bătrînul și-a continuat jocul îndreptîndu-și atenția asupra soriei lui Julio, care avea doar trei ani, ducînd-o la fel ca și pe băiat din crescătorie în crescătorie, așezată în șa, în fața lui. Toți îi spuneau Chichi, poate după Chicha, numele mamei, însă bunicul o striga tot peonaș, ca și pe fratele ei. Și Chichi, care creștea viguroasă ca o fată de la țară, mîncînd cu poftă carne, chiar și la micul dejun, și vorbind pînă și în somn despre fripturi, îndeplinea cu sîrg capriciile bătrînului. Umbla îmbrăcată băiețește, călărea la fel ca bărbații și, ca să justifice numele de gaucho iscusit conferit de bunic, purta un cuțit la spate. Amîndoi alergau pe cîmp cît era ziua de mare. Rămînînd întotdeauna în urma ei, Madariaga asemena părul despletit al amazoanei cu un drapel desfășurat în vînt. La nouă ani, ea arunca cu îndemînare lasoul asupra vitelor.

De la un timp, fermierul se arăta tot mai iritat pentru că familia îi aducea mereu aminte de bătrînețe. La sfaturile lui Desnoyers de a rămîne liniștit în casă, răspundea cu insulte. Și această agresivitate creștea, pe măsură ce înainta în vîrstă. Găsindu-și mereu cîte ceva de făcut, temerarul urmărea parcă să sperie moartea. Și dacă uneori admitea ajutorul cuiva, acela nu era altul decît zburdalnicul peonaș. Cîteodată, cînd se ducea să încalece, și copiii lui Karl, care erau acum niște vlăjgani, dădeau fuga pentru a-i ține scara de la șa, el îi gonia icnînd plin de revoltă :

— Credeți că eu nu mă pot ține... ? Încă mai am destulă viață, și cei care abia așteaptă să mor pentru a pune mina pe banii mei se înșeală amarnic.

Neamțul și nevastă-sa, ținuti departe de preocupările de la fermă, sufereau în tăcere suportînd cu greu aceste aluzii. Karl, fără nici un fel de sprijin, trăia la umbra franțuzului, pe care, în orice împrejurare, îl acoperea cu elogii. Socotea că niciodată nu-i va putea mulțumi pe cît ar fi trebuit, pentru tot ce făcea pentru el. Era singurul său apărător. Pentru a-i dovedi cît îi era de îndatorat, ar fi fost în stare să moară pentru el, dacă s-ar fi ivit prilejul. Și soția sa îl admira plină de entuziasm, numindu-l pe cumnatul său „Nobilul cel mai desăvîrșit de pe pămînt”. Desnoyers le era recunoscător, în tăcere, pentru acest atașament al lor și admitea că germanul era un tovarăș excelent. Și cum el dispunea de întreaga avere a familiei, îl ajuta cu multă generozitate pe Karl, fără ca bătrînul să bănuiască ceva. El a fost acela care l-a sprijinit pe Karl ca să-și poată realiza multe din visurile sale și unul dintre acestea a fost vizitarea țării sale. Se afla de mulți ani în America... ! Desnoyers, care tocmai din acest motiv nu simțea nevoia să revină în Europa, consideră necesar să le îndeplinească această dorință cumnaților săi, și i-a oferit lui Karl mijloacele necesare pentru a putea efectua o astfel de călătorie cu întreaga familie. Pe bătrîn nu-l interesa cine suporta cheltuielile. „Să plece — spunea el — cu un sentiment de ușurare — și să nu se mai întoarcă niciodată.”

Voiajul nu a durat prea mult, căci în trei luni au cheltuit tot ceea ce, la plecare, socotiseră că le va ajunge vreme de un an întreg. Karl, care vorbea tuturor rudelor sale despre marele noroc al căsătoriei sale, a ținut să se comporte ca un adevărat milionar care știe să profite la maximum de averea sa. Elena a revenit complet schimbată ; vorbea cu mîndrie despre rudele ei, baronul cutare, colonelul de husari cutare, despre comandantul regimentului de gardă, apoi despre consilierul de la curte, declarînd că față de poporul soțului, celelalte popoare nu merită decît disprețul. A ajuns chiar să spună, deși cu un oarecare aer protector, că Desnoyers este, indiscutabil, un om bun, însă *nu are o origină nobilă, nu este dintr-o familie mare*, un biet francez. În schimb Karl manifestă în continuare același atașament, rămînînd, cu aceeași supusă modestie, în umbra cumnatului său. Acesta avea cheile de la casa de bani și era singurul care îi lua apărarea în fața teribilului

bătrîn... Își lăsase, într-un colegiu din Germania, pe cei doi fii mai mari, iar cîțiva ani mai tîrziu au plecat cu aceeași destinație și ceilalți nepoți ai fermierului, pe care el îi considera antipatici și nesusferiți, „cu păr de morcov și ochi de rechin“.

Bătrînul se văzu deodată singur : îi fusese răpit și cel de-al doilea peonaș. Severa Chicha nu putea tolera la infinit ca fiica ei să crească ca un băiețoi, călărind toată ziua și repetînd cuvintele auzite de la bunic. Se afla de cîtăva vreme într-un colegiu din Capitală, și călugărițele educatoare erau nevoite să depună mari eforturi pentru a înfrîna răzvrătirile și violențele sălbăticești ale eleve.

În timpul vacanțelor, cînd Julio și Chichí veneau la fermă, bunicul își îndrepta simpatia către băiat, ceea ce lăsa să se vadă că fetița fusese pentru el doar un substitut. De la un timp, Desnoyers se arăta nemulțumit de conduita cam dezordonată a fiului său. Terminase colegiul și comportamentul lui era acela al unui student de familie bogată care, pentru a compensa zgîrcenia părinților săi, recurge la tot felul de împrumuturi nechibzuite. Madariaga însă lua apărarea de fiecare dată nepotului său : „Ehei, ce gaucho iscusit... !“ Cînd îl vedea trecînd prin fermă îi admira statura și mersul grațios. Uneori, pentru a se convinge de forța sa fizică, îi încerca brațele. Alteori îl punea să povestească despre isprăvile sale nocturne, ca un curajos component al unei bande de tineri destrăbălați, numită, în jargonul Capitalei, *patotas*. Ascultîndu-l, se gîndea să plece la Buenos Aires, pentru a putea admira acolo, în toată amploarea ei, acea viață plină de veselie. El uita însă că nu mai avea șaisprezece ani, ca nepotul său. Trecuse de optzeci.

— Vino încoace, mincinosule ! Ia spune-mi cîți copii ai... ! Pentru că tu trebuie să ai mulți copii !

— Tată ! protesta Chicha, care rămînea de obicei în preajma lui, temîndu-se de povețele bunicului.

— Nu mă pisa atîta ! țipa el iritat. Eu știu ce vorbesc.

Paternitatea figura, inevitabil, în toate aiurelile sale amoroase. Aproape orb, întunecarea ochilor săi era acompaniată de o tot mai pronunțată dezordine mintală. Senilitatea sa căpăta aspecte lubrice, folosind un limbaj care scandaliza sau, de cele mai multe ori, producea rîsul tuturor din fermă.

— Ehe, hoțule, și ce superb ești ! exclama, privindu-și nepotul cu ochii săi care abia dacă mai zăreau niște umbre șterse. E bucățica ruptă din sărmana mea decedată... Distrează-te, că bunicul tău este aici cu banii lui. Că dacă ar trebui să aștepti numai de la mîna lui taică-tu, ai trăi ca un pustnic. Franțuzul face parte dintre cei cu mîna strînsă : cu el nu e chip să faci zaiafet. De tine voi avea eu grijă, peonașule. Cheltuiește, și fă cît mai mult lux, căci pentru asta a adunat tătîcul arginți.

Cînd nepoții plecau de la fermă, el își alunga singurătatea mîrgîind de la o crescătorie la alta. Într-un loc o metisă, acum matură, fierbea în vatră apa pentru ceaiul de mate. Cu mintea lui confuză, se gîndea că ar putea prea bine să-i fie fiică. În alt loc, o fată de cincisprezece ani îi oferi o băutură amară. Probabil o nepoată, cu toate că el nu era sigur nici de asta. Liniștit și nestîngherit de nimeni, își petrecea după amiezile sorbind mate după mate, sub privirile pline de admirație și de teamă ale ru-bedeniilor.

De cîte ori se urca pe cal pentru a porni într-o nouă vizită la cine știe care dintre crescătorii, fiica cea mare protesta. „La optzeci și patru de ani ! Nu ți-ar fi oare mai bine să rămii acasă liniștit ? De fiecare dată ar putea să ți se întîmple o nenorocire...” Și nenorocirea s-a întîmplat. Într-un fapt de seară, calul stăpînului a venit acasă cu pas domol, fără călăreț. Bătrînul se prăbușise pe o coastă. Cînd l-au ridicat, era mort. Astfel se sfîrși centaurul, la fel cum trăise întotdeauna : cu cravașa atîrnată de încheietura mîinii și cu picioarele arcuite de curba șei.

Își lăsase testamentul în păstrare unui notar spaniol din Buenos Aires, aproape tot atît de bătrîn ca și el. Cînd a văzut voluminosul testament, familia a avut o strîngere de inimă. Ce dispoziții îngrozitoare dictase oare Madariaga ? După lectura primei părți Karl și Elena s-au liniștit. Bătrînul se gîndise în primul rînd la soția lui Desnoyers ; cu toate acestea, rămăsese o parte considerabilă și pentru *Romantica* și familia ei. „Fac acest lucru — se spunea în testament — în memoria biete mele decedate și pentru ca să nu bîrfească lumea.” În continuare urmau optzeci și șase de dispoziții, ce formau tot atîtea capitole în paginile dosarului testamentar. Optzeci și cinci de indivizi cu pielea viu colorată — bărbați și femei — care trăiau la fermă de mulți ani, ca proprietari de turme sau arendași, au bene-

ficiat de ultimul gest de generozitate paternă a bătrînului. În fruntea lor se afla Celedonio, care chiar din timpul vieții lui Madariaga se îmbogățise fără alt efort decît acela de a-i da ascultare, repetînd : „Așa va fi, stăpîne“. Peste un milion de pesos reprezentau aceste dispoziții referitoare la pămînturi și la vite. Cel care închidea lista beneficiarilor era Julio Desnoyers. Bunicul făcuse pentru el o mențiune, lăsîndu-i drept moștenire un teren „pentru a acoperi cheltuielile sale particulare, și pentru a completa ceea ce tatăl său refuza să-i dea“.

— Asta reprezintă însă sute de mii de pesos ! a protestat Karl, devenind mai pretențios din clipa în care constatasese că soția sa nu fusese uitată în testament.

Zilele care au urmat după citirea testamentului au fost de-a dreptul penibile pentru întreaga familie. Elena și toți ai ei priveau spre celălalt grup cu niște ochi de parcă atunci s-ar fi trezit din somn, iar pe Desnoyers îl vedeau într-o altă lumină decît pînă atunci. Se părea că uitaseră de partea frumoasă ce le revenea și vedeau doar pe aceea a rudelor.

Conciliant și binevoitor, Desnoyers își avea planul său. Ca expert ce se dovedise în administrarea acestor bunuri enorme, el știa că o diviziune între moștenitori ar fi dublat prețul de cost fără ca producția să crească. Calculă, mai ales, cheltuielile inutile și complicațiile ce se ivesc la întocmirea unor acte oficiale de partajare a celor nouă ferme imense, a sutelor de mii de vite, a depozitelor bancare, a imobilelor situate în oraș și a datoriilor ce urmau să fie recuperate. Oare nu trăiseră, pînă nu de mult, în cea mai desăvîrșită pace ca o familie unită... ?

Germanul, luînd act de această propunere, s-a ridicat în picioare cu un aer trufaș. Nu ; fiecare cu partea lui. Fiecare să trăiască în lumea lui. El dorea să se stabilească în Europa și să dispună nestingherit de bunurile moștenite. Era hotărît să trăiască în *lumea sa*.

Desnoyers l-a privit îndelung drept în față, pentru că descoperca un Karl necunoscut, un Karl a cărui viață nu o bănuise, atîta timp cît trăise servil și timid sub protecția sa. Francezul a crezut că vede, de asemenea, sub o altă lumină, tot ceea ce îl înconjoară.

— Bine ! Fiecare își va lua ceea ce îi revine. Mi se pare cît se poate de drept.

III. FAMILIA DESNOYERS

„Succesiunea Madariaga“ — așa cum spun în limbajul lor oamenii legii, interesați în prelungirea formalităților de partajare pentru a-și spori onorariile — a rămas divizată în două părți, separate de ocean : Desnoyers-ii s-au stabilit în Buenos Aires, iar Hartrott și ai lui s-au mutat la Berlin, după ce Karl a lichidat întreaga moștenire, investind totul în întreprinderi industriale și terenuri din țara sa.

Desnoyers nu a mai rămas nici el la țară. Timp de douăzeci de ani condusese singur imense întinderi agricole și numeroase crescătorii de animale, având sub ordine sute de oameni. Dar o dată cu divizarea averii bătrînului și a tuturor bunurilor testamentare, sfera autorității sale se restrînsese considerabil. În plus, el nu putea suporta noua situație, cînd pe terenurile vecine, înstrăinate de Karl, își făcuseră apariția numeroși proprietari, aproape toți de origină germană. În afară de asta, averea soției sale reprezenta vreo douăzeci de milioane de pesos, și cum anii apăsau tot mai mult pe umerii săi, considera că ambițiosul său cumnat, mîtîndu-se în Europa, dovedise, poate, o judecată mai sănătoasă decît a lui.

Astfel, după ce dădu o parte din pămînt în arendă, iar alta o încredință spre administrare unora dintre cei favorizați prin testament, considerați ca făcînd parte din familie, Desnoyers, patronul, așa cum îl vedeau aceștia, se mută la Buenos Aires. În acest fel putea să-l supravegheze și pe fiul său care continua să ducă o viață dezordonată, nereușind să treacă de faza de pregătire pentru a urma ingineria... În ciuda anilor ei, Chichí avea acum o robustețe și o precocitate care îi dădeau un aer de fecie, ceea ce nu mai îngăduia să rămînă în mediul de la

fermă, unde ar fi rămas o domnișoară de țară, asemenea mamei ei. La rîndul ei, doamna Luisa părea obosită de viața de la fermă. Reușitele despre care îi scria sora ei îi produceau o oarecare indispoziție. Și, cu toate că nu nutrise niciodată sentimente de gelozie, dintr-o ambiție maternă, ținea ca și copiii ei să se ridice și să strălucească, și să nu rămînă mai prejos față de ai celeilalte.

În casa pe care Desnoyers a aranjat-o în Capitală, timp de un an, au sosit din Germania cele mai neașteptate știri. „Mătușa de la Berlin” — cum o denumeau pe Elena nepoții ei — trimitea niște scrisori kilometrice, conținînd relatări despre baluri, mese și vinători, despre titluri, multe titluri nobiliare și demnități militare : „fratele nostru colonelul”, „vărul nostru baronul”, „unchiul nostru consilierul intim”, al doilea unchi al nostru, „adevăratul consilier intim”. Erau relatate de *Romantica* toate extravagantele tabloului social german unde se născocneau, fără încetare, noi titluri pentru a satisface setea de onoruri a unui popor împărțit în caste. Vorbea pînă și de secretarul soțului ei, un oarecare copist în birourile publice, care își cîștigase titlul de *Rechnungsrath*¹. În sfîrșit, vorbea cu mîndrie despre un *Oberpedell* în retragere, pe care îl avea în casa ei, explicînd că acest titlu însemna „Portar șef”.

Știrile referitoare la copii nu erau nici ele lipsite de importanță. Despre cel mai mare se spunea că era învățațul familiei. Se dedicase filologiei și științelor istorice ; vederea lui devenea însă din zi în zi mai slabă, din cauza neîntreruptelor lecturi. Avea să devină doctor, nu peste multă vreme, iar înainte de a împlini vîrsta de treizeci de ani, *Herr Professor*. Mama sa regreta că nu era militar, considerînd pasiunile lui ca ceva care avea să schimbe într-o oarecare măsură înaltele destine ale familiei. Profesoratul, științele și literatura constituiau un refugiu pentru evrei, care, din pricina originii lor, nu puteau să facă parte din rîndurile armatei. Se consola însă la gîndul că un profesor celebru putea să obțină, cu timpul, o situație socială asemănătoare cu aceea a unui colonel.

Ceilalți patru băieți ai ei aveau să devină ofițeri. De altfel, tatăl le pregătea terenul ca ei să poată intra în

¹ Consilier de calcule. în l. germană (N. tr.).

corpul de gardă sau în vreun regiment aristocratic fără ca colegii din acest corp să obstrucționeze propunerea de admitere. Cît privea pe cele două fete, ele aveau să se căsătorească, desigur, la vremea respectivă, cu ofițeri de húsari care să aibă la numele lor și o particulă nobiliară — demnitari, domni agreabili —, despre care fiica doanei Petrona vorbea cu entuziasm.

Ambianța domestică a familiei Hartrott era în concordanță cu noile lor prietenii. În casa de la Berlin, în șerile în care se ofereau mari petreceri, personalul de serviciu umbla în pantaloni pînă la genunchi și perucă albă. Karl cumpărase și un castel vechi, cu turnuri mari, ascuțite, cu fantome în subteranele sale și cu legende despre asasinat, atacuri și violuri, ceea ce conferea un aspect plăcut și interesant istoriei sale. Un arhitect, decorat cu multe ordine străine, și care, în afară de acestea, etala și titlul de *consilier de construcții*, fusese însărcinat să modernizeze edificiul medieval fără ca el să-și piardă ceva din aspectul lugubru. *Romantica* descria cu anticipație recepțiile din sumbrul salon, la lumina difuză a lămpilor electrice, care aveau să reproducă torțele în sunetele care imitau trosnetul lemnelor în vetre purtînd blazoane în care ardea de fapt gaz; întreaga splendoare a luxului modern unit cu amintirile unei epoci de noblețe atotputernică, cea mai bună, după părerea ei, din istorie. Apoi vînătorile, mult așteptatele vînători pe întinse terenuri cu nisipuri mișcătoare, cu păduri de pini, ce nu suportau comparație cu solul bogat al fermei natale, dar care se bucuraseră de onoarea de a fi fost călcate cu secole în urmă de către marchizii de Brandenburg, întemeietori ai dinastiei din Prusia. Și toate aceste succese, toată această rapidă ascensiune a familiei, numai într-un singur an... ! În schimb, aveau de luptat cu familii de peste mări care strînseseră averi enorme în Statele Unite, în Brazilia sau pe coastele Pacificului. Erau însă germani *lipsiți de origine*, oameni de rînd, bádărani, care în zadar se străduiau să pătrundă în lumea mare, făcînd donații pentru realizarea unor opere în interiorul imperiului. Dar cu toate milioanele lor, nu reușeau decît să-și căsătorească fetele cu ofițeri dintr-un regiment de infanterie. În timp ce Karl... ! Rudele lui Karl... ! Și condeiful *Romanticei* aluneca în voie, glorificînd o familie în sinul căreia credea că se născuse.

Odată cu scrisorile Elenei, soseau uneori și scurte răvașe adresate lui Desnoyers, în care cumnatul său îi raporta stadiul afacerilor sale, la fel ca în vremea când trăia la fermă protejat de el. Însă la aceste semne de considerație el asocia un orgoliu rău disimulat, o dorință de revanșă pentru acele timpuri de umilire voluntară. Acum, tot ceea ce făcea era magnific și plin de strălucire. Milioanele sale fuseseră plasate în marile întreprinderi industriale ale Germaniei moderne. Era acționar al unor fabrici de armament, ce depășeau ca suprafață niște localități obișnuite; al companiilor de navigație care lansau un vapor la fiecare jumătate de an. Împăratul se interesa îndeaproape de astfel de întreprinderi și îi privea cu bunăvoință pe toți acei care doreau să-l ajute. Karl cumpăra mai ales pământ. Părea o nebunie să vinzi mănoasele cîmpii moștenite, pentru a achiziționa în schimb niște terenuri nisipoase prusiene care deveneau fertile numai dacă erau îngrășate chimic. Fiind însă latifundiar, Karl făcea parte din *partidul agrarian*, grup conservator prin excelență și profund aristocratic, calitate care îi permitea să trăiască în ambianța a două lumi diametral opuse, dar în același timp egal de distinse: cea a marilor industriași, prieteni ai împăratului, și cea a *junker*-ilor, nobili, stăpîni ai cîmpului, păzitori ai tradiției și furnizori de viitori ofițeri ai regelui Prusiei.

Desnoyers, luînd cunoștință de aceste progrese, se gîndea la marile sacrificii bănești pe care le reclamau. Cunoștea trecutul lui Karl. Într-una din zile, la fermă, mînat de un sentiment de recunoștință, îi destăinuise franțuzului motivul venirii sale în America. Fusesse un vechi ofițer al armatei țării sale. Dorind însă să trăiască în lux și neavînd alte venituri în afară de soldă, a fost tentat să comită acte blamabile: sustragere de fonduri aparținînd regimentului, agravate de datorii de onoare neachitate și de semnături false. Delictele acestea nu au fost urmărite în mod oficial numai dintr-o considerație față de memoria tatălui său, însă colegii de corp l-au supus judecării unui tribunal de onoare. Frații și prietenii săi l-au sfătuit să se împuște, considerînd aceasta ca singura soluție onorabilă. Cum însă el iubea viața mai presus de orice, fugi în America, unde, cu prețul unor umilințe, sfîrși prin a răzbi și a triumfa. Bogăția șterge întotdeauna petele trecutului mai iute decît timpul. Știrea cu privire la

averea pe care o avea dincolo de ocean — sosită o dată cu prima călătorie — a făcut ca familia să-l primească cu toată considerația, introducându-l din nou în *lumea sa*. Cine s-ar mai fi putut gândi atunci la fraudele rușinoase de câteva sute de mărci, când aveau de-a face cu un om care vorbea de pământurile socrului său ce depășeau ca întindere multe din principatele germane. Acum, instalându-se definitiv în țară, totul fusese dat uitării ; dar cu ce preț plătea această vanitate... ! Desnoyers ghici însă că au trebuit vărsate cu pumnii mii de mărci drept contribuție la operele de binefacere ale împărătesei, la propaganda imperială, la asociațiile de veterani, și la toate organizațiile cu scop agresiv și expansionist născute din ambițiile teutone.

Franțuzul, om sobru, cumpătat în afaceri și lipsit de ambiții, zîmbea gîndindu-se la grandomania cumnatului său. Îl considera totuși pe Karl un tovarăș excelent, deși era stăpînit de o mîndrie oarecum copilărească. Își amintea cu plăcere de anii pe care îi petrecuseră împreună la țară. Îi stăruia în minte chipul germanului ce se învîrtea în jurul lui, plin de afecțiune și supus ca un frate mai mic. Uneori, cînd familia comenta succesele strălucite ale rudelor de la Berlin, pe un ton ce lăsa să transpară o oarecare invidie, el spunea, zîmbind : „Lăsați-i în pace ; banii lor îi costă scump“.

Însă entuziasmul ce se degaja din scrisorile sosite din Germania avea să culmineze cu crearea, în jurul persoanei sale, a unei atmosfere de neliniște și răzvrătire. Chichi porni prima la atac. De ce nu plecau în Europa la fel ca ceilalți ? Toate prietenele ei fuseseră acolo. Familii de mici negustori italieni și spanioli se încumetau să întreprindă o astfel de călătorie. Și ea, fiică a unui francez, nu văzuse Parisul... ! Ah, Parisul ! Medicii care aveau în tratament doamne melancolice vorbeau tot mai insistent despre existența unei boli noi și îngrijorătoare : „Boala Parisului“. În astfel de situații, doamna Luisa venea în ajutorul fiicei ei. Oare ea n-ar putea trăi în Europa, ea și sora sa, fiind, cum de fapt și era, mai bogată ? Pînă și Julio declara cu un aer serios că acolo ar putea studia cu mai mult folos. America nu era un pămînt de oameni învățați.

În cele din urmă, tatăl, punîndu-și aceeași întrebare, se mira cum de nu plecase pînă acum în Europa. Trecu-

seră treizeci și patru de ani fără să fi ieșit din această țară, care nici măcar nu era a sa... ! Sosise timpul să facă acest lucru. Pusese prea mult suflet în afaceri, deși dorea cu tot dinadinsul să se complacă în situația sa de fermier pensionar. Toți din jurul lui câștigau bani. La club, la teatru, oriunde mergea, lumea vorbea despre cumpărări de terenuri, despre vânzări, despre afaceri rapide cu beneficii triplate, despre lichidări uimitoare. Pentru sumele pe care le păstra inactive în bănci, începu să regrete pe zi ce trecea. Se gîndea că avea să sfîrșească prin a se angaja în vreo speculație, ajungînd în cele din urmă ca jucătorul care nu poate să vadă ruleta fără ca să nu introducă mina în buzunar. Pentru asta nu ar fi meritat oboseala să lase ferma. Familia sa avea dreptate : „La Paris... !”, deoarece în familia Desnoyers, a pleca în Europa însemna a pleca la Paris. *Mătușa de la Berlin* putea să povestească tot felul de minuni despre țara soțului ei. „Povești ! exclamă Julio, care făcuse serioase comparații geografice și etnice în nopțile sale de aventuri. Parisul și nimic altceva.” Chichi întîmpina de fiecare dată cu o strîmbătură ironică cea mai mică îndoială în legătură cu această problemă : „Poate vreți să spuneți că moda elegantă vine din Germania ?” Doamna Luisa era de partea copiilor. Paris... ! Niciodată nu-i trecuse prin minte să se stabilească într-o țară de luterani și să accepte protecția sorei sale.

— Fie, sînt pentru Paris ! spuse franțuzul, ca și cum ar fi fost vorba de un oraș necunoscut.

Ajunsesese să creadă că nu avea să se mai întoarcă niciodată la Paris. În timpul primilor ani petrecuți în America nu ar fi putut întreprinde o astfel de călătorie, deoarece încă nu prestase serviciul militar. Între timp, aflase de unele amnistii, și despre diferite prescripții impuse de timp. O comoditate cu care se obișnuise îl făcea să considere întoarcerea în patrie ca ceva absurd și inutil. El nu mai păstrase de cealaltă parte a oceanului nici un fel de contact cu nimeni. Pierduse pînă și legătura cu acele rude de la țară care îi dăduseră adăpost mamei sale. Cîteodată, în momentele de tristețe, pentru a-și menține trează ideea unei activități, plănuia să ridice un mauzoleu enorm, în întregime din marmură, în *La Recoleta*, cimitirul celor bogați, unde să strămute în cripta sa rămășițele lui Madariaga, ca întemeietor de dinastie,

după care urma el, apoi toți ai săi, cînd avea să le vină ceasul. Incepea să simtă apăsarea bătrîneții. Se apropia de șaizeci de ani și traiul de la țară, mersul călare prin ploaie, traversarea în șa a vadurilor cu ape repezi, nopțile petrecute sub cerul liber, toate acestea îl împovăraseră cu un reumatism care îi amăra acum cele mai frumoase zile.

În cele din urmă, familia a reușit însă să-i transmită entuziasmul ei. „La Paris... !” Avea impresia că mai are douăzeci de ani. Și, lăsînd la o parte cunoscuta sa zgîrcenie, hotări ca familia să călătorească, ca o familie regală, într-o cabină de mare lux și cu personal de serviciu propriu. Două fecioare arămii, născute la fermă și înălțate la rangul de subrete ale doamnei și ale fiicei sale, le-au urmat în călătorie, fără ca ochii lor oblici să trădeze admirație în fața celor mai neînchipuite noutăți.

O dată ajunși la Paris, Desnoyers s-a simțit dezorientat. Încurea numele străzilor și propunea vizitarea unor edificii dispărute de multă vreme. Toate inițiativele sale, prin care voia să-și dovedească cunoștințele de ghid, sfîrșeau cu eșecuri. Copiii, folosindu-se de cunoștințele căpătate dintr-o serie de lecturi recente, cunoșteau Parisul mai bine decît el. Se considera de-a dreptul un străin în patria sa. Chiar din primele zile a constatat o oarecare ciudățenie în legătură cu folosirea limbii materne. Ani întregi, la fermă nu pronunțase un cuvînt, iar acum, dorind să-și transpună ideile în limba strămoșilor, amesteca franceza cu tot felul de expresii creole ¹.

— Locul în care un om își face un rost și își întemeiază o familie, acolo este adevărata patrie — spunea sentențios, amintindu-l pe Madariaga.

Imaginea țării îndepărtate reapărea în el, cu obsesie dominatoare, aproape în aceeași măsură în care se estompau primele impresii ale călătoriei. Aici nu avea prieteni francezi și, ieșind pe stradă, în mod instinctiv pașii i se îndreptau spre locurile de întîlnire ale argentinienilor. Aceștia, care trăiau aceleași sentimente, se înstrăinaseră de patria lor pentru a simți aici, cu o mai mare intensitate, dorința de a vorbi tot timpul despre ea. Citea ziarele sosite de acolo, comenta urcarea prețului pămîntului, importanța apropiatei recolte, vînzarea de juncani. La ina-

¹ Creol, descendent din părinți spanioli emigrați, născut în America Latină. (N. tr.)

poierea acasă îl întovărășea, ca o umbră, amintirea solu-
lui american, gîndindu-se cu plăcere că cele două *chine*
ofensaseră demnitatea profesională a bucătăresei fran-
ceze, pregătind o *mazamorra*¹, o *carbonada*² sau o
tocană în stil creol.

Familia se instalează într-o clădire arătoasă de pe bule-
vardul Victor Hugo, a cărei chirie se ridica la douăzeci
și cinci de mii de franci. Doamna Luisa a trebuit să intre
și să iasă de nenumărate ori pînă s-a obișnuit cu ținuta
impunătoare a celor doi portari: un bărbat, decorat,
îmbrăcat în negru și cu favoriți albi, ca un notar de
comedie, și o femeie, maiestuoasă, cu lanț de aur peste
pieptul exuberant, și primind pe locatari într-un salon
roșu și auriu. Sus, în apartamente, un lux ultramodern,
dar glacial la vedere. Pereții albi și ferestrele cu niște mici
dreptunghiuri îl exasperau pe Desnoyers, care adora și
se entuziasma pentru gravurile complicate și pentru
mobilele masive ale tineretii sale. Personal se ocupa
cu aranjatul numeroaselor încăperi, ce păreau veșnic
goale.

Văzînd zgîrcenia tatălui și încetineala cu care
procură cîte ceva, tatonînd și șovăind, de fiecare dată,
Chichî protesta cu vehemență.

— Zgîrcit? Nu! răspundea el. Asta se datorează
faptului că eu cunosc prețul lucrurilor.

Îi plăcea un obiect numai atunci cînd îl cumpăra plă-
tînd o treime din valoarea lui. Păcălirea aceluia care re-
nunța la obiectul respectiv reprezenta dovada superiori-
tății cumpărătorului. În acest sens, Parisul îi oferea un
loc de delectare, cum în tot restul lumii nu mai exista
un altul mai bun: hotelul Drouot. Mergea acolo în toate
după-amiezele, cînd în ziare nu găsea anunțuri cu lici-
tații publice de mare amploare. Timp de cîțiva ani la rînd,
nu a existat un faliment de răsunet în viața parisiană,
cu licitațiile de rigoare, de la care să nu ia și el parte.
Cît erau de utile aceste achiziții, aceasta era o problemă
de interes secundar, important era numai să cumpere cu
prețuri derizorii. Astfel, treptat, obiectele provenite din
licitații au invadat camerele a căror mobilare, la început,
prin ritmul ei lent, devenise exasperantă.

¹ Terci de mălai. (N. tr.)

² Mîncare specifică Americii Latine, cu carne, cartofi, orez.
(N. tr.)

Fieca sa se plîngea acum de o supraaglomerare a încăperilor. Mobilele și obiectele ornamentale erau, desigur, prețioase, dar atîtea claie peste grămadă ! Saloanele căpătau aspectul unor depozite de antichități. Pereții albi zăleau în spatele scaunelor magnifice și al vitrinelor ticsite, iar covoare somptuoase, peste care își purtaseră pașii mai multe generații, acopereau toate etajele. Perdele grele, nelăsînd în saloane nici un petec gol, împodobeau pînă și ușile din apropierea bucătăriei. Din pricina înghesuiciei tablourilor care dădeau impresia unor solzi de coirasă, elementele de ornamentație de pe pereți dispărușeră cu totul. Cine putea să-l acuze pe Desnoyers că era zgîrcit... ? Cheltuia mai mult chiar decît ar fi putut plăti unui furnizor de mobilă modernă.

Numai gîndul că tot ceea ce achiziționează era plătit doar la un sfert din cît valora îl determina să continue această risipă chibzuită. Ajunsese să doarmă bine numai cînd era pe deplin convins că în cursul zilei respective realizase o afacere bună. Cumpăra, la licitații, mii de sticle de la diferite societăți falimentare. Și, cum el nu era băutor, ticșea pivnițele recomandînd familiei să consume șampanie în locul vinului obișnuit. Ruinarea unui blănar i-a prilejuit achiziționarea, cu numai paisprezece mii de franci, în loc de nouăzeci de mii, cît valorau, a unei imense cantități de piei. Ai fi crezut că întreaga familie Desnoyers fusese cuprinsă dintr-odată de un frig groaznic, provocat parcă de skouri de ghiață polare ce invadaseră bulevardul Victor Hugo. Tatăl se mulțumi cu un pardesiu din piele, în schimb, pentru fiul său comandă trei. Chichi și doamna Luisa etalau cu fiecare ocazie alte și alte haine din fel de fel de piei mătăsoase : într-o zi, chinchila, într-alta, vulpe albastră, jder, samur sau focă.

Bătea cuie singur, urcat pe o scară, economisind astfel cheltuiala unui muncitor, și își împodobeia pereții cu noi loturi de tablouri. Dorea să dea copiilor un exemplu de om econom. În orele libere, trecîndu-i prin minte tot felul de combinații, schimba locul mobilelor grele. Era o reminiscență din timpurile sale bune de la fermă, cînd ridica saci de grîu și baloturi de piei. Cînd fiul său îl observa că privea cu atenție un bufet monumental de sufragerie, plin de prudență se punea la adăpost. Desnoyers se simțea oarecum jenat în fața celor doi servi-

tori ai săi, persoane cinstite, ceremonioase, mereu îmbrăcați în frac, care nu înțelegeau cum un om, cu o rentă de peste un milion, putea să aibă astfel de preocupări. Numai cele două subrete arămii se alăturau patronului, și, ajutându-l în îndeletnicirile sale, se nășteau între ei o familiaritate ca între tovarăși de surghiun.

Patru automobile completau luxul familiei. Copiii s-au mulțumit cu unul micuț, nou-nouț, ce purta o marcă la modă. Desnoyers, omul care nu pierduse niciodată ocaziile bune, le achiziționase pe celelalte unul câte unul, tentat fiind de prețurile lor convenabile. Erau enorme și maiestuoase, în felul caleștilor antice. Cînd vreuna din ele apărea pe o stradă, făcea trecătorii să întoarcă capul. Pentru a putea întreține această turmă de mastodonți, șoferul avea în permanență nevoie de două ajutoare. Stăpînul însă, mîndru de aceste achiziții, se felicita pentru abilitatea cu care înșelase pe vînzătorii neconsolați de a fi pierdut asemenea monumente.

Dar cîpiilor le recomanda totuși modestie și mai cu seamă economie.

— Sîntem mai puțin bogați decît vă închipuiți voi. Posedăm multe bunuri, însă renta pe care o produc este foarte mică.

Și după ce refuză cine știe ce cheltuială gospodărească de două sute de franci, investea cinci mii într-o cumpărătură inutilă, dar care reprezenta, după el, o mare pierdere pentru vînzător. Pentru toate acestea, Julio și sora sa protestau pe lingă doamna Luisa. Chichí ajunsese chiar să afirme că ea nu se va căsători niciodată cu un bărbat ca tatăl ei.

— Taci ! o întrerupea scandalizată creola. Așa-i el, însă are un suflet bun. Niciodată nu mi-a oferit ocazia să mă plîng. Îți dorese să îți înțilnești și tu unul ca și el.

Certurile soțului, caracterul său iritabil, voința sa dominatoare, pentru ea, totul dispărea cînd se gîndea la fidelitatea lui. După atîția ani de căsătorie... neschimbat. Fusese virtutea întruchipată, chiar și la țară, unde oamenii, datorită mediului în care muncesc, avînd ca preocupare permanentă să facă avere prin înmulțirea animalelor, par că se contaminatează de amoralitatea cirezilor de patrupezi. Și ea, care-și reamintea atîtea despre tatăl ei... ! În această privință, probabil că sora ei ducea o viață mai

puțin liniștită cu vanitosul de Karl, în stare să comită o infidelitate, numai pentru a imita purtările celor puternici.

Desnoyers era atașat de soția sa dintr-o afecțiune ce devenise obișnuință. Și doamna Luisa, cu imaginația ei nu prea bogată, evoca amintirea perechilor de boi de la fermă care refuzau să tragă la jug, dacă tovarășul fusese înlocuit cu un altul. Soțul ei se mînia cu ușurință, făcînd-o răspunzătoare de toate neplăcerile pe care i le făceau copiii, însă niciodată nu mergea undeva fără dînsa. După amiezile petrecute la hotel Drouot erau searbăde dacă nu o avea alături pe această confidentă a proiectelor și a miniiilor sale.

— Astăzi se vînd bijuterii. Mergem... ?

Făcea propunerea cu blîndețe, avînd în glas ceva ce îi reamintea doamnei Luisa de primele dialoguri purtate în preajma casei părintești. Și plecau, dar fiecare în felul lui. Ea, într-unul din vehiculele sale impunătoare, căci nu-i plăcea să circule în vacarmul acela ; se obișnuise cu liniștea de la fermă, și cu cîmpia tăcută pe care o străbătea călare. Desnoyers, deși proprietarul celor patru automobile, le ura, fiind refractar, din modestie, tehnicii, în plus, el simțea nevoia să meargă pe jos, pentru a-și menține o oarecare condiție fizică, precum și pentru a suplini lipsa unei munci brute. Regăsindu-se în sala de licitații ticsită de lume, examinau bijuteriile, fixîndu-se de la început asupra sumelor ce aveau de gînd să le ofere. Însă el începea să se monteze de îndată ce se deschidea licitația, oferind suma și azvîrlînd priviri — adevărate lovituri de pumnal — adversarilor săi cînd aceștia supralicau. După asemenea isprăvi, doamna apărea solemnă și strălucitoare ca o regină a Bizanțului : în urechi și în jurul gîtului, numai perle mari ; pieptul, semănat cu briliante, iar mîinile trimiteau săgeți de lumină în toate culorile curcubeului.

Chichi protesta : „Prea mult, mamă. Ai să fii confundată cu o negustoreasă de haine vechi“. Creola era însă încîntată de această strălucire pe care o considera răsplata unei vieți umile ; cît priveau însă observațiile fiicei sale, le dădea pe seama invidiei. Ca domnișoară, ea nu putea etala asemenea valori, însă mai tîrziu, i-ar fi făcut plăcere să le poarte.

Curînd, casa deveni neîncăpătoare pentru noianul de achiziții. În pivnițe se îngrămădeau continuu mobile,

tablouri, statui și perdele care puteau împodobi mai multe locuințe. Domnul Marcel se plîngea de lipsa de spațiu din acel etaj ce valora douăzeci și cinci de mii de franci, deși, în realitate, el putea servi ca adăpost la încă patru familii. Începuse să-l frămînte gîndul că renunțase la atîtea ocazii tentante, cînd, pe neașteptate, un curtier de imobile, din aceia care îi urmăreau pe străini, îl scoase din această situație îngrijorătoare. De ce n-ar cumpăra un castel... ? Întreaga familie a acceptat ideea. Un castel istoric, cel mai istoric din cîte au existat vreodată, ar fi constituit singura rezolvare a magnificei sale instalări. Chichi a pălit de vanitate. Unele din prietenele ei aveau deja un castel. Altele, descendente din vechi familii coloniale, obișnuite să o disprețuiască pentru originea sa țărănească, aveau să urle de invidie, aflînd despre această achiziție ce echivala oarecum cu o innobilare. La gîndul că de acum avea să petreacă la țară cîteva luni pe an, amintindu-și astfel de viața simplă și fericită, mama a schițat un zîmbet plin de înțelesuri. Singur Julio a fost mai puțin entuziasmat de această veste : *bătrînul* urmărea să-l țină cît mai mult timp în afara Parisului. Cu toate acestea, el acceptă, gîndindu-se că în acest fel va putea face frecvente călătorii cu automobilul.

Desnoyers fugi cu gîndul la rudele sale de la Berlin. De ce nu ar avea și el un castel, la fel ca ceilalți... ? Ocaziile erau tentante. I se ofereau numeroase locuințe istorice. Proprietarii lor, împovărați de cheltuielile de întreținere, căutau să scape de ele. Și astfel cumpără castelul din Villeblanche-sur-Marne, edificiu din timpurile războaielor religioase, un amestec de palat și fortăreață, cu fațadă în stilul renașterii italiene, cu turnuri mari și sumbre, cu acoperișuri ascuțite și înconjurate cu șanțuri cu apă, în care înotau lebede.

El nu putea trăi fără o bucată de pămînt peste care să nu-și exercite autoritatea, și unde să lupte cu rezistența oamenilor și a lucrurilor. În afară de aceasta, îl tenta mărimea excesivă a camerelor castelului, lipsite de mobilier. Era o fericită ocazie de a da o utilizare obiectelor de prisos din pivnițele sale, și-i oferea și perspectiva unor noi cumpărături. În această melancolică ambianță senio-rială, obiectele aparținînd trecutului s-ar integra firesc,

fără contrastul țipător ce s-ar crea dacă ar fi puse lângă pereții albi ai locuințelor moderne... Istorică locuință pretindea cheltuieli serioase ; fapt pentru care și schimbase atât de des proprietarii. Dar el și pământul se cunoșteau așa de bine... Și, în vreme ce saloanele edificiului deveneau și ele neîncăpătoare, în parcul imens, el experimenta diferite soiuri de culturi și încrucișa rase de animale la o scară miniaturală față de realizările sale din America. Proprietatea trebuia să se întrețină cu ceea ce era în stare să producă. Nu se temea de cheltuieli, dar în aceeași măsură, nu era obișnuit să piardă bani.

Achiziționarea castelului i-a adus și o aleasă prietenie, ceea ce aprecia el ca un mare avantaj al afacerii. Intră în relații cu un vecin, senatorul Lacour, care fusese de două ori ministru. Acum vegeta în senat, nescotînd un cuvînt în timpul sesiunii, în schimb devenea agitat și vorbăreț pe culoare, pentru a-și consolida influența. Om cu vază în rîndul nobilimii republicane, aristocrat al regimului, își avea originea în tulburările revoluției, așa cum cei cu antecedente nobiliare considerau că își cuceriseră titlul din vremea cruciadelor. Străbunicul său aparținuse Convenției, iar tatăl său figurase printre reprezentanții republicii de la 1848. El, ca fiu al unui proscris, mort în surghiun, ajunsese, încă de foarte tînr, în imediată apropiere a grandilocvenței figuri a lui Gambetta, și continuă apoi să vorbească despre gloria maestrului, pentru ca în acest fel o rază din ea să cadă și asupra discipolului. Fiul său René, elev al școlii centrale, îl considera pe tatăl său un *naiv prăfuit*, ironizînd republicanismul său romantic și umanitar. Însă aceasta nu-l împiedica să spere — din momentul în care va deveni inginer — în protecția oficială acumulată de patru generații de Lacour, devotate Republicii.

Domnul Marcel, care privea cu îngrijorare orice nouă prietenie; temîndu-se de o cerere de împrumut, a acceptat cu entuziasm relațiile cu acest *mare bărbat*. Personajul acesta era admirator al bogăției, și, la rîndul său, descoperise ceva deosebit și atractiv la acest milionar de peste mări care vorbea despre pășuni nesfîrșite, și despre cirezi de vite aproape fără număr. Relațiile lor aveau să depășească însă pe acelea ce caracterizează de obicei niște

vecini latifundiari, continuându-se și la Paris. René ajunsese chiar să meargă în casa din bulevardul Victor Hugo ca în propria sa casă.

În viața lui Desnoyers singurele neplăceri proveneau de la copiii săi. Chichí îl necăjea cu gusturile ei cu totul deosebite de ale lui. Nu-i plăceau lucrurile vechi, oricît de trainice și de splendide ar fi fost. Prefera lucrurile fără valoare, dar care erau ultimul strigăt al modei. Toate cadourile tatălui ei le primea cu indiferență. În fața unei dantele de mătase foarte vechi, achiziționate la o licitație, strimba din nas. „Mi-ar fi făcut mai mare plăcere o rochie nouă de trei sute de franci“. Pe deasupra, se sprijinea pe relele exemple date de fratele ei, din dorința de a face o permanentă opoziție în fața celor bătrîni.

Tatăl o încredințase întru totul doamnei Luisa. Acum fetița ajunsese aproape femeie. Vechiul peonaș nu prea dădea însă ascultare sfaturilor și ordinelor blindei creole. Se dedicase cu tot devotamentul patinajului, pe care-l socotea ca cel mai elegant dintre toate divertismentele. În fiecare după-amiază mergea la *Palais de Glace* însoțită de doamna Chicha, care renunța astfel să-și însoțească bărbatul la cumpărături. Cele cîteva ore petrecute în fața pistei înghețate, urmărind, în sunetele unei orgi, legănarea pe albul gheței a micilor marionete umane, înșirate sau singure, îi produceau o plictiseală de moarte... Îmbujorată de atîta mișcare, fata aceasta, care trecea încolo și încioace urmărită de privirile mamei sale, fluturînd în urma ei cîteva șuvițe de păr ce-i scăpaseră de sub pălărie, în timp ce cu călciiul patinei, pe rînd, atingeau marginile fustei, era frumușică, voinică, și cu sănătatea obraznică a unui copil care, după vrerea tatălui ei, fusese înfărcată cu biftec.

În cele din urmă, plictisită, Luisa a renunțat la această supraveghere. Prefera să-și acompanieze soțul la vîntoarea de bogății la preț redus. La patinaj, Chichí se ducea acum cu una din subretele arămii și își petrecea după-amiezile cu prietenele ei de sport, toate provenite din Lumea Nouă. Își comunicau nestingherite părerile, fascinate de viața ușuratică a Parisului, simțindu-se eliberate de toate scrupulele și preocupările pămîntului natal. Toate aveau deplina credință că veniseră pe lume cu cîteva

luni în urmă, și că posedau niște calități nebănuite pînă atunci. Simpla schimbare a emisferei le adăugase noi valențe intelectuale. Unele chiar scriau versuri în limba franceză. Adeseori, seara, Desnoyers se neliniștea, dînd friu liber indispoziției sale cînd Chichî emitea, sub forma unor aforisme, ceea ce ea și tovarășele ei desprindeau din lecturi și din ambianța în care trăiau : „Viața este viață, și trebuie trăită“. „Eu mă voi mărita cu bărbatul care îmi place, indiferent cine ar fi el“.

Dar toate acestea constituiau mai curînd niște mici supărări, în comparație cu cele pe care i le cauză celălalt. Vai, celălalt... ! Julio, o dată ajuns la Paris, își schimbase aspirațiile. Renunțase la inginerie ; acum dorea să devină pictor. Și, dacă la început domnul Marcel a rămas uimit, în cele din urmă a trebuit să cedeze. Fie și pictura ! Important era să aibă o profesie. Avere și depunerile sale bancare le considera sfînte ; dar de toate acestea nu se puteau bucura decît cei care munciseră. Își amintea, mai ales, anii în care practicase sculptura. Poate că aceleași năzuințe, sufocate în el de sărăcie, renășteau acum în urmașul său. Măcar dacă ar fi ajuns un mare pictor, acest tînar trîndav, cu minte ascuțită, care era nehotărît cînd trebuia să pornească pe drumul său în viață ! Suportase toate capriciile lui Julio, care, aflîndu-se la primele sale încercări în ale desenului și picturii, pretindea o viață liberă și lipsită de griji, pentru a se putea dezvolta și crea. Tatăl său l-a instalat aproape de casă, într-un studio de pe rue de la Pompe, care aparținuse unui pictor străin cu oarecare faimă. Deși atelierul și anexele maestrului care murise erau prea mari pentru un începător, Desnoyers profită de această bună ocazie pe care i-o ofereau moștenitorii, și cumpără mobile și tablouri în bloc.

Doamna Luisa vizită zilnic atelierul, ca o mamă bună și grijulie față de copilul ei, în dorința de a-i crea condiții cît mai corespunzătoare de lucru. Își scotea mănușile, golea scrumierele de bronz, pline de mucuri de țigară, și aduna de pe mobile și de pe covoare serumul căzut din pipe. Vizitatorii lui Julio, tineri pletoshi care vorbeau despre lucruri pe care ea nu le putea înțelege, erau cam dezordonați... Mai tîrziu, avînd surpriza de a găsi în atelier femeii îmbrăcate sumar, fusese primită de fiul ei cu încruntături. Oare mama sa nu-l putea lăsa să lucreze

în pace... ? Și biata mamă, în fiecare dimineată cînd ieșea din casă, îndreptîndu-se spre rue de la Pompe, se oprea la jumătatea drumului, intrînd în biserica Saint-Honoré d'Eylau.

Tatăl se arătă însă mai prudent. Un bărbat la vîrsta lui nu se putea amesteca în societatea unui artist tînăr. Dar, după cîteva luni, Julio nu mai trecea săptămîni de-a rîndul să doarmă în casa părintească. Se instalase definitiv în atelier și trecea pe acasă din cînd în cînd, în fugă, pentru ca familia să știe că încă mai există... În unele dimineți, Desnoyers mergea în rue de la Pompe, pentru a se informa la portăreasă. Era ora zece : artistul dormea. La prînz, revenind în același scop, afla că își continua somnul greu. După masă urma o altă vizită, pentru a primi știri mai precise. Era ora două ; domnișorul se sculasese chiar atunci. Tatăl se retrăgea furios. Cînd mai pictează oare... ?

La început încercase să-și facă un renume cu penelul, considerînd că era vorba de un lucru ușor. Profesiunea de artist îl situa deasupra prietenilor săi, tineri sud-americani fără altă ocupație decît aceea de a se bucura de viață, azvîrlind banii în mod zgomotos pentru ca cei din jur să se convingă de averea lor. Cu o îndrăzneală demnă de invidiat se lansă în portretistică. Îi plăcea pictura *distinsă*, elegantă ; o pictură dulceagă ca o romanță, care sugera doar formele femeii. Avea bani, un atelier bun, și pe tatăl său în spate, care îl întreținea. De ce oare să nu facă și el ceea ce atîția alții o făceau chiar și fără mijloacele șale... ? Și se apucă de treabă, mîzgălind o pînză, pe care o intitula *Dansul orelor* — un pretext pentru a transpune pe pînză fete frumoase și pentru a avea pîilejul de a alege dintre numeroase modele. Desena cu pasiune nestăpînită, umplînd contururile cu pastă colorată. Pînă aici totul mergea bine. După scurt timp însă începea să șovăie și rămînea inert în fața tabloului, pentru ca apoi să-l arunce într-un ungher în așteptarea unor timpuri mai bune. Același lucru i s-a întîmplat și după ce a încercat mai multe studii de capete de femei. Nu reușea să termine nimic, ceea ce îi produse o oarecare dezamăgire. Dar s-a resemnat curînd, asemenea celui care, obosit în fața unui obstacol, se tolănește la umbră,

în aşteptarea providenţei care să-l salveze. Ceea ce interesa mai presus de orice era să fie pictor..., chiar dacă nu avea să picteze. Calitatea aceasta îi permitea să trimită cărţi de vizită, frumos ticluite, femeilor de lume, invitându-le la atelierul său. Ducea o viaţă de noapte. Domnul Marcel, care din cînd în cînd controla să vadă cum munceşte artistul, nu-şi mai putu reţine indignarea. Cei doi aveau comun, în fiecare dimineată, doar primele clipe ale luminii : tatăl, cînd cobora din pat, iar fiul, în drum spre atelierul său, pentru a se culca şi a nu se mai trezi pînă după amiază, tîrziu.

În naivitatea ei, doamna Luisa născocea explicaţiile cele mai absurde pentru a-şi apăra fiul. Cine ştie ! Poate picta noaptea, folosind procedee noi. Astăzi oamenii inventează atîtea năzdrăvănii... !

Desnoyers cunoştea treburile astea nocturne : scandaluri în restaurantele din Montmartre şi dispute peste dispute. El şi cei din şleahta lui, care la ora şapte seara considerau indispensabil fracul şi *smoking*-ul, erau ca o ceată de indieni hotărîţi să introducă la Paris obiceiurile violente ale deşertului. Şampania ajunsese pentru ei un vin potrivit pentru dispute. Spărgeau şi plăteau, însă generozităţile lor erau urmate aproape întotdeauna de o încăierare. Nimeni nu plesnea mai zdravăn decît Julio şi nici nu scotea mai iute o carte de vizită. Tatăl lui primea cu profundă mîhnire ştirile aduse de unii prieteni care credeau că îl măgulesc descriindu-i, cu lux de amănunte, ciocnirile bărbăteşti în care copilul său cresta întotdeauna primul pielea adversarului. Pictorul se pricepea mai mult la scrimă decît la artă. Era campion la diverse arme, boxa, şi stăpînea loviturile cele mai tehnice ale aventurierilor care leneveau prin diverse fortificaţii. „Inutil şi periculos ca toţi trîntorii“, protesta de fiecare dată tatăl său, deşi simţea că în adîncul conştiinţei sale încolţea o satisfacţie irezistibilă, un orgoliu animalic, gîndindu-se că acest zăpăcit era opera lui.

Pentru moment se părea că găsise mijlocul de a-l îndepărta de la un asemenea mod de viaţă. Rudele de la Berlin vizitaseră familia Desnoyers în castelul din Villeblanche. Karl von Hartrott apreciasse cu o superioritate plină de îngăduinţă bogatele colecţii puţin cam nechib-

zuite ale cumnatului său. Nu era rău deloc ; recunoștea chiar un oarecare *cachet*¹, atât casei de la Paris, cât și castelului. Erau elemente care puteau completa și da o oarecare patină unui titlu nobiliar. Ehei, Germania... ! Conforturile din patria sa... ! Dorea nespuse de mult ca și cumnatul să-i admire, la rîndu-i, modul de viață, precum și nobilele amicitii care dădeau o notă cu totul deosebită opulenței sale. Exista atîta insistență în scrisorile lui, încît familia Desnoyers a întreprins călătoria. Această schimbare de ambianță ar fi putut să-l transforme pe Julio. Văzînd hărnicia verilor săi, toți oameni cu carieră, s-ar fi trezit poate și în el dorința de a-i egala. În afară de aceasta, francezul era convins de influența dăunătoare a Parisului, și credea în puritatea moravurilor patriarhalei Germanii.

Au stat acolo patru luni. Desnoyers însă, după scurt timp, a simțit nevoia să evadeze. Fiecare cu ale lui ; nu se putea înțelege sub nici un chip cu lumea aceea — foarte amabilă, de o amabilitate exagerată chiar, și cu dorința vizibilă de a se face plăcută, deși mereu călca alături de drum, dintr-o totală lipsă de tact și dintr-o pasiune neștrămutată de a-și scoate cît mai mult în evidență rangul de noblețe. Personalități, prieteni ai lui Hartrott făceau adevărate manifestații de dragoste Franței, o dragoste asemănătoare cu aceea pe care ți-o inspiră un copil desfrînat și debil lipsit de protecție. Și toate acestea erau însoțite de tot felul de aduceri aminte inoportune, privind războaiele în care francezii fuseseră învinși. Tot ce aparținea Germaniei — un monument, o stație de cale ferată, sau un simplu obiect de sufragerie — prilejuia comparații lăudăroase. „La dumneavoastră în Franța nu există așa ceva.“ „În America, de bună seamă că dumneavoastră nu ați văzut ceva asemănător.“ Domnul Marcel, obosit de atîta ocrotire, a plecat. Soția și fiica lui au rezistat însă și nu au admis, sub nici un motiv, că eleganța de la Berlin este superioară celei de la Paris. Chichi, cu o îndrăzneală lipsită de cel mai elementar respect, și-a scandalizat verișoarele declarînd că nu putea suferi ofîterășii cu talia încorsetată și monoclu, care se în-

¹ Notă originală (în franceză în original).

clinau cu o rigiditate de automat în fața domnișoarelor, însoțindu-și amabilitățile cu o grimasă de superioritate.

Antrenat de verii săi, Julio se afundă în ambianța plină de virtute a Berlinului. Pe cel mai mare, *învățatul*, nu putea conta. Dedicat cărților sale, el supraveghea, cu aer protector, întreaga familie; era un nefericit. Ceilalți, sublocotenenți sau elevi ai unor școli militare i-au făcut cunoscute, nu fără mindrie, progresele făcute de gustul pentru distracții în Germania. L-au introdus în localurile de noapte, evident o imitație a celor de la Paris, însă cu mult mai mari. Femeile, care acolo numărau câteva duzini, aici erau cu sutele. Beția scandaloaasă nu părea să fie ceva întâmplător, ci căutată, ca ceva indispensabil manifestării bucuriei. Totul măreț, strălucitor, colosal. Cei care trăiau pe spinarea altora puteau alcătui plutoane întregi; numărul celor care se îmbătau totalizau efectivele unor companii, iar întreținutele, regimente. Femeile servile și timide, obișnuite cu loviturile, care căutau cu lăcomie o răsplată pentru prăbușirile și dezamăgirile suferite în profesiunea lor, îi provocau o adevărată silă. Îi era imposibil să se amuze, așa cum făceau verii săi, rîzînd cu gura pînă la urechi, de dezamăgirea acestor femei care își dădeau seama că își irosiseră timpul, fără să obțină altceva în afară de băutură. Îl deranja, de asemenea, destrăbălarea grosolană și zgomotoasă, înțeleasă ca un drept al bogăției. „Așa ceva nu există la Paris” — spuneau însoțitorii lui admirînd saloanele enorme, cu sute de perechi și cu mii de băutori. Nu, așa ceva nu exista la Paris! Obosise de atîta grandoare fără măsură. Avea impresia că asista la orgia unor marinari hămesii, dornici să recupereze într-o clipă tot ceea ce le lipsise pînă atunci. Și a avut aceleași sentimente ca și tatăl său, și dorința de a fugi din acest anturaj.

Înapoiat din această călătorie, Marcel Desnoyers simți o melancolică resemnare. Oamenii accia progresaseră mult. El nu era stăpînit de un patriotism mărginit și recunoștea evidența. În cîțiva ani țara se transforma. Industria era puternică... dar nemții aveau un fel de a se comporta ce nu admitea împotrivirea. Dar, fiecare la casa lui, și să dea Domnul ca niciodată să nu ajungă să invidieze ceea ce este al vecinului...! Și, cu optimismul omului de afaceri, respinse deîndată această bănuială.

„Vor deveni foarte bogați — se gîndea el. Afacerile le merg bine, și este știut că cel bogat nu simte nevoia să se ia la hartă. Războiul pe care îl visează patru nebuni este de-a dreptul imposibil.“

Tînărul Desnoyers și-a reluat viața pariziană, locuind în continuare în atelier și trecînd din cînd în cînd și pe la casa părintească. De la o vreme, doamna Luisa începu să vorbească despre un oarecare Argensola, un tînăr spaniol plin de înțelepciune, și recunoștea ea, sfaturile lui puteau fi de mare folos fiului ei. Acesta, la rîndul său, nu-și dădea seama dacă noul tovarăș era un prieten, un maestru sau, pur și simplu, un servitor. Vizitatorii aveau aceleași îndoieli. Iubitorii de literatură vorbeau despre Argensola ca de un pictor ; pictorii îi recunoșteau doar autoritatea de literat. Niciodată nu reușise să-și amintească cu precizie unde îl văzuse pentru prima oară. Era unul dintre cei care, în după amiezile de iarnă urcau în atelierul său, atrași de dezmiertarea sobei încinse și de vinurile aduse pe ascuns de mamă. Spaniolul, tronînd în fața sticlei, reînnoită de fiecare dată cu promptitudine, și a cutiei cu țigări, aflate pe masă, vorbea despre toate cu aceeași autoritate. Nu avea domiciliu fix, fapt pentru care, într-o noapte, și-a permis să doarmă pe un divan, apoi și le-a petrecut și pe toate celelalte în atelier.

Astfel, Julio sfîrși prin a-l admira, considerîndu-l un alter ego al personalității sale. Și cite nu știa acest Argensola care sosise de la Madrid într-un vagon de clasa a treia și cu douăzeci de franci în buzunar, pentru a *cuceri celebritatea*, după cum declara singur ! Și cînd l-a văzut că pictează cu aceeași îndîrjire ca și el, practicînd același desen copilăresc și stîngaci, se înduioșă. Numai falșii artiști, profesioniștii, executanții fără orizont se preocupau de colorit și de alte asemenea maniere demodate. Argensolă era un artist psiholog, un pictor de suflete. Și discipolul, cînd a aflat cît de simplu era să pictezi un suflet, a rămas, pur și simplu, uimit. Pe un chip lipsit de expresie, cu bărbia ascuțită ca un pumnal, spaniolul schița niște ochi aproape rotunzi și fiecărei pupile îi adăuga cu pensula o pată albă, o scînteiere de lumină... sufletul. Apoi, se posta în fața pînzei, și, cu limbuția lui inepuizabilă, integra acest suflet, în tot felul de conflicte și crize. Și avea o putere de convingere atît de mare, încît Julio vedea, într-adevăr, în acei ochi rotunzi

de bufniță, ceea ce celălalt doar imaginase. Asemenea lui, avea să picteze și el suflète... suflète de femei.

Intrucit această muncă de redare a sufletului nu cerea prea mult efort, Argensola își petrecea timpul flecăriind întins pe un divan sau citind la gura sobei, în timp ce prietenul și protectorul său era plecat. Pasiunea pentru lectură era încă un avantaj pentru tânărul Desnoyers care, de câte ori deschidea un volum, se ducea direct la ultimele pagini sau la sumar pentru ca să-și *facă o oarecare idee*, așa cum afirma el. Uneori, aflindu-se în diverse saloane, se adresa plin de îndrăzneală câte unui autor, întrebându-l care este cea mai bună carte a sa. Și, schișind un zîmbet de om expeditiv, lăsa să se înțeleagă că nu-și putea permite să-și irosească timpul și cu celelalte volume. Acum își găsise, în sfîrșit, și omul care să citească pentru el. De fiecare dată cînd bănuia că o carte îi suscită un oarecare interes, îi cerea o participare imediată : „Povestește-mi subiectul“. Și *secretarul* nu numai că îi sintetiza conținutul pieselor și romanelor, ci îl informa și în legătură cu *subiectul* lui Schopenhauer sau *subiectul* lui Nietzsche... Uneori, doamna Luisa aproape că vărsa lacrimi cînd auzea pe unii musafiri vorbind despre fiul ei cu respectul pe care îl impunea bogăția : „Un băiat puțin cam șmecher, dar atît de bine pregătit... !“

În schimbul lecțiilor sale, Argensola se bucura de un tratament asemănător cu acela al unui sclav grec, din categoria celor care predau retorica tinerilor patricieni din perioada Romei decadente. De obicei, în mijlocul unei explicații, acest senior și prieten îl întrerupea brusc.

— Pregătește-mi o cămașă pentru frac. Astă seară sînt invitat.

De asemenea, cînd maestrul, instalat comod în fața sobei ce ardea cu zgomot, savura, cu o mulțumire domestică, o carte, sau privea pe fereastră la vremea cenușie și ploioasă ce se lăsa după amiaza, își făcea deodată apariția discipolul :

— Gata..., la plimbare ! O să vină o femeie.

Și Argensola, cu gestul unui ciine care își scutură blana, pleca să-și continue lectura în vreo cafenea de mîna a doua de prin apropiere.

Influența sa coborî acum de pe culmile problemelor intelectuale pentru a se manifesta în mediul vulgar al vieții materiale. Era intendentul patronului, mijlocitorul, în

probleme de bani, dintre el și persoanele care se prezentau spre a solicita achitarea unei facturi. „Bani“, spunea laconic la fiecare sfârșit de lună. Și atunci Desnoyers începea să se lamenteze și să blesteme. De unde era să-i scoată ? Bătrînul, aplicînd cu asprime hotărîrea stabilită, nu admitea nici cel mai mic avans din luna următoare. Îl forța la un regim de mizerie : trei mii de franci pe lună ! Ce putea face oare cu această sumă un om bine crescut... ? Hotărît să-l limiteze la această subvenție, strîngea mereu cercul, intervenind personal în administrarea casei sale, tocmai pentru ca doamna Luisa să nu poată să-i facă fiului ei daruri. Pentru a remedia oarecum situația în care se afla, a intrat în contact cu diferiți cămătari din Paris, vorbindu-le de proprietatea sa de dincolo de ocean, dar totul a rămas fără rezultat. Acești domni aveau la îndemînă pe reprezentanții tineretului țării proprii și nu se arătau interesați să-și pericliteze capitalurile în Lumea Nouă. Tot eșecului au fost sortite și repetatele manifestări de dragoste, prin care urmărea să-l convingă pe domnul Marcel că trei mii de franci pe lună reprezentau o sumă de mizerie. Milionarul urla însă plin de indignare. Trei mii de franci o mizerie ! Dar datoriile fiului pe care era nevoit să le plătească în diferite împrejurări... !

— Cînd eram de vîrsta ta... începea să spună.

Julio întrerupea însă conversația. Auzise de nenumărate ori istoria vieții tatălui său. Bătrîn zgîrcit... ! Ceea ce îi dădea în fiecare lună nu reprezenta altceva decît renta de la moștenirea lăsată de bunicul său... Și, dînd ascultare sfaturilor lui Argensola, îndrăzni să pretindă pămîntul. Avea de gînd să-l încredințeze spre administrare lui Celedonio, vechiul vataf, care devenise o personalitate în țara sa, și pe care el îl denumea în rîs *unchiul meu*. Desnoyers a primit cu nepăsare răzvrătirea lui : „Mi se pare legitim. Acum ești major“. Dar, după ce i-a predat moștenirea, s-a ocupat personal de cheltuielile casei, dispensînd-o pe doamna Luisa de obligația de a mai minui banii. De atunci îl privea pe fiul său ca pe un veritabil adversar, pe care trebuia să-l învingă cu orice chip, tratîndu-l, cu prilejul scurtelor sale apariții în bulevardul Victor Hugo, cu o curtoazie glacială, ca pe un străin oarecare.

Un belșug de scurtă durată învioră atunci atelierul. Julio își mări cheltuielile, considerîndu-se bogat. Însă

scrisorile unchiului din America îi risipiră treptat aceste iluzii. Sumele de bani remise de unchiul său depășeau cu foarte puțin pe cea pe care i-o dăduse lunar tatăl său. La scurtă vreme însă sumele se diminuează într-un mod îngrijorător. Toate calamitățile de pe pământ se abătuseră parcă peste cîmp, atît era de alarmat Celedonio. Lipsea nutrețul — uneori, din cauza secetei, alteori din pricina inundațiilor, iar vitele piereau cu sutele. Julio avea totuși nevoie de venituri mai mari, iar metisul, viclean, îi trimitea ceea ce putea, și numai sub formă de simplu împrumut, urmînd să-și recupereze diferența cînd aveau să facă socotelile. Cu toate ajutoarele primite, tînărul Desnoyers avea în continuare necazuri. De la o vreme juca cărți într-un cerc elegant, sperînd în acest fel să-și poată înlătura periodicele strîmtorări, însă soluția aceasta s-a dovedit contrară intențiilor, ea contribuind la dispariția cu o și mai mare repeziciune a banilor primiți din America... Cum era oare cu putință ca un om ca el să fie terorizat de grijă pentru că îi lipseau cîteva mii de franci ! Cu ce îl încălzea dacă avea un tată ce stăpînea atîtea milioane ?

Cînd creditorii deveneau amenințători, recurgea la *secretar*. Trebuia să ia imediat legătură cu mama sa ; căuta să evite lacrimile și muștrările ei. Și Argensola se strecura ca un hoț pe scara de serviciu a hardughiei de pe Victor Hugo. Locul întîlnirii era întotdeauna bucătăria. De fiecare dată însă exista pericol ca teribilul Desnoyers să ajungă aici mînat de una din treburile sale de om gospodar, surprinzîndu-l pe intrus. Doamna Luisa, mișcată de dramaticele cuvinte ale mesagerului, plîngea. Cu ce putea să-l ajute... Era mai săracă decît servitoarele ei. Avea bijuterii, multe bijuterii, în schimb, nici un franc pe mîna ei. Argensola propuse însă o soluție demnă de experiența sa. El avea să o ajute pe buna și mărinimoasa mamă, ducînd la muntele de pietate cîteva din bijuterii. Învățase drumul. Și doamna îi acceptă sfatul : i-a încredințat numai bijuterii, nu prea scumpe, bănuind că nu avea să le mai vadă. Muștrările de conștiință o determinau uneori să-l refuze, plină de revoltă. Putea afla Marcel și atunci ar fi fost îngrozitor... ! În asemenea situații, spaniolul considera o ofensă să plece cu mîna goală. Și dacă tot nu căpăta bani, atunci încărcă un coș cu butelii din bogata pivniță a lui Desnoyers.

În fiecare dimineată doamna Luisa intra în Saint-Honoré d'Eylau ca să se roage pentru fiul său. Această biserică reprezenta o insulă ospitalieră și familiară în oceanul neexplorat al Parisului. Aici schimba cuvinte de politețe cu credincioși obișnuiți, oameni din cartier, proveniți din diversele republici ale Lumii Noi. Avea convingerea că se afla mai aproape de Dumnezeu și de sfinți, când auzea, în tinda bisericii, vorbindu-se în limba sa. Pe lângă această ambianță era aici și un fel de salon în care se consumau marile momente din viața coloniei sud-americane. Într-o zi era o nuntă cu flori, orchestre și cîntece. Ea împreună cu Chichi saluta ceremonios persoanele cunoscute, felicitîndu-i apoi pe miri. În altă zi erau depuse aici rămășițele pămîntesti ale unui fost președinte de republică sau ale vreunui alt personaj de dincolo de mări care își încheiase la Paris existența sa furtunoasă. Bietul președinte ! Bietul general... ! Doamna Luisa își reamintea de cel dispărut. Îl văzuse în biserică în repetate rînduri, ascultînd cu smerenie liturghia, și acum se indigna auzind gurile rele care, în loc să se roage pentru odihna lui, reaminteau execuțiile ordonate de el, sau băncile lichidate pe cînd se afla în țara sa. Un domn atît de bun și atît de credincios ! Dumnezeu să-l odihnească în împărăția cerului... ! Și, părăsind acest lăcaș, cu ochi înduioșați, contempla în piață călăreții și amazoanele care se îndreptau spre pădure, automobilele luxoase, dimineata plină de soare, plină de acea frăgezime copilărească ce o oferă primele ore ale zilei, recunoscînd că a trăi era totuși plăcut.

Sentimentul de recunoștință față de tot ce o înconjura culmina cu admirația pe care o manifesta față de monumentul din mijlocul pieții, acoperit în întregime cu aripi desfășurate, ca și cum s-ar fi desprins de pe sol. Victor Hugo... ! Îi era suficient să audă acest nume spus de fiul ei, pentru a privi statuia aceasta cu un interes deosebit. De altfel, tot ceea ce știa despre poet era că murise. De lucrul acesta aproape că era sigură. Și-l închipuia în viață ca un mare prieten al lui Julio, avînd în vedere frecvența cu care acesta îi repeta numele.

Vai, fiul ei... ! Toate gîndurile, toate presupunerile, toate dorințele ei porneau către el și către înverșunatul ei soț. Jinduia ca cei doi bărbați să se înțeleagă, să se sfîrșească o dată o luptă în care ea era singura victimă.

Va face Dumnezeu, oare, această minune... ? Asemenea unui bolnav care își schimbă sanatoriul, sperînd să-și recapete astfel sănătatea, părăsea biserica din strada ei, îndreptîndu-și pașii spre Capela Spaniolă din bulevardul Friedland. În acest loc se afla cu adevărat printre ai ei. Sud-americane distinse și elegante de parcă ar fi fost desprinse dintr-o pagină a revistelor de mode îi stîrneau admirația, în comparație cu alte femei, mai prost îmbrăcate, grase, cu hermine teatrale și cu bijuterii vechi. Aceste doamne, adunate în pronaos vorbeau cu glas puternic și făceau gesturi largi cu mîinile. Fiica fermierului își permitea să le salute, deoarece participa și ea la toate operele de binefacere și, văzînd că i se răspunde la salut, încerca o satisfacție care o făcea să uite pentru o clipă suferințele ei. Erau din familiile acelea pe care le admirase tatăl ei, fără să știe de ce ; proveneau din *patria mamă*, cum se spunea, de dincolo de ocean, toate fiind, pentru buna doamnă Chicha, *preastimate, preainalte*, și înrudite cu regii. Nu știa dacă trebuia să le dea mîna sau să se aplece din genunchi, așa cum auzise că se obișnuia la curțile regale. Trecînd însă mai departe, în minte îi năvălea cu aceeași intensitate marea ei suferință pentru care venise aici să ceară ajutor. Ei, dacă bunul Dumnezeu i-ar asculta ruga și ar veghea asupra fiului ei, cu marea lui îndurare... !

De Julio și-a amintit însă gloria, care l-a prins în mrejele sale cu strășnicie. Astfel, peste noapte, s-a pomenit asaltat de toate onorurile și avantajele celebrității. Reputația vine pe neașteptate și pe căile cele mai întortocheate și necunoscute. Nici pictarea sufletelor și nici o existență întîmplătoare, plină de amoruri costisitoare și de dueluri complicate, nu-i aduseseră tînărului Desnoyers un renume. Gloria i se trase de la picioare.

De peste mări sosise o nouă sursă de delectare și fericire a mulțimilor. În saloane, oamenii se adresau unii altora într-o manieră tipică celor inițiați care caută să se desopere reciproc : „Dumneata știi să dansezi *tango*... ?” *Tango*ul cucerise lumea. Devenise imnul eroic al unei umanități care își canaliza năzuințele în legănarea armonioasă a soldurilor — inteligența pornind de la picioare. O muzică incoerentă și monotună, de inspirație africană, satisfăcea idealul artistic al unei societăți care nu cunoștea alte

nevoi. Lumea dansa..., dansa..., dansa... Introdus în America de Sud de către marinarii care încăreau pastramă pentru Antile, un dans al negrilor din Cuba cuceri pămîntul întreg în cîteva luni, înconjurînd planeta și trecînd triumfător de la un popor la altul..., asemenea Marsiliezei. Pătrundea pînă și în curțile cele mai conservatoare, surpînd cu prudență tradițiile și eticheta, ca un cîntec al revoluției : revoluția frivolității. Papa trebui să se convertească în profesor de dans, recomandînd dansul *furlana* împotriva *tangoului*, întrucît întreaga lume creștină, fără excepție, s-a unit în dorința comună de a agita picioarele cu o frenezie asemănătoare cu aceea a posedărilor din evul mediu.

Julio Desnoyers, socotind că acest dans al adolescenței sale a triumfat definitiv în întregul Paris, i s-a dedicat cu acel entuziasm pe care ți-l inspiră o iubită trecută de anii tinereții. Cine i-ar fi prezis, pe cîndera student și frecventa dansurile cele mai abjecte din Buenos Aires, supravegheate de poliție, că-și făcea atunci ucenicia gloriei !

Între orele cinci și șapte, sute de ochi plini de admirație îl urmăreau prin saloanele de pe Champs-Élysées, unde cu cinci franci puteai să bei o ceașcă de ceai și să participi la dansul sacru. „Arc linie“, spuneau doamnele, privind cu un sentiment de încîntare corpul zvelt, de statură mijlocie, ce părea făcut din puternice resorturi. Îmbrăcat într-o jachetă strînsă în talie și piepți proeminenți, iar în picioarele mici, de femeie, cu cizme de lac, cu tocuri înalte și carîmbi albi, dansa grav, cu un aer preocupat, ca un matematician în fața unei probleme, în timp ce reflectoarele aruncau o nuanță albăstruie peste cele două panglici strălucitoare, de culoare închisă, strîns legate, în pletele sale. Femeile doreau să-l cunoască, sperînd ca prietenele lor să devină geloase văzîndu-le în brațele maestrului. Invitațiile îl bombardau. În fața pașilor lui, ușile celor mai inaccesibile saloane se deschideau. Fiecare după amiază însemna pentru el zeci de prietenii. Moda aceasta adusese de dincolo de ocean, ca profesori, *compatrioți* din mahalalele orașului Buenos Aires, mîndri, dar stăpîniți de emoții, văzîndu-se aclamați la scenă deschisă, asemenea unui tenor de faimă sau unui conferențiar. Peste toți acești dansatori, plătiți și de o vulgară origina-

litate, se impunea Julio Desnoyers. Întîmplările petrecute în viața sa anterioară erau comentate și apreciate de femei drept aventuri de îndrăgostit romantic.

— Ai să te distrugi — spunea Argensola. Dansezi prea mult.

Voga de care se bucura prietenul său constituia pentru el o sursă de noi necazuri. Lecturile plăcute de la gura sobei erau întrerupte în fiecare zi. Bărbatul devenit celebru îl silea, prin dispoziții categorice, să plece la plimbare. „O nouă lecție“, spunea parazitul. Iar cînd rămînea singur, primea numeroase vizite, numai de femei; unele iscoditoare și agresive, altele, melancolice, cu aer nevinovat, veneau să-i întrerupă meditativa să piardere de vreme. Una dintr-acestea, prin perseverența ei, înspăimîntase pe titularii atelierului. Era din America de Nord, de o vîrstă incertă, între treizeci și doi și cincizeci și nouă de ani, ce purta întotdeauna niște fuste scurte care se ridicau indiscret, ca la comanda unui resort, ori de cîte ori se așeza. Cîteva dansuri cu Desnoyers au fost urmate de o vizită în rue de la Pompe, drept care a considerat că-și cîștigase niște drepturi sfinte și îl urmărea pe maestru cu disperarea unei iubite abandonate. Julio o șterse aflînd că această frumusețe care, privită din spate, etala linii suple și plină de tinerețe, era bunica a doi nepoți. „*Master* Desnoyers nu-i acasă“ îi răspundea invariabil Argensola cînd apărea. Plîngînd, bunica izbuinea atunci în amenințări. Avea să se sinucidă în acea clipă și cadavrul ei avea să le impresioneze pe toate femeile care îi răneau ceea ce dînsa considera că-i aparține. Acum Argensola era acela care-și expedia tovarășul cînd simțea nevoia să rămînă singur. „Cred că o să ne viziteze nord-americană“, spunea el, așa, într-o doară. Și marele bărbat fugea, folosindu-se de multe ori de scara de serviciu.

În această perioadă începu cel mai important eveniment din viața lui. Familia Desnoyers urma să se unească cu cea a senatorului Lacour. René, unicul fiu al acestuia, reușise să inspire surorii lui, Chichí, un oarecare interes care era aproape dragoste. Lacour dorea pentru descendentul său cîmpiile întinse și cirezile fără număr care-l impresionau ca o poveste minunată, ori de cîte ori i se vorbea despre ele. Deși era văduv, încerca o plăcere deosebită să dea în casa sa reuniuni și banchete. Fiecare

nouă celebritate îi prilejuia un nou prînz. Nu exista om de seamă, în trecerea prin Paris, călător din cele mai îndepărtate colțuri ale pămîntului, sau cîntăreț cu renume care să nu fie prezent în sufrageria lui Lacour. Fiul lui Desnoyers — asupra căruia se fixase acum — îi inspirase o afecțiune subită. Senatorul era un bărbat modern, care considera celebritatea ca atare. Era suficient ca cineva cu nume de răsunset să-i bată la ușă, ca el să-l accepte fără rezerve. Vizitîndu-l, el îl prezenta pe Julio cu justificată mîndrie prietenilor săi, puțin mai lipsind să-l numească *iubite maestre*. Tangoul constituia pîretutindeni singurul subiect de discuție. Pînă și la Academie s-a vorbit de el, demonstrîndu-se în mod convingător că tineretul din antica Atenă se distra cu ceva asemănător... Și Lacour care visase o viață întreagă o republică ateniană pentru țara sa...

La aceste reuniuni tînărul Desnoyers cunoscuse pe soții Laurier. El era inginer, proprietar al unei fabrici de motoare pentru automobile, în împrejurimile Parisului, bărbat cam la treizeci și cinci de ani, înalt, puțin cam greoi, tăcut, a cărui privire pătrunzătoare, pe care și-o plimba cu insistență în jurul soției, urmărea parcă să pătrundă cît mai adînc în oamenii și în lucrurile din preajmă. Doamna Laurier, mai mică cu zece ani decît soțul ei, părea să se distanțeze de el printr-un contrast flagrant. Elegantă și plină de frivolitate, ea iubea viața numai pentru plăcerile și satisfacțiile pe care i le putea oferi. Părea că acceptase cu oarecare îngăduință divinizarea tăcută și gravă a soțului. Față de o persoană de valoarea lui, nu putea să aibă un alt comportament. Pe deasupra, ea contribuise în căsnicie cu o dotă de trei sute de mii de franci, capital care permisesese inginerului să-și lărgească afacerile. Încheierea acestei căsnicii se datora senatorului. Laurier era fiul unui coleg al său din tinerețe.

Pentru Marguerite Laurier, prezența lui Julio în salonul plicticos al lui Lacour constitui o rază de soare. Ea gusta dansul la modă, frecventînd ceaiurile urmate de tangouri unde era admirat Desnoyers. Să se afle alături de acest bărbat celebru și interesant pe care și-l disputau femeile...! Și ca să nu fie socotită ca toate celelalte burbeze obișnuite ale casei senatorului, ea vorbea numai

despre croitoresele din rue de la Paix, declarînd că o femeie care se respectă nu poate ieși pe stradă cu o toaletă care nu valorează cel puțin opt sute de franci, fără să mai aibă în vedere pălăria, de o mie de franci, cît costa cu cîțiva ani în urmă și care acum devenise ceva banal.

După cunoștința aceasta, *micuța Laurier* — cum îi spuneau prietenele, în ciuda impozantei sale staturi — ajunsese să fie căutată de profesor și invitată să danseze cu el sub priviri pline de dispreț și invidie. Era un adevărat succes pentru o soție de inginer, care umbla în toate părțile în automobilul soțului ei... ! Julio, la început, a simțit atracția noului. O crezu la fel cu toate celelalte care lincezeau în brațele sale, urmărind doar ritmul complicat al dansului. Apoi i se păru altfel. Refuzurile ei, cu toate declarațiile și micile intimități pe care și le-au permis, l-au înflăcărat și mai mult. Pînă atunci el nu avusese niciodată de-a face cu o femeie ca ea. Cele pe care le cunoscuse în prima perioadă erau cliente ale restaurantelor nocturne, obișnuite să primească bani. Celebritatea îi aducea acum în brațe doamne din înalta societate, cu un trecut îndoielnic, dornice de noutăți și peste măsură de versate. Burgheza aceasta care se apropia de el, iar în clipa cînd ar fi trebuit să cedeze dădea înapoi dintr-o pudoare ce renăștea brusc, reprezenta un caz neobișnuit.

Saloanele în care se dansa tangoul au suferit o mare pierdere. Desnoyers își făcea apariția din ce în ce mai rar, abandonîndu-și celebritatea în favoarea profesioniștilor. Treceau săptămîni întregi fără ca devotatele sale, de la cinci la șapte, să-i mai poată admira cărarea din păr în lumina reflectoarelor și în ritmul unor mișcări grațioase.

Marguerite Laurier părăsi și ea locurile acestea. Întrevederile lor căpătară ceva din farmecul romanelor de dragoste citite de ea mai demult, care aveau ca ambianță Parisul. Se ducea, tremurînd de emoție, să se întâlnească cu Julio și, la gîndul că ar putea fi recunoscută, își alegea îmbrăcămintea cea mai posomorită, lăsînd să-i cadă peste obraz un vâl bogat, *vâlul adulterului*, cum spuneau prietenele ei. Își dădeau întîlnire în secururile de cartier mai puțin frecventate, și își schimbau de fiecare dată locurile ca niște păsări fricoase ce-și iau zborul la cel mai mic zgomot, pentru a se așeza într-un loc mai ferit. Uneori se

vedeau în Buttes-Chaumont, altelei preferau grădinile de pe malul stîng al Senei, Luxembourg-ul, și chiar îndepărtatul parc Montsouris. Trecea prin momente de groază gîndindu-se că soțul ei ar putea să o surprindă, deși conștiinciosul inginer trăia în fabrică, și foarte departe de realitate. Uneori, înfățișarea și exagerata sa precauție, pentru a se strecura neobservată, atrăgeau în mod deosebit atenția trecătorilor.

Julio își pierdea răbdarea cu această dragoste mai mult rătăcitoare, din care nu se alesese decît cu cîteva sărutări, și acelea pe furate. În cele din urmă, impresionat de cuvintele rugătoare ale Margueritei, revenea la sentimente mai bune. Ea nu dorea să fie a lui ca toate celelalte; trebuia să se convingă că dragostea aceasta avea să dureze cît vor trăi. Era prima ei aventură și dorea să fie ultima. Vai ! Era vorba de reputația ei neatinsă de pînă atunci... ! Teama pentru ce va spune lumea... ! Ambii s-au întors la adolescență; se iubeau cu pasiunea încrezătoare și copilărească a celor cincisprezece ani pe care nu au cunoscut-o niciodată. Julio sărise de la copilărie la destrăbălare, parcurgînd deodată întreaga inițiere a vieții. Ea se căsătorise pentru a fi la fel ca celelalte, pentru a dobîndi respectul și libertatea unei femei căsătorite, nătrînd pentru soțul ei doar o vagă recunoștință. „Sfîrșim acolo unde alții încep“, spunea Desnoyers.

Pasiunea lor îmbrăca toate formele unei iubiri intense, credincioase și împărtășite. Cînd își strîngeau miinile și-și acordau un sărut, pe o bancă într-o grădină la ora crepusculului, erau cuprinși de un sentimentalism romantic. El păstra o șuviță din părul Margueritei, cu toate că se îndoia de autenticitatea ei, putînd foarte bine să provină dintr-o perucă cerută de moda vremii. Ea își lăsa capul pe umărul lui ghemuindu-se, ca și cum i-ar fi implorat protecție, dar aceasta se petrecea mereu sub cerul liber. Julio încerca intimități mai mari, profitînd uneori de interiorul unei trăsuri, dar *madame* le respingea cu energie. Reacțiile ei păreau inspirate de o dualitate contradictorie. În fiecare dimineață cînd se trezea, era dispusă unei dăruii totale. Dar peste zi, cînd era alături de el, reapărea în ea mica burgheză, temătoare pentru reputația ei, ascultătoare față de învățămintele mamei sale.

Într-o zi consimți să-i viziteze atelierul, îmboldită de interesul pe care-l inspiră căminul locuit de persoana iubită. „Jură că mă vei respecta.“ El jura ori de câte ori era nevoie, așa că jură și acum pentru tot ce-i cerea Marguerite... Și, din ziua aceea, nu s-au mai întâlnit în grădini și nici n-au mai hoinărit biciuiți de vântul iernii. Rămîneau în atelier, și Argensola se văzu nevoit să-și schimbe modul de viață, aciuîndu-se lângă soba vreunui alt pictor prieten pentru a-și continua lecturile.

Situația aceasta a dăinuit vreo două luni. N-au putut afla însă niciodată ce forță ascunsă a contribuit la prăbușirea fericirii lor liniștite. Putea prea bine să fi fost o prietenă de-a ei, care, întuind situația, a adus-o la cunoștința soțului prin intermediul unei scrisori anonime, sau pur și simplu s-a dat singură de gol, manifestînd bucurii inexplicabile altora, întorcîndu-se tîrziu acasă, unde era așteptată cu masa pregătită, și, de ce nu, și prin aversiunea pe care o arăta inginerului în clipele de intimitate matrimonială, dorind astfel să mențină vie amintirea celui alt. A aparține în același timp și bărbatului legitim și celui pe care-l iubea însemna pentru ea un adevărat supliciu, imposibil de suportat în raport cu înflăcărarea de care fusese cuprinsă.

Într-o seară, în timp ce trecea grăbită pe rue de la Pompe, privindu-și îngrozită ceasul că nu apărea de nicăieri un automobil sau un simplu *fiacre*¹, un bărbat îi tăie drumul... Etienne Laurier ! De câte ori își amintea de acea clipă tragică era cuprinsă de groază. Era convinsă că nu avea să scape cu viață. Bărbații serioși, supuși, stăpîniți de timiditate, în momentele de mînie sînt asemenea unor vulcani. Soțul știa totul. Cu aceeași răbdare cu care își soluționa problemele întreprinderii sale, el o studiasse zi de zi fără ca pe figura sa indiferentă să se poată observa ceva. Supravegherea durase însă pînă în clipa în care și-a dat pe deplin seama că fericirea lui fusese călcată în picioare.

Marguerite nu ar fi crezut niciodată că soțul ei și-ar fi putut manifesta atît de grosolan și de zgomotos pasiunile. Se aștepta ca el să privească faptele cu o ușoară ironie fi-

¹ Birjă, în franceză în original (n. tr.).

lozofică, așa cum procedează toți bărbații distinși, așa cum procedaseră și bărbații unora dintre prietenele sale. Însă bietul inginer, care, dincolo de ocupațiile lui zilnice, nu cunoștea altceva în afara soției lui, pe care o iubea și o admira ca pe o ființă blindă și delicată, sinteză a grației și eleganței, nu a putut trece cu vederea, și a țipat plin de vehemență și fără menajamente, făcând ca scandalul să se răspindească cu iuțeală printre toate cunoștințele. Senatorul era cuprins de un sentiment deosebit de neplăcut, amintindu-și că vinovații se cunoscuseră în respectabila lui locuință. Și-a îndreptat însă minia împotriva soțului. Considera ca o mare lipsă a acestuia faptul de a nu fi știut să se adapteze vieții... ! Femeia rămîne femeie, oricine ar fi ea, și totul se aranjează. Dar în fața manifestărilor imprudente ale acestui exaltat, orice soluție elegantă devenise imposibilă ; trebuia introdus divorțul.

Bătrînul Desnoyers s-a mîniat peste măsură, fiind a aflat de ultima ispravă a fiului său. Laurier îi inspira un mare respect. Solidaritatea instinctivă ce există între oamenii sirguincioși, răbdători și liniștiți, îi făcuse să se caute unul pe altul. La seratele senatorului, solicita inginerului informații privind mersul afacerilor, interesîndu-se de dezvoltarea acelei fabrici, despre care inginerul vorbea cu o adevărată simțire părintească. Milionarul, a cărui faimă de om zgîrcit devenise notorie, ajunsese să-i ofere un ajutor dezinteresat dacă într-o zi ar fi considerat necesară extinderea activității sale atît de laborioase. Și tocmai acestui om cumsecade, fiul său, un dansator ușuratic și fără rost, venea să-i fure fericirea...

La început, Laurier era hotărît să se bată. Minia lui ajunsese la fel cu aceea a unui cal de tracțiune care, simțind că-l copleșește povara din căruță, rupe hamurile, azvîrle, își agită coama, nechează înfundat, și mușcă. Desnoyers tatăl se declară împotriva unei astfel de hotărîri... Însemna un scandal în plus ! Julio dedicase mînuirii armelor cea mai mare parte a vieții.

— Îl va omori — spunea senatorul. Sînt sigur că-l va omori. Este o logică a vieții : cel de prisos omoară întotdeauna pe cel care slujește la ceva.

Dar nu s-a întîmplat nimănui nimic. Bătrînul republican a știut să-i mînuiască, și pe unul și pe altul cu aceeași abilitate cu care opera și pe culoarele senatului, ori de cîte ori izbuinea o criză ministerială. Scandalul a

fost înăbușit. Marguerite s-a mutat la mama ei, și o dată cu aceasta, au și început formalitățile în vederea divorțului.

În unele după amieze, cînd orologiul din atelier bătea ora șapte, ea spunea cuprinsă de tristețe, după osteneala unor îndelungate clipe amoroase :

— Să plec... Să plec, cînd de fapt aceasta este casa mea adevărată... Vai, de ce nu sîntem căsătoriți !

Și el, care simțea că în sufletul lui înflorea o întreagă grădină de virtuți burgheze, ignorate pînă atunci, repeta convins :

— Este adevărat. De ce nu sîntem căsătoriți !

Dorințele lor se puteau realiza. Soțul le deschisese calea printr-o hotărîre neașteptată. Dar pentru a se putea căsători cu Marguerite, tinărul Desnoyers plecă în America, de unde spera să obțină ceva bani.

IV. VĂRUL DE LA BERLIN

Atelierul lui Julio Desnoyers ocupa ultimul etaj care dădea spre stradă. Ascensorul și scara principală ajungeau pînă în fața ușii sale. Celelalte două apartamente plasate în partea opusă primeau lumina dintr-o curte interioară, și aveau ca singur mijloc de acces — scara de serviciu, care urca pînă la mansardă.

Rămas singur în atelier, cît timp a durat călătoria amicului său, Argensola a căutat să cîștige prietenia vecinilor de pe palier. Cel mai mare dintre acele două apartamente rămînea pustiu toată ziua. Stăpînii reveneau acasă după ce luau masa la restaurant. Și soțul și soția erau funcționari și doar în zilele de sărbătoare rămîneau în locuința lor. Bărbatul, viguros și cu o înfățișare impunătoare, era inspector într-un mare magazin. Cîndva fusese militar în Africa — purta o decorație — de unde revenise cu gradul de sublocotenent în rezervă. Soția era o blondă planturoasă, puțin cam anemică, cu ochi adînci și nostalgici. Uneori, în zilele de sărbătoare rămînea ore întregi în fața pianului, trecînd, ca o aducere aminte, de la o melodie la alta, întotdeauna aceleași. Alteori, Argensola, aruncîndu-și privirea printr-o fereastră interioară, o vedea gospodărină la bucătărie, ajutată de soțul ei, cu care făcea haz de stîngăciile și de lipsa de experiență în pregătirea dejunului de duminică.

Portăreasa pretindea că vecina ar fi nemțoaică, ea declara însă că e elvețiancă. Era casieră într-un magazin, dar nu la un loc cu soțul. Dimineața ieșeau împreună pentru a se despărți în Place de l'Etoile, de unde o pornea fiecare în direcții deosebite. La ora șapte scara se revedeau sărutîndu-se în plină stradă, ca niște îndrăgostiți ce se întîlnesc pentru prima oară. și după ce luau masa, reve-

neau în cuibul lor din rue de la Pompe. Toate tentativele lui Argensola de a lega prietenie cu ei s-au lovit de egoismul și însingurarea acestei perechi. Îi răspundeau de fiecare dată cu o amabilitate glacială ; trăiau numai pentru ei.

Celălalt apartament, compus din două camere, era ocupat de un singur bărbat — rus sau polonez — care se întorcea întotdeauna acasă cu pachete cu cărți, pentru a scrie apoi ore întregi în fața unei ferestre ce dădea în spre curte. Spaniolul l-a considerat, chiar de la început, un om misterios, înzestrat, poate, cu mari merite ; un adevărat personaj de roman. Îl impresiona aspectul exotic al lui Tchernoff : barba lui în dezordine, chica strălucind a ulei, ochelarii sprijiniți pe un nas mare ce părea deformat de o lovitură de pumn. Un miros caracteristic, de vin ieftin și combinat cu iz de haine îmbibate de transpirație îl învăluia ca un nimb invizibil. Argensola îl simțea îndată când intra pe ușa de serviciu : „Prietenul Tchernoff a venit acasă”. Și-l întâmpina în fața scării interioare, pentru a se întreține câteva clipe cu el ca între vecini. O bună bucată de vreme, acesta nu l-a primit în locuința sa. Spaniolul era înclinat să creadă că se dedica alchimiei sau avea preocupări oculte. Când, în sfârșit, reuși să intre, privirea i s-a oprit asupra unor mormane de cărți, multe cărți, pe unde vrei și unde nu vrei, pe jos, pe rafturi, îngrămădite în colțuri, pe scaune, pe mese vechi și pe un pat care era aranjat doar uneori, când stăpînul, sufocat de cantitatea de praf și de pinzele de păianjeni, țesute în toate ungherele, făcea apel la o prietenă a portăresei.

Profund dezamăgit, Argensola se convinge, pînă la urmă, că nu exista nimic misterios în viața acestui om. Și lucra, așezat la masa din fața ferestrei, la niște traduceri, unele, comandate, altele, făcute de plăcere, spre a fi publicate în ziarele socialiste. Uimitor la acest om era marea număr de limbi pe care le cunoștea.

— Le știe pe toate — îi spusese lui Desnoyers, descriindu-l pe acest vecin. Îi este suficient să audă o limbă nouă pentru ca să o stăpînească în câteva zile. Posedă cheia, secretul limbilor vii și moarte. Vorbește spaniola ca și noi, deși nu a stat niciodată într-o țară în care se vorbește această limbă.

Senzație de mister a mai încercat Argensola cînd a citit în fugă, bineînțeles, titlurile unora din numeroasele

cărți aflate claie peste grămadă. Cele mai multe erau cărți vechi, în limbi pe care el nici nu le putea descifra, achiziționate la prețuri mici prin librării sau din lăzile anticarilor instalați pe parapetele Senci.

Numai un om ca el, care avea *cheia limbilor*, putea achiziționa asemenea volume. Avea impresia că tocmai din acele mormane de volume prăfuite, unele cu foile roase de jur împrejur, se desprindea aceea atmosferă de misticism, de inițieri supraomenești, de secrete nedescoperite de-a lungul secolelor. Dar în acea mulțime de cărți vechi, el zărise și unele coperti noi, de culoare roșie, caiete de propagandă socialistă, broșuri în toate limbile Europei, ziare, multe ziare, cu titluri ce aminteau revoluția.

Se părea că lui Tchernoff nu prea-i făcea plăcere vizitele și conversațiile. Zîmbea enigmatic în barba sa de căpcăun, economisind cuvinte, pentru a nu prelungi discuția. În schimb, Argensola avea mijloace ca să-l domine pe acest personaj neprietenos. Era suficient să clipească dintr-un ochi, semnificând o anumită invitație : „Mergem ?”, și amândoi se instalau pe divan la Desnoyers sau în bucătăria atelierului, în fața unci sticle provenite din bulevardul Victor Hugo. Vinurile scumpe ale domnului Marcel îl înduioșau pe rus, făcându-l mai comunicativ, dar nu îndeajuns, nici prin acest mijloc, deoarece spaniolul reușea să afle prea puține informații cu privire la viața lui. Pomenea uneori numele lui Jaurès și pe ale altor socialiști. De altfel, singura sursă de existență o constituiau traducерile pentru ziarele partidului. În discuțiile purtate, i-a scăpat de câteva ori numele de Siberia, adăugînd că a stat acolo mult timp. Nu-i plăcea însă să vorbească despre acest ținut îndepărtat, vizitat împotriva voinței sale. În asemenea momente, zîmbea cu îngăduință, fără să facă însă alte destăinuiri.

A doua zi dimineată, după sosirea lui Julio Desnoyers, în vreme ce Argensola ședea de vorbă cu Tchernoff pe palierul scării de serviciu, auzi soneria de la ușa atelierului ce făcea legătura cu scara principală. Era de-a dreptul uluit. Rusul, care avea numeroase cunoștințe printre oameni politici cu concepții avansate, îl informa în legătură cu demersurile pe care le făcea Jaurès în vederea menținerii păcii. Mai existau încă destui care nutreau această speranță. Tchernoff comenta această amăgire cu zîmbetul

său de sfinx turtit. Avea motivele sale să se îndoiască... Soneria zbîrnîi din nou, silindu-l pe spaniol să-și părăsească prietenul, pentru a deschide.

Un domn dorea să-l vadă pe Julio. Vorbea corect franceza, însă accentul său îl surprinse pe Argensola. Intrînd în dormitor, unde Julio abia se sculase, îi spuse plin de convingere :

— Vărul tău de la Berlin. A venit să-și ia rămas bun. Altceineva, în afară de el, nu poate fi...

Cei trei au intrat și au luat loc în atelier. Și pentru ca noul sosit să nu aibă îndoieli asupra condiției sociale a tovarășului lui Desnoyers, acesta i l-a prezentat.

— Am auzit vorbindu-se de dînsul. Domnul Argensola, tînărul cu mari merite...

Doctorul Julius von Hartrott făcu această afirmație cu siguranța omului care, știind totul, dorește să-și fleteze inferiorul acordîndu-i favoarea atenției sale.

Cei doi veri s-au privit cu oarecare neîncredere. Cu toate că erau rude apropiate, se cunoșteau foarte puțin, amîndoi simțînd, deopotrivă, diferența totală de opinii și de gusturi.

Examinîndu-l cu mult interes pe acest învățat, Argensola descoperi la el unele gesturi de ofițer îmbrăcat în civil. Vădea în permanență dorința de a afișa aerul celor ce poartă sabie și care, din cînd în cînd, se îmbracă civil ; aspirație a fiecărui burghez german, spre a fi categorisit ca făcînd parte dintr-o clasă superioară. Purta pantaloni strîmți, croiți parcă anume să poată intra în cizme. Vestonul, la două rînduri, era strîns în talie cu pulpana largă și lungă, iar reverele destul de late, aducînd întrucîtva cu o tunică militară. Mustata roșcată, falca puternică și părul tăiat scurt completau această aparență războinică. Doar ochii, meditativi, mari, cu pupila stearsă, umbriți și miopi, se refugiau în spatele unor ochelari cu lentile groase, dîndu-i înfățișarea unui om pașnic.

Desnoyers știa despre el că era conferențiar la universitate, că publicase cîteva volume groase și grele ca niște cărămizi, și că figura printre colaboratorii unui *Săptămînal istoric*, ce apărea sub egida unei asociații pentru descoperirea de documente, condusă de un istoric celebru. Pe unul din revere avea prinsă rozeta unui ordin străin.

Considerația sa pentru învățatul familiei era însoțită de un oarecare dispreț. Și el și sora sa Chichi nutriră, încă de mici, o aversiune față de verii lor de la Berlin. Îl deranja mai ales faptul că familia îl prezenta pe acest pedant ca pe un exemplu demn de urmat, ce cunoștea viața doar prin intermediul cărților, și își petrecea timpul cercetînd trecutul, pentru a trage concluzii în concordanță cu opiniile sale de german. Julio admira și respecta, aproape fără rezerve, pe toți scriitorii ale căror cărți i le povestea Argensola, însă nu putea accepta infatuarea intelectuală a ilustrei sale rude.

În timpul vizitei făcute la Berlin învățase un cuvînt german cu înțeles vulgar care îl ajuta acum să-l caracterizeze exact. Cărți impunătoare de cercetare serioasă apăreau cu duimul în fiecare lună. Nu exista profesor care, pornind de la un simplu amănunt, să nu dea la iveală un volum enorm, scris într-un stil greoi și confuz. Însă cititorii, cînd se refereau la astfel de autori miopi, incapabili de a avea o viziune de ansamblu asupra lucrurilor, îi denumeau *Sitzfleisch haben* (cu fundul mare) ; era o aluzie la timpul irosit pe care-l necesitau operele lor. Așadar, pentru el, vărul său era un *Sitzfleisch haben*.

Doctorul von Hartrott, după ce și-a motivat vizita, a continuat să vorbească în spaniolă. Folosea această limbă întrucît fusese vorbită în familie în timpul copilăriei sale, și, în afară de aceasta, dintr-o oarecare precauție, ceea ce dovedea și repetatele priviri iscoditoare aruncate în jurul lui. Venise să-și ia rămas bun de la Julio. Maică-sa îi vorbise despre sosirea lui, și nu s-ar fi căzut să plece fără a-l vedea. Trebuia să părăsească Parisul în decurs de cîteva ore ; împrejurările cereau imperios aceasta.

— Spune-mi, crezi că va fi război ? îl întrebă Desnoyers.

— Războiul va începe mîine, sau poimîine. Cert este că nu-l poate evita nimeni. Este un lucru necesar pentru sănătatea umanității.

Urmă un moment de liniște, timp în care Julio și Argensola l-au privit cu uimire pe acest personaj cu aspect pașnic, dar care vorbea pe un ton atît de belicos. Cei doi au înțeles numaidecît că doctorul făcea această vizită din nevoia de a face cunoscute cuiva ideile și înflăcărarea

să. În același timp, însă, el dorea, probabil, să afle câte ceva din ceea ce gîndeau sau știau ei, considerînd părerea lor ca una din numeroasele manifestări ale publicului parizian.

— Tu nu ești francez — adăugă el, adresîndu-se vărului său. Tu te-ai născut în Argentina, și, deci, în fața ta, se poate spune lucrurilor pe nume.

— Dar tu nu te-ai născut tot acolo ? îl întrebă Julio, zîbind.

Doctorul făcu un gest de protest, ca și cum i s-ar fi adresat ceva ofensator.

— Nu : eu sînt german. Indiferent unde s-ar naște unul dintre ai noștri, el este întotdeauna fiul Germaniei.

Apoi, adresîndu-se lui Argensola, continuă :

— Și domnul este tot străin. Provine din nobila Spanie, care datorează Germaniei ceea ce are ea mai bun : cultul onoarei și spiritul cavaleresc.

La încercarea de protest a spaniolului, învățatul îl opri, adăugînd pe un ton doctoral :

— Dumneavoastră ați fost niște celti sărmani, ținuți în subjugare de o rasă inferioară, niște metiși proveniți din latinismul Romei, ceea ce face și mai tristă situația. Din fericire ei au trebuit să se plece în fața goților și a altor popoare din rasa noastră, care le-au insuflat demnitatea de om. Dumneata să nu uiți, tinere, că vandalii au fost strămoșii prusienilor de azi.

Argensola încercă din nou să ia cuvîntul, însă prietenul său îi făcu un semn să nu-l întrerupă pe profesor. Acesta, uitînd, poate, de rezerva pe care o avusese puțin mai înainte, se entuziasmă de propriile sale cuvinte.

— Vom fi martorii unor evenimente mari — continuă el. Ferice de cei care s-au născut în această epocă, cea mai interesantă din întreaga istorie. Umanitatea se află în aceste clipe la marea răscruce. Este începutul adevăratei civilizații.

După părerea lui, iminentul război avea să dureze foarte puțin timp. Germania era pregătită să rezolve această cotitură hotărîtoare, fără ca viața economică a lumii să sufere o prea mare perturbare. Îi era suficientă o lună ca să zdrobească Franța, cel mai de temut dintre adversarii ei. Urma apoi Rusia, care, destul de greoaie în mișcările ei, nu putea opune o rezistență imediată.

La sfârșit, va fi atacată orgolioasă Anglie, izolind-o în arhipelagul ei, pentru a nu mai împiedica progresul german. Aceste serii de lovituri rapide urmate de victorii fulminante aveau să se desfășoare în decursul unei singure veri. Căderea frunzelor din apropiata toamnă avea să fie martora triumfului definitiv al Germaniei.

Cu siguranța unui profesor universitar care nu se așteaptă să fie combătut de ascultătorii lui, explică superioritatea rasei germanice. Oamenii sînt împărțiți în două grupe : dolicocefali și brahicefali, după conformația craniului lor. O altă clasificare științifică îi împarte în oameni cu păr blond și cu păr negru. Dolicocefalii sînt reprezentanții unei rase pure, avînd o gîndire superioară. Brahicefalii sînt metiși, cu toate stigmatul acestei filiațiuni. Germanul, dolicocefal prin excelență, este unicul urmaș al primitivilor arieni. Toate celelalte popoare, în special cei din sudul Europei, numiți *latini*, aparțin unei umanități degenerate.

Spaniolul nu s-a mai putut abține. A izbucnit arătînd că aceste teorii ale rasismului sînt niște vechituri în care nu mai crede nici măcar o persoană cu instrucție medie ! Popor pur nu mai există, căci toate au în singele lor mii de amestecuri, după atîtea încrucișări istorice... ! Mulți germani prezentau aceleași semne etnice pe care profesorul le atribuia doar raselor inferioare.

— În parte este adevărat — spuse Hartrott. Dar chiar dacă rasa germanică nu este pură, ea este, în schimb, cea mai puțin impură, în raport cu celelalte, și deci ei îi revine conducerea lumii.

Glasul său căpătă o notă tot mai pronunțat ironică și mai stridentă atunci cînd vorbea despre celți, locuitori ai pămînturilor din sud. Lor le atribuia întîrzierea progresului umanității, pe care au orientat-o pe un drum greșit. Celtul, spunea el, este individualist și, în consecință, un revoluționar care nu poate fi guvernat și care tinde spre egalitarism. În afară de aceasta are spirit umanitarist, și din pietate face o virtute, apărînd existența celor slabi care nu aduc nici un serviciu.

Prea-nobilul german punea mai presus de orice ordinea și forța. Predestinat să conducă rasele de eunuci, posedă toate virtuțile ce caracterizează pe șefi. Revoluția franceză, susținea el, a fost pur și simplu o ciocnire între germani și celți. Nobilii din Franța descindeau din războinicii

germani, rămași pe acel teritoriu după așa-zisa invazie a barbarilor. Burghezia și poporul reprezentau elementul galocelt. Rasa inferioară, învingînd pe cea superioară, a dezorganizat țara și a provocat dezordine în lume. Celtismul a fost inițiatorul democrației, al doctrinei socialiste, al anarhiei. Dar clipa revanșei germane este mai aproape ca oricînd, și rasa nordică va restabili din nou ordinea, căci pentru asta Dumnezeu a ocrotit-o și i-a păstrat nealterată indiscutabila sa superioritate.

— Un popor — adăugă el — poate aspira la un destin mai bun numai dacă este prin esență germanic. Cu cît va fi mai depărtat de această esență, cu atît civilizația sa va fi mai ștearsă. Noi reprezentăm aristocrația umanității, *sarea pămîntului* — cum a spus Wilhelm al nostru.

Uluit peste măsură, Argensola asculta aceste afirmații pline de trufie. Tcate popoarele mari trecuseră prin febra imperialismului. Grecii aspirau la hegemonie și, socotindu-se cel mai civilizat popor, se considerau datori să-și exporte civilizația și asupra altor popoare. Romanii, la rîndul lor, cucerind ținuturi întinse, statorniceau acolo dreptul și regulile lor etice. Francezii revoluției și ai imperiului își justificau invaziile prin necesitatea de înlăturare a cîrimărilor oamenilor și de răspîndire a unor noi concepții. Pînă și spaniolii secolului al XVI-lea, războindu-se cu jumătate de Europa pentru păstrarea unității religioase și exterminarea ereziei, acționau pentru un ideal greșit, obscur, dar dezinteresat.

Cu toți acționau în procesul de dezvoltare a societății pentru o cauză generoasă pe care o considerau situată deasupra intereselor lor. Singură Germania, țara acestui profesor căuta să se impună lumii în numele superiorității rasei sale, pe care singură și-a atribuit-o — dar pe care nimeni nu i-o recunoștea — dînd convingerilor sale o spoială falsă de știință.

— Dacă pînă acum, războaiele au fost ale soldaților — a continuat Hartrott — cel ce se va declanșa va aparține deopotrivă soldaților și profesorilor, căci la pregătirea lui au colaborat atît universitatea cît și statul major. Știința germanică, prima în lume, este angajată, pentru totdeauna, față de ceea ce revoluționarii latini numesc cu dispreț militarism. Forța, stăpîna lumii, este cea care crează dreptul și va impune civilizația noastră, singura adevărată. Armatele noastre, care în cîteva săptămîni vor

salva omenirea de la decadența celtică, reîntinerind-o, sînt reprezentantele culturii noastre.

Marele viitor al rasei germane dădea elocinței sale un entuziasm plin de lirism. Wilhelm I, Bismarck, toți eroii victoriilor trecute îi inspirau îndoieli, îi aminteau niște zei ce își pierdeau treptat aureola. Strămoși glorioși, cu pretenții modeste, care s-au limitat să lărgească frontierele și să realizeze unitatea imperiului, dar care s-au opus, apoi, cu o prudență de oameni bolnăvicioși, la toate cutezanțele noii generații. Ambițiile lor nu mergeau dincolo de hegemonie... A apărut însă Wilhelm II, eroul complex, de care avea atîta nevoie țara.

— Profesorul meu Lamprecht — spuse Hartrott — l-a caracterizat în toată măreția lui. El este exponentul tradiției și viitorului, al ordinii și îndrăzelii. El reprezintă — este convins — monarhia prin grația lui Dumnezeu, la fel ca și bunicul său. Înzestrat cu o inteligență vie și plină de strălucire, el recunoaște și acceptă noul. Este, în același timp, romantic și feudal, susținător al conservatorilor agrari și om al zilei; caută soluțiile cele mai folositoare și dă dovadă de mult spirit practic, tipic american. La el instinctul și rațiunea se completează reciproc.

Germania, sub conducerea acestui erou, și-a organizat forțele, fiind conștientă de adevăratul său drum. Universitatea îl aclamă cu mai mult entuziasm decît armata care se află sub ordinele sale directe. Ar avea oare vreun rost ca această forță de agresiune înmagazinată să fie ținută fără întrebuințare...? Dominația lumii i se cuvine poporului germanic. Istoricilor și filosofilor, discipoli ai lui Treitschke, le revine sarcina de a formula principiile prin care să justifice această dominație mondială. De altfel, și Lamprecht, istoricul psiholog, lansa, la fel ca toți ceilalți profesori, crezul superiorității absolute a rasei germanice. Așadar, este absolut justificat ca ea să domine lumea, fiind singura care dispune de forță. În plus, această *germanizare telurică* va aduce beneficii imense oamenilor. Pămîntul va cunoaște o adevărată fericire, sub dominația unui popor născut pentru a fi stăpîn. Statul german, *putere tentaculară*, va eclipsa cu gloria sa marile imperii ale trecutului și ale prezentului. *Gott mit uns* ¹.

— Cine poate nega oare — cum spune maestrul meu — că există un Dumnezeu creștin germanic, *Marele Aliat*,

¹ Dumnezeu este cu noi (în l. germană, în original).

care se descoperă dușmanilor noștri ca o divinitate puternică și plină de zel... ?

Desnoyers își asculta consternat vărul aruncînd priviri pline de interes spre Argensola. Acesta, clipind repede din pleoape, părea că-i vorbește. „Este nebun — spunea. Germanii ăștia sînt pebuni de îngîmfare“.

În același timp, profesorul, incapabil de a-și stăpîni entuziasmul, continua să emită noi teorii privind măreția rasei sale.

Uneori credința cunoaște momente de slăbiciune chiar și în cazul celor mai elevate spirite. O oboseală inexplicabilă o arăta și providențialul Kaiser. Era excesiv de bun și de blind. *Delicie generis humani*¹, cum spunea profesorul Lasson, și el maestru al lui Hartrott. Deși îi era cu putință să anihileze totul cu forța lui imensă, se limita numai la menținerea păcii. Dar națiunea nu dorea să se oprească și îl trăgea după ea și pe conducătorul care o pusese în mișcare. Frînele nu mai erau de nici un folos. „Cine nu înaintează trage înapoi“ — aceasta era lozinca pangermanismului adresată împăratului. Trebuia deci să se meargă înainte, pînă la cucerirea întregului Pămînt.

— Războiul bate la ușă — continuă el. Se impune anexarea unor colonii aparținînd celorlalți, căci Bismarck, dintr-o greșală de bătrîn îndărătnic, nu a pretins nimic în clipa împărțirii lumii, ceea ce a permis Angliei și Franței să-și anexeze cele mai bune teritorii. Este de la sine înțeles ca toate țările ale căror populații au sînge germanic și care au fost civilizate de strămoșii noștri să aparțină Germaniei.

Hartrott începu să enumere țările. Olanda și Belgia erau germane. Franța era și ea — prin franci, a treia parte din sîngele francezilor provenea de la germani. Italia... (aici profesorul se opri, amintind că această națiune este o aliată, nu prea sigură, într-adevăr, însă încă legată prin înțelegeri diplomatice; îi menționează, totuși, pe longobarzi ca și alte neamuri provenite din nord). Spania și Portugalia fuseseră populate de gotul blond și, deci, aparțineau și ele rasei germanice. Și cum majoritatea națiunilor Americii Latine erau de origine hispanică, se înțelegea de la sine că intrau sub incidența acelorași drepturi de revendicare.

¹ Bunătatea neamului omenesc (în l. latină, în original).

— Deocamdată ar fi prematur să ne gândim la ele — adăugă cu modestie doctorul. Într-o zi va suna însă ceasul dreptății. După triumful nostru continental, vom avea suficientă vreme să ne îngrijim și de soarta lor... Și America de Nord va trebui să primească influența noastră civilizatoare. Acolo viețuiesc milioane de germani care au contribuit la măreția ei.

Vorbea despre viitoarele cuceriri ca și cum ar fi ținut o lecție despre buna purtare pe care țara sa o putea oferi ca exemplu celorlalte popoare. El preciza însă că toate popoarele vor continua să trăiască, din punct de vedere politic, la fel ca și mai înainte, cu guvernele proprii, numai că vor fi conduse de rasa germanică, asemenea unor minori care au nevoie de mîna puternică și sigură a unui profesor. Vom constitui Statele Unite ale Lumii, cu un președinte ereditar și atotputernic, împăratul Germaniei, profitînd de cultura germană și muncind disciplinați sub hegemonia sa industrială... Lumea însă este ingrată, iar răutatea omenescă se opune întotdeauna oricărui progres.

— Nu ne facem iluzii — spuse profesorul cu o tristețe însoțită de trufie. Noi, nu avem prieteni. Toți ne privesc cu neîncredere, ca pe niște ființe periculoase, deoarece sîntem cei mai inteligenți, cei mai activi, și cu mult deasupra tuturor celorlalți... Și dacă nu ne iubesc, cel puțin să le fie teamă de noi. Așa cum afirmă prietenul meu Mann, acel *Kultur* reprezintă organizarea spirituală a lumii; ea nu exclude însă *sălbăticia singeroasă* cînd aceasta devine necesară. Acel *Kultur* înalță diabolicul pe care-l purtăm în noi, și se află deasupra moralei, a rațiunii și a științei. Noi vom impune acest *Kultur* prin lovituri de tun.

Argensola continuă să-și exprime doar cu ochii gîndurile: „Sînt nebuni, nebuni de îngîmfare... Ce o așteaptă pe biata lume din partea acestor oameni !”

Desnoyers interveni pentru a da acestui dialog sumbru o nuanță mai optimistă. Războiul încă nu se declarase — diplomația negocia. Era posibil ca totul să se aranjeze pe cale pașnică, chiar în ultima clipă, așa cum se mai întîmplase în situații asemănătoare. Vărul său, într-un entuziasm exagerat, vedea lucrurile puțin cam deformat.

Doctorul arboră un zîmbet ironic, feroce, tăios... ! Argensola nu-l cunoscuse pe bătrînul Madariaga, dar cu

toate acestea, privindu-l, în acele clipe, se gîdea că, probabil, așa vor fi zîmbind și rechinii, cu toate că nu văzuse niciodată un rechin.

— Ne aflăm în război — afirmă Hartrott. Știam că războiul este aproape încă de acum cincisprezece zile, cînd am plecat din Germania.

Siguranța cu care vorbea făcu să i se risipească toate speranțele lui Julio. Îl frămînta în special călătoria acestui om, care venise — motiva el — pentru a-și vedea mama, de care se despărțise cu puțin timp în urmă... Oare cu ce scop venise la Paris doctorul Julius von Hartrott... ?

— Atunci — interveni Desnoyers — ce rost mai au atîtea întrevederi diplomatice ? De ce se amestecă guvernul german, cu toate că într-o formă discretă, în conflictul dintre Austria și Serbia... ? Nu era mai bine să declare direct războiul ?

Profesorul răspuase cu modestie :

— De bună seamă, guvernul nostru dorește ca alții să fie aceia care să-l declare. Este cu totul altceva cînd te afli în postură de atacat — ai o justificare pentru acțiunile ulterioare, oricît de exagerate ar apărea. Avem în Germania și oameni care, iubind viața, nu doresc războiul. Pe aceștia, pentru a simți nevoia să se apere, trebuie să-i convingem că dușmanii sînt aceia care ni-l impun. La convingerea că marile realizări se obțin numai prin sabie, și că războiul — așa cum spunea maestrul nostru Treitschke — este cea mai înaltă formă de progres ajung numai spiritele superioare.

Din nou schiță un zîmbet plin de ferocitate. Morala, după el, ar trebui să existe doar în raporturile dintre indivizi ; ea îi face mai supuși și mai disciplinați. Ea incomodează însă guvernele și de aceea trebuie înlăturată ca un obstacol fără rost. Pentru un stat nu există adevăr și nici minciună : el nu are în vedere decît interesul și necesitatea imperioasă a națiunii. Gloriosul Bismarck, pentru a obține războiul cu Franța — bază a măreției germane — nu a șovăit să falsifice un mesaj telegrafic.

— Și trebuie să recunoști că este cel mai mare erou al timpurilor noastre. Istoria privește cu îngăduință isprava lui. Cine-l poate acuza oare pe cel care triumfă... ? Profesorul Hans Delbruck a scris pe bună dreptate : „Bine-

cuvîntată să fie mina care a falsificat telegrama din Ems¹ !“

Ar fi fost bine ca războiul să izbucnească acum, căci împrejurările sînt în favoarea Germaniei, dușmanii ei viețuind nepăsători. Acesta este războiul preventiv recomandat de generalul Bernhardi și de alți compatrioți iluștri. Este de-a dreptul periculos să aștepți pînă ce dușmanii se vor pregăti, pentru ca ei să fie aceia care să-l declare. Afară de asta, ce obstacole prezintă pentru germani *dreptul* și toate plăsmuirile născocite de popoarele neputincioase, numai ca să se poată menține în mizeria lor... Germanii dispun de putere, și aceasta creează legi noi. Și dacă victoria va fi de partea lor, istoria nu avea să le ceară socoteală pentru faptele săvîrșite. Germania lupta și preoții tuturor cultelor, prin imnurile lor, aveau să sanctifice războiul binecuvîntat dacă ducea la triumf.

— Noi nu facem război ca să-i pedepsim pe sirbii regicizi și nici ca să-i eliberăm pe polonezi sau pe alte popoare oprite de Rusia țaristă, după care, apoi, să ne odîhnim pe laurii mărinimiei noastre dezinteresate. Deoarece sîntem primul popor de pe Pămînt, ne simțim datori să ne extindem activitatea asupra întregii planete. Pentru Germania a sosit clipa supremă. Ne vom ocupa locul meritat de cea mai mare putere, de conducătoare a lumii, așa cum l-a ocupat Spania în secolele trecute, apoi Franța, și cum îl ocupă în prezent Anglia. Ceea ce au reușit să înfăptuiască aceste popoare după mulți ani de pregătire, noi vom realiza în decurs de numai patru luni. Drapelul vijelios al imperiului va străbate mări și popoare ; soarele va fi martorul unor mari vărsări de sînge... Bătrîna Romă, aflată pe patul de moarte, i-a calificat barbari pe germanii care i-au săpat groapa. Lumea noastră miroase și ea a moarte, și cu siguranță că și ea ne va numi barbari... N-au decît ! După ce Tanger și Toulon, Anvers și Calais vor cunceaște autoritatea barbariei germanice, vom putea vorbi mai în amănunt despre toate acestea... Dispunem de forță și cel puternic nu se impune

¹ Din acest oraș, la 13 iulie 1870, a fost adresată o telegramă lui Bismarck în privința candidaturii la tronul Spaniei a Casei de Hohenzollern, telegramă care, falsificată de Bismarck și comunicată presei, hotărî războiul. (N. tr.)

prin vorbe... Forța ! Ce minunat sună ; singurul cuvânt frumos, limpede și plin de strălucire... Forța ! O lovitură de pumn bine plasată și toate argumentele cad.

— Sinteți chiar atât de siguri de victorie ? îl întreabă Desnoyers. Uneori, destinul oferă surprize teribile. Și de multe ori, cele mai bune planuri sînt răsturnate de niște forțe pe care nici nu le bagi în seamă.

Zîmbetul doctorului sublinia de astă dată un dispreț total. Totul fusese prevăzut și studiat îndelung, cu o minuțiozitate tipic germanică. Ce aveau în fața lor... ? Dușmanul cel mai de temut era Franța, o țară incapabilă să reziste efectelor demoralizatoare, suferințelor, eforturilor și privațiunilor războiului. Un popor, slăbit fizicește, otrăvit de spirit revoluționar, care a pierdut priceperea de a mînuî armele din dragoste exagerată pentru bunăstare.

— Generalii noștri — continuă el — o vor lăsa într-o asemenea stare încît nu-și va mai permite niciodată să ne taie calea.

Rămîne Rîsîia, însă masele ei amorfe necesită timp pentru a fi concentrate, și sînt greoaie în mișcare. Însă Statul major de la Berlin a pregătit totul, cu precizie de cronometru, și, după zdrobirea Franței în patru săptămîni, toate forțele vor fi aruncate împotriva împăriului rus, mai înainte ca acesta să poată iniția vreo acțiune.

— Vom doborî ursul, după ce vom omorî cocoșul — afirmă profesorul, plin de el.

Intuind însă o intervenție a vărului său, se grăbi să continue :

— Știu ce vrei să-mi spui. Mai rămîne un dușman : unul care nu se face încă simțit, dar pe care noi germanii îl așteptăm. Față de restul inamicilor noștri, acesta ne inspiră ura cea mai puternică ; deoarece este sînge din sîngele nostru, el este un trădător de rasă... Ah, cît îl detestăm !

Exista în tonul acestor cuvinte o expresie de ură și poftă de răzbunare, ceea ce produse o puternică impresie asupra celor doi interlocutori.

— Admițînd că vom fi atacați de Anglia — continuă Hartrott — noi tot vom învinge. Adversarul acesta nu este cu nimic mai de temut decît ceilalți. De un secol deține dominația asupra lumii. După căderea lui Napoleon, prin

congresul de la Viena, el a obținut hegemonia continentală, și se va bate pentru ca să și-o păstreze. Dar ce reprezintă capacitatea ei... ? Conform afirmațiilor lui Bernhardt, englezii sînt un popor de rentieri și de *sportsmen*-i, iar armata lor este formată din reziduurile națiunii. Despre un spirit militar nici nu poate fi vorba în Anglia. În schimb, noi sîntem un popor de războinici, și ne va fi ușor să-i învingem, dată fiind pregătirea lor slabă ca un rezultat al concepției greșită despre viață.

După o scurtă pauză, doctorul adăugă :

— Contăm, mai ales, pe corupția ce domnește în sinul dușmanilor noștri, și pe lipsa de unitate. Dumnezeu ne va ajuta, semănînd discordie printre aceste popoare odioase. Peste puțin timp, pretutindeni, brațul său se va face simțit. În Franța va izbucni în același timp cu războiul și revoluția. Populația Parisului va ridica baricade : anarhia Comunei va fi din nou cunoscută. Tunisul, Algerul se vor răscula împotriva metropolei, alături de alte colonii.

La auzul acestor afirmații, Argensola zîmbi provocator.

— Repet — reluă cu insistență Hartrott — că această țară va cunoaște revoluții și insurecții în colonii. Îmi dau perfect de bine seama de tot ce spun... Rusia va trăi și ea o revoluție internă, revoluție ce se va desfășura sub faldurile drapelului roșu, și-l va obliga pe țar să ne ceară iertare în genunchi. În acest sens, este suficient să citești în ziare despre recente greve de la Petersburg, și despre manifestațiile greviștilor, avînd ca pretext vizita peședintelui Poincaré... Coloniile vor refuza să satisfacă cererile de sprijin ale Angliei, adresate lor. India se va răscula și ea împotriva regatului, iar Egiptul are să considere că a sosit clipa emancipării.

Julio părea copleșit de aceste afirmații formulate cu atîta competență. Puțin mai trebuia ca să-l pună la punct pe neîncrezătorul Argensola, care continua să-l înfrunte pe profesor cu aceleași priyire plină de obrăznicie și să repete cu aceleași gesturi : „Este nebun, nebun de îngîmfare“. Omul acesta avea probabil motive temeinice, dacă făcea asemenea profeții. Prezența lui la Paris, pe lângă faptul că îi pune multe semne de întrebare lui Desnoyers, imprima afirmațiilor sale o autoritate misterioasă.

— Popoarele vor opune însă rezistență — îi replică el vărului. Și victoria, așadar, nu va fi atât de ușoară precum crezi.

— Cu siguranță că se vor apăra ; lupta va fi grea. Se pare că în ultimii ani Franța s-a ocupat de pregătirea armatei sale. Că vom întâmpina o oarecare rezistență ; că triumful va fi mai dificil, tot ce se poate, însă vom învinge... Nu vă dați seama pînă unde a ajuns puterea ofensivă a Germaniei. Acest lucru nu-l cunoaște nimeni cu certitudine, dincolo de frontierele noastre. Dacă dușmanii noștri ar cunoaște-o, în toată desfășurarea ei, ar cădea în genunchi, renunțînd la sacrificii inutile.

A urmat o lungă tăcere. Julius von Hartrott părea furat de gânduri. Trăia un fel de exaltare mistică, amintindu-și de grandioasa putere acumulată de neamul său.

— Victoria preliminară — spuse deodată — am obținut-o de mult. Dușmanii noștri, deși ne urăsc, ne imită. Pretutindeni în lume sînt căutate produsele Germaniei. Chiar și țările care intenționează să reziste armelor noastre ne copiază metodele de învățămînt superior, și ne admiră teoriile, chiar și pe acelea care, în Germania, nu s-au bucurat de succes. De multe ori facem hăz, cum făceau augurii romani, cîntărind slugărnicia cu care sîntem copiați... Și cu toate astea nu vor să recunoască esența noastră superioară !

Pentru prima oară, Argensola aprobă din ochi gestul și cuvintele lui Hartrott. Era de acord cu ceea ce spusese : lumea era victimă a *prejudecăților* ei. Lașitatea intelectuală, teama față de cel puternic făceau ca tot ce era de proveniență germană să fie admirat fără nici un discernămint, în bloc, după intensitatea strălucirii : aur amestecat cu ipsos. Cei cu numele de latini, abandonîndu-se acestei admirații, se îndoiu de propriile lor forțe într-un mod inexplicabil. Ei erau primii care își hotărău moartea. Și orgolioșilor germani nu le rămînea altceva de făcut decît să precia cuvintele acestor pesimiști, convingîndu-se o dată în plus de superioritatea lor.

Cu pasiunea specific meridională, care nu cunoaște limite în salturile sale de la o extremă la alta, mulți latini au proclamat că în viitor nu va mai exista nici un loc pentru societățile latine, aflate în plină agonie, și că numai Germania își păstrează nealterate capacitățile sale civilizatoare. Francezii, care se ceartă între ei, ajungînd

la cele mai mari exagerări, fără să-și dea seama că sînt auziți de cei de dincolo de uși, au repetat timp de mulți ani că Franța se află în plină descompunere și că se îndreaptă spre pieire. Atunci, de ce se indignează în fața disprețului declarat al dușmanilor... ? Oare nu pe bună dreptate sînt aceștia părtași la convingerile lor... ?

Profesorul, interpretînd greșit aprobarea mută a celui tinăr care pînă atunci îl ascultase cu un zîmbet ostil, adăugă :

— A sosit timpul ca în Franța să se încerce cultura germană, pe care să o implantăm de pe poziție de învingători.

Dar Argensola îl întrerupse :

— Și dacă nu există o cultură germană, așa cum afirmă un german celebru ?

Simțea imperios nevoia să-l contrazică pe acest pedant care îl plictisea cu orgoliul său. Hartrott, luînd cunoștință de o asemenea îndoială, aproape sărînd de pe scaun, îl întrebă :

— Care este acest german ?

— Nietzsche !

Profesorul îl privi cu milă. Nietzsche spusese oamenilor : „Fiți duri“, subliniind că „un război victorios sfințește orice cauză“. Îl lăudase pe Bismarck ; luase parte la războiul din '70 ; glorificase germanul cînd vorbea de *leul zimbitor* și de *fiara blondă*. Argensola îl ascultă însă cu liniștea celui care calcă pe un teren sigur. Ah, după-amiezile plăcute cu lecturi bune la gura sobei din atelier, în ropotul ploii ce lovea încet în geamuri... !

— Filozoful a spus asta — continuă el — dar, asemenea tuturor celor ce gîndesc mult, a mai spus și alte lucruri. Doctrina lui este cea a orgoliului, însă a orgoliului individual, și nu a orgoliului de națiune și rasă. În scrierile lui a fost întotdeauna împotriva amăgitoarei plăsmuiri în legătură cu rasele.

Argensola și-l reamintea pe filosoful său cuvînt cu cuvînt. După marele gînditor, o cultură este „unitatea de stil în toate manifestările vieții“. Știința nu presupune cultură. O mare erudiție poate fi însoțită de o mare barbarie, fie dintr-o lipsă de stil, fie dintr-o haotică amestecare de stiluri. După opinia lui Nietzsche, Germania nu are o cultură proprie tocmai din lipsa unui stil. „Francezii — spusese el — se află în fruntea unei culturi autentice

și fecunde și, indiferent de valoarea ei, pînă în prezent cu toții am luat cîte ceva din ea". Toată mînia lui era îndreptată împotriva propriei sale țări. „Nu pot suporta viața în Germania. Spiritul de servilism și meschinărie răzbate în toate părțile... Eu nu cred decît în cultura franceză, iar restul, ce se numește Europa cultă, nu mi se pare decît o confuzie. Cazurile rare de înaltă cultură, pe care le-am întîlnit în Germania, erau de proveniență franceză”.

— Știi prea bine dumneata — a continuat Argensola — că într-o dispută avută cu Wagner, în legătură cu excesul de germanism din arta muzicianului, a recomandat *mediteraneizarea muzicii*. Idealul lui era crearea unei culturi pentru întreaga Europă, însă fundamentată pe cea latină.

Adoptînd o atitudine plină de dispreț, Julius von Hartrott nu făcu decît să repete cele afirmate cu puțin timp mai înainte de spaniol. În mod obișnuit, oamenii care gîndesc mult spun multe. Afară de asta, Nietzsche era un poet — a murit nebun — și nu figura printre erudiții universității. Faima sa a fost croită în străinătate... Și, spunînd toate acestea, nu i-a mai dat atenție tînărului spaniol, care parcă se vaporizase, o dată cu obiecțiile sale obraznice. Și-a concentrat întreaga atenție asupra lui Desnoyers.

— Țara aceasta — spuse el în continuare — poartă moartea în măruntaiele ei. Cum poți să crezi că nu va izbucni o revoluție, de îndată ce războiul va fi declarat... ? Tu n-ai fost martor la manifestațiile de pe bulevard, care aveau drept cauză procesul Caillaux¹. Reacționarii și revoluționarii s-au insultat pînă mai acum cîteva zile. I-am văzut cum se loveau în mijlocul străzii, provocîndu-se reciproc cu strigăte și cîntece. De bună seamă că aceste divergențe de opinii se vor accentua și mai mult, în momentul în care trupele noastre vor pătrunde pe teritoriul francez. Va izbucni războiul civil. Antimilitariștii sînt vehemenți; ei cred că evitarea ciocnirii se află în mîinile guvernului... Țară degenerată de democrație și din cauza lipsei spiritului celtic triumfător, avidă de toate libertățile... ! Singurul popor liber de pe pămînt sîntem noi, deoarece știm să ne supunem.

¹ Joseph Caillaux (1863—1944), prim-ministru al Franței (1911). A fost partizanul unei politici de concesiuni față de Germania. În 1920, Curtea supremă îl condamnă pentru colaborare cu dușmanul, dar este amnistiat în 1925. (N. tr.)

Paradoxul îl făcu pe Julio să zimbească. Germania singura țară cu popor liber... !

— Da, așa este — ținu să sublinieze energic von Hartrott. Avem libertatea adecvată unui mare popor — libertatea economică și intelectuală.

— Și libertatea politică... ?

Profesorul primi această întrebare cu un gest de dispreț.

— Libertatea politică ! Numai popoarele decadente, și de neguvernare, rasele inferioare, dornice de egalitate și confuzie democratică vorbesc de libertate politică. Noi, germanii, nu avem nevoie de ea. Sîntem un popor de stăpîni și, recunoscînd ierarhiile, dorim să fim conduși de cei care s-au născut superiori. Noi posedăm geniul organizării.

Acesta era, după părerea doctorului, marele secret de care aveau să beneficieze toate popoarele, după ce rasa germană avea să devină stăpîna lumii. Organizarea popoarelor se va face în așa fel încît individul să dea cel mai mare randament în folosul societății. Oamenii, încadrați în diferite forme de producție, se vor supune ca niște roboți unor comenzi superioare, depunînd o muncă cu maximum de randament : iată statul perfect. Libertatea este o idee cu efecte negative atunci cînd nu este însoțită de un concept pozitiv care s-o facă utilă.

Cei doi prieteni ascultau cu uimire cum era zugrăvit acest tablou al viitorului ce-l oferea omenirii superioritatea germană. Fiecare individ urma să fie exploatat intensiv, asemenea unui petec de grădină de la care stăpînul dorește să scoată o cantitate cît mai mare de zarzavaturi... Omul transformat într-un mecanism..., nici o operație fără un rezultat imediat... Și poporul care proclama acest ideal sumbru era acela al filozofilor și al visătorilor care conferiseră visului și reflexiei primul loc în existența lor... !

Hartrott insistă din nou asupra problemei inferiorității dușmanilor neamului său. Pentru ca să poată lupta era nevoie de convingere, o convingere de nezdruccinat în superioritatea propriilor forțe.

În aceste clipe — spunea el — la Berlin, toți salută războiul, convinși de victorie, în timp ce aici... ! Nu spun că francezii se tem. Ei au un trecut de glorie care îi în-suflețește în anumite momente. Sînt însă îndurerăți ;

din comportarea lor se desprinde dorința unui oarecare sacrificiu în schimbul saucinii ce i se pune în spate. În prima clipă, poporul va urla plin de entuziasm, așa cum a strigat mereu, deși este dus la prăbușire. Clasele dominante nu au încredere în viitor ; fie că tac, fie că mint, în amândouă situațiile anunță dezastrul. Ieri am stat de vorbă cu tatăl tău. Este un francez bogat. Se arată indignat de guvernul țării sale, deoarece o amestecă în conflicte europene pentru a apăra, fără nici un avantaj, popoare îndepărtate. Se plînge de atitudinea unor patrioți exaltați, care au menținut prăpastia dintre Germania și Franța, împiedicînd astfel o reconciliere. Spunea că Alsacia și Lorena nu merită sacrificiul unui război ceea ce înseamnă pierderi de vieți omenești și de bani... Recunoaște măreția noastră și are convingerea că am progresat atît de rapid, încît celelalte popoare nu vor reuși niciodată să ne ajungă... Și sînt mulți cei care gîndesc la fel ca tatăl tău, în general oameni înstăriți, care se tem să nu-și piardă averea. Crede-mă ; o țară care nu are încredere în forțele ei și se teme de război este învinsă chiar înainte de prima bătălie.

Julio manifestă o oarecare indispoziție, dorind parcă să întrerupă discuția.

— Lasă-l pe tatăl meu. El se pronunță acum în acest fel, deoarece războiul nu este încă o certitudine și din totdeauna a simțit nevoia să contrazică, să se indigneze pentru tot ce se întîmplă în jurul lui. Mîine ar putea să spună contrariul... Tatăl meu este un latin.

Profesorul aruncă o privire la ceas. Trebuia să plece ; mai avea încă multe de făcut pînă să ajungă la gară. Germanii stabiliți în Paris părăsiseră orașul în grupuri mari, grăbiți, ca și cum, printre ei, circulase un ordin secret. În seara aceea plecau ultimii, rămași în mod ostentativ în Capitală.

— Am venit să te văd dintr-un sentiment de afecțiune față de familie ; era de datoria mea să-ți dau un semn de viață. Tu ești străin și nu te leagă nimic de această țară. Dacă dorești să fii martor la un mare eveniment istoric, rămii. Te sfătuiesc însă să pleci. Războiul va fi crîncen, foarte crîncen, și dacă Parisul intenționează să reziste ca data trecută, vom fi martorii unor întîmplări teribile. Mijloacele ofensive au evoluat mult.

Dcsncyers făcu un gest de indiferență.

— Ai procedat ca și tatăl tău — continuă profesorul. Aseară, el, împreună cu familia ta, mi-a răspuns în același fel. Până și mama mea preferă să rămână aici, alături de sora sa, argumentînd că germanii sînt foarte cuviincioși, foarte civilizați, astfel încît nu există nici un motiv să te temi de dînșii, mai cu seamă cînd triumfă.

Pe doctor părea să-l deranjeze această părere atît de bună.

— Nu-și dau seama ce poate aduce un război modern ; ignoră faptul că generalii noștri au studiat arta de a-l subjuga pe dușman cu repeziciune și că vor întrebuița în acest scop o metodă implacabilă. Teroarea este singurul mijloc, căci tulbură judecata adversarului, îi paralizează acțiunile, și îi anihilează rezistența. Cu cît războiul va fi mai feroce, cu atît el va fi mai scurt ; a pedepsi cu asprime înseamnă a proceda omeneste. Și Germania va fi crudă — o cruzime ce nu se poate imagina — pentru ca lupta să nu se prelungească.

Se ridicase de pe scaun cerînd bastonul și pălăria de paie. Argensola îl privea cu o justificată ostilitate. La rîndul lui, profesorul, trecînd pe lîngă el, schiță cu capul o mișcare rigidă și disprețuitoare.

Apoi se îndreptă spre ușă, întovărașit de vărul său. Despărțirea a fost scurtă.

— Îți repet sfatul meu. Dacă vrei să nu te expui pericolului, pleacă. S-ar putea să mă înșel, dar lumea de aici, convinsă că rezistența ei este inutilă, se va preda de bună voie... Oricum, ne vom revedea curînd. Voi avea plăcerea să revin la Paris cînd drapelul imperiului va flutura deasupra turnului Eiffel. Este o chestiune de trei sau patru săptămîni. Cu siguranță, la începutul lui septembrie.

Franța va dispărea ; după părerea doctorului, moartea ei era neîndoielnică.

— Parisul va rămîne — adăugă el — vor rămîne francezii, deoarece un popor nu poate fi suprimat cu ușurință. Însă își vor ocupa locul pe care îl merită. Noi vom guverna lumea, iar ei se vor ocupa cu chestiuni privind moda și vor face viața plăcută străinilor care le vor vizita țara. Pe tărîm intelectual, îi vom stimula să formeze actrițe frumoase, și să dea la iveală romane amuzante și comedii grațioase... Atîta tot.

Prefăcîndu-se că ia cuvintele vărului său drept simple paradoxuri, Desnoyers îi strînse mîna zîmbind.

— Vorbesc serios — continuă Hartrott. Cea de pe urmă clipă a Republicii Franceze ca națiune de frunte a sunat. Am cercetat cu-o atenție ; nu merită altă soartă. Sus, — dezordine și lipsă de încredere — jos, entuziasm steril.

Intorcînd capul, zări din nou zîmbetul lui Argensola.

— Și, într-o oarecare măsură, noi ne pricepem la asta — adăugă el pe un ton plin de agresivitate. Am învățat să examinăm popoarele care au existat, să le studiem fibră cu fibră, și putem spune că am ajuns să le cunoaștem psihologia celor care încă mai există, dintr-o singură privire.

Boemul crezu că vorbea cu un chirurg plin de sine, despre misterele voinței în fața unui cadavru. Ce putea să știe despre viață acest pedant interpret de documente moarte !

Cînd ușa se închise în urma vărului, el se îndreptă către prietenul său care rămăsese descumpănit. Argensola nu-l mai considera acum doar nebuș pe doctorul Julius von Hartrott.

— Ce brută ! exclamă el, ridicînd brațele. Și cînd te gîndești că acești fabricanți de aberații sumbre trăiesc liberi... ! Cine ar mai putea spune că sînt din aceeași țară care l-a produs pe Kant, pacifistul, pe seninul Goethe, pe Beethoven... ! Și noi care am crezut atîția ani că sînt o națiune de visători și filosofi preocupați doar să muncească dezinteresat pentru întreaga omenire !

În acele momente îi reveni în minte fraza unui geograf german, ca o explicație la cele petrecute : „Germanul este bicefal. Cu un cap visează și idealizează, în timp ce cu celălalt gîndește și execută“.

Desnoyers era disperat la gîndul că războiul devenise o certitudine. Acest profesor se dovedise mai de temut decît consilierul și ceilalți burghezi germani pe care-i cunoscuse pe vapor. Mîhnirea sa nu se datora numai gîndului egoist că o asemenea catastrofă ar putea constitui o piedică în realizarea dorinței sale și a Margueritei. Constatare dintr-odată, în acea clipă de incertitudine, că iubea Franța. Vedeă în ea patria tatălui său și țara marelui revoluții... El, care nu se amestecase încă în luptele politice, era republican, și nu o dată îi ironizase pe unii dintre prietenii săi care slăveau regii și împărații, considerînd această drept un semn de distincție.

Argensola încercă să-l însuflețească.

— Cine știe ! Franța este o țară a surprizelor, și de aceea francezul trebuie văzut în momentul în care caută să renunțe la paliative. Barbarul tău văr este liber să afirme ce pofteste ; există entuziasm, există și ordine. Mă gândesc la situația grea, în comparație cu a noastră, în care s-au aflat cei ce au trăit înaintea evenimentelor de la Valmy¹. Dezordinea domnea peste tot ; singura forță de rezistență era alcătuită din batalioanele de muncitori și țărani care, pentru prima oară, luau o pușcă în mână. Și, cu toată lipsa lor de organizare, Europei vechilor monarhii i-au trebuit douăzeci de ani ca să se descoto-rosească de acești războinici improvizați.

¹ Sat în Franța, unde francezii i-au învins pe prusieni în 1792.
(N. tr.)

V. UNDE APAR CEI PATRU CAVALERI

În zilele care au urmat, cei doi prieteni au avut parte de o viață extrem de agitată, în care evenimentele se succedau într-un ritm amețitor. Fiecare oră aducea cu sine o noutate — de cele mai multe ori falsă — care tulbura cu brutalitate judecata nestatornică a oamenilor. Cu aceeași repeziciune, cu care se răspindea ideea că pericolul războiului putea fi înlăturat, circula și zvonul că din moment în moment avea să fie dat ordinul de mobilizare.

Cele douăzeci și patru de ore adunau laolaltă îngrijorările, neliniștea și sfirșeala nervoasă a unui an întreg. Dar ceea ce accentua îndeosebi această stare de lucruri era incertitudinea, acea așteptare a unui eveniment de care te temi, deși nu-l cunoști, acea apăsare pe care o încerci în fața unui pericol iminent.

Istoria își ieșise din matcă — evenimentele succedându-se la fel ca valurile unei inundații. Austria declara război Serbiei, în timp ce diplomații marilor puteri se străduiau să evite conflictul. Rețeaua de fire telegrafice întinse în jurul planetei, vibra fără încetare, din adâncul oceanelor pînă peste reliefurile continentelor, transmițînd speranțe sau pesimism. Rusia mobiliza o parte din armată. Germania, avînd trupele pregătite sub pretextul unor manevre, decreta starea de *amenințare de război*. Austriecii, fără a mai aștepta rezultatele dezbaterilor diplomatice, au început bombardarea Belgradului, iar Wilhelm II, de teamă ca nu cumva conflictul dintre țară și împăratul Austriei să fie soluționat prin intervenția marilor puteri, forța desfășurarea evenimentelor declarînd război Rusiei. Profitînd de această situație, Germania se

izola, întrerupînd legăturile feroviare și telegrafice, în vederea pregătirii, în taină, a forțelor de invazie.

Sobră în cuvinte și în manifestări de entuziasm, Franța asista la această avalanșă de evenimente. C hotărîre nelclintită și gravă îi insuflătea pe toți. Două generații venite pe lume trebuia să suporte, la vîrsta judecării, imaginea unui război care, oricum, tot ar fi venit o dată. Nimeni nu-l dorea : era impus de adversari... Însă toți îl acceptau, cu ferma hotărîre de a-și face datoria.

Posomorît în cursul zilei, Parisul viețuia cuprins de preocupările sale. Numai cîteva grupuri de patrioți exaltați, urmînd cele trei culori ale drapelului, treceau prin Place de la Concorde pentru a manifesta în fața statuii Strasbourg. Pe străzi oamenii se opreau plini de amabilitate. Se cunoșteau cu toții, fără să se fi văzut însă vreodată. Își răspundeau unii altora din priviri, iar zîmbetele păreau că se împletesc cu dragostea unei idei comune. Femeile erau abătute, în schimb, vorbeau cu voce tare ca să-și ascundă emoțiile. În amurgul prelung al verii, bulevardele cunoșteau o mare afluență de lume. Locuitorii cartierelor periferice își dădeau întîlnire în centru, ca în îndepărtatele zile ale revoluțiilor. Grupurile se uneau, formînd o îngrămădire imensă, animată de strigăte și cîntece. Demonstrațiile ajungeau prin centru, scurgîndu-se pe sub felinarele electrice care tocmai se aprindeau. Defilarea se prelungea pînă către miezul nopții, și drapelul național unduia deasupra mulțimii în mișcare, escortat de dramele altor popoare.

Într-una din aceste nopți de sincer entuziasm, cei doi prieteni au aflat o știre neașteptată, absurdă : „Jaurés a fost asasinat“. Vestea trecu de la un grup la altul, fiind repetată cu o uimire ce parcă depășea durerea : „Jaurés omorît ! Și de ce ?“ Bunul simț popular, care din instinct caută o explicație pentru orice atentat, rămase buimăcit și dezorientat. Tribunalul mort tocmai acum cînd cuvîntul lui ar fi putut fi mai de folos pentru a înfierbînta mulțimea... ! Argensola se gîndi numaidecît la Tchernoff : „Ce-o să spună vecinul nostru... ?“ Oamenii de ordine se temeau de o revoluție. În acele momente, Desnoyers credea că sumbrele prorociri ale vărului său se vor împlini. Această crimă, cu represaliile ce urmau, putea fi semnalul unui război civil. Însă masele populare îndurerate de

moartea eroului lor, așteptau stăpînite de o tăcere apăsătoare. Dincolo de cadavru, ei vedeau chipul patriei.

În ziua următoare totul intrase în normal. Muncitorii vorbeau de generali și de război, arătîndu-și unii altora livretele militare în care aveau înscrisă data plecării, imediat ce se va declara mobilizarea : „Eu plec a doua zi“. „Eu, în prima zi“. Cei activi, care se aflau în permisie, erau chemați individual la unitățile lor. Evenimentele ce se precipitau aveau un singur țel : gloria. Germanii invadau Luxembourg-ul și înaintau spre frontiera franceză, în timp ce ambasadorul lor, aflat încă la Paris, făcea promisiuni de pace. În după-amiaza zilei următoare morții lui Jaurès, 1 august, mulțimea s-a văzut invadată de niște hîrtiuțe scrise de o mîină vizibil grăbită, după care au urmat altele mai mari, tipărite, avînd drept antet două stegulețe încrucișate. „A sosit ; acum este adevărat...“ Era ordinul de mobilizare generală. Franța alerga la arme. Un suspin de ușurare părea că se desprinde din piepturile tuturor, iar din ochi, străluciri pline de satisfacție. Coșmarul luase sfîrșit... ! Cruda realitate era preferată nesigurantei acelor zile care li se păruseră săptămîni întregi.

În zadar se adresa francezilor președintele Poincaré, animat de o ultimă speranță, arătînd că *mobilizarea nu înseamnă război*, iar chemarea la arme constituia doar o măsură de prevedere. „Iată războiul, războiul inevitabil“, spunea mulțimea, cu o expresie fatalistă. Entuziasmul și curajul îi cuprinseseră pe toți, mai ales pe cei care urmau să plece chiar în noaptea aceea sau în ziua următoare : „Dacă ne caută, o să ne găsească. Trăiască Franța!“ *Chant du départ*, marșul voluntarilor primei republici, fusese dezgropat de instinctul poporului care, în astfel de momente critice, face apel la artă. Versurile lui Chénier, membru al Convenției, adaptate unei melodii cu un puternic suflu mobilizator, răsuna pe străzi în același timp cu Marsilieza :

*La République nous appelle,
sachons vaincre ou sachons périr ;
un français doit vivre pour elle,
pour elle un français doit mourir.**

* Republica ne cheamă,
A învinge sau a pieri să știm ;
Francez pentru ea trebuie să trăiască,
Pentru ea francezul trebuie să moară.

Mobilizarea începea la ora douăsprezece noaptea fix. Odată cu primele clipe ale înserării, pe străzi grupuri de bărbați se îndreptau spre gări. Erău însoțiți de familiile lor, care le purtau geamantanul sau legătura cu îmbrăcăminte. Îi petreceau și prietenii din cartier. În fruntea acestor coloane se desfășura larg drapelul tricolor. Ofițerii de rezervă își îmbrăcau uniforme care le produceau toate neajunsurile unor haine ținute multă vreme în ladă. Cu centura petrecută anevoie peste pîntece și cu revolverul atârnat într-o parte, căutau vagoanele destinate să-i transporte pînă la punctele de concentrare. Unul din copiii lor ducea sabia ascunsă într-o teacă de pînză, în timp ce soția, sprijinită de brațul soțului, tristă și totuși mîndră, îi făcea plină de afecțiune ultimele recomandări.

Tramvaiele, automobilele și trăsurile circulau în mare grabă. Niciodată nu se mai văzuse pe străzile Parisului atîtea vehicule. Și, cu toate acestea, cei care aveau nevoie de ele făceau în zadar semne conducătorilor. Nimeni nu era dispus să-i servească pe civili. Toate mijloacele de transport erau numai pentru militari ; toate cursele aveau ca punct terminus stațiile de cale ferată. Camioanele grele pline cu saci, ale serviciului de intendență, erau salutate pretutindeni, cu un entuziasm general, cu „Trăiască armata !“ Soldații îmbrăcați în salopete, din vîrfurile acestor piramide rulante, răspundeau aclamațiilor agitîndu-și brațele și strigînd cuvinte pe care nimeni nu reușea să le înțeleagă. Fraternitatea făcuse loc unor îngăduințe nemaiîntîlnite încă. Mulțimea se îmbrîncea, fără a depăși însă o anumită bună cuviință. Vehiculele se loveau și ele și, cînd conducătorii, în virtutea unei obișnuințe, începeau să se ocărască, intervenea mulțimea care îi determina să-și dea mîna. „Trăiască Franța !“ Trecătorii care scăpau teferi printre roțile automobilelor rîdeau, muștrîndu-l cu blîndețe pe șofer : „Să omori un francez care pleacă în căutarea regimentului !“ Dar răspunsul conducătorului era prompt : „Și eu voi pleca peste cîteva ore. Asta este ultima mea cursă“. Și, pe măsură ce înserarea făcea loc nopții, tramvaiele și autobuzele circulau din ce în ce mai neregulat. Numeroșii funcționari care își lăsaseră serviciile, își luaū rămas bun de la familii și se urcau în tren. Întreaga viață a Parisului se restrînsese la vreo jumătate de duzină de fluvii umane ce se scurgeau spre gări.

Desnoyers și Argensola se aflau, aproape de miezul nopții, într-o cafenea de pe bulevard. Erau obosiți de emoțiile zilei, și simțeau depresiunea nervoasă pe care o crează, de obicei, spectacolele zgomotoase și violente. Aveau nevoie de odihnă. Războiul era acum o realitate, și în fața certitudinii nu mai simțeau nevoia să afle știri noi. Și nici în cafenea nu mai puteau rămâne. În atmosfera fierbinte și încetoșată de trîmbele de fum, consumatorii cîntau și strigau, agitînd mici stegulețe. Toate imnurile din trecut și din prezent erau cîntate în cor, acompaniate de clinchetul paharelor și al farfurioarelor. Publicul, cu o structură națională foarte variată, trecea în revistă națiunile Europei salutîndu-se pe rînd cu strigăte pline de entuziasm. Toate, absolut toate, aveau să fie alături de Franța. „Trăiască... ! Trăiască !“ O pereche vîrstnică — soț și soție — ocupau o masă alături de cei doi prieteni. Erau niște rentieri ce trăiau modest, ducînd o viață ordonată și liniștită și care uitaseră, probabil, de cînd nu mai fuseseră treji la acea oră. Furați de entuziasm, coborîseră pe bulevard, dornici să vadă războiul de aproape. Limba străină pe care o vorbeau vecinii lor făcuse pe soț să le acorde o atenție deosebită.

— Dumneavoastră credeți că Anglia va merge alături de noi... ?

Argensola, care știa tot atît de bine ca și el, i-a răspuns însă cu autoritate :

— Fără îndoială ; este un lucru hotărît.

Bătrînul se ridică în picioare.

— Trăiască Anglia !

Și, mîngîiat de privirile pline de admirație ale soției, el începu să cînte o melodie patriotică uitată, marcînd tactul cu mișcări din cap, ori de cîte ori urma refrenul pe care foarte puțini reușeau să-l îngîne.

Cei doi prieteni se văzură obligați să parcurgă pe jos drumul spre casă. Nu au reușit să găsească nici un vehicul care să-i ia ; toate alergau în direcție opusă, spre gări. Deși se aflau amîndoi într-o proastă dispoziție, Argensola nu putea merge însă fără să nu vorbească.

— Of, femeile... !

Desnoyers aflate despre legăturile sentimentale pe care le avea de cîteva luni cu o *midinette* din rue Taibout : plimbări duminicale prin împrejurimile Parisului, spec-

tacole de cinematograf, comentarii critice pe marginea ultimului roman foileton publicat într-un ziar de mare tiraj, sărutări la despărțire, când, pe înserat, lua trenul de Bois-Colombes pentru a dormi în casa părintească ; atît și nimic mai mult. Însă Argensola conta pe puterea de convingere a timpului care înmoaie pînă și virtuțile cele mai neînduplecate. În după-amiaza aceea luase aperitivul cu un prieten francez care urma să plece a doua zi dimineața pentru a se alătura regimentului său. Fata îl mai văzuse de cîteva ori cu el, dar fără să-i dea o atenție deosebită ; acum, dintr-odată, ea manifestă o mare admirație pentru el, ca și cum ar fi fost un altul. Renunțase chiar să se mai înapoieze seara acasă la părinții ei ; dorea să vadă cum începe un război. Cei trei au luat masa împreună, și toate atențiile ei s-au îndreptat spre cel care pleca. S-a simțit și ofensată, dintr-o pudoare neașteptată, deoarece Argensola, cu dreptul cîștigat al primului venit, îi căutase mîna sub masă, cu toate că în acele clipe ea își rezemase capul pe umărul viitorului erou, învăluindu-l cu priviri admirative.

— Și au plecat... ! Au plecat împreună ! spuse el plin de ciudă. Am fost nevoit să mă retrag, pentru a nu prelungi penibila situație. Să trudesce atîta... pentru altul !

Tăcu o clipă, apoi, rupînd firul ideilor, adăugă :

— Recunosc, comportamentul ei a fost frumos. Cîtă generozitate la femei atunci cînd socotesc că a sosit clipa să se dăruiască... ! Și cu toate că tatăl ei e recunoscut pentru brutalitatea lui, și-i inspiră teamă, ea rămîne o noapte departe de casă, în compania unei persoane pe care abia o cunoscuse și la care nici nu se gîndise în acea după-amiază... Națiunea își arată recunoștință față de cei care merg să-și dăruiască viața pentru ea, și această sărmană a dorit să facă la rîndu-i ceva pentru cei hărăziți morții, oferind o clipă de fericire, în ultimul moment... din cel mai de preț avut pe care nu avea să-l mai recupereze niciodată. Am făcut o proastă afacere... N-ai decît să rîzi de mine ; însă trebuie să recunoști că gestul ei este frumos.

Desnoyers a rîs, într-adevăr, de ghinionul prietenului său, în ciuda faptului că și el trecea prin momente grele pe care le păstra doar pentru sine. Nu reușise s-o mai vadă pe Marguerite de la prima lor întrevvedere. Avea vești de la ea numai prin intermediul scrisorilor. Blestemat război ! Cîte obstacole în calea fericirii oamenilor ! Mama

Margueritei era bolnavă. O preocupa fiul ei, care, fiind ofițer, trebuia să plece chiar din prima zi a mobilizării. Neliniștită era și fiica din cauza fratelui ei, și, în același timp, gîndindu-se că mama ei zăcea acasă, considera înoportună o vizită la atelier. Cînd avea să se sfîrșească oare această situație ?

Îl preocupa, de asemenea, acel cec de patru sute de mii de franci aduși din America. Cu o zi în urmă banca îi refuzase plata din lipsă de aviz de transfer, pentru că după scurtă vreme să confirme că sosise avizul. În după amiaza aceea, cînd instituțiile de credit își încheiaseră programul de lucru, guvernul emisese un decret stabilind un moratoriu. Cînd aveau să-i mai plătească... ? Cînd se va termina războiul care încă nu începuse, sau poate, niciodată. El nu avea decît două mii de franci bani lichizi, care îi rămăseseră din călătorie. Prietenii lui se aflau cu toții într-o situație disperată, neputînd să încaseze sumele de bani păstrate în bănci. Iar cei care aveau ceva bani erau obligați să alerge de la un magazin la altul sau să facă rînd la porțile băncilor pentru a schimba o hîrtie de bancă. Ah, războiul ! Războiul stupid !

Pe la jumătatea bulevardului Champs-Élysées, au văzut un bărbat ce mergea liniștit în fața lor, purtînd pe cap o pălărie cu boruri largi și vorbind singur. Argensola l-a recunoscut numaidecît la lumina felinarului pe sub care trecea... „Prietenul Tchernoff“. Rusul, răspunzînd la salut, împrăstie din barbă și mustăți un ușor miros de vin. Și, fără să fie poftit, își potrive pasul cu al lor, însoțindu-i pînă la Arcul de Triumf.

Cu acest prieten al lui Argensola, Julio schimbase doar saluturi tăcute, cînd îl întîlnea pe palierul apartamentului. Tristețea înmoaie însă sufletul și te face să cauți prietenia celor umili ca pe o umbră răcoritoare. Tchernoff, la rîndul lui, îl privi pe Desnoyers de parcă l-ar fi cunoscut de o viață întregă.

Își întrerupse monologul, ascultat doar de abundenta vegetație întunecată, de băncile goale, de umbra albastră perforată de tremuratul roșietic al felinarelor, de noaptea de vară a cărei cupolă era străbătută de calde adieri și de clipirile siderale. Făcuse cîțiva pași fără să mai scoată

o vorbă, în semn de considerație față de însoțitori, apoi reînnoindu-și firul gândurilor, le continuă din locul de unde le abandonase, fără nici o explicație, ca și cum ar fi mers mai departe de unul singur.

— ...și în clipa asta ei strigă cu același entuziasm ca și cei de aici, pe deplin încredințați că merg să-și apere patria provocată, dorind să moară pentru familiile și căminele lor, pe care nimeni nu le amenință.

— Cine sînt ăștia, Tchernoff ? îl întreabă Argensola.

Rusul îl privi fix, oarecum mirat de întrebarea lui.

— Ei — replică el laconic.

Cei doi au înțeles... „Ei !” Nu puteau fi alții.

— Eu am trăit zece ani în Germania — continuă el, încercînd să dea cuvintelor sale mai multă cursivitate, la gândul că era ascultat. Am fost corespondent al unui ziar la Berlin și pot spune că-i cunosc. Acum, trecînd pe acest bulevard tixit de lume, mi-am imaginat ce se întîmplă acolo în aceste clipe. Și ei cîntă și urlă cuprinși de entuziasm agitînd drapele. Priviți pe dinafară, și unii și alții sînt la fel ; pe dinăuntru însă... cîtă diferență... ! Aseară, pe bulevard, mulțimea i-a înfierat pe cîțiva lăudăroși care strigau : „La Berlin !” Era o manifestare de prost gust care amintea de lucruri neplăcute. Franța nu dorește cuceriri ; singura ei dorință este să fie respectată, să trăiască în pace, fără înjosiri și fără frămîntări sufletești. Astă seară, doi mobilizați spuneau în momentul plecării : „Cînd vom intra în Germania, le vom impune republica...” Republica, dragi prieteni, nu este un lucru perfect, însă reprezintă un climat mai bun decît acela oferit de un monarh iresponsabil prin grația lui Dumnezeu. Cel puțin, presupune liniște și lipsă de ambiții personale, ceea ce, de obicei, tulbură viața. Sentimentul generos al acestor doi muncitori m-a mișcat profund, căci ei, în loc să se gîndească la exterminarea dușmanilor lor, doresc să-i îndrepte, dîndu-le ceea ce, după părerea lor, consideră a fi cel mai bun.

Tchernoff tăcu vreme de cîteva clipe, pentru a zîmbi ironic spectacolului oferit de bogata sa imaginație.

— La Berlin, mulțimea își exprimă entuziasmul într-o formă elevată, așa cum îi stă bine unui popor superior. Cei de jos, care își înșeală nevoile printr-un materialism grosolan, în aceste momente, strigă : „La Paris ! Vom bea

șampanie pe gratis !” Burghezia pietistă ¹, capabilă de orice pentru a dobîndi noi onoruri, și aristocrația, care a oferit lumii cele mai mari scandaluri din ultimii ani, strigă, de asemenea, și ele „La Paris !” Parisul este Babilonul păcatului, orașul lui Moulin Rouge și al restaurantelor din Montmartre, singurele locuri cunoscute de ei... Tot la fel strigă și tovarășii mei social-democrați, numai că aceștia au învățat să intoneze alt cîntec : „La Moscova ! La Petersburg ! Să nimicim tirania rusă, pericol al civilizației !” Kaiserul folosindu-se de tirania altei țări, o adevărată sperietoare pentru poporul său... ce bătaie de joc !

Și hohotul de rîs al rusului sparse liniștea nopții ca un șir de pocnitori.

— Noi sîntem mai civilizați decît germanii — spuse el, după ce își potoli rîsul.

Desnoyers, care îl ascultase cu interes, făcu un gest plin de mirare, spunînd ca pentru sine :

— Tchernoff ăsta a băut cam mulțișor.

— Civilizația — continuă el — nu constă doar într-o mare industrie, în multe vapoare, în armate și numeroase universități în care se predă doar știință. Aceasta definește civilizația materială. Există o alta, superioară, care dă satisfacție și nu permite ca demnitatea umană să sufere, fără să protesteze, înjosiri continue. Un cetățean elvețian, care locuiește într-o cabană de lemn, considerîndu-se egal celorlalți cetățeni din țara sa, este mai civilizat decît *Herr Professor*, obligat de obicei să dea înțîietate unui locotenent, sau decît un bogătaş din Hamburg, care se îndoaie ca un lacheu în fața celui care afișează particula *vôn*.

De astă dată spaniolul fu de acord, încît părea că intuise ceea ce Tchernoff intenționa să adauge.

— Noi, rușii, am suferit o tiranie cruntă. Eu am cunoscut ceva din ea. Am cunoscut foamea și frigul temnițelor, am trăit în Siberia... Însă împotriva tiraniei din țara mea a existat întotdeauna o atitudine protestatară. O parte din populație trăiește într-o semi-barbarie ; restul însă are o mentalitate și un spirit de o înaltă ținută morală care îl ajută să înfrunte pericolele, și să sfideze sacrificiile cînd este vorba de libertate și adevăr... Dar Ger-

¹ Categorie de protestanți care practică ascetismul cel mai riguros. (N. tr.)

mania ? A protestat acolo cineva vreodată pentru apărarea drepturilor umane ? Ce revoluții au avut loc în Prusia, țară cu mari despoți ? Întemeietorul militarismului, Friedrich Wilhelm după ce scuipa în farfuriile copiilor și își bătea soția pînă îl ajungea oboseala, ieșea în stradă cu bîta în mînă lovindu-și supușii care nu reușeau să fugă la timp. Fiul său, Friedrich cel Mare, declara că moare de plictiseală guvernînd un popor de sclavi. În două secole de istorie prusacă, o singură revoluție : baricadele ridicate în 1848, o sinistră copie berlineză a revoluției din Paris fără nici un rezultat. Bismarck a intervenit cu brutalitate, pentru a zdrobi orice încercări de protest, dacă au existat cu adevărat. Și cînd prietenii lui îl amenințau cu o revoluție, crudul *junker* își ducea mîinile la șolduri, rîzînd insolent cu hohote. O revoluție în Prusia... ! Nimeni nu cunoștea mai bine decît el poporul său.

Tchernoff nu era patriot. Argensola îl auzise de multe ori vorbind împotriva țării sale. Se indigna însă atunci cînd se gîdea la disprețul cu care trufia germană trata poporul rus. Unde se afla supremația intelectuală de care germanii făceau atîta paradă în ultimii patruzeci de ani de măreție imperială... ? Excelenți pioni ai științei ; învățați perseverenți, cu orizont mărginit, dedicat fiecare specialității sale ; benedictini de laborator, care muncesc mult, nimerind doar uneori, după grosolane confuzii, considerate ca adevăruri de către cei de teapa lor : asta-i tot. Și alături de atîtea eforturi depuse cu multă răbdare și, desigur, demne de respect, cît șarlatanism există ! O sumedenie de oameni mari, exploatați și considerați piese de pus într-o vitrină de magazin ! Cîți învățați nu trudesc în posturi de administratori de sanatorii... ! Un *Herr Professor* descoperea leacul tuberculozei, dar tuberculoșii continuau să moară ca și înainte. Un altul anunța remediul definitiv al celor mai rușinoase boli, și infecția genitală continua să macine sănătatea omenirii. Și toate aceste greșeli reprezentau averi considerabile : fiecare leac salvator descoperit însemna constituirea unei societăți industriale, produsele vînzîndu-se la prețuri enorme, ca și cum durerea ar fi fost un privilegiu dat în exploatare bogaților. Cîtă diferență între această înșelătorie și Pasteur sau alți învățați ai popoarelor inferioare, care au dăruit lumii descoperirile lor, fără să se pună în serviciile monopolurilor !

— 'Recunosc. Știința germană — continuă Tchernoff — a dat mult umanității, însă știința altor națiuni a dat tot atât de mult. Numai un popor plin de orgoliu își poate închipui că el reprezintă totul pentru civilizație, iar ceilalți, nimic... În afară de învățați, specialiști, ce geniu a produs în timpurile noastre această Germanie care se crede universală? Wagner este singurul romantic; el încheie o epocă ce aparține de asemenea trecutului. Nietzsche nu a pierdut niciodată ocazia să-și dovedească originea poloneză și să deteste Germania, după el, o țară de burghezi pedanți. Starea de sclavie era atât de pronunțată încât a și profetizat strivirea germanilor de către sclavi... Și alții nu mai sînt. Un popor sălbatic, cum sîntem noi, a dat omenirii în ultimul timp artiști de o admirabilă ținută morală. Tolstoi și Dostoievski sînt universali. Ce nume poate așeza alături de acestea Germania lui Wilhelm II...? Țara lui a fost o vatră a muzicii, însă muzicienii ruși de acum sînt mai autentici decît epigonii wagnerismului, care se refugiază în speculații orchestrale pentru a-și ascunde mediocritatea... Poporul german a dat genii în epoca lui de durere, cînd nu era încă cunoscut orgoliul germanist, cînd nu exista imperiul. Goethe, Schiller, Beethoven au fost supușii unor mici principate. Ei au primit influența altor țări și au contribuit la civilizația universală ca cetățeni ai lumii, fără a pretinde ca lumea să devină germanică, deoarece această lume acorda atenție operei lor!

Țarismul comîsesese atrocități. Tchernoff știa acest lucru din propria experiență și, deci, nu era nevoie să vină germanii să i le povestească. În Rusia, toate păturile sociale instruite erau vrăjmașe ale tiraniei și se ridicau împotriva ei. Unde a existat în Germania o intelectualitate potrivnică „țarismului” prusac? Au tăcut sau au izbucnit în lingusiri față de unsul lui Dumnezeu, muzicant și comediant ca și Nero, cu o inteligență sprintenă și superficială, care, pentru că îl interesa totul, credea că știe totul. Dornic să rămînă o figură în istorie, sfîrșise prin a chinui lumea cu cea mai mare dintre nenorociri.

— De ce trebuie să fie neapărat rusească tirania ce apasă asupra țării mele? Cei mai răi țari au copiat tirania Prusiei. Pe vremea noastră, de fiecare dată cînd

poporul rus sau polonez a încercat să-și revendice drepturile, reacționarii s-au prevalat de Kaiser ca de o amenințare, afirmând că acesta va veni în ajutorul lor. O jumătate din aristocrație este germană ; germani sînt generalii care s-au distins în primul rînd prin trecerea poporului prin sabie ; germani — funcționarii care susțin și îndrumază tirania ; germani — ofițerii care primesc să oprească și să amenințe grevele muncitorești și răzvrătirea popoarelor anexate. Slavul reacționar este brutal, însă nu este lipsit de sentimentalismul unei rase în care mulți principii devin nihiști. Ridică biciul cu ușurință, dar este cuprins de amără căință, deseori chiar varsă lacrimi. Eu am cunoscut ofițeri ruși care s-au sinucis pentru a nu asupri poporul, iar alții, muștrați de conștiința de a fi ucis. Germanul, aflat în serviciul „țarismului“, nu are scrupule și nici nu are muștrări de conștiință : omoară cu sînge rece, după o metodă bine pusă la punct, de altfel, în concordanță cu tot ceea ce execută. Rusul este barbar, lovește, ca după aceea să-i pară rău ; germanul civilizat împușcă fără șovăială. Țarul nostru, din dorința sa plină de umanitarism slav, a nutrit utopica speranță a unei păci universale, organizînd conferințele de la Haga. Kaiserul culturii a trudit cu dîrzenie ani și ani la crearea și înălțarea unui organism distructiv cum n-a mai fost niciodată, cu care să zdrobească întreaga Europă. Rusul este un creștin umil, egalitar, democratic, însetat de dreptate ; germanul face paradă de creștinism, el a rămas un idolatru cu nimic mai prejos în comparație cu germanii secolelor trecute. Religia sa adoră sîngele și menține castele sociale ; adevăratul său cult este cel al lui Odin, cu singura deosebire că astăzi zeul uciderii și-a schimbat numele : se cheamă Stat.

Tchernoff se opri o clipă, probabil pentru a se convinge mai bine de uimirea însoțitorilor săi, apoi spuse cu simplitate :

— Eu sînt creștin.

Argensola, care cunoștea concepțiile și istoria vieții rusului, schiță un gest de uimire. Julio însă și-a menținut bănuielile : „Hotărît lucru, Tchernoff ăsta este beat“.

— Unde este creștinismul Germaniei de azi... ? Mai mult spirit creștin există în socialismul laicei Republici Franceze, apărătoare a celor slabi, decît în evlavlia *junker-*

ilor conservatori. Germania și-a creat un Dumnezeu după chipul și asemănarea sa, iar atunci cînd consideră că-l adoră, nu face altceva decît să adore propria sa imagine. Dumnezeul german este un reflex al statului german, care consideră războiul ca prima și cea mai nobilă ocupație a acestui popor. Alte popoare creștine, cînd sînt silită să se războiască, simt că între conduita lor și Evanghelie, este o flagrantă contradicție și atunci se scuză invocînd nevoia crudă de a se apăra. În schimb Germania declară că războiul îi place lui Dumnezeu. Eu am auzit predici germane care susțin că Isus a fost adeptul militarismului.

Orgoliul germanic, convingerea că rasa aceasta este destinată de providență să domine lumea, făcea ca protestanții, catolicii și evreii să-și dea cu toții miinile.

— Peste deosebiriile lor de dogmă se află însă Dumnezeu statului care este german, Dumnezeul războinic, acela pe care poate Wilhelm îl numește în momentele acestea *respectabilul meu aliat*. Religiiile au tins întotdeauna la universalitate. Scopul lor rămîne acela de a pune pe oameni în legătură cu Dumnezeu și de a menține relații de bună înțelegere între toți oamenii. Prusia a re-căzut în barbarie, creîndu-și pentru nevoile sale personale un al doilea Iehova, o divinitate ostilă celei mai mari părți a spiței umane, care a preluat dorințele de răzbunare și ambițiile poporului german.

Apoi Tchernoff comentă în felul lui crearea acestui Dumnezeu germanic, ambițios, crud, răz bunător. Germanii sînt niște creștini foarte recenți. Creștinismul lor nu trece de șase secole, în timp ce al altor țări din Europa este de zece, de cincisprezece, de optsprezece secole. Prusienii mai trăiau încă în păgînism, chiar după terminarea cruciadelor. Trufia rasei, instigîndu-i la război, făcea în același timp să renască și divinitățile moarte. După chipul zeului germanic, care era un conducător de oști, Dumnezeul Evangheliei era împodobit de ei cu lance și scut.

— La Berlin, creștinismul poartă cască și cizme de călărie. În aceste clipe, Dumnezeu este mobilizat, la fel ca Otto, Fritz și Franz, și trimis să-i pedepsească pe dușmanii poporului ales. Nu mai contează că poruncise : „Să nu ucizi“, și că Fiul său predicase pe acest Pămînt : „Fericiți

făcătorii de pace..." Creștinismul, după cum propovăduiesc preoții germani, aparținând tuturor confesiunilor, poate contribui numai la îndreptarea oamenilor pe calea cea bună și nu trebuie să se amestece în viața statului. Dumnezeuul statului prusian este *vechiul Zeu german*, un moștenitor direct al crudei mitologii germanice, un amestec de divinități flămânde de război.

În liniștea ce domnea peste întregul bulevard, rusul evocă pe rînd figurile roșcovane ale zeilor neîndurători. În noaptea aceea ei vor fi treziți de zgomotul plăcut al armelor ce le mîngîie auzul, și de mirosul acru al singelui. Tor, zeul brutal cu capul mic, își întinde bicepsii, înșfăcînd ciocanul cu care distrugea orașe. Wotan își ascute lancea, care are fulgerul în loc de fier, și trăznetul în loc de inel. Odin, cel cu un singur ochi, aflat pe înălțimea muntelui său, cascadează, așteptînd ca războinicii morți să formeze mormane în jurul tronului său. Despletitele valkyrii, virgine pline de sudoare și mirosind a minz, pornesc în galop din nor în nor, stîrnind oamenii cu urlete, și cărînd cadavrele, aruncate ca niște covoare făcute sul, pe crupele cailor lor zburători.

— Religiozitatea germanică — continuă rusul — reprezintă negația creștinismului. După principiile ei, oamenii nu sînt egali în fața lui Dumnezeu. Acesta se apleacă doar asupra celor puternici ajutîndu-i cu harul său, spre a putea întreprinde orice. Cei care au venit pe lume slabi trebuie să se supună sau să dispară. Nici popoarele nu sînt egale; ele sînt împărțite în popoare predestinate să conducă și popoare inferioare, cărora soarta le rezervă dezmembrarea și asimilarea lor de către celelalte. Așa vrea Dumnezeu! Față de toate acestea, este de prisos să se mai spună că Germania va fi marele popor conducător.

Argensola îl întrerupse. Orgoliul german nu se șprijinea numai pe acest Dumnezeu, el mai făcea apel și la știință.

— Știu asta — spuse rîsul, nelăsîndu-l să termine: determinismul, inegalitatea, selecția, lupta pentru viață... Germanii, atît de mîndri de măsura calităților lor, cînd fac o operă nouă, cînd își ridică monumentele lor intelectuale pe teren străin, împrumută de acolo materialul de cimentare de care au nevoie. Un francez și un englez,

Gobineau¹ și Chamberlain², le-au dat argumentele în vederea apărării superiorității rasei lor. Din molozul lui Darwin și al lui Spencer³, bătrînul lor Haeckel⁴ a construit *monismul*, doctrină care, aplicată la politică, consfințește în mod științific orgoliul german, recunoscîndu-i dreptul de a domina lumea, fiind cel mai puternic. Nu, de o mie de ori nu — continuă cu energie, după o scurtă pauză. Toată această teorie a luptei pentru existență, cu întregul său cortegiu de cruzimi, poate să constituie un adevăr pentru speciile inferioare, însă nu și pentru oameni. Fiind niște ființe raționale și capabile de progres, sîntem dator să ne eliberăm din fatalitatea acestui mediu, modificîndu-l după nevoile noastre. Animalul nu cunoaște dreptul, justiția, compasiunea; viețuiește supus instinctelor sale întunecate. Cel puternic, pentru a-și afirma puterea nu trebuie numaidecît să fie crud; el crește în ochii tuturor cînd în locul forței folosește omenia. Din clipa în care s-a născut, fiecare are dreptul să trăiască; și în modul în care viețuiesc laolaltă ființele orgolioase și umile, mîndre sau slabe, trebuie să trăiască și națiunile mari și mici, bătrîne și tinere. Scopul final al existenței noastre nu este lupta, nu este masacrul, după care apoi să cădem noi victime, și, mai tirziu, să-i vină rîndul ucigașului nostru. Treaba asta să o lăsăm în seama naturii oarbe. Popoarele civilizate, dacă ar da urmare unui ideal comun, ar trebui să-l adopte pe cel al Europei mediteraneene care reprezintă concepția cea mai pacifistă și mai agreabilă privind viața.

Un zîmbet crunt agită barba rusului.

— Există însă această *Kultur*, pe care germanii vor să ne-o impună, dar ea reprezintă, de fapt, tot ceea ce este mai contrar civilizației. Civilizație înseamnă o continuă cizelare a spiritului, respect față de semenul tău, admiterea părerii celuilalt, îmblînzirea moravurilor. *Kultur* repre-

¹ Joseph Arthur, conte de Gobineau (1816—1882), scriitor și diplomat francez, autor al „Eseului asupra inegalităților raselor umane“, ale cărui teze au influențat pe teoreticienii rasismului german. (N. tr.)

² Houston Stewart Chamberlain (1855—1927), autor englez, teoretician al rasismului. A scris *Ideile de bază ale secolului XIX.*

³ Herbert Spencer (1820—1903), filosof englez, întemeietor al filozofiei evoluționiste. (N. tr.)

⁴ Ernst Haeckel (1834—1919), biolog german apărător al evoluționismului și al unui materialism naturalist științific. (N. tr.)

zintă acțiunea unui stat care pîfegătește și asimilează indivizi și colectivități, spre a-i folosi în misiunea lui. Și această misiune constă în special în a se situa deasupra altor state, zdrobindu-le cu mărirea lui, sau — ceea ce este același lucru — cu orgoliul, ferocitatea, violența lui.

Ajunseseră în Place de l'Etoile. Arcul de Triumf își contura silueta masivă, estompîndu-se în infinitul înstelat. Bulevardele împrăstiau un șir dublu de lumini în toate direcțiile. Felinarele plantate în jurul monumentului iluminau bazele sale gigantice și picioarele grupurilor sculpturale. Mai sus, umbrele cădeau grele, și împrumutau luminosului monument densitatea neagră a abanosului.

Au traversat Piața și Arcul. Ajungînd sub boltă, unde zgomotul pașilor lor căpăta o rezonanță, s-au oprit. Briza nopții, furișată prin interiorul construcției, părea o adiere iernatică. Pe albastrul difuz al spațiului, bolta își proiecta conturul. Instinctiv, cei trei și-au aruncat privirile spre Champs-Élysées, rămas acum în urmă. Nu se vedea decît un fluviu de umbre, în care pluteau șiraguri de stele între două taluzuri lungi și negre formate de clădiri. În pofida întunericii, familiarizați cu această panoramă, ei au crezut că contemplă, fără nici un efort, maiestuoasa pantă a bulevardului, șirul dublu de palate, Place de la Concorde, situată în ultimul plan, cu vîrfurile obeliscului său egiptean, alăele de la Tuileries.

— Iată ce înseamnă frumos — spuse Tchernoff care deslușea ceva mai mult în acele umbre. Pe aici a trecut o întreagă civilizație care iubește pacea și surîsul vieții.

O amintire îl înduioșă pe rus. În multe după amieze, după ce lua masa, întîlnea, chiar în acest loc, un bărbat robust, cu barbă blondă și ochi blînzi. Semăna cu un uriaș oprit la jumătatea creșterii sale. Îl însoțea un cîine. Era Jaurés, prietenul său Jaurés, care, înainte de a merge la Camera deputaților, făcea o plimbare pînă la Arc, venind de la casa sa din Passy.

— Îi plăcea să zăbovească aici, unde ne aflăm noi acum. Privea bulevardele, grădinile îndepărtate, întregul Paris ce se oferă spre a fi admirat de pe această înălțime, și-mi spunea copleșit de emoție : „Cît e de mareț. Este una din perspectivele cele mai încîntătoare pe care le întîlnești în lume...” Bietul Jaurés !

Printr-o asociație de idei, rusul evocă apoi imaginea compatriotului său Mihail Bakunin, alt revoluționar, părintele anarhismului, care plîngea de emoție după ce auzise un concert Simfonia cu cor de Beethoven, dirijat de un tânăr prieten al său, ce se numea Richard Wagner. „Cînd va izbucni revoluția noastră — striga el strîngînd mîna maestrului — și va pieri ceea ce există, această operă trebuie salvată cu orice preț“.

Tchernoff se smulse din reveriile sale și, aruncînd în jur o privire, spuse cu tristețe :

— Ei au trecut pe aici.

De fiecare dată cînd trecea pe sub Arc, aceeași imagine îi apărea în minte. Miile de coifuri strălucind în soare ; miile de cizme grele ce se ridicau cu rigiditate mecanică, toate în același timp ; goarneau, surlele, tobele, tulburînd tăcerea augustă a pietrei ; marșul războinic din *Lohengrin* ce răsuna prin fața clădirilor zăvorîte, străbătînd bulevardele pustii.

Deși era un străin, se simțea atras de acest monument, cu acea forță pe care o creează edificiile venerabile, ce păstrează gloria străbunilor. Nu-l interesa cine l-a creat. Oamenii construiesc cu speranța că pecetluiesc o idee de moment, mîngîindu-și astfel orgoliul. Pe urmă vine umanitatea, avînd o viziune mai largă, schimbă semnificația ideii inițiale, o amplifică, dezbrăcînd-o de egoismul ei primar. Statuile grecești, modele de supremă frumusețe, au fost la originea lor simple imagini pentru sanctuare, datorite acestora de evlavie credincioșilor acelor timpuri. Evocînd apoi măreția romană, în mintea tuturor apărui imaginea enormului Coliseu, arenă a nelegiuirilor, și arcurile ridicate spre gloria cezarilor nerozi. Monumentele de seamă ale popoarelor au o dublă semnificație : una lăuntrică, de moment, pe care le-o atribuie creatorii lor și una exterioară, de interes universal, imprimată de scurgerea secolelor, care fac din ele un simbol.

— Arcul — continuă Tchernoff — este pe dinăuntru francez, prin numele sale de bătlîi și de generali, și care se pretează criticii. La exterior, el este monumentul poporului care a făcut cea mai mare dintre revoluții ; el este totodată al tuturor popoarelor care cred în libertate. Acolo jos, în Place Vendôme, se află columna care preamărește omul. În ea nu există nimic personal. Constructorii au ridicat acest monument în memoria marii armate,

aceea a poporului care, punînd mîna pe arme, a împrăștiat revoluția în toată Europa. Artiștii, recunoscuți ca niște mari intuitivi, au presimțit adevărata semnificație a acestei opere. Războinicii lui Rude ¹, care au intonat Marsilieza, aflați în grupul din stînga, nu sînt militari de carieră, ci cetățeni înarmați care pornesc să-și îndeplinească misiunea lor sublimă și dură. Îmbrăcămintea sumară mă poartă cu gîndul la acei *sans-culottes* cu coif grecesc... Aici se află ceva mai mult decît gloria îngustă a unei singure națiuni. Toți, în Europa, ne trezim la o nouă viață, numai datorită acestor cruciați ai libertății... Popoarele îmi evocă imagini... Cînd mă gîndesc la Grécia văd colonadele Partenonului ; Roma, stăpîna lumii, ni se înfățișează prin Coliseu și Arcul lui Traian ; Franța revoluționară, prin Arcul de Triumf.

După afirmațiile rusului, înfățișa ceva mai mult. Reprezenta o mare revanșă istorică ; popoarele din sud, așa-numitele rase latine, după multe secole, răspundeau invaziei care distrusese puterea romană : oamenii mediteranieni împrăștiindu-se învingători prin pămînturile vechilor barbari. Măturară trecutul ca un val distrugător, pentru a se retrage imediat. Marea maree depozita tot ce se afla în măruntaiele ei, la fel ca apele anumitor fluvii care fertilizează inundînd. Și la retragerea oamenilor rămînea solul îmbogățit cu noi și generoase idei.

— Dacă ar reveni ! adăugă Tchernoff, în vreme ce schița un gest de neliniște. Dacă ar călca din nou pe aceste lepezi... ! Data trecută erau niște bieți oameni năuciți de neașteptatul lor noroc, astfel încît s-au perindat pe aici ca niște neciopliți printr-un salon elegant. S-au mulțumit cu ceva bani de buzunar și cu două provincii care să le perpetueze amintirea victoriei... De data asta însă nu vor fi numai soldați cei care vor mărșălui împotriva Parisului. În urma trupelor vor veni asemenea unor vivandiere mînioase, *Herr Professor*-ii, purtînd în spate butoiușul cu vin, un praf de pușcă care-i înnebunește pe barbari, și care nu este altceva decît vinul *Kultur*-ii. De asemenea, în furgoane va fi adus un bagaj enorm de sălbăticie științifică, o filosofie nouă care glorifică forța ca început și scuză pentru orice, neagă libertatea, suprimă pe cel slab

¹ François Rude (1784—1855). Sculptor francez. Autor al grupului sculptural *Plecarea voluntarilor din 1792* supranumit și *Marsilieza*. (N. tr.)

și trece întreaga lume sub autoritatea unei minorități plăcute lui Dumnezeu, numai pentru că dispune de sistemele cele mai rapide și sigure pentru a produce moartea. Umanitatea ar trebui să se cutremure pentru viitorul său dacă s-ar gândi că într-o zi ar putea răsună din nou sub această boltă cizmele germanice, bătând pasul în ritmul unui marș de Wagner sau al vreunui oarecare *Kapellmeister* de regiment.

Au părăsit Arcul, continuându-și drumul pe bulevardul Victor Hugo. Tchernoff mergea liniștit, lăsând impresia că imaginea acestei defilări ipotetice îl întristase. Deodată, tunînd cu glasul său, își continuă cursul gîndurilor.

— Și chiar dacă ar intra, ce-are să fie... ? Dreptul nu va pieri din această pricină. Ar putea suferi unele eclipsări, însă va renaște ; ar putea fi tăgăduit, călcat în picioare, însă nu din aceste pricini ar înceta să existe, mai ales că toate conștiințele curate îl recunosc ca singura normă de conduită. Un popor de nebuni vrea să așeze violența pe pedestalul pe care oamenii cuminți l-au ridicat dreptului. Zadarnică înverșunare. Aspirația oamenilor pentru mai multă libertate, mai multă fraternitate și mai multă dreptate este veșnică.

După această afirmație, părea că rusul se liniștise.

Împreună cu însoțitorii lui, începu apoi să discute despre spectacolul pe care-l oferea Parisul în pragul războiului. Pe Tchernoff îl înduioșau marile dureri provocate de catastrofă, miile și miile de tragedii familiare ce se petreceau în clipele acelea, deși în aparență nu se schimbase nimic. Doar în centrul orașului și în preajma gărilor se desfășura o animație extraordinară, în restul imensei urbe nimic nu trăda marea perturbare din existența sa. Străzile singuratice ofereau, ca în nopțile de liniște, același aspect. Briza serii agita cu blîndețe frunzele arborilor. Se părea că o pace solemnă cobora din înălțuri. Casele dormeau, însă în spatele ferestrelor închise se ghicea insomnia ochilor înroșiți, respirația piepturilor zburcimate de apropiata amenințare, graba miinilor tremurînde ce pregătesc bagajele de război și, poate, singurul gest de dragoste, petrecut fără plăcere, cu sărutări înecate în hohot de plîns.

Tchernoff își aminti de vecinii săi, de acea pereche care ocupa camera plasată în spatele atelierului. În ea, acum, nu se mai auzea pianul. Rusul deslușise frînturi abia șoptite ale unor dispute, uși trîntite cu violență și pași bărbă-

tești care sunau în plină noapte, grăbiți de plinsetele femeii rămase singură. De cealaltă parte a pereților, începuse să se desfășoare drama ; o dramă comună, asemănătoare altora și altora care aveau loc în același timp.

— Ea este nemțonică — adăugă rusul. Portăreasa noastră i-a mirosit bine naționalitatea. La această oră el este plecat cu siguranță, spre a se alătura regimentului său. Azi noapte aproape că n-am dormit. Gemetele ei răzbăteau prin perete pînă la mine : un plîns tărăgănat, disperat, de ființă părăsită, peste care se suprapunea vocea bărbatului, care în zadar încerca s-o consoleze... Ce tristețe grea s-a abătut asupra lumii ! În aceeași zi, pe înserate, cînd am ieșit din casă, am întîlnit-o în fața ușii sale. Părea altă femeie ; avea un aer de femeie trecută, de parcă trăise cincisprezece ani de zbucium, nu cîteva ore. În zadar am încercat s-o îmbărbătez, recomandîndu-i să privească cu seninătate absența bărbatului, pentru a nu dăuna celeilalte ființe pe care o purta. Deoarece nefericita aceasta va deveni mamă. Dintr-o justificată pudoare, își ascunde starea, însă eu am observat-o de la fereastra mea, cum pregătea îmbrăcămintea pentru copil.

Femeia îl ascultase fără să-l înțeleagă. Cuvintele erau neputincioase în fața disperării ei. A reușit să îngăime doar, ca și cum ar fi vorbit cu ea însăși : „Eu germană... El pleacă ; trebuie să plece... Singură... Singură de-acum înainte... !”

— Se gîndește la naționalitatea ei care o separă de celălalt ; se gîndește la lagărul de concentrare în care va fi dusă împreună cu compatrioții ei. Se teme nespus că-i părăsită într-o țară ostilă, nevoită să se apere de agresiunea compatrioților ei... Și toate astea tocmai acum cînd va deveni mamă. Cîtă nenorocire ! Cîtă tristețe !

Ajunși în rue de la Pompe, și intrînd în casă, Tchernoff vru să se despartă de însoțitorii lui pentru a urca pe scara de serviciu. Desnoyers dorea însă să prelungească discuția. Nu dorea să rămînă numai cu prietenul său, de teamă ca nu cumva să-i revină proasta dispoziție provocată de recente neplăceri. Și apoi, îl interesa discuția cu rusul. Au urcat toți trei cu ascensorul. Argensola a propus desfundarea unei sticle din cele pe care le păstra în bucătărie. Tchernoff putea intra în camera lui pe ușa atelierului care dădea spre scara de serviciu.

Fereastra mare avea ambele canaturi deschise ; ochiurile de fereastră ce dădeau spre curtea interioară erau de asemenea deschise ; o briză ce sufla neconținut umfla perdelele, și legăna vechile felinare, draperiile mîncate de molii și alte ornamente ale romanticului atelier. S-au așezat în jurul unei măsuțe lângă fereastră, într-un unghi ferit, departe de lumina care pătrundea dintr-o parte în această mare cameră. Așezați cu spatele spre interior, o semi-obscuritate îi învăluia pe toți deopotrivă. În fața lor se vedeau acoperișurile și un enorm dreptunghi de umbră albastră, străpunsă de tăișul rece al astrelor. Luminele orașului colorau spațiul întunecat cu iradierii sîngeroase.

Tchernoff bău două pahare, subliniind cu plescăituri de limbă meritele licoarei. Cei trei tăceau, cu liniștea admirativă și temătoare pe care măreția nopții o impune oamenilor. Ochii rusului treceau de la o stea la alta, formînd triunghiuri sau patruletate de fantastică iregularitate. Uneori, pîlpîirea prelungită a vreunui astru părea să-i fi atras undeva raza vizuală a privirilor, și atunci rămînea într-o imobilitate hipnotică.

Rusul, fără să abandoneze această stare contemplativă, mai servi un pahar. Apoi schiță un zîmbet străbătut de o crudă ironie. Chipul lui bărbos căpătase expresia unei măști tragice apărute printre perdelele nopții.

— Ce-or fi gîndind acolo sus despre oameni ! murmură. O fi aflat vreo stea că aici a existat Bismarck... ? Oare astrele cunosc misiunea divină a poporului german ?

Și continuă să rîdă.

Undeva departe, ceva nedeslușit tulbură liniștea nopții, strecurîndu-se printr-una din crăpăturile adînci ce tăiau imensa întindere de acoperișuri. Cei trei au întins capul pentru a auzi mai bine... Erau glasuri. Un cor bărbătesc intona monoton un imn simplu, grav. Mai curînd îl intuiau decît îl auzeau. Cîteva sunete mai intense ce răzbătuseră pînă la ei odată cu o adiere a brizei, i-au permis lui Argensola să refacă scurtul imn încheiat cu un strigăt armonic — un adevărat cîntec de război.

*C'est l'Alsace et la Lorraine.
C'est l'Alsace qu'il nous faut.
Oh, oh, oh, oh !*

În fundul unei străzi, departe, un alt grup de oameni se grăbea să ajungă la gară, poarta spre război. Erau probabil din cartierele mărginașe sau de la țară și, traversind Parisul învăluit în tăcere, simțeau nevoia să-și manifeste prin cîntec năzuința națională, ca astfel, cei care vegheau dincolo de fațadele întunecoase să înlătore orice disperare, la gîndul că nu sînt singuri.

Urmărind cum ultimele sunete ale corului invizibil se pierdeau treptat, devorate de distanță și de respirația nopții, Julio spuse :

— Pare-am fi la operă !

Tchernoff continua să bea, cu un aer pierdut și cu ochii scrutînd ceața roșiatică ce plutea peste acoperișuri.

Cei doi prieteni îi ghiceau gîndurile după încruntarea frunții și bombănelile surde care-i scăpau ca un ecou al monologului interior. Deodată, trecînd de la reflecție la cuvînt, fără nici o pregătire, el continuă cu glas puternic firul raționamentelor sale.

— ...Și peste cîteva ore, cînd va ieși soarele, lumea va vedea, alergînd peste cîmpii, pe cei patru cavaleri dușmani ai oamenilor... Căii lor focosi au și început să izbească solul plini de nerăbdarea de a porni în goană ; cavalerii lor, aducători de nenorociri, au și început să se sfătuiască, și acum, înainte de a se urca în șa, își fac ultimele recomandări.

— Ce cavaleri sînt ăștia ? îl întrebă Argensola.

— Cei care preced monstrul.

Pentru cei doi prieteni acest răspuns era tot atît de neînțeles ca și cuvintele de dinainte. Desnoyers se văzu nevoit să repete pentru sine : „Este beat“. Dar pînă la urmă curiozitatea îl făcu să insiste.

— Și ce monstru este ăsta ?

Rusul îl privi cu mirare. El crezuse că vorbise de la început cu glas tare.

— Cel al Apocalipsului. ¹

Se făcu liniște ; dar tăcerea rusului nu dură mult. Simțea nevoia să-și exprime entuziasmul pentru visătorul de pe stîncă marină din Patmos ². Poetul viziunilor mărețe și sinistre își exercita influența, chiar după două milenii,

¹ Faimosul pasaj este luat din capitolul al șaselea al *Apocalipsului* sfîntului Ioan. (N. ed.)

² Una din insulele Sporadice, unde Sf. Ioan și-a scris *Apocalipsul*. (N. tr.)

asupra acestui revoluționar mistic refugiat la etajul ultim al unei case din Paris. Ioan presimțise totul.

Tchernoff le descrie cum monstrul apocaliptic se ivește din adîncurile mării. Avea înfățișarea unui leopard, cu picioare de urs, și bot de leu. Purta șapte capete și zece coarne. De coarne atîrnau zece diademe, și pe fiecare din cele șapte capete era scrisă o blasfemie. Aceste blasfemii nu erau pomenite de evanghelist, întrucît ele erau orînduite pe epoci, modificările avînd loc după fiecare o mie de ani, cînd monstrul își făcea o nouă apariție. Rusul prinse să le citească pe acelea care filfiau în acele momente pe capul monstrului : blasfemii la adresa umanității, la adresa dreptății și a tot ce face mai ușoară și mai agreabilă viața omului. „Forța este superioară dreptului...” „Cel slab trebuie să piară...” „Fiți aspri dacă vreți să deveniți mari...” Și monstrul, cu toată hidoșenia lui, avea pretenția să guverneze lumea și să fie preamărit de oameni.

— Dar cei patru cavaleri... ? întrebă Desnoyers.

În închipuirea lui Ioan, cei patru cavaleri erau premergători ai monstrului.

Cele șapte sigilii ale cărții misterelor erau rupte de miel înaintea marelui tron pe care se afla cineva care părea să fie alesul. Arcul curcubeului forma în jurul capului său un baldachin de smaralde. Douăzeci și patru de tronuri se înșirau în semicerc, avînd fiecare cîte un bătrîn îmbrăcat în alb și cu coroane de aur. Patru animale uriașe, acoperite cu mulțime de ochi, și purtînd fiecare cîte șase aripi, păreau că străjuiesc tronul cel mare. Trompetele sunau ruperea primului sigiliu.

„Privește !” îi striga unul din animale, cu glas de stentor, poetului vizionar... Și apărea primul cavaler pe un cal alb. El purta în mînă arc, iar pe cap coroană : reprezenta cucerirea, după părerea unora ; ciuma, după alții. Putea fi, în același timp, și una și alta. Etala demonstrativ o coroană, și pentru Tchernoff acest argument era suficient.

„Se ivește !”, striga al doilea animal, rotindu-și cei o mie de ochi. Și din sigiliul rupt sărea un cal roib. Cavalerul său agita deasupra capului o sabie enormă. Era războiul. Liniștea lumii fugea din fața galopului său furios : oamenii se vor măcelări.

Deschizîndu-se cel de-al treilea sigiliu, altul dintre animalele înaripate mugea ca un ecou de trăsnet : „Apare !”

Și Ioan vedea un cal negru. Cel care îl călărea avea în mână o balanță cu care avea să cântărească hrana lumii. Era foametea.

Cel de-al patrulea animal saluta ca un răget ruperea oelui de-al patrulea sigiliu. „Sări !“ Și apărea un cal șarg. „Cel care îl călărește se numește moartea, căruia i s-a dat puterea să distrugă oamenii prin sabie, prin foame, prin ciumă și prin cruzimea animalelor sălbatice“.

Cei patru cavaleri porneau apoi într-o goană nebună, distrugătoare, peste capetele umanității îngrozite.

Tchernoff descria cele patru biciuri ale Pământului ca și cum le-ar fi văzut de aproape. Cavalerul aflat pe calul alb purta o îmbrăcăminte frumoasă, dar groșolană. Avea un chip oriental, respingător, ca și cum adulmeca victimele. Și, în vreme ce calul său continua să alerge, el încorda arcul pentru a slobozi din el ciuma. În spate purta tolba de bronz plină cu săgeți otrăvitoare ce conțineau germenii tuturor bolilor, atît ale oelor care se năpusteau fără veste asupra oamenilor retrași și pașnici, cît și ale oelor ce infectează rănile soldaților pe cîmpul de bătălie.

Al doilea cavaler, cel pe calul roib, agita enorma sabie deasupra părului său încîlcit de violența goanei. Era tînăr, însă încruntătura sălbatecă și gura încheștată îi imprimau o expresie de ferocitate implacabilă. Răvășită de aprigul galop, îmbrăcămîntea lui lăsa să se vadă o musculatură athletică.

Bătrîn, chel și slăbănog, al treilea cavaler sări pe spatele mîrtoagei sale negre. Cu picioarele uscate strîngea coastele descărnate ale animalului, iar într-o mînă flască arăta balanța, simbol al lipsei de hrană, care avea să fie plătită în aur.

Genunchii celui de-al patrulea cavaler, ascuțiți ca niște pîteni, înțepau coastele calului istovit. Pielea sa galbenă și zbircită lăsa să se vadă muchiile și scobiturile scheletului. Fața lui de hîrcă se contracta dezvăluind rînjel sardonice al distrugerii. Brațele sale ca de trestie agitau o coasă uriașă, iar pe umerii colțuroși îi atîrna o zdreanță de giulgiu.

Și cavalcada furibundă a celor patru cavaleri trecea ca un uragan peste mulțimea imensă a omenirii. Deasupra lor cerul căpăta o lumină lividă de amurg. Monștri oribili și diformi filfiiuau în spirală continuînd odioasa *incursiune*, ca o escortă respingătoare. Înnebunită de teamă,

sărmana omenire fugea în toate părțile auzind galopul ciumei, al războiului, al foamei și al morții. Bărbați și femei, tineri și bătrâni se imbrînceau, căzînd în fel și chip dezvăluind semnele groazei, uimirii și disperării. Și calul alb, cel roib, cel negru și cel șarg zdrobeau totul cu nepăsare sub potcoavele lor implacabile : atletul auzea pîriitul coastelor rupte, copilul agoniza strîns la pieptul mamei, iar bătrînul închidea pleoapele pentru totdeauna, cu un scîncet de copil.

— Dumnezeu a adormit, uitînd de lume — continuă rusul. Va trece mult pînă se va trezi și, în timp ce El doarme, cei patru cavaleri reprezentanți ai monstrului vor străbate Pămîntul ca singurii stăpîni ai lui.

Se exalta de propriile sale cuvinte. Ridicîndu-se de pe scaun, trecea, cu pași mari, dintr-o parte în alta a încăperii. I se părea insuficientă descrierea celor patru calamități văzute de sumbrul poet. Un mare pictor dăduse o formă plastică acestor viziuni teribile.

— Eu am o carte — murmură — o carte prețioasă.

Și în mare grabă ieși din atelier îndreptîndu-se spre scara interioară pentru a intra în camera lui. Dorea să arate cartea prietenilor săi. Argensola îl însoți. După scurt timp, au revenit cu un volum. Lăsară ușile deschise în urma lor, ceea ce stîrni un curent de aer puternic între ferestrele din față și curtea interioară.

Tchernoff așază prețioasa carte sub lumina unei lămpi. Era un volum tipărit în 1511, cu text latin și cu gravuri.

Desnoyers citi titlul : *Apocalipsis cum figuris*. Gravurile aparțineau lui Albert Dürer, o operă de tinerețe, cînd maestrul avea doar douăzeci și șase de ani. Cei trei au rămas extaziați în fața stampei care reprezenta cursa nebună a cavalerilor apocaliptici. Cuadruplul bici se precipita rostogolindu-se peste animalele lor de călărie fantastice, distrugînd umanitatea, înnebunită de spaimă.

Deodată ceva neprevăzut făcu pe cei trei bărbați să-și întrerupă contemplația plină de admirație ; ceva extraordinar, confuz : un zgomot puternic ce părea că le ajunsese direct în creier, fără a trece prin auz ; o lovitură în sufletele lor. Au presimțit că se întîmplase ceva grav.

S-au privit, tăcuți ; cele câteva secunde de liniște păreau fără de sfîrșit.

Prin ușile deschise pătrundea o agitație ce venea din curtea interioară : rulouri ce se ridicau, pași grăbiți prin coridoarele etajelor, țipete de spaimă și de teroare.

Instinctiv, cei trei au alergat spre ferestrele din spate. Dar înainte de a ajunge acolo, rusul avu un presentiment.

— Vecina mea... Trebuie să fie vecina mea. Cred că s-a sinucis.

Scoțînd capul pe fereastră, au văzut jos, în curte, lumini și oameni care se agitau în jurul unei siluete nedefinite întinse peste dale. Zarva făcuse ca ferestrele să se umple într-o clipă de lume. Era o noapte fără somn, o noapte agitată, care menținea lumea într-o veghe amară.

— S-a sinucis — răsună o voce care părea că urcă dintr-o fîntînă. Este nemțoaica ; și-a pus capăt zilelor.

Explicația portăresei ajunse pînă la ultimul etaj, trecînd de la o fereastră la alta.

Rusul a dat din cap, puternic impresionat. Nefericita nu săvîrșise singură acest salt al morții. Cineva a fost de față la disperarea sa, cineva a împins-o... Cavalerii ! Cei patru cavaleri ai Apocalipsului... ! Ei se aflau în șa ; își începuseră galopul implacabil, distrugător.

Forțele oarbe ale răului porniseră slobode prin lume.

Începea supliciul umanității sub cavalcada sălbatică a celor patru dușmani ai ei.

PARTEA A DOUA

I. INVIDIILE DOMNULUI MARCEL

Cînd s-a convins că războiul era inevitabil, bătrînul Desnoyers mai întîi se lăsă prins de uimire. Omenirea înnebunise. Era oare cu putință un război, cînd pretutindeni existau atîtea căi ferate, atîtea vase comerciale, atîtea mașini, atîta activitate desfășurată la suprafața și în măruntaiele Pămîntului... ? Popoarele se vor distruge pentru totdeauna. Ele erau deprinse cu nevoi și cheltuieli pe care popoarele de acum un secol nici nu le bănuiau. Capitalul, stăpinul lumii, va fi distrus de război; dar și acesta se va sfîrși în cîteva luni lipsîndu-i finanțele capabile să-l susțină. Conștiința lui de om de afaceri se umplu de amărăciune pentru sutele de mii de milioane pe care această aventură nebună era gata să le investească în fum și omoruri.

Și cum indignarea sa trebuia îndreptată către ceva bine determinat, îi făcu răspunzători de marea nebulă pe înșiși compatrioții săi. Vorbesc atît de mult despre *revanșă* ! Să te preocupe timp de patruzeci și patru de ani pentru două provincii pierdute, cînd națiunea stăpînea teritorii enorme și nerentabile în celelalte continente... ! Acum o să suporte rezultatele aîtor sminteli îndîrjite și zgomotoase.

Pentru el, războiul însemna un dezastru imediat. Încrederea în propria-i țară îi dispăruse : timpul Franței trecuse. Acum triumfătoare sînt popoarele din nord și, în primul rînd, acea Germanie pe care el o văzuse la ea acasă, unde admirase cu o oarecare teamă disciplina și perfectă ei organizare. Fostul muncitor simțea spiritul conservator și egoist al tuturor celor care trudind reușesc să adune milioane. Disprețuia idealurile politice, însă în ultimii ani, din solidaritate de clasă, acceptase toate luă-

rile de atitudine împotriva scandalurilor regimului. Ce putea să facă o republică coruptă și dezorganizată în fața celui mai organizat și mai puternic imperiu de pe pământ... ? „Mergem la moarte — spunea în sinea lui. Mai rău ca la șaptezeci... ! Vom fi martorii unor lucruri îngrozitoare“.

Ordinea și entuziasmul cu care francezii răspundeau la chemarea națiunii, devenind soldați, îi produsese o uimire imensă. Această zguduire morală îl determină să caute ceva în care să creadă. Imensa majoritate din populația țării sale era formată din oameni buni ; așadar poporul era la fel de capabil ca în timpurile trecute. Și acum, cei patruzeci și patru de ani de neliniște și de apăsare făcuseră să renască vechile virtuți. Dar conducătorii ? Oare unde sînt ei să ne conducă spre victorie... ?

Întrebarea aceasta și-o puneau mulți. Anonimatul regimului democratic și necunoscuta păcii mențineau țara într-o ignoranță completă în privința viitorilor ei conducători. Dacă toți puteau vedea cum clipă de clipă se formau alte și alte armate, foarte puțini cunoșteau însă generalii... Un nume începu să circule din gură în gură : „Joffre... Joffre“. Primele sale fotografii au strîns în jur o mulțime curioasă. Desnoyers l-a privit cu ochi cercetători : „Are înfățișarea unui om de treabă“. Instinctele sale de om ordonat s-au simțit măgulite la vederea înfățișării impunătoare, dar senine, a generalului republicii. Și, în acele momente, a simțit pentru el o mare încredere, asemănătoare celeia pe care i-o inspirau procuristii unor bănci cu prestanță. Așadar, acestui domn i se puteau încredința destinele, fără teamă că ar fi capabil să comită nebunii.

Avalanșa de entuziasm și de emoții sfîrși prin a-l lua în curentul ei și pe Desnoyers. Trăia, asemenea celor din jurul lui, clipe ce păreau ore, iar orele, ani. Evenimentele se precipitau ; se părea că lumea dorea să-și scoată pîrleala, într-o săptămîină, pentru toată perioada de pace și tihnă.

Bătrînul rămăsese în stradă atras de spectacolul oferit de mulțimea civilă ce saluta cealaltă mulțime în uniformă care se îndrepta spre cîmpurile de luptă.

Noaptea, pe bulevard, a văzut cu ochii lui manifestațiile. Drapelul tricolor își unduia culorile pe sub felinarele electrice. Din cafenelele arhipline, se revărsa, prin gurile ușilor și ferestrelor, vuietul armonios al cântecelor patriotice. Ca la un semn, mulțimea adunată în mijlocul străzii izbucnea în aplauze și urale. Întreaga Europă defila pe aici ; întreaga Europă — în afară de cele două imperii dușmane — saluta spontan cu aclamațiile sale Franța aflată în pericol. Defilau alături drapelurile diverselor popoare, aducând cu ele toate nuanțele curcubeului ; în spatele lor, rușii, cu ochi cu priviri calde și pravoslavnice ; englezii, cu capul descoperit, intonând cântece cu o vădită notă de religiozitate ; grecii și românii, cu profil acvilin ; scandinavii albi și roșcați ; nord-americanii, cu vacarmul unui entuziasm pueril ; eroii fără patrie, prieteni ai țării revoluțiilor egalitare ; italienii, aroganți ca un cor de tenori eroici ; spaniolii și sud-americanii, aceiași neobosiți în uralele lor. Erau studenți și muncitori care își întregeau aici cunoștințele în școli și ateliere ; refugiați ocrotiți pe ospitaliera plajă a Parisului ca niște naufragiați ai războiului și ai revoluțiilor. Strigătele lor nu aveau un caracter oficial. Toți acești oameni se agitau în mod spontan, dovedindu-și în acest fel dragostea față de Republică. Emoționat de spectacol, Desnoyers se gîndea că Franța mai reprezenta totuși ceva în lume, că își mai exercita încă forța sa morală asupra popoarelor, și că bucuriile și nenorocirile ei interesau umanitatea : „La Berlin și la Viena — și-a zis în sinea lui — se strigă la fel în aceste clipe de entuziasm... Însă acolo, nimeni alții în afara celor din țara lor. Cu siguranță că nici un străin nu se alătură manifestațiilor lor“.

Poporul revoluției, legislatoarele a drepturilor omului, culegea acum recunoștința națiunilor. Începuse să simtă o oarecare remușcare văzînd entuziasmul unor străini care își ofereau Franței sîngele lor. Mulți dintre ei se plîngeau că, sub motivul de a nu fi terminat cu operația de mobilizare, guvernul întîrziase cu douăzeci de zile primirea de voluntari. Și el, care se născuse francez, încă mai stătuse la îndoială în privința țării sale !

Într-o zi, șuvoiul popular îl purtă spre gara de est. O masă de oameni se îmbulzea în direcția grilajului, revărsîndu-se în trombe pe străzile învecinate. Gara, care în

acele clipe căpăta importanța unui loc istoric, părea un tunel strîmt prin care încerca să se strecoare un fluviu întreg, involburat, lovindu-se puternic de perecții lui. O parte din Franța, aflată sub arme, se îndrepta prin această poartă a Parisului spre cîmpurile de bătălie de la frontieră.

Desnoyers a fost în acel loc doar de două ori : cînd a plecat și cînd s-a înapoiat din călătoria sa în Germania. Alții făceau acum același drum. Mulțimile din toate extremitățile orașului alergau aici pentru a privi cum dispăreau în interiorul gării mari grupuri de oameni, așezați geometric și îmbrăcați la fel, cu sclipiri de oțel și cu acompaniament cadențat de lovituri metalice. Jumătățile de arcuri de cristal ale pereților, care străluceau în bătaia soarelui ca niște pale de foc, înghițeau și tot înghițeau oameni. Noaptea, defilarea continua la lumina becurilor electrice. Printre grilajuri se scurgeau mii și mii de cai de luptă ; bărbați cu pieptul căptușit cu fier și ehica ieșindu-le de sub cască, la fel ca paladinii secolelor îndepărtate ; lăzi enorme ce serveau de colivie condorilor aeronauticii ; șiruri de tunuri suple și lungi, vopsite cenușiu, protejate de platoșe de oțel, semănînd mai curînd cu niște instrumente astronomice decît cu niște guri ale morții ; un număr nesfîrșit de chipiuri roșii și rînduri de puști, mișcîndu-se în ritmul marșului, unele negre și simple, formînd un mozaic sinistru, pe lîngă altele ce ridicau vîrfuri de baionete, ce păreau spicuri fosforescente. Și peste aceste cîmpuri cu semănături de oțel fre-mătînde, drapelele regimentelor tresăreau în văzduh ca niște păsări colorate ; corpul alb, o aripă albastră, alta roșie, cravata galbenă la gît și, în vîrf, ciocul de bronz, fierul lancei care zgîria norii.

De la despărțirile acestea domnul Marcel revenea acasă înfiorat și cu nervii biciuiți, ca unul care asistase la un spectacol cu senzații tari. Și, în ciuda caracterului său tenace, care refuza întotdeauna să-și recunoască greșelile, bătrînul începu să se simtă rușinat față de îndoielele pe care le avusese cu puțin timp în urmă. Națiunea trăia, Franța era un mare popor ; aparențele îl înșelaseră, la fel ca pe mulți alții. Poate că nu puțini dintre compatrioții săi, mai slabi de caracter și nerecunoscători, se lăsaseră pradă senzualismului. Cînd însă sosea ceasul de

răscruce, își îndeplineau pur și simplu datoria, fără să fie nevoie de a se folosi forța așa cum se întâmplă la popoarele supuse unor sisteme sociale tiranice.

În cea de-a patra zi de mobilizare, dimineța, ieșind de acasă, în loc să se îndrepte spre centrul orașului, o porni invers, spre rue de la Pompe. Cîteva cuvinte scăpate de Chichí, urmate de privirile intrigate ale soției și ale cumnatei sale, l-au făcut să bănuiască înapoierea lui Julio din călătorie. Simțea nevoia să vadă de la distanță ferestrele atelierului, ca și cum acest lucru i-ar fi putut furniza unele informații. Și pentru a justifica în fața propriei sale conștiințe această acțiune ce contrasta cu intențiile sale de a da uitării totul, și-a amintit că pe această stradă locuia și tîmplarul său.

„Să trecem să-l vedem pe Robert. De o săptămînă mi-a promis că vine“.

Acest Robert era un flăcăiandru care se *emancipase de tirania* patronală, după cum îi plăcea să spună, lucrînd singur acasă la el — o încăpere aproape subterană care îi servea drept locuință și atelier. Soția, căreia îi spunea *asociata mea* robotea cu ale gospodăriei, își ajuta soțul și creștea un copil care era mereu agățat de fusta ei. Desnoyers îi satisfăcea toate capriciile sale de neobosit transformator de mobile. În luxuosa locuință de pe bulevardul Victor Hugo, tîmplarul cînta *Internaționala* în timp ce mînuia fierăstrăul sau ciocanul. Această manifestare, ca de altfel și toate marile lui îndrăzneli în exprimare erau trecute cu vederea de stăpîn, avînd în vedere că nu pretindea decît foarte puțin pentru munca sa.

Intrînd în micul atelier, îl găsi în pantalonii lui largi din pluș de bumbac, după moda mamelucă, cu boneta pe o ureche, cu bocanci cu ținte, iar pe reverele vestei avea arborate diferite stegulețe și cocarde tricolore.

— Ați venit tîrziu, patroane — îi spuse el vesel. Atelierul se închide. Meșterul a fost mobilizat ; și peste cîteva ore se va alătura regimentului lui.

Și îi arătă o hîrtie scrisă de mînă ce se afla lipită pe ușa colibeii sale, semănînd cu afișele tipărite ce puteau fi văzute prin toate întreprinderile din Paris, dovedind astfel că proprietari și funcționari s-au supus ordinului de mobilizare.

Niciodată lui Desnoyers nu-i trecuse prin cap că timplarul lui ar putea deveni soldat. Era refractar față de orice obligație ce venea din partea autorităților. Îi ura pe *flies*, polițiștii din Paris, cu care schimbase lovituri de pumn și de ciomege, în cursul tuturor răzmerițelor. Militarismul era preocuparea lui. În demonstrațiile îndreptate împotriva tiraniei din cazarmă el era considerat unul dintre cei mai zgomotoși participanți. Și acum acest revoluționar mergea la război cu cea mai deplină convingere și fără nici o rezervă... ?

Robert îi vorbi plin de entuziasm despre regiment, despre viața în mijlocul camarazilor, cu moartea care îi pîndește la fiecare pas.

— Cred în ideile mele, patroane, la fel ca și mai înainte, continuă, ca și cum i-ar fi ghicit celui alt gândul. Războiul e război. El te învață multe lucruri ; printre altele, că libertatea nu poate exista în afara ordinii și autorității. Este absolut necesar ca cineva să conducă, iar ceilalți să-l urmeze, convinși, dintr-un imbold liber consimțit..., dar să-l urmeze. Când războiul devine o realitate, totul trebuie văzut cu alți ochi decît atunci cînd stai în casă și faci ce vrei.

În noaptea în care Jaurès a fost asasinat, a urlat de minie, declarînd că ziua următoare va fi a răzbunării. A luat contact cu tovarășii lui de grupă, pentru a afla ce măsuri intenționau să ia împotriva burghezilor. Războiul era însă ca și declarat. Despre un război civil, așadar, nu putea fi vorba, era ceva în atmosferă care se împotrivea și care făcea ca neplăcerile personale, pentru moment, să fie date uitării, toate inimile trebuind să fie concentrate într-o aspirație comună.

— Acum o săptămînă — continuă el — eram antimilitarist. Cît de mult mi se pare de atunci ! Parcă am lăsat în urmă un an... Cu toate acestea, am rămas același ca mai înainte : iubesc pacea, urăsc războiul. Și la fel ca mine gîndesc toți camarazii mei. Însă noi, francezii, nu am provocat pe nimeni ; ei ne amenință și doresc să ne facă sclavi... Vom fi ca niște fiare ; ei ne obligă să fim. În schimb, pentru a ne putea apăra, nimeni să nu părăsească rîndurile, și toți să fim supuși. Disciplina nu este în contradicție cu revoluția. Amintiți-vă numai de armatele primei republici : fiecare se intitula cetățean, atît generalii

cît și soldații ; însă Hoche, Kleber și ceilalți sînt niște cumetri brutali care nu știu decît să comande și să impună supunere.

Timplarul era un autodidact. În afară de ziarele și broșurile de popularizare a *ideii*, el îi citise în publicații separate pe Michelet și pe alți mari interpreți ai istoriei.

— Vom declara război războiului — adăugă el. Ne vom bate ca acest război să fie ultimul.

Și, cum afirmația aceasta nu i se păru destul de clară, adăugă :

— Ne vom bate pentru viitor ; vom muri pentru ca nepoții noștri să nu mai cunoască aceste calamități. Triumful dușmanilor ar însemna triumful și continuarea războiului, după care va urma cucerirea ca singurul mijloc al supremației. Mai întîi vor subjuga Europa, apoi restul omenirii. Cei despuiați se vor răzvrăti în continuare : vor urma noi războaie... ! Noi însă nu dorim cuceriri. Vrem doar să redobîndim Alsacia și Lorena, deoarece au fost ale noastre și locuitorii lor doresc realipirea cu noi... Altceva nu dorim. Să nu luăm exemplul dușmanilor care își însușesc teritorii și pun în pericol liniștea omenirii. Ne vom bate pentru securitatea noastră care este și a întregii lumi ; ne vom bate pentru viața popoarelor slabe. Dacă ar fi fost un război de agresiune, de vanitate, de cucerire, i-am fi opus ideea noastră antimilitaristă. Dar este vorba de un război de apărare și cei ce ne guvernează nu sînt vinovați de declanșarea lui. Fiind atacați sîntem datori cu toții să pornim uniți.

Timplarul, care era și un anticlerical, dovedea de data asta o toleranță plină de generozitate, o lărgime de idei ce îmbrățișa pe toți oamenii. Cu o zi în urmă întîlnise la primăria sectorului său pe un rezervist care trebuia să plece o dată cu el, alăturîndu-se aceluiași regiment. I-a fost suficientă o singură privire ca să-și dea seama că era preot.

— Eu sînt timplar — îi spusese el, prezentîndu-se. Și dumneata, prietene..., lucrezi în biserică ?

Întrebuința acest eufemism pentru ca preotul să nu vadă în el o persoană cu intenții ofensive. Cei doi își strînseră mîna.

— Eu nu sînt pentru la calotte ¹ — continuă el, adresîndu-se lui Desnoyers. Este o bună bucată de vreme de cînd m-am pus rău cu Dumnezeu. Însă oameni cumsecade există în toate părțile, și nimic nu-i poate împiedica să se înțeleagă în aceste clipe. Nu crezi că am dreptate, patroane ?

Războiul îi măgulea pornirile egalitare. Cînd vorbea înaintea despre revoluția viitoare, simțea o plăcere răutăcioasă imaginîndu-și cum toți bogătașii, despuiți de averile lor, vor trebui să muncească pentru a putea trăi. Acum era entuziasmat de faptul că toți francezii, fără deosebire de clasă, împărțeau aceeași soartă.

— Toți cu raniță în spate, iar mîncare de la cazan.

El extindea această sobrietate militară și la cei care rămîneau în spatele frontului. Războiul avea să aducă lipsuri mari : cu toții aveau să facă cunoștință cu pîinea neagră.

— Și dumneata, patroane, care ești bătrîn și nu poți merge la război, vei fi obligat să mănînci la fel ca mine, cu toate milioanele pe care le ai... Recunoaște că nu este un lucru minunat.

Desnoyers nu s-a simțit ofensat de răutăcioasa satisfacție pe care i-o inspirau tîmplarului viitoarele sale privațiuni. Rămase pe gînduri. Un astfel de om, adversar a tot ce exista și care nu avea nimic material de apărut, mergea la război, la moarte, pentru un ideal generos și îndepărtat, pentru ca omenirea viitorului să nu mai cunoască ororile războiului. Făcînd acest lucru nu pregeta să-și sacrifice vechea lui credință, convingerile nutrite pînă în ajun... Și el, unul din privilegiați care poseda atîtea lucruri ispititoare ce aveau absolută nevoie de apărare, se abandonase îndoielii și criticii... !

Cîteva ore mai tîrziu, în apropierea Arcului de Triumf, se întîlni din nou cu tîmplarul. Alcătuisese un grup împreună cu mai mulți muncitori din aceeași categorie cu el. Grupul acesta, prinse a se alătura altora și altora, formînd o adunare din care făceau parte toate clasele sociale : burghezi bine îmbrăcați, domnișori fini și anemici, licențiați cu jachete uzate, palizi și cu lentile groase ; preoți tineri, care zîmbeau malițios la gîndul că erau amestecați într-o faptă nesăbuită. În fața acestei mulțimi mergea un

¹ Popime (în l. franceză).

sergent, iar la sfîrşitul ei, mai mulţi soldaţi cu puşca pe umăr. Rezervişti... înainte !

Deodată, o melopee gravă, ca un muget din adîncuri, ameninţătoare şi monotonă se desprinsese din această mulţime de guri larg deschise, braţe atîrnate şi picioare care se mişcau ca nişte braţe de compas.

Robert cînta cu energie războinicul refren. Îi jucau ochii şi îi tremurau mustăţile pleoştite ca la gali. În ciuda hainelor sale de pluş şi a sacului de pînză doldora, înfăţişarea lui căpătase aspectul măreţ şi eroic al figurilor lui Rude de pe Arcul de Triumf. *Asociata*, împreună cu copilul, mergeau în ritm susţinut pe trotuarul alăturat, însoţindu-l pe drumul spre gară. Din cînd în cînd, îşi lua privirea de la ei, pentru a spune ceva unui tovarăş din rînd, proaspăt bărbierit şi cu aspect grav ; era, fără îndoială, preotul pe care îl cunoscuse cu o zi în urmă. Poate că se tutuia cu acea fraternitate din care se împărtăşesc oamenii aflaţi în faţa morţii.

Milionarul continuă să-l privească cu respect pe tîmplarul său, ce părea deosebit de important, acum cînd făcea parte din această avalanşă umană. Şi în respectul său se simţea o urmă de invidie — acea invidie care se naşte dintr-o conştiinţă nesigură.

Cînd domnul Marcel avea parte de nopţi grele, cu coşmaruri, o viziune de teroare, mereu aceeaşi, îi chinuia imaginaţia. Rareori visa nenorociri care i se întîmplau lui sau alor săi. În viziunea aceea înspăimîntătoare i se prezentau mereu spre încasare nişte poliţe purtînd semnătura sa, iar el, Marcel Desnoyers, omul parolist care-şi onorase totdeauna angajamentele, cu tot trecutul lui de probitate imaculată, nu reuşea să le plătească. Ideea că o astfel de nenorocire s-ar fi putut abate asupra sa îl făcea să se cutremure şi, după ce se trezea, simţea încă teroarea apăsîndu-i pieptul ca o greutate. Conform concepţiilor sale, aceasta constituia cea mai mare dezonoare care putea să se abată asupra cuiva.

Odată cu dezechilibrul produs în fiinţa sa de implicaţiunile războiului, reapăreau şi celelalte coşmaruri. Complet treaz, şi pe deplin conştient, trecea printr-un supliciu asemănător celui din visurile sale ; îşi vedea numele

dezonorat, trecut în josul unui document ce nu putea fi achitat.

Tot trecutul i se derula prin fața ochilor cu o claritate extraordinară, ca și cum pînă atunci totul fusese confuz, într-o învăluire de clarobscur. Pămîntul amenințat al Franței era și al său. Cincisprezece secole de istorie trudiseră pentru el, ca să găsească, o dată cu venirea pe lume, progrese și conforturi pe care înaintașii lui nu le-au cunoscut. Cîte generații Desnoyers nu au pregătit venirea sa la viață, luptînd cu pămîntul, apărîndu-l de dușmani, pentru ca la naștere să aibă o familie și un cămin liber... Iar acum, cînd era rîndul lui să continue acest efort, să se alătore lungului șirag al generațiilor, el fugea ca un rău platnic care se eschivează să-și achite datoria... ! La venirea pe lume făcuse angajamente față de pămîntul strămoșilor săi, și față de grupul uman căruia îi datora existența. Obligația aceasta trebuia să o plătească cu propriile sale brațe, cu sacrificiul care nu cunoaște pericolul... Dar el nu îndrăznea să-și recunoască semnătura, fugind și trădîndu-și înaintașii. Vai, nenorocitul ! Ce importanță mai aveau rezultatele materiale ale vieții sale, bogăția obținută într-o țară îndepărtată. Există lipsuri ce nu pot fi spălate cu milioane. O dovadă în acest sens o oferea neliniștea conștiinței sale. Dovezi de acest fel pot fi considerate invidia și respectul pe care i le inspirase acel biet meseriaș ce mergea la întîlnirea cu moartea împreună cu ființe la fel de umile, dar înflăcărâte de satisfacția datoriei împlinite, a sacrificiului liber consimțit.

Amintirea lui Madariaga îi reveni în memorie.

„În locul în care devenim bogați și ne alcătuim o familie, acolo este patria noastră“.

Nu, nu era dreaptă afirmația centaurului. În timpuri normale, poate. Departate de țara de origine și cînd ea nu este pîndită de nici un pericol, o poți uita pentru cîțiva ani. Dar el trăia acum în Franța, și Franța era nevoită să se apere de niște dușmani care doreau s-o suprimă. Spectacolul oferit de toți locuitorii ei care se ridicaseră ca unul trezea în Desnoyers o suferință rușinoasă. Rămînea ore întregi pe gînduri reflectînd la ceea ce ar fi trebuit să facă în tinerețea lui și nu făcuse.

Pe străzi, veteranii de la '70 umblau etalînd la rîvedere panglica verde cu negru, amintire a lipsurilor îndurate la

asediul Parisului, și a campaniilor eroice și funeste. Văzîndu-i pe acei oameni satisfăcuți de trecutul lor, pălea la față. Nimeni nu-și amintea de trecutul lui ; el îl știa însă, și acest lucru era suficient. În zadar încerca să potolească cu propria-i judecată această furtună lăuntrică... Acelea erau cu totul alte timpuri : nu exista pe atunci unanimitatea de azi. Imperiul nu se bucura de popularitate ; cauza era pierdută... Îi stăruiau însă în minte, ca o obsesie, cuvintele unei fraze celebre : „Rămînea Franța !” În tinerețe, mulți gîndeau ca el, și totuși, nu fugiseră pentru a se eschiva de serviciul militar ; rămăseseră acolo, încercînd, în disperare, ultima rezistență.

Căutînd scuze, raționamentele sale rămîneau zadarnice. Marile sentimente nu țin seama de rațiune, în fața lor rațiunea pălește. Numai prin mijlocirea explicațiilor și demonstrațiilor pot fi înțelese idealurile politice și religioase, în schimb, sentimentul iubirii de patrie nu are nevoie de toate astea. Patria... rămîne patrie ! Muncitorul de la orașe, glumeț și neîncrezător, plugarul egoist, păstorul singuratic, toți se înduioșează de ~~vraja~~ ^{vraja} acestui cuvînt, înțelegîndu-l dintr-odată, fără să fie nevoie de școală pentru asta.

„Trebuie să mă achit — repeta, în gînd, domnul Marcel. Trebuie să-mi plătesc datoria.”

Simțea, ca în visele sale, mîhnirea omului cîstit și scrupulos care dorește să-și onoreze angajamentele luate.

Să plătească... ! Dar cum ? Era prea tîrziu. Pentru o clipă i-a trecut prin gînd hotărîrea eroică de a se oferi voluntar, de a porni cu sacul în spate cu unul din acele grupuri de viitori combatanți, la fel ca tîmplarul său. Dar, în mintea lui se declanșă imediat ideea inutilității unui astfel de sacrificiu. La ce putea servi... ? Părea voinic, și chiar puternic pentru vîrsta sa, însă trecuse de șaizeci de ani, și soldați destoinici pot fi numai tinerii. Să se bată, poate oricine. El avea destul curaj pentru a lua o pușcă în mînă. Însă bătălia nu este decît un act al luptei. Cele mai grele, mai distrugătoare, sînt pregătirile și sacrificiile care preced bătălia : marșurile nesfîrșite, riscurile schimbărilor de temperatură, nopțile sub cerul liber, înălțurarea obstacolelor de pe teren, săparea tranșeeilor, încărcarea căruțelor, chinurile foamei... Nu ; era prea tîrziu. Nu era nici măcar un nume cunoscut, pentru ca prin sacrificiul său să poată fi exemplu.

Fără voia sa, gândurile i se îndreptară spre trecut. Nu era singur pē lume ; avea un fiu care putea să răspundă în locul tatălui... Dar, după o clipă, speranța aceasta i se spulberă. Fiul său nu era francez : aparținea altui popor ; jumătate din sîngele său avea o altă origine. Afară de asta, era oare cu puțință ca fiul său să simtă la fel ca el ? Oare ar fi înțeles preocupările tatălui său dacă acesta i le-ar fi spus... ? De la acest dansator grațios căutat de femei era zadarnic să se aștepte la ceva ; de la acest fanfaron, lipsit de curaj, dar care își expunea viața în ducluri pentru a-și satisface o onoare copilărească nu se putea aștepta la nimic.

Cît de modest deveni asprul domn Desnoyers după reflecțiile acestea... ! Familia sa era chiar uimită în fața sfiiciunii și blîndeții cu care trecea dintr-o cameră în alta. Cînd cei doi servitori impozanți ai săi plecară să se alăture regimentelor lor, cea mai mare surpriză pe care le-o oferise după declararea războiului a fost neașteptata bună-tate a stăpînului, abundența de daruri de la despărțire, grija pîrintească cu care urmărea pregătirile în vederea plecării lor. Temutul domn Marcel i-a îmbrățișat cu ochii umeziți de lacrimi. Pentru ca să nu-i însoțească pînă la gară, cei doi au fost nevoiți să se opună cu vehemență.

Cînd ieșea din casă se strecura cu un aer de ispășit, ca și cum ar fi cerut iertare oamenilor care-l înconjurau. Toți i se păreau superiori lui. Criza economică se făcea tot mai simțită : bogații începeau să guste sărăcia și îngrijorarea ; băncile suspendaseră operațiile și plăteau doar o parte neînsemnată din depunerile clienților. Milionarul se văzu lipsit pentru cîteva săptămîni de banii săi. În plus, simțea o neliniște gîndindu-se la viitorul din ce în ce mai nesigur. Cît timp avea să mai treacă pînă i se vor expedia bani din America ? Nu cumva războiul avea să suprimă averile așa cum suprima viețile... ? Cu toate acestea, niciodată ca acum Desnoyers nu dăduse atît de mică importanță banilor și nu dispusese de ei cu atîta generozitate.

Numeroși mobilizați, cu înfățișare modestă, care se îndreptau singuratici spre gări, întîlneau un domn care, oprindu-i cu timiditate, își ducea mîna la buzunar și le lăsa în palma dreaptă o hirtie de douăzeci de franci, după care dispărea din fața ochilor lor uimiți. Muncitoare, cu ochii în lacrimi, ce veneau să-și ia rămas bun de la băr-

bații lor, îl vedeau pe același domn care, după ce mîngîia fețele bucălate ale copiilor ce-i purtau cu ele, zîmbea, lăsînd în mînuțele lor cîte o monedă de cinci franci, apoi se îndepărta.

Domnul Marcel, care nu fumase niciodată, frecventa acum debitele de tutun. Ieșea din ele cu mîinile și buzunarele pline de țigări, pentru a copleși cu un noian de pachete pe primul soldat ce îi ieșea în cale. Uneori, cel favorizat zîmbea politicos, mulțumind într-o formă ce lăsa să se vadă că este un om superior, și trecea darul celorlalți tovarăși ce îmbrăcau o manta militară tot atît de grosolană și de rău croită ca și a sa. Uniforma aceasta obligatorie îi juca deseori astfel de feste.

Uneori, mîini aspre, strîngînd-o pe a sa cu o vădită mulțumire, îl făceau fericit pentru cîteva clipe... Vai, ce trist e cînd nu poți face mai mult... ! Mobilizînd vehiculele, guvernul îi luase trei din automobilele sale monumentale. Desnoyers se întristă că nu i l-au luat și pe cel de al patrulea mastodont. La ce-i servea oare ! Păstorii monstuoasei turme, șoferul și ajutorii lui, plecaseră și ei pentru a se alătura unităților din care făceau parte. Plecau toți. Rămăseseră, în cele din urmă, doar el și fiul său : doi oameni inutili.

Vestea pătrunderii dușmanilor în Belgia îl făcu să urle, considerînd această faptă drept o trădare fără precedent în istorie. Acum se rușina, amintindu-și că, în primele zile, îi făcuse răspunzători de declanșarea războiului pe patrioții înflăcărați ai țării sale... Cîtă perfidie, pregătită anticipat, cu atîta meticulozitate, de mulți ani ! Descrierile privind jafurile, incendiile și omorurile îl făceau să pălească de minie, să scrișnească din dinți. Lui Marcel Desnoyers, personal, i se putea întîmpla la fel ca acestor nefericiți belgieni, dacă barbarii aveau să-i invadeze țara. Era proprietarul unei case în oraș, al unui castel la țară, avea o familie. Printr-o asociație de idei, abuzurile soldățimii la adresa femeilor îl făceau să se gîndească la Chichi și la buna doamnă Luisa. Clădirile în flăcări îi purtau gîndurile la mobilele rare și scumpe îngîrămădite în cele două locuințe ale lui — adevărate blazoane ale clasei sale sociale. Bătrîni împușcați, mame cu pîntecul spintecat, copii cu mîinile tăiate, sadisme ale unui război de teroare, trezeau violența caracterului său.

— Și astea se pot întâmpla nepedepsite în epoca noastră ?

Și ca să se convingă că pedeapsa era aproape, că răz-bunarea se îndrepta împotriva celor vinovați, simțea nevoia să se amestece în fiecare zi în mulțimea adunată în jurul gării de est.

Grosul trupelor acționa la frontiere : însă asta nu scă-dea cu nimic animația din acel loc. Acum nu se mai îm-barcau aici batalioane întregi. Ziua și noaptea pătrundeau în gară combatanți singuri sau în grupuri. Erau rezerviști îmbrăcați în civil, care mergeau să se alăture regimentelor lor, ofițeri angrenați pînă atunci în muncile de mobilizare ; plutoane chemate să umple marile goluri deschise de moarte.

Mulțimea, lipită de grilajuri, îi saluta pe cei ce plecau, însoțindu-i cu privirea cît timp traversau marea curte. Ultimele ediții ale ziarelor erau anunțate prin strigăte. Treptat, masa întunecată se împeștrița cu foile albe proaspăt tipărite ce se citeau cu aviditate. O știre îmbu-curătoare : „Trăiască Franța... !“ O telegramă plasată într-un loc mai puțin vizibil făcea să se presimtă o în-frîngere : „Nu are importanță. Trebuie să reziste cu orice preț. Rușii vor avansa în spatele lor“. Și, în timp ce se desfășurau aceste dialoguri provocate de noutățile sosite, și tinere fete, transformate în vînzătoare, pătrundeau prin-tre grupuri oferind stegulețe și cocarde tricolore, prin curtea pustie continuau să treacă, dispărînd apoi în spa-tele porților de cristal, bărbați, mulți bărbați care mer-geau la război.

Un sublocotenent de rezervă, cu un sac pe umăr, veni, însoțit de tatăl său, pînă la cordonul de polițiști ce bara trecerea mulțimii. Desnoyers găsi la acest ofițer o oarecare asemănare cu fiul său. Bătrînul avea prinsă la rever panglica verde și neagră a lui 1870 — decorație care pentru Desnoyers constituia doar un prilej de remușcări. Tatăl băiatului era înalt, uscățiv, și căuta parcă să pară mai înalt, prin înfățișarea sumbră pe care o arbora. Pentru a-și ascunde emoția, luase o înfățișare dură, plină de mîndrie.

— Noroc, băiatule ! Să te porți ca un brav soldat !

— Cu bine, tată !

Nu și-au dat mina, iar privirile lor au evitat să se întâlnească. Și, în timp ce ofițerul zîmbea ca un automat, tatăl i-a întors dintr-odată spatele și, străbătînd mulțimea, a intrat într-o cafenea. Simțea nevoia să zăbovească o vreme într-un colț cît mai întunecat, pe scaunul cel mai retras, pentru a-și ascunde emoția.

Și domnul Desnoyers l-a invidiat.

Precedați de un drapel, au sosit cîțiva rezerviști cîntînd. Se îmbrînceau și glumeau, trădînd prin manifestările lor îndelungi opriri prin toate cîrciumile întîlnite în drum. Unul dintre ei, cîntînd de unul singur, strîngea puternic brațul drept al unei bătrîne care mergea alături de el, senină și cu ochii uscați. Mama își adunase toate forțele pentru a putea să-și însoțească băiatul, arborînd o falsă bucurie, pînă în ultima clipă.

Desprînși de tovarășii lor, soseau pe rînd și alții. Pușca le atîrna pe un umăr ; în spate, ca o cocoasă, duceau împovărate ranițe, picioarele pantalonilor din postav roșu se iveau și dispăreau sub pulpanele întoarse ale mantalei albastre, iar pipa fumega sub cozorocul chipiului. În fața unuia dintre aceștia mergeau patru copii, aliniați în ordinea staturii lor. Întorceau capul ca să-și admire tatăl, înălțat dintr-odată în rang în fața ochilor lor, prin însemnele sale militare. Alături de el se afla soția, amabilă și supusă, ca în primele săptămîni ale conviețuirii lor, simțind în sufletul ei naiv o reînflorire a dragostei. O primăvară nepotrivită situației, născută în contact cu pericolul. Bărbatul, un muncitor din Paris, care cu o lună înainte cînta, poate, *Internaționala*, cerînd desființarea armatelor și fraternitate cu toți oamenii de pretutindeni, mergea acum să întîmpine moartea. Femeia sa, abia reținîndu-și plînsul, îl admira. Dragostea și îngrijorarea o îndemnau să revină asupra sfaturilor sale. În raniță îi pusese cele mai frumoase batiste, puținele alimente ce le avea în casă, toți banii. Bărbatul ei nu trebuia să-și facă griji pentru ea și copii. Se vor descurca așa cum vor putea. Guvernul și oamenii cu suflet vor avea grijă de ei.

Ștînd în fața soției sale nu prea arătoasă din cauza sarcinei, soldatul glumea, salutînd pe viitorul cetățean care avea să vadă lumina zilei, prevestindu-i o naștere în plină victorie. Un sărut soției, o blajină dojană copiilor, după care se alătură camarazilor... Nici un fel de lacrimi. Curaj... ! Trăiască Franța !

Povețele celor care plecau erau ascultate. Nimeni nu plîngea în acele clipe. Dar o dată cu dispariția ultimului pantalon roșu, multe mîini fremătînde rămîneau agățate de fiarele grilajului, multe batiste erau fluturate cu scrișnet de dinți, multe capete se rezemau pe braț cu sughituri pline de durere.

Domnul Desnoyers invidia aceste lacrimi.

Bătrîna, cu mîna ei zbîrcită, nemaisimțînd brațul fiului, se întoarce spre direcția în care credea că se află țara ostilă, agitîndu-și brațele cu o furie ucigașă : „Ah, banditule ! Banditule !“

Revedea în imaginație figura privită de atîtea ori în paginile ilustrate ale periodicelor ; niște mustăți de o obrăznicie revoltătoare ; o gură cu dantură de lup, care rîdea..., rîdea așa cum poate vor fi ris oamenii epocii cavernelor.

Și domnul Desnoyers invidie această furie.

II. VIAȚĂ NOUĂ

Cînd Marguerite a putut să reia vizitele la atelierul din rue de la Pompe, Julio, care trăia într-o permanentă proastă dispoziție, văzînd totul în culori sumbre, își recăpătă dintr-o dată buna dispoziție.

Războiul, așadar, nu părea să fie atît de neîndurător cum și-l imaginaseră la început cu toții. După zece zile, mișcările de trupe se făceau tot mai puțin simțite. Pe străzi, numărul bărbaților fiind tot mai redus, se părea că partea feminină crescuse ca număr. Populația se plîngea de lipsa de bani ; băncile continuau să rămînă închise pentru operațiuni de plăți. În schimb, oamenii găseau de cuviință să cheltuiască tot mai mult, ca să-și facă provizii de alimente. Amintirea lui '70, cu groaznicele lipsuri impuse de asediu, le tortura imaginația. Și de data asta, războiul izbucnise cu același dușman, și repetarea aceluiași nenorociri le apărea tuturor ca ceva firesc. Magazinele de băcănie erau asediate de femei, care, la prețuri exorbitante, făceau rezerve de alimente rîncede, pentru a le păstra la ele acasă. Teamă de o eventuală înfometare producea o spaimă ce depășea cu mult pericolele imediate.

Pentru Desnoyers toate acestea nu constituiau decît niște transformări firești pe care războiul le produsese în jurul lui. Treptat, lumea avea să se obișnuiască cu noul fel de viață. Umanitatea posedă acea putere de adaptare care îi permite să suporte diferite transformări, pentru a putea dăinui. El spera să-și continue viața ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Pentru asta, era suficient ca Marguerite să rămînă credincioasă trecutului ei. Împreună aveau să urmărească desfășurarea evenimentelor, cu voluptatea sălbatică a aceluia care contemplă o inundație, fără nici un risc, de pe o înălțime greu accesibilă.

Calmul acesta de martor egoist al evenimentelor i-l însuflase Argensola.

— Să fim neutri — afirma boemul. Neutralitate nu înseamnă indiferență. Să ne delectăm în fața acestui mare spectacol care ne este dat să-l vedem și care poate rămîne unic pentru tot restul vieții noastre.

Păcat că războiul îi lăsase cu atît de puțini bani... Argensola ura băncile mai mult chiar decît ura puterile centrale. O antipatie deosebită nutrea însă instituției de credit care întîrzia achitarea cecurilor lui Julio. Ce minunat ar fi fost dacă s-ar fi aflat numai în postura de martori ai acestor evenimente avînd tot confortul, mulțumită acestei mari sume de bani... Pentru a remedia însă lipsurile casei avea să apeleze la ajutorul doamnei Luisa. Războiul diminuase vigilența lui don Marcel, și familia beneficia acum de generozitate. Mama, imitînd alte gospodine, făcea provizii pentru multe luni, achiziționînd orice aliment. Profitînd de această situație, Argensola repeta tot mai des vizitele în casa din bulevardul Victor Hugo, scoțînd pe scara de serviciu pachete mari care sporeau proviziile atelierului.

Privind adevăratele tezaure aflate în cămară — cutii mari cu conserve de carne, piramide de borcane, saci cu legume uscate — el cunoscuse toate bucuriile unei bune gospodine. Existau acolo rezerve pentru întreținerea unei mari familii. Afară de aceasta, războiul îi mai prilejuise și noi vizite în pivnița domnului Marcel.

— Dușmanii pot veni — spunea el cu un gest eroic, trecînd în revistă magazia ; pot veni cînd poftesc. Sîntem pregătiți pentru a le face față.

Grija pentru sporirea proviziilor și verificarea știrilor erau cele două activități care îi umpleau existența. Cumpăra, în fiecare zi, zece, douăsprezece, cincisprezece gazete și publicații ; pe unele, pentru atitudinea lor care îl entuziasma prin noutatea ideii de unire a tuturor francezilor ; pe altele, cu orientare radicală, pentru bogăția și exactitatea informațiilor primite din partea guvernului. Publicațiile acestea apăreau la ora prînzului, la trei, la patru, la cinci după-amiază. Un ziar apărut cu o jumătate de oră mai tîrziu, față de cel precedent, trezea mari speranțe în rîndurile publicului, care își închipuia că va găsi știri senzaționale. Ultimele ediții erau smulse de toți ; deși toți aveau buzunarele pline cu ziare, așteptau cu nerăb-

dare apariția altor publicații pentru a le cumpăra. Și toate jurnalele spuneau cam același lucru.

Argensola simțea cum înlăuntrul lui se contura o ființă sinceră, entuziastă și plină de încredere, capabilă să accepte lucrurile cele mai de necrezut. Descoperea această ființă însă în toți cei care trăiau în jurul lui. Uneori, vechiul său spirit critic părea să revină; atitudinea lui de îndoială era însă respinsă ca ceva dezonorant. Trăia acum într-o lume nouă, și era firesc să se petreacă lucruri extraordinare care însă nu puteau fi măsurate și nici explicate folosind vechile raționamente. Comenta cu o bucurie copilărească întâmplările minunate relatate de ziare; bătălii duse de un pluton de francezi sau de belgieni împotriva unor regimente întregi de dușmani, pe care îi puneau pe fugă în totală dezordine; teama germanilor de lupta la baionetă care îi determina să alerge ca niște iepuri de îndată ce suna atacul; ineficacitatea artileriei germane, ale cărei proiectile explodau aiurea. Pentru el era cît se poate de firesc și de logic ca mica Belgie să răpună colosala Germanie: o repetare a luptei lui David cu Goliat, asociată cu toate imaginile și metaforele pe care legenda înfruntare inegală le-a inspirat de-a lungul secolelor. Asemenea marei majorități a națiunii, avea mentalitatea unui cititor de cărți de aventuri cavalierești care se simte înșelat dacă eroul, un singur bărbat, nu pune în derută o mie de dușmani dintr-odată. Căuta în mod deosebit publicațiile cele mai extremiste, care relatau în paginile lor mai mult întâmplări și ambuscade izolate sau acțiuni individuale, despre care nimeni nu știa cu certitudine unde au avut loc.

Intervenția Angliei pe mări l-a determinat să se gîndească la o foamete înspăimîntătoare, fulminantă, providențială, care avea să-i martirizeze pe dușmani. La zece zile de la declararea blocadei maritime avea deplina convingere că în Germania lumea viețuia asemenea unui grup de naufragiați pe o plută de scînduri. Această stare de lucruri îl determina să-și îndesească vizitele la bucătărie, unde admira, nu fără emoție, pachetele cu alimente.

— Ce n-ar da la Berlin pentru tezaurul meu... !

Argensola nu a mîncat niciodată mai bine ca acum. Marile lipsuri suferite de adversar îi deschideau apetitul oferindu-i o capacitate digestivă de înmagazinare mon-

struoasă. Piinea albă, cu coajă aurie și crocantă, îl cufunda într-un extaz religios.

— Dacă prietenul Wilhelm ar înhăța asta ! îi spunea el tovarășului său.

Mesteca și înghițea cu lăcomie ; alimentele și lichidele trecând acum prin gura lui, căpătau un gust nou, deosebit și divin. Foamea celui alt era pentru el un excitant, un sos de o interminabilă desfătare.

Dacă Franța îi inspira entuziasm, Rusiei îi acorda cel mai mare credit. Ehei, cazacii... ! Vorbea despre ei ca despre niște prieteni apropiați. Îi descria pe teribilii călăreți în iureșul galopului, apărind ca niște fantome, și atît de înfricoșători în mînia lor, încît adversarul nu îndrăznea nici măcar să-i privească în față. Era ascultat în fața casei, pe stradă sau în diferite localuri cu tot respectul pe care-l merită un domn care, fiind străin, se pricepe mai bine la tot ce e străin.

— Cazacii o să-i învețe minte pe acești bandiți — își încheia el discursul, cu o siguranță ce nu lăsa loc nici unei îndoieli. În mai puțin de o lună vor intra în Berlin.

Și publicul, format mai întotdeauna din femei, soții sau mame ale celor aflați pe cîmpurile de luptă, aproba cu modestie, dar și cu dorința nestrămutată pe care o nutrim cu toții ori de cîte ori ne punem speranțele în ceva îndepărtat și misterios. Francezii își vor apăra țara și vor recuceri în primul rînd teritoriile pierdute ; cazacii însă vor fi aceia care vor da lovitura decisivă, acei cazaci despre care toți vorbeau, dar puțini îi văzuseră.

Singurul care îi cunoștea îndeaproape pe cazaci era Tchernoff, dar, spre marea indignare a lui Argensola, el asculta fără să manifeste nici un fel de entuziasm. Cazacii, el știa bine acest lucru, formau un simplu corp în armata rusă. Soldați buni, dar incapabili să realizeze minunile de eroism care le erau atribuite.

— Ah, Tchernoff ăsta ! exclama Argensola. Dacă îl urăște pe țar, crede numaidecît că totul este rău în țara lui. Este un revoluționar fanatic..., iar eu sînt dușman al tuturor fanaticilor.

Julio asculta neatent știrile și articolele vibrante, recitate pe ton declamatoriu de prietenul său, precum și situația frontului pe care o comenta în fața unei hărți enorme, fixată pe un perete din atelier, în care erau în-

fapte stegulețe ce arătau pozițiile în care se găseau armatele beligerante. Fiecare ziar îl obliga pe spaniol să marcheze pe hartă cu boldurile, noi și noi poziții pe care le comenta cu un optimism exagerat.

— Am pătruns în Alsacia, foarte bine... ! Se pare că acum părăsim Alsacia : perfect ! Înțeleg motivul. Această mișcare are drept scop revenirea într-o poziție mai bună, din care să-l lovească pe inamic pe la spate... Ei spun că Liège-ul a căzut. Minciună... ! Și chiar dacă ar fi așa nu are nici o importanță. Un accident și nimic mai mult. Rămân ceilalți... ceilalți ! care, înaintînd pe frontul oriental, vor pătrunde în Berlin.

Știrile preferate de el erau cele provenite de pe frontul rusesc ; dar, de fiecare dată, amețea căutînd pe hartă numele încîlcite ale localităților unde faimoșii cazaci săvîrșeau isprăvile lor eroice.

În timpul acesta, Julio își torcea firul gîndurilor. Marguerite... ! Revenise, în sfîrșit, deși părea că se simte, de fiecare dată, mai îndepărtată de el...

Primele zile ale mobilizării și le petrecuse în preajma casei ei, socotind că prin această apropiere iluzorie își înșeală dorul. Marguerite îi scrisese, recomandîndu-i să-și păstreze calmul. Totodată îl ferecea că, fiind străin, nu avea de suportat dispozițiile și consecințele războiului ! Fratele ei, ofițer de artilerie în rezervă, urma să plece dintr-o clipă într-alta. Maică-sa, care locuia împreună cu acest fiu holtei, dovedise în ultimele momente o tărie de fier, după ce plînsese mult în zilele de dinainte, cînd războiul nu era încă o certitudine. Singură i-a pregătit bagajul soldatului, căutînd ca micul geamantan să conțină tot ce era indispensabil în viața de companie. Marguerite intuia chinul bieteii doamne și lupta ei interioară ce se desprindea doar din umezeala ochilor și din nesiguranța miinilor. Îi era imposibil s-o părăsească chiar și pentru o singură clipă... A urmat apoi despărțirea. „Cu bine, fiul meu ! Fă-ți datoria, dar fii prevăzător“. Nici o lacrimă, nici o slăbiciune. Întreaga familie s-a opus ca ea să-l însoțească pînă la gară. Îl va conduce sora lui. La înapoiere acasă, Marguerite o găsi într-un fotoliu, nemișcată, tristă și evitînd să pomenească numele fiului ei, discuta despre prietenele care își trimiteau fiii la război, ca și cum numai ele îndurau acest zbucium. „Biata mamă !

Acum, mai mult ca oricînd, trebuie să fii alături de ea... Miine, dacă pot, voi veni să te văd“.

În sfîrșit, sosi în rue de la Pompe. Prima ei grijă a fost să-i explice lui Julio pentru ce purta acel modest tailleur, și de ce renunțase la bijuterii. „Războiul, dragul meu. Acum e *chic* să știi să te acomodezi situației, să fii sobru, ca soldații. Cine știe ce ne așteaptă !“ Preocuparea pentru ținuta vestimentară nu o părăsea niciodată.

Julio observă că gîndurile ei evadau în permanență. Părea că spiritul părăsea închisoarea trupului ei hoinărind la distanțe enorme. Ochii ei îl priveau, însă parcă nu-l vedeau. Vorbea cu glas stins, ca și cum fiecare cuvînt era supus unui control prealabil, spre a nu trăda vreun secret. Dar această stare de spirit nu constituie o opreliște în calea apropierii lor fizice. S-au apropiat unul de altul, cu acea patimă firească atracțiilor trupești. Ea a cedat fără nici o rezistență, alunecînd pe dulcele povîrniș al deprinderii, pentru ca în clipa următoare, recăpătîndu-și calmul, să trădeze o vagă remușcare.

— Oare e bine ce facem... ? Nu crezi că este nepotrivit să continuăm aceeași viață cînd peste întreaga omenire se abat atîtea nenorociri ?

Julio a refuzat să-i accepte aceste scrupule.

— Dar ne vom căsători cît mai repede cu putință... ! Sintem de altfel că soț și soție !

I-a răspuns cu un gest de mirare și indiferență. Să se căsătorească... ! Cu zece zile în urmă nu dorise nimic altceva mai mult decît acest lucru. Acum numai uneori îi venea în minte ideea căsătoriei. Ce rost avea să se gîndească la evenimente îndepărtate și nesigure ! Gîndurile îi erau frămîntate de altele mai apropiate.

Scena despărțirii, în gară, de fratele ei, i se întipărise în minte. Mergînd la atelier, își propusese să uite de ea, socotind că avea să-l plictisească pe iubitul ei dacă i-ar fi relatat-o. Și a fost destul să jure că va păstra tăcerea, pentru ca, o dată ajunsă, să simtă o nevoie imperioasă de a povesti totul.

Nu bănuise niciodată că-și iubește într-atîta fratele. Dragostea față de fratele ei era însă estompată de un ușor sentiment de gelozie, deoarece preferințele mamei se îndreptau către copilul cel mai mare. Afară de asta, el fusese cel care-l adusese în casă pe Laurier ; amîndoi aveau diploma de ingineri și erau prieteni încă de pe

băncile școlii... Văzându-l gata de plecare, Marguerite și-a dat seama atunci că acest frate, considerat întotdeauna pe planul al doilea în preocupările ei, ocupa un loc preferat în sufletul ei.

— Era atît de frumos, atît de atrăgător în uniforma lui de locotenent... ! Părea cu totul altul. Îți dai seama cît eram de mîndră alături de el, și mergeam sprijinită la brațul lui. Eram luați drept soț și soție. Văzindu-mă plîngînd, niște biete femei au încercat să mă consoleze. „Curaj, madame... ! Bărbatul dumneavoastră o să se întoarcă“. El făcea haz de această confuzie. Se întrista numai cînd îi venea în minte figura mamei.

La intrarea în gară, s-au despărțit. Santinelele nu dădeau voie mai departe. Ea îi dădu sabia pe care, la dorința ei, i-o dusesese pînă în acel moment.

— Ce bine-i să fii bărbat — spuse ea plină de entuziasm. Mi-ar place să îmbrac o uniformă, să merg la război, să servesc la ceva.

Nu și-a continuat mai departe ideile, ca și cum și-ar fi dat deodată seama că ultimele ei cuvinte nu-și aveau rostul acolo. Sau poate că observase o cută de crispare pe obrazul lui Julio.

Dar era tulburată de amintirea acelei despărțiri, astfel că, după o lungă pauză, nu și-a mai putut stăpîni dorința de a da glas gîndurilor.

La intrarea în gară, în timp ce-l săruta pe fratele ei pentru ultima oară, a dat cu ochii de cineva, ceea ce îi produsese o mare surpriză. Îmbrăcat la fel, în ținuta de ofițer de artilerie, sosise și el, însă singur, și își încredințase geamantanul unui binevoitor apărut din mulțime.

Julio făcu un gest de parcă ar fi vrut să întrebe : „Cine era persoana ?“ Bănuia, dar ținea pentru sine, prefăcîndu-se că nu știe nimic, ca și cum s-ar fi temut să afle adevărul.

— Laurier — spuse ea laconic. Fostul meu bărbat.

Iubitul lăsă să-i scape o ironie crudă. Era o lașitate să denigreze un bărbat care pleca să-și facă datoria. E drept, și-a recunoscut josnicia, însă o pornire lăuntrică, rea și irezistibilă, îl făcu să insiste în zeflemețele lui, pentru a-l înjosi în fața Margueritei. Laurier militar... ! Precis că era de-a dreptul ridicol în uniforma aceea.

— Laurier războinic ! continuă el, cu o voce plină de sarcasm care pūr și simplu l-a uimit și pe el parcă ar fi fost a altuia. Bietul de el... !

Pentru a nu-l contraria pe Desnoyers, ea avu un moment de ezitare. Adevărul era însă mult mai puternic în sufletul ei, și i-a răspuns simplu :

— Nu... nu-i stătea rău. Era însă altul. Poate din cauza uniformei, poate din cauza tristeții pentru că venise singur, lipsit de o mînă care să i-o strîngă pe a lui. Eu, la început, nu l-am recunoscut. Văzîndu-l pe fratele meu, el s-a apropiat, dar cînd a dat cu ochii de mine și-a continuat drumul... Sărmanul ! Mi-a fost milă de el !

Instinctul de femeie o opri să vorbească mai mult, și tăcu. Același instinct îi dezvălui și motivul pentru care figura lui Julio se întuneca, și gura împrumuta grimasa unui zîmbet amar. Dorînd să-l consoleze, ea adăugă imediat :

— Din fericire, tu ești străin și nu vei merge la război. Ar fi îngrozitor să te pierd... !

Îi spuse aceasta cu sinceritate... Și dacă, cu cîteva clipe în urmă, îi invidia pe bărbați pentru hotărîrea cu care își expuneau viața, acum tremura la gîndul că iubitul ei ar fi putut fi și el unul dintre aceștia.

Lui nu-i plăcu această manifestare de egoism sentimental care îl punea, în comparație cu ceilalți, într-o postură de ființă delicată și fragilă, menită numai adorației feminine. Prefera mai degrabă să inspire invidia ce o simțise ea văzîndu-și fratele în acele veșminte ale războiului. Trăi senzația că în acele momente între el și Marguerite intervenea ceva ce nu putea fi înlăturat niciodată și care avea să continue să crească, separîndu-i tot mai mult, tot mai mult, pînă într-atît, încît, chiar dacă privirile lor s-ar întîlni nu s-ar mai recunoaște.

În întîlnirile ce au urmat, această senzație s-a transformat în obstacol. Marguerite exagera în cuvintele ei de dragoste, privindu-l cu ochi umezi. Mingiierile miinilor ei păreau mai degrabă ale mamei decît ale iubitei, iar dușoșia îi era asociată de un dezinteres și o pudoare exagerate. Refuză cu încăpăținare să treacă în alte încăperi, rămînînd în atelier.

— Ne simțim bine aici... Nu vreau, e zadarnic. Aș avea remușcări... Să te gîndești la astfel de fapte în clipele astea... !

Pentru ea, ambianța era saturată de dragoste, însă de o dragoste nouă, de o dragoste dublată de abnegație și sacrificiu pentru omul care suferă. Dragostea aceasta îi evoca imagini cu bonete albe, cu miini tremurinde, preocupate să vindece, carnea sfîșiată și sîngerindă.

Fiecare tentativă de dragoste provoca în Marguerite un protest vehement și plin de pudoare, de parcă cei doi s-ar fi întîlnit atunci pentru prima dată.

— Nu se poate — spunea ea. Mă gîndesc la fratele meu ; mă gîndesc la toți cei pe care-i cunosc și care, poate, în aceste clipe sînt morți.

Soseau știri cu privire la lupte ; singele începuse să curgă din abundență.

— Nu, nu pot — repeta ea.

Și cînd, în cele din urmă, Julio reușea să o convingă, fie implorînd-o, fie apelînd la violența pătimașă, strîngea între brațele sale o ființă lipsită de voință, care își abandonase o parte din trupul insensibil, în timp ce mintea își trăia independent viața.

Într-o după amiază, Marguerite îl anunță că întîlnirile lor aveau să fie mai rare. Trebuia să participe cu regularitate la cursuri. Îi mai rămîneau doar două zile libere.

Desnoyers luă act de toate acestea cu stupefacție. Cursuri ? Ce fel de studii aveau să o rețină ?

Față de atitudinea lui plină de ironie, ea se arătă iritată... Studia, într-adevăr ; de o săptămînă asista la cursuri. Treptat, lecțiile aveau să capete caracter permanent ; învățămîntul fusese pus la punct și era predat de mai mulți profesori.

— Vreau să devin infirmieră. Sufăr mult cînd îmi dau seama că nu fac nimic... Ce am făcut eu că lumea pină acum... ?

Tăcu o clipă, pîrînd să cuprindă cu gîndul întregul trecut.

— Mă gîndesc uneori — continuă ea — că războiul, cu toate ororile sale, are și ceva bun. Ne determină să fim folositori semenilor noștri. Să luăm viața într-un mod mai serios ; nenorocirea ne duce la înțelegerea scopului pentru care am venit pe lume... Viața cred că trebuie iubită nu numai pentru plăcerile care ni le oferă. În ea trebuie să găsim, în primul rînd, satisfacția sacrificiului, a sacrificiului pentru cei mulți ; și această satisfacție, nu știu de

ce, poate pentru că este nouă, mi se pare superioară celorlalte.

Julio o privi cu mirare, imaginându-și cam ce putea să existe în căpșorul ei minunat și frivol. Ce gânduri se frământau în spatele acelei frunți brăzdate de cute în care, pînă nu de mult, se reflecta doar umbra fugară a unor gânduri grăbite și ușoare ca un filfiit de pasăre... ?

Dar acea Marguerite, de mai înainte, mai trăia încă. O zărise reapărînd cu o grimasă plină de grație ce se desprindea din noianul de preocupări pe care războiul le cultiva în suflete și care creșteau ca niște tufișuri posomorite.

— Trebuie să studiezi mult pînă să obții diploma de infirmieră. Te-ai hotărît asupra uniforme... ? Este deosebit de distinsă : albul îmbracă bine atît pe cele blonde cît și pe cele brune. Apoi boneta peste care se pretează o pieptănătură acum la modă, cu buclele căzînd peste urechi. Și pelerina albastră peste uniformă, prilejuind un contrast încîntător. O femeie cochetă poate pune și mai mult în valoare toate astea dacă adaugă cîteva bijuterii discrete și niște pantofi *chic*. Uniforma dă un aer de călugăriță și de doamnă distinsă, care nu deranjează.

Avea să studieze cu sîrguință, pentru a putea fi de folos cît mai curînd semenilor ei... Și va îmbrăca fără întîrziere frumoasa uniformă.

Bietul Desnoyers... ! Nevoia de a o vedea și lipsa de ocupație în unele după-amieze interminabile, care pînă atunci erau atît de plăcute, l-au determinat să dea tîrcoale în jurul unei clădiri impozante, veșnic nelocuită, în care guvernul instalase școala de infirmiere. Stînd de planton într-un colț de stradă, în așteptarea unui foșnet de fustă însoțit de ritmul unor pași ușori de femeie, el se vedea din nou la optsprezece ani, așteptînd în imediata apropiere a unui atelier de mode celebru. Și grupurile de femei care părăseau clădirea impozantă la anumite ore dădeau impresiei sale o și mai plăcută asemănare. Erau, în mod vădit, îmbrăcate cît se poate de modest ; aspectul multora dintre ele apărea mult mai umil decît cel al lucrătoarelor de la casele de mode. Toate erau însă doamne din înalta societate. Unele urcau în automobile a căror șoferi purtau uniforme militare, ceea ce lăsa să se înțeleagă că vehiculele aparțineau unor ministere.

Aceste lungi așteptări i-au prilejuit întâlniri neașteptate cu eleve elegante care intrau și ieșeau.

— Desnoyers ! exclamau în spatele lui niște glasuri feminine. Nu este Desnoyers ?

Și pentru ca să nu aibă nici o îndoială în această privință, el salută pe câteva dintre domnișoarele care îl priveau ca pe o arătare. Erau prietenii legate cu șase luni în urmă — dintr-o epocă de mult apusă ; doamne care îl admiraseră și care îl ascultaseră însușindu-și cunoștințele lui de maestru, expuse în cele șapte cicluri ale artei tangoului. Îl priveau ca și cum între ultima lor întâlnire și clipa de față ar fi avut loc un mare cataclism în urma căruia toate legile vieții fuseseră schimbate, ca și cum ar fi fost o minune a unui mod de viață total dispărut, din care numai el mai supraviețuise.

Și toate îl asaltau cu aceleași întrebări :

— Dumneata nu pleci pe front... ? Cum se face că nu porți uniformă militară ?

Încercînd să se explice, era întrerupt de la primele cuvinte.

— Da, da... Dumneata ești străin.

Spuneau acest lucru cu oarecare invidie. Fiecare din ele se gîdea, fără îndoială, la persoane iubite care, în acele clipe, înfruntau lipsurile și riscurile războiului. Situația lui de privilegiat străin crea brusc o oarecare răceală ciudată pe care Julio nu o cunoscuse în timpurile normale, cînd oamenii se căutau fără să-i preocupe originea, fără să încerce acea sustragere din fața pericolului, fapt care izolează și care separă grupările umane.

Doamnele se despărteau de el afișînd un aer bănuitor și malițios. Ce aștepta oare el acolo ? Vreo nouă aventură pe care avea să i-o ofere norocul... ? Și zîmbetul lor avea în el o cută de tristețe, de gravitate ; era un zîmbet ce se vede pe figurile mature, care, înțelegînd adevăratul rost al vieții, simt compătimire față de cei care trăiesc într-o lume de iluzii și frivolități.

Această atitudine constituia pentru Julio o jignire, pîrîndu-i o manifestare de milă. Și-l închipuiau făcînd doar lucrul de care era capabil ; de altceva nu-l vedeau în stare. În schimb, acele zănatice care mai păstrau ceva din vechiul lor aspect exterior, păreau animate de marele sentiment al maternității : o maternitate abstractă care

le cuprinsese pe toate femeile națiunii ; era mai curînd o dorință de a se sacrifica, de a cunoaște îndeaproape lipsurile celor umili, și de a suferi aproape de toate necazurile trupului bolnav.

Acceași înflăcărare o simțea și Marguerite cînd ieșea de la cursuri. Trecea, plină de uimire, de la o revelație la alta, considerînd cele aflate, începînd cu primele noțiuni de chirurgie, drept niște mari minuni ale științei. Era mîndră de ea, constatînd cu cîtă pasiune își însușea toate acele mistere nebănuite pînă atunci. Cîteodată încolțea în ea, cu o grațioasă lipsă de modestie, convingerea că-și găsisese adevăratul scop al existenței.

— Cine știe dacă eu nu m-am născut ca să devin o mare doctoriță ! spunea ea.

Se temea însă ca nu cumva să-și piardă calmul în clipa în care trebuia să pună în practică noile cunoștințe. Să te vezi în fața spectacolului greu de suportat al cîrnii hărtănite, să privești sîngele curgînd era ceva îngrozitor, mai ales pentru ea, care întotdeauna manifestase un dezgust de neînvins în fața meschinelor neajunsuri ale vieții cotidiene. Șovăielile ei erau însă de scurtă durată : o tărie bărbătească punea de îndată stăpînire pe ea. Vremurile cereau sacrificii. Oare oamenii nu renunțau la toate conforturile unei vieți pline de plăceri pentru a lua drumul aspru al combatantului... ? Ea avea să devină soldat cu fustă, avea să privească durerea în față, avea să lupte cu ea, avea să-și bage mîinile în mizeria materiei în descompunere, pătrunzînd, ca un zîmbet de lumină, în locurile unde soldații gemeau așteptînd sosirea morții.

Lui Desnoyers îi povestea mereu, cu mîndrie, toate aceste progrese pe care le obținea la școală, bandajele complicate pe care reușea să le facă, uneori unui manechin, alteori unui salariat care închipuia un rănit. O ființă atît de delicată ca ea, incapabilă de cel mai mic efort fizic, cînd era acasă, învăța procedeele cele mai eficiente cu ajutorul cărora să poată ridica de pe pămînt un corp omenesc ca să-l poată căra apoi în spate. Cine știe dacă, într-o zi, nu avea să-și ofere serviciile pe cîmpul de bătălie ! Era dispusă să întîmpine cele mai mari pericole, cu acea îndrăzneală plină de ignoranță tipică femeilor, ori de cîte ori se află în situația să dea dovadă de eroism. Toată admirația ei se îndrepta către surorile de caritate ale armatei engleze, doamne cu un fizic uscățiv, dar de

o vigoare plină de nerv, ce apăreau cu pantaloni, cizme de călărie și caschetă albă, în paginile revistelor.

Julio o asculta cu uimire. Oare această femeie era într-adevăr Marguerite... ? Războiul îi ștersese grațioasa ei frivolitate. Nu mai reacționa ca o pasăre. Stătea hotărâtă pe sol, pe picioarele ei, calmă și sigură de noua forță ce creștea înăuntrul ei. Uneori când mîngîierile lui deșteptau în ea femeia, spunea de fiecare dată aceleași cuvinte :

— Ce noroc că ești străin... ! E o adevărată fericire să te știu în afara războiului !

În zelul ei de a porni pe panta sacrificiului, dorea să meargă pe cîmpurile de luptă, dar, în același timp, era fericită că iubitul ei se afla în afara oricărei îndatoriri militare. Această situație lipsită de logică nu era primită de Julio cu recunoștință ; mai curînd îl irita ca o ofensă inconștientă.

„Oricine poate să spună că ea mă protejează pe mine — se gîndea el. Ea este bărbatul și se bucură că slăbuța ei prietenă, care sînt eu, se află în afară de pericol... Ce situație caraghioasă... !“

Din fericire, uneori, cînd Marguerite sosea la atelier, era aceeași din trecut, ceea ce îl făcea să uite, într-o clipă, toate îngrijorările. Aducea cu ea veselia școlarului intrat în vacanță, sau a funcționarului care se bucură de niște zile libere. Acum, cînd cunoștea grija, aprecia și valoarea timpului.

— Astăzi nu avem cursuri — striga ea intrînd pe ușă.

Și, azvîrlindu-și pălăria pe un divan, schița un pas de dans, apoi, cu o sfială copilărească, fugea de el ca să n-o prindă.

După cîteva minute își recăpăta din nou calmul, și înfățișarea gravă care, de la începutul ostilităților, era ceva obișnuit la ea. Vorbea despre mama ei mereu abătută, care se trudea să-și ascundă suferința, gîndindu-se doar cînd avea să sosească o altă scrisoare de la fiul ei ; adesea, vorbea despre război, comentînd ultimele știri, în lumina optimismului retoric al oficialilor. Descria cu lux de amănunte capturarea primului drapel al dușmanului, ca și cum ar fi fost vorba de o rochie de o eleganță nemaiîntîlnită. Îl văzuse expus într-o fereastră a ministerului de război. Se înflăcăra povestind pentru nu știu

a cîta oară peripețiile unor refugiați belgieni sosiți la spitalul ei. Erau primii bolnavi cu care luase contact. Parisul încă nu primea răniți de război ; din ordinul guvernului, ei erau trimiși în spitalele din sud.

Acum, la dorințele lui Julio, nu mai opunea rezistența din primele zile. Ucenicia ei într-un spital îi crease o oarecare pasivitate. Părea că disprețuiește pasiunile trupești, despuindu-le de importanța spirituală pe care le-o atribuisese cu puțin în urmă. Se oferea fără rezistență, dar și fără plăcere, cu un zîmbet de îngăduință, mulțumită că poate oferi puțină fericire la care însă ea nu participa. Întreaga ei atenție era concentrată spre alte orizonturi.

Aflindu-se într-o după amiază în dormitorul atelierului, simți nevoia să-i comunice noutăți care-i frământau gândurile încă din ziua precedentă. Sări de pe pat și, scotocind printre rochiile sale în dezordine, găsi poșeta în care se afla o scrisoare. Dorea s-o mai citească o dată, pentru a-i destăinui conținutul, din imboldul irezistibil care te împinge la mărturisire.

Era o scrisoare pe care fratele ei i-o trimisese de pe frontul din Vosgi. Vorbea în ea mai mult despre Laurier decît despre el. Deși făceau parte din baterii diferite, se aflau sub comanda aceleiași divizii și participau la aceleași operații de luptă. Fostul cumnat stîrnise admirația ofițerului. Cine ar fi putut bănui că în acel inginer calm și tăcut se afla un viitor erou... ! Și, totuși, era un erou adevărat. Spunea acest lucru fratele Margueritei și, împreună cu el, toți ofițerii care îl văzuseră îndeplinindu-și datoria în liniște, și înfruntînd moartea cu aceeași nepăsare cu care își dusesese la bun sfîrșit obligațiile în fabrica sa din apropierea Parisului.

Solicitase postul periculos de observator, strecurîndu-se cît mai aproape de dușman de unde urmărea precizia tirului artileriei, rectificîndu-l prin indicații telefonice. Un obuz german dărimase casa în podul căreia se afla ascuns. Scăpînd neatins, ieși dintre dărîmături și, refăcînd linia telefonică în liniște, își continuase misiunea într-un copac dintr-o pădurice aflată în apropiere. Între timp, bateria sa, descoperită într-un raid de către aeroplanelle dușmane, devenise obiectivul asupra căruia își concentrase focul artileria inamică. În cîteva minute întregul personal fusese decimat : căpitanul și cîteva

soldati fusesera uciși, iar ofițerii și aproape toți servanții pieselor de artilerie răniți. Laurier deveni astfel comandant. *Impasibilul* — așa cum îl porecliră camarazii — ajutat de pușinii artileriști care rămăseseră teferi, continuă să tragă, sub o ploaie de fier și de foc, acoperind astfel retragerea unui batalion.

— A fost citat de două ori prin ordin de zi — citi Marguerite mai departe. Cred că va primi curind crucea legiunii de onoare. Este un viteaz. Cine ar fi crezut așa ceva cu câteva săptămîni în urmă... !

Ei nu i se părea de loc uimitor acest lucru. Trăind alături de Laurier, observase de multe ori fermitatea lui de caracter, un curaj disimulat prin felul său potolit de a se exterioriza. Instinctul ei o prevenise în acest sens, făcînd-o să se teamă de minia soțului în primele zile ale infidelității sale. Își reamintea gestul bărbatului cînd, într-o seară, o surprinsese la ieșirea din casa lui Julio. Era din categoria acelor care ucid din pasiune. Cu toate acestea, nu schițase nici un gest de violență împotriva ei...

Amintirea aceluia respect trezeau în Marguerite un sentiment de recunoștință. Poate că o iubise mai mult decît oricare alt bărbat.

Ochii ei rămaseră pironiți asupra lui Desnoyers, cu o dorință irezistibilă de a face comparații, admirînd frumusețea lui tinerească. Figura lui Laurier, greoaie și vulgară, îi apărură în amintire ca o mîngiere. Era adevărat că ofițerul întîlnit de ea la gară, în clipa despărțirii de frațele ei, nu semăna cu fostul soț. Marguerite făcea eforturi să-l uite pe locotenentul palid și cu înfățișare tristă, care trecuse prin fața ei pentru a păstra doar amintirea industriașului preocupat de afacerile lui, incapabil să înțeleagă *gingașiile unei femei „chic“*, așa cum se exprima ea. Hotărît lucru, Julio era un bărbat seducător. Nu regreta trecutul, și nici nu dorea să-l regrete.

Și îndemnată de egoismul ei sentimental, repetă încă o dată :

— Ce noroc să fii străin... ! Ce bucurie să te vezi scăpat de pericolele războiului.

Auzind din nou aceste cuvinte, Julio simți aceeași stare de iritare. Pușin lipsi să nu-i închidă iubitei gura cu palma. Dorea oare cu orice preț să-și bată joc de el... ? Era de-a dreptul o insultă să se vadă judecat altfel decît ceilalți bărbați.

Între timp, cu lipsa de logică generată de zăpăceala ei permanentă, ea continuă să vorbească despre Laurier, comentind faptele lui eroice.

— Nu-l iubesc. Nu l-am iubit niciodată. Nu fi atât de trist. Sărmanul ! S-ar putea el oare compara cu tine... ? Dar trebuie să recunoaştem că noua lui viaţă trezeşte interesul. Eu mă bucur de isprăvile lui ca de ale unui vechi prieten care îmi vizita familia, dar pe care nu l-am văzut de multă vreme... Ar fi meritat altă soartă, bietul de el : ar fi trebuit să întâlnească o altă femeie, nu pe mine, ci o tovarăşă care să fi fost la nivelul aspiraţiilor sale. Îţi spun sincer că Laurier îmi provoacă milă.

Şi mila aceasta era atât de intensă, încît îi umezea ochii. Şi făcea să incolţească în iubitul ei gelozia. De fiecare dată, după astfel de întâlniri, Desnoyers rămânea cu un gust amar şi cu o proastă dispoziţie.

— Consider că ne aflăm într-o situaţie falsă — îi spuse într-o dimineaţă lui Argensola. Viaţa ni se complică din zi în zi. Este greu să rămii pasiv şi să continui aceeaşi viaţă de mai înainte, în mijlocul unui popor care duce un război.

Aceeaşi părere o împărtăşea şi prietenul său. Şi el găsea că viaţa sa de tînăr străin, în acest Paris agitat de război, devenise de nesuportat.

— Eşti obligat să prezinţi actele în fiecare clipă pentru ca poliţia să se convingă că nu eşti dezertor. Alaltăseară, într-un vagon de metrou, am fost nevoit să dovedesc că sînt spaniol şi să explic acest lucru unor fete care se mirau că nu sînt pe front... Una dintre ele, după ce mi-a aflat naţionalitatea, m-a întrebat foarte candidă de ce nu plec voluntar... Au lansat şi un cuvînt : *învîrtit*. Nu mai pot suporta privirile ironice cu care este asaltată din toate părţile tinereţea mea ; iar faptul că mă consideră un francez *învîrtit* mă înfurie la culme.

O vijelie de eroism îl străbătu pe sensibilul boem. Şi intrucît toţi mergeau pe front, dorea şi el să facă acelaşi lucru. Nu se temea de moarte. Singurul lucru care îl înspăimînta era disciplina militară, uniforma, supunerea de automat la auzul trompetei, supunerea oarbă faţă de şefi. Pentru el lupta nu reprezenta o dificultate însă purtată după bunul său plac, sub propria lui comandă, intrucît caracterul său era refractar oricărei discipline.

Grupările de străini aflați la Paris încercau în mod separat să organizeze legiuni de voluntari, lucru la care se gândea și el : un batalion de spanioli și hispano-americani, rezervându-și, bineînțeles, președinția comitetului organizatoric și apoi pe cea de comandant al corpului.

Dădu anunțuri prin ziare ; adresa pentru înscrieri fiind în rue de la Pompe, unde se afla atelierul. În zece zile s-au prezentat doi voluntari : un funcționar, răcit în plină vară, care pretindea să fie înrolat ca ofițer, deoarece purta jachetă, și un circiumar spaniol, hotărât de la început să-l înlăture de la comandă pe Argensola, pentru simplul motiv că în tinerețea lui fusese soldat, în timp ce el era doar pictor. Douăzeci de batalioane de spanioli se puneau la cale în același timp, și cu aceleași rezultate, în diferite puncte ale Parisului. Fiecare entuziast, împins de aroganță personală și cu dispreț față de disciplină, propriu nației, dorea să fie comandant. În cele din urmă, viitorii conducători, lipsiți de soldați, căutau să se înscrie ca simpli voluntari... pe lângă un regiment francez.

— Eu aștept să văd ce fac voluntarii garibaldieni — spuse Argensola cu modestie. Poate merg cu ei.

Numele acesta glorios îl făcea să suporte mai ușor îndatoririle de combatant. Dar, în clipa următoare, era cuprins de îndoială : oricum, acest corp de voluntari trebuia să fie sub comanda cuiva, și el era refractar oricărei supunerii, dacă nu era precedată de lungi discuții... Încotro să apuce ?

— Viața s-a schimbat în decurs de o jumătate de lună — continuă el. Se pare că am picat într-o altă planetă : vechile noastre preocupări par lipsite de sens. Acum, în primele rînduri se situează cei umili și obscuri, cei care înainte ocupau ultimul loc. Omul rafinat și elevat spiritualicește s-a dat la fund, și cine știe pentru cîți ani... La suprafață se ridică omul simplu, cu idei limitate, însă ferme, care știe să se supună. Noi nu mai sîntem la modă.

Desnoyers a fost nevoit să admită că avea dreptate. Într-adevăr, nu mai erau la modă. Putea face această afirmație și el care cunoscuse notorietatea, iar acum trecea drept un necunoscut printre aceiași oameni care-l admiraseră cu luni în urmă.

— Regatul tău s-a destrămat — i-a spus Argensola, rîzînd. Nu-ți folosește la nimic că ești băiat bun. Cu o uniformă și cu o cruce prinsă la rever, eu te-aș putea întrece într-o rivalitate amoroasă. Ofițerul face să viseze domnișoarele de provincie doar în timpuri de pace. Acum însă ne aflăm în plin război, și în orice femeie este trează înflăcărarea ancestrală pe care au simțit-o îndepărtatele bunice pentru animalul agresiv și puternic... Doamnele din înalta societate care, cu luni în urmă, își complicau dorințele lor cu subtilități psihologice admiră acum pe militari cu aceeași simplitate cu care o servitoare acceptă un soldat de rînd. Simt în fața uniformei militare un entuziasm umil și supus asemănător cu cel pe care îl manifestă femelele speciilor inferioare în fața creștelor, coamelor și a penajelor masculilor luptători. Atenție, maestre... ! Trebuie să te adaptezi noului curs al vieții sau să te resemnezi pierind în anonimat : tangoul a murit.

Și Desnoyers se gîndi că, într-adevăr, erau două ființe la marginea vieții. Viața făcuse un salt, schimbîndu-și albia. În noul făgaș nu mai era loc pentru acel biet pictor de suflete și nici pentru el, erou al unei vieți frivole, care atinsese, de la cîinci la șapte după-amiaza, succesele cele mai învidiate de către bărbați.

III. RETRAGEREA

Războiul își întinsese unul din tentacule pînă în bulevardul Victor Hugo. Era un război surd, în care dușmanul, asemenea unei gelatine lipsite de formă, părea să se strecoare printre degete, pentru a-și relua, puțin mai încolo, ostilitățile.

— Germania s-a instalat la mine în casă — spunea Marcel Desnoyers.

Germania era doamna Elena, soția lui von Hartrott. De ce n-o luase oare acasă fiul ei, acel profesor de o insuportabilă incapacitate, pe care el o considera acum ca o spioană... ? Din ce capriciu sentimental rămăsese oare alături de sora ei, ratînd ocazia de a se înapoia la Berlin înainte de închiderea frontierelor... ?

Prezența acestei femei în casă era pentru el nu motiv de mustrare de cuget și de alarmă. Din fericire, servitorii, soferul, tot personalul bărbătesc de serviciu fusese mobilizat. În schimb, cele două *chine* primiseră un ordin categoric. Li se recomandase foarte mare atenție cînd discutau cu femeile de serviciu de origine franceză : nici cea mai mică aluzie la naționalitatea soțului doamnei Elena și la domiciliul familiei ei. Doamna Elena este argentiniană... În pofida tăcerii celor două subrete, domnul Marcel se teme de vreun denunț, pornit dintr-un patriotism exaltat, ce se contura tot mai puternic, și înclinat în a adulmea spioni, ceea ce ar fi făcut ca sora soției sale să se trezească internată într-un lagăr de concentrare, sub pretextul că ar avea legături suspecte cu dușmanul.

Doamna von Hartrott nu prea dădea importanță acestor temeri, și, în loc să păstreze discreție, băga zîzanie în casă cu ideile ei.

În primele zile ale războiului rămase mai tot timpul în camera ei, alăturându-se familiei doar cînd era invitată în sufragerie. Cu buzele încrînte și cu privirea pierdută, se așeza la masă prefăcîndu-se că nu dă nici o importanță torentelor verbale pline de entuziasm ale domnului Marcel. Acesta descria plecările de trupe, scenele impresionante petrecute pe străzi și în gări, pentru ca apoi să comenteze primele știri de pe front, cu un optimism ce nu trăda nici cea mai mică îndoială. Două elemente considera el în afara oricăror discuții : baioneta constituia secretul francezului și germanii aveau un sentiment de groază în fața strălucirii ei, luînd-o iremediabil la goană ; apoi tunul de 75 care devenise celebru, ca o bijuterie rară, numai tirul lui era sigur. Artileria dușmană îi inspira milă, pentru că proiectilele ei, dacă se întîmpla cumva să atingă ținta, nu explodau... Dar, mai presus de toate, era vestea că trupele franceze intraseră victorioase în Alsacia : cîteva localități se aflau chiar sub controlul lor.

— Acum nu mai e situația de la șaptezeci — spunea el, mînuind furculița sau agitînd șervetul. Îi vom arunca cu lovituri de bocanc dincolo de Rin. Cu lovituri de bocanc..., da, chiar așa !

Flină de entuziasm, Chichí aproba, în vreme ce doamna Elena își ridica ochii în tavan, ca și cum acolo s-ar fi aflat cineva ascuns pe care-l chema ca martor la acest protest îndreptat împotriva atîtor neadevăruri și defăimări.

Doamna Luiza mergea apoi să o vadă în singurătatea în care se retrăgea, considerînd că asemenea vizite constituiau pentru ea o mîngiere prin faptul că se afla departe de ai ei. *Romantica*, deși cu o pregătire superioară și respectată de sora ei, nu păstra, în schimb, față de aceasta același aer calm și demn. De aceea, în astfel de situații biata doamnă rămînea uluită ascultînd cum îi zugrăvea ea forța enormă a Germaniei, uzînd de întreaga ei autoritate de soție a unui mare patriot neamț, și de mamă a unui profesor aproape celebru. Din gura ei ieșeau în torente milioane de oameni ; defilau mii de tunuri și mortiere monstruoase, uriașe ca niște turnuri. Și, deasupra acestor imense forțe de distrugere, se înălța un om care știa totul și putea totul, un bărbat frumos, inteligent și infailibil ca un zeu : împăratul, el însuși valorînd cît o armată.

— Francezii nu știu ce se află în fața lor... — spunea doamna Elena; vor fi nimiciviți. E o chestiune de două săptămîni. Înainte de sfîrșitul lunii august, împăratul va intra în Paris.

Doamna Desnoyers impresionată de aceste profeții, simțea nevoia să le împărtășească familiei. Pe Chichî o indigna credulitatea mamei și germanismul mătușii. O pasiune războinică pusese stăpînire pe fostul *pëonaș*. Ah, dacă femeile ar merge la război...! Se vedea într-un regiment de dragoni, călărind și năpustindu-se asupra dușmanului, împreună cu alte amazoane tot atît de arogante și de frumoșele ca și ea. Pe de altă parte, pasiunea ei pentru patinaj era undeva deasupra plăcerii de a călări și, de aceea, se gîdea să se facă vînător de munte, un *diavol albastru*, din cei care alunecă pe skiuri cu carabina în spate și cu *Alpenstock*-ul în dreapta, prin zăpezile de pe povirnișurile Vosgilor.

Dar, cum guvernul subaprecia la femei astfel de deprinderi, ea nu putea participa în nici un fel și nu-i rămînea decît să admire uniforma militară a iubitului ei René Lacour. Fiul senatorului, devenit și el soldat, îi oferea această posibilitate, și arbora o ținută desăvîrșită.

Înalt, blond, de o gingășie aproape feminină, ce reamîntea pe defuncta lui mamă, René era, în opinia iubitei sale, un *soldățel de ciocolată*. Chichî se simțea întrucîtva mîndră cînd ieșea pe stradă alături de acest războinic, găsind că uniforma îi sporea farmecul. Însă ceva îi umbrea, puțin cîte puțin, bucuria. Ilustrul lui tată, de teamă ca nu cumva războiul să stingă pentru totdeauna dinastia Lacour, valoroasă pentru stat, îl repartizase la serviciile de intendență ale armatei. În acest fel Lacour fiul nu avea să părăsească Parisul. În această situație trecea drept un soldat de rînd asimilat cu cel care frămîntă aluatul pentru pîine sau petește mantalele militare. Fiînd elev al școlii centrale, putea ajunge, dar numai pe front, sublocotenent în rezervă, repartizat la artilerie.

— Ce fericire că ai rămas în Paris! Ce mult îmi place să te văd simplu soldat...!

Și, în timp ce făcea aceste afirmații, Chichî se gîdea cu invidie la prietenele ei, ai căror iubiți și frați erau ofițeri. Ele puteau ieși pe stradă însoțite de un chipiu galonat ce atrăgea privirile trecătorilor și impunea salutul gradelor inferioare.

De fiecare dată cînd doamna Luisa, îngrozită de prezicerile surorii ei, încerca să-i destăinuie fiicei teama care o chinuia, aceasta era cuprinsă de îndată de furie :

— Minciuni de-ale mătușii... ! Pentru că bărbatul ei este neamț, ea vede totul în funcție de dorințele lui. Tata este la curent, iar tatăl lui René este bine informat asupra situației. Le vom trage o chelfăneală să ne țină minte. Ce grozav ar fi să-l atingă pe unchiul meu de la Berlin și pe toți verii mei, atît de plini de ifose... !

— Ține-ți gura — se văita maică-sa. Nu vorbi prostii. Războiul ăsta te-a înnebunit și pe tine la fel ca pe tatăl tău.

Ascultînd explozia ei vehementă, ori de cîte ori pome-nea de împărat, buna doamnă se scandaliza. Înainte de război, Chichi avusese oarecare admirație pentru acest personaj. „Este frumos — spunea ea — însă are un zîmbet foarte ordinar“. Acum întreaga ei ură era îndreptată împotriva lui. În acele clipe, femeile plîngeau din vina lui ! Mamele erau lipsite de fiii lor, femeile văduvite de bărbații lor, bieții copii abandonăți în fața localităților în flăcări... ! Ah, blestematul... ! În acele momente, în mîna dreaptă își făcea apariția vechiul cuțit de *peonăș*, un fel de pumnal cu mînerul de argint și teaca gravată, primit cadou de la bunic, uitat într-un geamantan, printre darurile copilăriei. Primul neamț care s-ar fi apropiat de ea ar fi căzut răpus. Doamna Luisa era copleșită de spaimă văzînd-o cum mînuia arma în fața oglinzii de pe masa ei de toaletă. Nu mai dorea să fie nici soldat de cavalerie și nici *drac albastriu*. S-ar fi mulțumit dacă ar fi fost lăsată într-o cameră închisă împreună cu odiosul monstru. În cinci minute, ea ar fi rezolvat întreaga conflagrație mondială.

— Apără-te, *boche*¹-ule ! — striga ca punîndu-se în gardă, așa cum îi văzuse în copilărie că făceau peonii de la fermă.

Și, cu o lovitură de cuțit de jos în sus, îi zvîrlea în aer maiestuoasele măruntaie. Ca prin farmec, în mintea ei izbucnea, ca o adevărată aclamație, suspinul puternic al milioanelor de femei ce se vedeau scăpate de cel mai sîngeros dintre coșmaruri, mulțumită ei, care avea să devină Judit, Charlotte Corday², o sinteză a tuturor femeilor distinse pentru eroismul cu care au ucis spre

¹ Popular și peiorativ în limba franceză : neamț. (N. tr.)

² Asasina lui Marat. (Nr. tr.)

binele semenilor lor. Pornirea ei salvatoare o făcea să-și continue închipuitul masacru cu pumanul în mînă. Următoarea lovitură dată prințului moștenitor, făcea ca trupul acestuia să se rostogolească într-o parte, iar capul lui, în alta ! Un ropot de lovituri de cuțit : pe toți generalii invincibili, despre care vorbea mătușa ei, îi vedea fugind cu mâțele în mîini, iar în urma lor, ca un lacheu lingușitor care avea să-și primească și el porția, unchiul de la Berlin... ! Ah, dacă i s-ar ivi o astfel de ocazie pentru a-și satisface dorințele !

— Ești nebună — protesta mama ei — nebună de legat. Cum poate spune una ca asta o domnișoară... ?

Doamna Elena, care surprindea uneori fragmente din delirurile nepoatei sale, înălța ochii către cer, abținîndu-se pe viitor să-i mai comunice părerile, păstrîndu-le doar pentru mamă.

Domnul Marcel își manifesta indignarea în alt mod cînd soția sa îi repeta știrile aflate de la sora ei. Minciună... ! Războiul mergea bine. La frontiera de răsărit, armatele franceze avansaseră pînă în interiorul Alsacei și Lorenei pe care le și anexaseră.

— Dar Belgia nu este invadată ? îl întrebă doamna Luisa. Și bieții belgieni ?

Desnoyers îi răspundea atunci îndignat :

— Chestia asta cu Belgia este o trădare... Și o trădare nu valorează nimic între persoane de bună credință.

Toate acestea le spunea cu deplină convingere, de parcă războiul ar fi fost un duel în care trădătorul era descalificat și pus în imposibilitate de a-și mai continua perfidiile. Afară de aceasta, rezistența eroică a Belgiei îi inspira iluzii exagerate. Belgienii i se păreau oameni supranaturali, predestinați să săvîrșească isprăvi nemai-auzite... Și el, care pînă în acele momente, nu acordase nici o atenție acestui popor... ! Vreme de cîteva zile, Liège-ul îi apărură ca un oraș sfînt, de a căror ziduri avea să se zdrobească întreaga putere germanică. La căderea Liège-ului, această credință de nestrămutat găsi un alt exemplu. Mai rămăseseră încă multe Liège-uri în interiorul țării. Germanii n-aveau decît să pătrundă cît mai adînc ; la urmă se va vedea cîți aveau să reușească să iasă de acolo. Nici pătrunderea în Bruxelles nu-l neliniștea. Un oraș deschis... ! Căderea lui era previzibilă : în acest fel belgienii aveau să se apere mai bine la Anvers. Nu-l alarmă nici

înnaintarea germanilor spre frontiera franceză. În zădar cumnata sa făcea aluzii în sufragerie, în cuvinte răutăcioase, la apropierea invaziei, atât de confuz relatată în ziare. Germanii se aflau deja la frontieră.

— Și ce-i cu asta ? țipa domnul Marcel. Vor da imediat de persoana cu care vor sta de vorbă. Joffre le va ieși în întâmpinare. Armatele noastre așteptau pe frontul de răsărit, la locul corespunzător, la frontiera adevărată, la poarta din fața casei. Dușmanul acesta, care este trădător și laș, în loc să intre prin față, se furișează prin dos, ca niște hoți... Nu le va servi însă la nimic perfidia lor. Francezii sînt deja în Belgia, și acolo își vor încheia socotelile cu germanii. Îi vom distruge, ca să nu mai poată tulbura niciodată pacea lumii. Iar pe acest blestemat individ cu mustați în furculiță îl vom expune într-o cușcă în Place de la Concorde.

Chichî, însuflețită de afirmațiile tatălui, comentînd, își imagina o serie de suplicii și bătăi de joc răzbunătoare, care să completeze o astfel de expunere în public.

Pe doamna von Hartrott o iritau în mod deosebit aluziile la împărat. În primele zile ale războiului, sora ei o surprinsese vărsînd lacrimi amare peste caricaturile lui publicate în ziare și în foile volante ce se vindeau pe străzi.

— Un bărbat minunat... atât de nobil..., un tată de familie atât de bun ! El nu este vinovat cu nimic. Dușmanii sînt cei care l-au provocat.

Și cultul ei pentru cei puternici, o făcea să considere injuriile îndreptate împotriva admiratului personaj mult mai dureroase decît dacă ar fi fost îndreptate împotriva propriei sale familii.

Într-o seară, aflîndu-se în sufragerie, rupse tăcerea apăsătoare. Numeroasele ironii ale lui Desnoyers la adresa eroului au făcut-o să izbucnească în lacrimi. Cu acest prilej, și-a amintit și de proprii săi fii, care se aflau fără îndoială, în rîndurile armatei de invazie.

Cumnatul ei cerea exterminarea tuturor dușmanilor. Să nu mai rămînă nici unul din acei barbari ce poartă cască cu vîrf ascuțit, care dau foc Louvain-ului și a altor localități, împușcînd țărani lipsiți de apărare, femei, bătrîni și copii... !

— Tu uiți că sînt mamă — gemu doamna Hartrott. Uiți că printre aceștia a căror exterminare o ceri se află fiii mei.

Și din nou ea izbucni în lacrimi. Desnoyers își dădu seama de prăpastia ce se crease între el și acea femeie găzduită în propria lui casă. Îndignarea lui se ciocni de considerente de ordin familial... Putea să plângă pentru fiii ei oricât ar fi dorit, era doar un drept al ei. Dar acei fii erau agresori și comiteau răul cu bunăștiință. Gîndurile lui se îndreptau însă spre celelalte mame, cele care își duceau viața liniștite în încîntătoarele localități belgiene și care s-au pomenit deodată cu fiii împușcați, cu fiicele batjocorite, și cu locuințele incendiate.

Doamna Elena fu cuprinsă atunci de un plîns convulsiv, lăsînd să se înțeleagă că această descriere a ororilor însemna o nouă insultă ce i se aducea. Totul era minciună ! Kaiserul era un om decent; soldații lui, un exemplu de civilizație și de bunătate. Soțul ei aparținuse acestei armate, iar acum fiii ei mărșăluiau în rîndurile ei. Ea își cunoștea copiii : tineri bine educați, incapabili de a face vreun rău. Tot ceea ce se spunea erau calomniile ale belgienilor, pe care ea nu le putea suporta. Și, cu o dramatică abandonare de sine, se aruncă în brațele surorii ei.

Domnul Desnoyers se revoltă împotriva destinului care-l obliga să conviețuiască cu această femeie. Ce tortură pentru familie... ! Și frontierele continuau să rămînă închise, ceea ce împiedica să se descotorosească de ea.

— Foarte bine — spuse el ; nu vom mai vorbi despre problemele acestea, asupra cărora nu vom reuși să cădem de acord niciodată. Fiecare cu lumea sa. Ce trist e că nu te poți alătura alor tăi... !

Din acel moment nu mai vorbi despre război cînd cumnata lui era de față. Chichi era singura care mai manifesta un entuziasm agresiv și zgomotos. Și cînd citea în ziare știri despre împușcări, jafuri, incendieri de orașe, exoduri dureroase ale populației care își vedea mistuite de flăcări toată agoniseala vieții, simțea din nou nevoia să repete loviturile imaginare de pumnal. Ah, dacă i-ar pica în mîini unul dintre bandiții ăia ! Oare ce fac toți acei oameni cinstiți, cum de nu-i extermină pe toți... ?

Îl vedea apoi pe René în uniformă sa strălucitoare, plăcut la chip și surîzător, de parcă tot ce se întîmpla nu reprezenta pentru el altceva decît o schimbare vestimentară, și exclama cu o anumită nuanță în glas :

— Ce noroc că nu mergi pe front... ! Ce fericire e să fii în afară de pericol !

Iubitul era de acord cu aceste cuvinte, considerându-le ca o dovadă a dragostei ce i-o purta.

Într-o zi, domnul Marcel putu să-și dea seama, fără să părească Parisul, de ororile războiului. Trei mii de refugiați belgieni fuseseră găzduiți în mod provizoriu într-un circ, de unde apoi urmau să fie repartizați în provincie. Cu luni în urmă, Desnoyers vizitase această clădire împreună cu familia sa. Intrînd acum din nou în ea putu să constate că în foaier mai erau încă afișele care anunțau reprezentațiile atractive la care asistaseră.

Înăuntru fu izbit de un miros specific aglomerărilor, cu nenorociri și boală, asemănător celui care domnește într-o închisoare sau spital sărac. Văzu oameni ce păreau nebuni sau prostiți de durere. Nu știau cu precizie nici unde se aflau, nici cîm ajunseseră acolo. Îngrozitorul spectacol al invaziei era mereu prezent în mintea lor, nemailăsînd loc altor gânduri. Mai trăiau încă acele clipe în care avalanșa oamenilor cu cască pătrundea în localitățile lor liniștite, incediînd casele, soldătimea împușcînd pe cei care fugeau, doborînd femeii și batjocorindu-le, arzînd bătrîni de vii, măcelărînd copii în leagăne ; toată gama de sadisme și bestialități umane aprinse de alcool și de ideea impunității... Cîțiva octogenari povesteau plîngînd cum soldați aparținînd unui popor civilizât tăiau sîinii femeilor pentru a-i atîrna de porți, cum purtau, ca pe un trofeu, un nou născut înfipt într-o baionetă, cum împușcau bătrîni în fotoliul în care-i țintuise bătrînețea lor dureroasă după ce mai înainte îi torturau cu suplicii grotești.

Fugiseră fără să știe încotro, urmăriți de foc și de tăcănît de mitralieră, înnebuniți de groază, așa cum mulțimile din epocile medievale fugiseră din fața galopului hordelor de huni și de mongoli. Și fuga aceasta avusese loc în plină sărbătoare a naturii, în luna cea mai bogată, cînd pămîntul era acoperit de spițe și cînd cerul de august răspîndea o lumină puternică, iar păsărele salutau în ciripitul lor rodul mînos al pămîntului.

În acest circ ticsit de mulțimi rătăcitoare, reînvia vi-ziunea imensei crime. Copiii gemeau și scoteau un scîncet asemănător cu behăitul micilor ; bărbații priveau îngroziți în jurul lor, în timp ce unele femei urlau ca nebune.

Din cauza fugii, familiile se dezmembrasera. Din cinci copii mici, o mamă mai avea lângă ea doar unul. Rămăși singuri, părinții se gîdeau plini de îngrijorare la cei dispăruți. Aveau oare să se mai regăsească... ? Mai erau în viață în clipele acelea ?

Domnul Marcel s-a întors acasă strîngînd din dinți și agitîndu-și bastonul într-un mod ce lăsa să i se citească tulburarea pe față. Ah, bandiților... ! În acele clipe ar fi dorit ca cumnata sa să-și fi schimbat dintr-odată sexul. De ce nu era bărbat... ? Ar fi simțit o bucurie deosebită dacă, printr-o minune, ar fi luat înfățișarea soțului ei, von Hartrott. Ce întrevedere interesantă ar fi putut avea loc între cei doi cumnați... !

Războiul trezise o oarecare religiozitate în rîndul bărbaților și mărise totodată cucernicia femeilor. Bisericele erau pline. Doamna Luisa bătea toată ziua drumurile bisericilor din cartier. Cu îndrăzneala ce i-o inspirau împrejurările extraordinare, se pornea pe jos prin Paris, ajungînd la bisericile Madeleine și Notre-Dame sau la îndepărtata Sacré-Coeur, peste culmile din Montmartre. Sărbătorilor religioase li se adăugau, de fiecare dată, entuziasmul adunărilor populare. Predicatorii deveniseră adevărați tribuni. Entuziasmul patriotic stîrnea deseori aplauze în timpul predicilor. În fiecare dimineață, cînd răsfoia ziarele înainte de a citi telegramele sosite de pe cîmpul de luptă, doamna Desnoyers urmărea o altă știre : „Unde va merge astăzi monseniorul Amette?“ Și acolo, sub boltile bisericii, își unea glasul cu al mulțimii evlavioase, implorînd o intervenție supranaturală. „Doamne, salvează Franța !“ Religiozitatea națională așezase pe sfînta Geneveva în fruntea preafericicilor. Și doamna se întorcea de la toate aceste manifestări plină de evlavie, așteptînd o minune asemănătoare cu aceea pe care sfînta din Paris o făcuse în fața hoardelor invadatoare ale lui Atila.

Doamna Elena vizita și ea bisericile, dar numai pe cele din apropierea casei. Cumnatul ei o zărise într-o după amiază intrînd în Saint-Honoré d'Eylau. Biserica era plină de credincioși ; în altar se aflau într-un mănunchi drapelele Franței și ale națiunilor aliate. Mulțimea care se ruga nu era alcătuită numai din femei. Desnoyers văzu acolo bărbați de vîrsta lui, în picioare, gravi, rugîndu-se și fixînd spre altar o privire sticloasă în care se reflectau,

ca niște stele pierdute, flăcările luminărilor... Din nou a fost străbătut de o undă de invidie... Erau părinți care înălțau rugăciunile pentru copiii lor, de astă dată gândindu-se însă la copiii aflați în focul luptelor. Domnul Marcel, pentru care religia nu însemnase pînă atunci nimic, îi recunoscuse deodată necesitatea. Încercă să înalțe și el, ca și ceilalți, o rugă generoasă, pentru toate ființele ce luptau și se jertfeau apărînd pămîntul pe care el nu era în stare să-l apere.

Amestecată cu lumea aceea, era și soția lui Hartrott care îngenunchia înălțînd o privire tristă și rugătoare spre cruce, fapt care îl indignă profund. Implora cerul pentru soțul ei, german, care, posibil, în acele clipe utiliza toate puterile lui de exaltat, în cadrul celei mai perfecte organizații de zdrobire a celor slabi ; se ruga pentru fiii ei, ofițeri ai regelui Prusiei, care, cu revolverul în mînă, pătrundeau în localități și ferme, amenințînd mulțimea îngrozită, și lăsînd în urmă incendiu și moarte. Și aceste rugăciuni se amestecau cu acelea ale mamelor care implorau cerul pentru viața tineretului menit să stăvilească înaintarea barbarilor, și cu ale bărbaților gravi și neîngenunchiați în tragica lor durere... !

A trebuit să părăsească biserica, pentru a nu-i striga în obraz toate acestea. Cumnata nu avea dreptul să îngenuncheze acolo, alături de acea lume.

„Trebuia dată afară — murmură el indignat. Îl pune pe Dumnezeu într-o situație neplăcută cu rugăciunile ei absurde.“

Dar, în ciuda miniei sale, trebuia să o suporte alături de el, făcînd în același timp eforturi ca nu cumva să i se descopere naționalitatea pe care o dobîndise prin căsătorie.

Pentru domnul Marcel devenise un adevărat chin ca să nu poată vorbi ce dorea, ori de cîte ori se afla în sufragerie împreună cu familia. Se hotărî să evite nervozitatea cumnatei sale care izbucea în lacrimi și suspine la cea mai mică aluzie la adresa croului ei ; în plus, se temeă și de intervențiile soției, gata să-și apere sora, pe care o considera o adevărată victimă... Un bărbat voluntar, cum era el, se vedea obligat, în propria lui casă, să-și țină gura și să vorbească cu ocolișuri... ! Singura plăcere pe care și-o permitea era aceea de a comenta știrile despre mersul operațiilor de pe front. Francezii pătrunseseră în

Belgia. „Se pare că *boșii* au primit o lovitură strașnică“. Cea mai neînsemnată luptă de cavalerie, o simplă ciocnire de avantposturi aveau pentru el semnificația unui fapt decisiv. „În Lorena de asemenea înaintăm...“ Dar dintr-odată optimismul său începu să sece. În lume nu se întâmpla nimic extraordinar, dacă ar fi fost să se ia după cele spuse de ziare. Acum ele relatau întâmplări periferice de pe front, în scopul menținerii entuziasmului, însă nici o știre demnă de crezare. Guvernul transmitea comunicate care, în fond, nu spuneau nimic. Pentru Desnoyers toate acestea erau un semnal de alarmă : presimțea un pericol. „Ceva nu e în regulă — se gîndea el ; cu siguranță că s-a rupt vreun resort“.

Lipsa aceasta de știri a coincis cu o subită însuflețire a doamnei Elena. Cu cine stătea oare de vorbă acea femeie ? Cu cine se întâlnea ea ori de cîte ori ieșea pe stradă... ? Fără să-și lepede umilinta și înfățișarea ei de victimă, cu privirea îndurerată și cu gura puțin cam strîmbă, vorbea, vorbea într-un mod care îi trăda starea în care se găsea. Chinul domnului Marcel de a asculta pe dușman găzduit în propria sa casă... ! Francezii au fost învinși în același timp în Lorena și în Belgia... Un corp de armată s-a retras în dezordine : mulți prizonieri, multe tunuri pierdute. „Minciuni, exagerări de ale germanilor !“, țipa Desnoyers. Și Chichi înfrunta cu rîsul ei de fată obraznică știrile mătușii de la Berlin.

— Eu nu știu — continua aceasta cu o modestie răutăcioasă ; se prea poate să nu fie adevărat, dar așa am auzit spunîndu-se.

Cumnatul ei turba de indignare. Unde auzise toate astea ? Cine îi procura asemenea știri ?

Și ca să-și descarce mînia se pornea pe invective la adresa spionajului dușman, la adresa neputinței poliției care tolera ca atîția germani să rămînă ascunși în Paris. Dar, dîndu-și seama de propria sa culpă, trebuia să tacă. El contribuia în mod involuntar la întreținerea și găzduirea dușmanului.

Căderea cabinetului și formarea unui nou guvern de apărare națională l-au silit să recunoască gravitatea situației. Alarma și plînsurile doamnei Luisa făceau ca nervozitatea lui să crească de la o zi la alta. Buna doamnă nu se mai înapoia acum entuziasmată și îmbărbătată din pelerinajele ei pe la biserici. Convorbirile între patru

ochi cu sora ei deveneau adevărate coșmaruri, pe care, din nevoia de a se destăinui, i le comunica soțului. „Totul este pierdut..., Elena este singura care cunoaște adevărul“.

Desnoyers plecă în căutarea senatorului Lacour. Cunos-cindu-i pe toți miniștri, nimeni nu putea fi mai bine informat ca el.

— Da, prietene dragă — îi spuse cu tristețe distinsa personalitate. Două mari eșecuri : la Morhange și la Charleroi, la Est și la Nord. Dușmanii vor invada pămîntul Franței... Armata noastră se menține însă intactă și se retrage în ordine. Norocul se mai poate schimba... E o mare nenorocire, dar nu-i totul pierdut.

Pregătirile în vederea apărării Parisului au fost reluate... puțin cam târziu. Forturile se înarmau cu noi tipuri de tunuri ; sub tirnăcoapele demolării ordonate de forurile oficiale, dispăreau, din zona tirului, cocioabele ce fuseseră ridicate în timpul anilor de pace ; arborii de pe bulevardele mărginașe erau tăiați pentru a lărgi orizontul ; baricade ridicate din saci cu pămînt și trunchiuri închi-deau accesul pe porțile vechilor metereze. Curioșii cutreierau împrejurimile admirînd tranșeele recent săpate și rețelele din sîrmă ghimpată. Bois de Boulogne era tixită cu turme. Lîngă căpițe enorme de lucernă uscată, tauri și oi pășteau pe pajiști cu iarbă fină. Rezerva de alimente preocupa populația care mai păstra încă vie amintirea foametei suferite în 1870. Pe străzi, de la o seară la alta, iluminatul devenea tot mai slab. În schimb, cerul era traversat fără întrerupere de fișiile de lumină ale reflectoarelor. Teamă unui atac aerian mărea tensiunea în rîndurile populației. Speriați, oamenii vorbeau despre zepeline, cu exagerarea tipică în fața necunoscutului, atribuindu-le o mare putere de distrugere.

Doamna Luisa își zăpăcise soțul cu panica ei. Zile în sir el trăia într-o permanentă alarmă, încercînd să-și încurajeze soția speriată și cu lacrimi în ochi.

— Vor sosi aici, Marcel ; îmi spune inima. Eu nu mai pot trăi în aceste condiții. Fetița..., fetița !

Ajunsese să accepte fără nici un discernămint toate afirmațiile surorii ei. Singurul lucru de care se îndoia însă era cavalerismul și disciplina acelor trupe în rîndul cărora se aflau și nepoții ei. Știrile despre atrocitățile comise în Belgia asupra femeilor erau demne de aceeași crezare ca și înaintarea dușmanului anunțată de Elena.

„Fetița, Marcel... fetița !” Dar fetița, obiect al atîtor îngrijorări, rîdea, cu obrăznicia tinereții ei viguroase, văzînd disperarea mamei.

— Să poftească acești nerușinați. Mi-ar face plăcere să le văd chipul.

Și răsucea dreapta, ca și cum ar fi apucat la ropezeală cuțitul răzbunător.

Tatăl se săturase de toată această situație. Îi mai rămăsese unul din automobilele acelea monumentale care putea fi condus de un șofer particular. Între timp, senatorul Lacour obținuse hîrțiile necesare în vederea plecării familiei, și Desnoyers dădu ordin în acest sens soției sale pe un ton ce nu admitea nici o replică. Trebuia să plece la Biarritz sau în stațiunile de vară din nordul Spaniei. Mai toate familiile de sud-americieni plecaseră în aceeași direcție. Doamna Luisa încercă să se opună. În alțiia ani de căsnicie nu fuseseră despărțiți nici măcar o singură dată. Însă refuzul aspru al domnului Marcel îi curmă protestele. El urma să rămînă pe loc. Biata doamnă alergă în rue de la Pompe. Fiul ei ! Julio abia dacă dădu atenție spuselor mamei sale. Vai, și el avea să rămînă aici ! În sfîrșit, impunătorul automobil și-a început marșul spre Sud, ducînd pe doamna Luisa, pe sora ei, care primea cu plăcere să se îndepărteze de atît de admiratele trupe ale împăratului, și pe Chichi, mulțumită că războiul îi oferă o excursie pe plajele la modă, frecventate de prietenele ei.

Domnul Marcel se văzu deodată singur. Subretele arămii își urmau doamnele fugare, cu trenul. La început s-a simțit puțin cam dezorientat în această singurătate ; mîncărurile de la restaurant i se păreau ciudate, iar nopțile pustii, în niște camere enorme care încă mai păstrau amintirea familiei. Celelalte etaje ale casei erau și ele goale. Toți locatarii erau străini care o șterseseră discret, sau francezi surprinși de război la țară, unde-și petreceau concediul.

Într-o zi, instinctiv, și-a îndreptat pașii spre rue de la Pompe, privind din depărtare fereastra cea mare a atelierului. Ce făcea oare fiul lui... ? Cu siguranță că își continua viața lui veselă și inutilă. Pentru bărbați ca el nu exista nimic dincolo de frivolitățile egoismului lor.

Desnoyers era satisfăcut de hotărîrea luată. Dacă și-ar fi urmat familia comitea un adevărat delict. Destul îl chinuia amintirea fugii sale în America. „Nu, nu vor sosi —

și-a zis el de nenumărate ori, cu optimismul entuziasmului. Ceva mă îndeamnă să cred că nu vor ajunge la Paris. Și dacă vin... !“ În lipsa alor lui, își recăpătase îndrăzneala plină de voie bună și lipsită de griji din anii tinereții. La vârsta și suferințele care-i măcinau sănătatea, el nu era în stare să facă războiul pe cîmp deschis, însă putea mînuî arma, stînd nemișcat într-o tranșee, fără teamă de moarte. N-aveau decît să vină... ! Dorea acest lucru cu tîria unui bun platnic dispus să-și achite cît mai repede o datorie veche.

Pe străzile Parisului întâlneai numeroase grupuri de fugari. Erau din nordul și estul Franței, fugiți din fața înaintării germanilor. Dintre toate relatările făcute de această mulțime îndurerată, care nu știa încotro să apuce și care nu trăia decît din mila oamenilor, cele mai neliniștitoare pentru el erau atentatele la proprietate. Execuțiile și asasinările îl făceau să-și strîngă pumnii și să-și exprime hotărîrea de a se răzbuna. Autorizarea din ordin superior a furtului și a jafului în masă, urmate de incendii, i se părea de necrezut, reducîndu-l la tăcere și paralizîndu-i gîndirea. Așadar, chiar un popor condus de legi umane putea duce un război în acest mod, ca un trib de indieni ce pornește la luptă cu scopul de a fura... ! Deosebitul respect pe care-l purta dreptului de proprietate se ridica împotriva acestor sacrilegii cu deplină justificare.

Începuse să se gîndească la castelul său din Villeblanche. Tot ceea ce poseda la Paris i se păru dintr-odată de mică importanță, în comparație cu ceea ce aranjase în *conacul* istoric. Cele mai valoroase tablouri ale lui se aflau acolo, împodobind săloanele sumbre ; tot acolo se aflau mobilele smulse de la anticari, după multă tocmeală și vitrinele arhipline, covoarele, vesela de argint...

Trecea în revistă pe pînza memoriei toate obiectele, fără să-i scape vreunul. Obiecte pe care le uitase reapăreau acum în amintirea lui, și teama că într-o zi le-ar putea pierde le dădea o strălucire și o valoare cu mult mai mari. Toate valorile din Villeblanche erau rezultatul unor achiziții pe care Desenoyers le aprecia tot mai mult.

„Scăldătoarea din aur — își aminti el. Acolo e cada mea de aur“.

Achiziționase această baie din metal prețios la o licitație publică, și reprezenta culmea averii sale. Nu-i cunoș-

tea cu certitudine originea : aparținuse probabil unor prinți sau își datora existența capriciului unei *cocotte* dornice de ostentație. El și cei din familia sa creară o legendă în jurul acestei albi de aur împodobite cu ghiare de leu, cu delfini și busturi de naiade. Fără îndoială, ea provenea de la regi. Chichi afirma cu gravitate că fusese baia Marici Antoaneta. Și întreaga familie, considerind prea modest și burghez etajul din bulevardul Victor Hugo pentru a păstra asemenea comoară, hotărîse să fie depozitată în castel, fără a fi utilizată, ci doar respectată, unde rămase solemnă ca o piesă de muzeu... Dacă dușmanii, în înaintarea lor, aveau să ajungă pînă la Marna și această piesă avea să-i fie luată împreună cu toate celelalte bogății adunate cu atîta trudă... ? A, nu ! Spiritul lui de colecționar ar fi fost în stare de cele mai mari fapte de eroism pentru a evita acest lucru.

Fiecare zi aducea cu ea un nou val de știri proaste. Ziarele menționau puține ; guvernul vorbea într-un limbaj criptic, care producea nedumeriri. Cu toate acestea, adevărul își făcea drum în mod misterios, scos la iveală de descurajarea alarmiștilor și de intrigile spionilor dușmani care rămăseseră ascunși în Paris.

Oamenii își comunicau în șoaptă știrile fatale : „Au și trecut frontiera...” „Au și ajuns la Lille...” Înaintau în ritm de cincizeci de kilometri pe zi. Numele lui von Kluck începea să devină familiar. Englezi și francezi se retrăgeau din fața mișcărilor de învăluire ale invadatorilor. Unii se așteptau la un nou Sedan. Desnoyers urmărea înaintarea dușmanului ducîndu-se zilnic la gara de nord. Cu fiecare zi trecută, raza de deplasare a călătorilor se micșora. În gară avizele anunțau că nu se mai eliberează bilete pentru anumite localități din nord, ceea ce constituia un indiciu că ele căzuseră, unele după altele, în mîna invadatorului. Micșorarea teritoriului național se făcea după un plan precis, cu prețul a cincizeci de kilometri pe zi. Cu ceasul în mînă, ei puteau anunța la ce oră, primii ulani vor saluta cu lănciile lor apariția la orizont a turnului Eiffel. Trenurile soseau arhipline, din vagoanele lor revărsîndu-se ciorchini de oameni.

În aceste clipe de tristețe generală, domnul Marcel îl vizită pe prietenul său senatorul Lacour, uimindu-l cu

cea mai neașteptată idee. Dorea să meargă neîntârziat la castelul său. Când toți se îndreptau spre Paris, el dorea să meargă în direcția opusă. Senatorului nu-i venea să creadă cele ce auzea.

— Dumneata ești nebun ! exclamă el. Parisul trebuie părăsit, însă în direcția sud. Acest lucru ți-l spun numai duminică, și te rog să-l păstrezi ca atare, deoarece este un secret. Plecăm și noi — președintele, guvernul, camerele — și ne vom instala în Bordeaux, la fel ca în 1870. Dușmanul va sosi aici curînd ; e problemă de zile..., de ore. Știm puțin despre ce se întîmplă, și ceea ce știm nu este de loc agreabil. Armata are un moral bun, este intactă, însă se retrage... se retrage cedînd teritorii după teritorii. Crede-mă, cel mai bun lucru e să părăsești Parisul. Gallieni îl va apăra, însă apărarea va fi neînduplecată și plină de neplăceri... Și de s-ar întîmpla să cadă Parisul, nu din acest motiv se va prăbuși Franța. Vom continua războiul pînă la frontiera cu Spania, dacă va fi necesar... Trebuie să recunoaștem că este trist, foarte trist !

Și s-a oferit să-l ia pe prietenul său în retragerea spre Bordeaux, despre care foarte puțini știau în acele clipe. Desnoyers a dat din cap. Nu ; el dorea să meargă la castelul Villeblanche. Mobilele sale... bogățiile sale... parcul lui.

— Dar înțelege, dumneata vei cădea prizonier ! protestă senatorul. S-ar putea să te și omoare !

Răspunsul lui se limitează la un gest plin de indiferență. Considera că mai are destulă energie pentru a ține piept tuturor armatelor Germaniei, apărîndu-și proprietatea. Important era să se instaleze în ea, și apoi n-avea decît să îndrăznească cineva să se atingă de ce îi aparținea... ! Senatorul, privindu-l cu uimire pe acest burghez stăpînit de spiritul posesiunii, își aduse aminte de negustorii arabi, umili și pașnici în viața de toate zilele, dar care, atunci cînd beduinii hoți vor să le fure mărfurile, se luptă și mor ca niște fiare. Dar nu mai era vreme de discuții : fiecare trebuia să se gîndească la soarta sa. Și senatorul a încheiat discuția, consimțind ca prietenul său să plece acolo unde își pusese în gînd. Dacă aceasta îi era dorința, putea să-l servească. Și i-a obținut, prin influența sa, plecarea în noaptea aceea, cu un tren militar.

Călătoria aceasta i-a prilejuit domnului Marcel un contact direct cu extraordinara circulație pe care războiul o impunea pe căile ferate. Trenul său a avut o întîrziere

de paisprezece ore, pentru a străbate o distanță pentru care, în mod normal, avea nevoie de două. Garnitura era compusă din vagoane de marfă pline cu provizii și muniții, zăvorâte și sigilate. Un vagon de clasa a treia era ocupat de escorta trenului : un pluton din armata teritorială. Într-un alt vagon, de a doua, s-a instalat Desnoyers, împreună cu locotenentul care comanda acest grup, și mai mulți ofițeri ce mergeau să se alăture regimentului lor, după ce încheiaseră operațiile de mobilizare în localitățile în care își aveau garnizoana înainte de declararea războiului. Vagoanele de la coadă erau încărcate cu caii lor de călărie.

Trenul se opri de nenumărate ori, pentru a lăsa drum liber altora, pline cu soldați care treceau înainte, sau se îndreptau spre Paris, încărcate cu refugiați. Aceste ultime garnituri de tren erau compuse din vagoane descoperite, în care se înghesuiseră femei, copii, bătrâni, laolaltă cu baloturi de îmbrăcăminte, geamantane și cărucioare în care căraseră pînă la gară tot ce le mai rămăsese din avutul lor. Erau un fel de locuințe pe roți ce rămîneau imobilizate multe ore și chiar zile întregi pe liniile de garare, lăsînd astfel trecere liberă convoaielor reclamate de nevoile urgente ale războiului. Mulțimea, obișnuită cu aceste opriri interminabile, se revărsa din tren, instalîndu-se în fața locomotivei care mai pufăia doar arareori, sau se răsplinea pe cîmpia învecinată.

În gările mai importante, toate liniile erau ocupate de șiruri nesfîrșite de vagoane. Locomotive sub presiune fluierau nerăbdătoare gata de plecare. Grupurile de soldați șovăiau derutați în fața diferitelor trenuri, coborînd din unele vagoane, pentru ca apoi să se instaleze în altele. Impiegații, calmi și cu oboseala adînc întipărită pe față, mergeau dintr-un loc într-altul îndrumînd oameni, dînd explicații, orînduînd încărcătura de munți de obiecte. În convoiul în care se afla Desnoyers, militarii dormitau, obișnuți cu monotona lor misiune de escortă.

Îngrijitorii cailor deschiseseră ușile glisante ale vagoanelor, și ședeau pe margine, cu picioarele atîrnînd. Trenul, înaintînd încet în noapte, străbătea întinderile învăluite în întuneric, oprindu-se uneori în fața semnalelor pe roșu unde șuiera prelung pentru a-și semnala prezența. În unele gări erau întîmpinați de fete îmbrăcate în alb, cu

cocarde de stegulețe prinse pe piept. Ședeau acolo zi și noapte, schimbându-se pe rînd, pentru ca nici un tren să nu treacă fără vizita lor. Din coșulețe și de pe tăvi, ofereau soldaților daruri : piine, ciocolată, fructe. Mulți, fiind sătui încercau să refuze pentru ca, în cele din urmă, la insistențele fetelor ce se întristau, să cedeze, servind ceva. Pînă și Desnoyers se văzu asaltat cu astfel de daruri oferite cu devoțiune patriotică.

Și-a petrecut aproape toată noaptea discutînd cu tovarășii săi de călătorie. Ofițerii primiseră indicații foarte vagi în legătură cu locul în care și-ar putea întîlni regimentele. Operațiile de luptă schimbau zilnic situația frontului. Spre a fi prezenți la datorie, ei mergeau însă înainte, cu deplină încredere că vor putea ajunge la timp pentru bătălia decisivă. Comandantul escortei, nefiind la prima călătorie de acest fel, era singurul care își putea da exact seama de stadiul retragerii. De fiecare dată distanța parcursă de tren era tot mai scurtă. Fără îndoială, armata suferise înfrîngerii, însă rămăsese cu efectivul întreg și, după părerea lui, trebuia căutată revanșa în aceleași locuri. Retragera deschidea drumul tot mai mult dușmanului... Pînă unde aveau oare de gînd să se retragă... ? Și nu erau mai mult de două săptămîni de cînd discutau în garnizoane asupra punctului din Belgia în care adversarii aveau să primească lovitura mortală, și a locurilor pe unde trupele victorioase aveau să invadeze Germania... !

Dezamăgirea lui nu arăta semne de descurajare. O rază de speranță nedefinită străbătea peste șovăielile lui : generalul cel mare era singurul care posedă secretul izbînzii. Și Desnoyers aprobă împins de entuziasmul orb pe care i-l inspirau persoanele cărora el le acordase încrederea. Joffre... ! Conducătorul serios și liniștit va clarifica situația pînă la urmă. Nimeni nu trebuie să se îndoiască de destinul lui : el făcea parte dintre acei bărbați care au întotdeauna ultimul cuvînt.

Cînd noaptea se îngîna cu zorii, el părăsi vagonul. „Noapte bună !“ Strînse mîna acelor tineri curajoși, care vor muri poate peste scurtă vreme. Trenul își continuă imediat drumul, avînd din întîmplare cale liberă, în timp ce domnul Marcel, se văzu singur în gară. În timpuri normale exista o linie secundară care trecea prin Villeblanche. Acum însă, din lipsă de personal, era suspendată, împie-

gații fiind detașați pe liniile principale suprasolicitate de transporturile de război.

În zadar a căutat, făcînd cele mai generoase oferte, un cal, o căruță trasă de un animal oarecare, cu care să-și continue călătoria. Mobilizarea acaparase tot ce era mai bun, iar cea mai mare parte din ceea ce rămăsese plecase la drum odată cu fuga celor înspăimîntați.

Așadar, trebuia să facă un marș de cincisprezece kilometri. Bătrînul nu a stat pe gînduri : înainte ! Și a pornit pe o șosea albă, dreaptă, plină de praf, ce străbătea niște întinderi domoale ce se succedau parcă la infinit. Monotonia peisajului era întreruptă de pîlcurile de arbori, de cîteva garduri vii și de acoperișurile mai multor ferme. Miriștea proaspătă arăta că pe aici fuseseră lanuri bogate. Stogurile de paie cu conurile lor gălbui, care începeau să ruginească, căpătînd un ton de aur oxidat, rupeau linia orizontului. Pe zăplazuri păsărelele băteau din aripi scuturînd roua dimineții.

Primele raze ale soarelui anunțau o zi călduroasă. În jurul stogurilor, Desnoyers văzu deodată o mișcare de oameni care se ridicau, scuturîndu-și îmbrăcămintea și trezind din somn pe cei care încă mai dormeau. Erau refugiați aciuțați în apropierea gării, în așteptarea unui tren care să-i ducă departe, fără o țintă precisă unde ar fi dorit să ajungă. Unii dintre ei erau din localități îndepărtate : auziseră tunul și, simțind că războiul se apropie, duceau de zile întregi această viață fără orizont. Alții, cuprinși de panică, au fugit și ei, de teama de a nu cunoaște aceleași orori... Erau acolo mame cu copii în brațe ; bătrîni suferinzi care puteau merge doar sprijinindu-se în baston, departe, iar de cealaltă, de brațul vreunui membru al familiei ; bătrîne zbîrcite și nemișcate ca niște mumii, ce dormiteau, în timp ce călătoreau, zăcînd pe un scăunel cu roți. Cînd primele raze ale soarelui trezeau această adunătură nenorocită, începea un du-te-vino, căutîndu-se unii pe alții, cu pași greoi, toropiți încă de somn, spre a-și reorganiza grupurile din ziua precedentă. Mulți dintre ei, sperînd într-un dram de noroc în această nouă zi, se porniseră spre gară, așteptînd să găsească un tren care nu mai reușea să se formeze. Unii, gîndindu-se că ar putea fi mai norocoși în alt loc, porneau de-a lungul liniei.

Domnul Marcel a mers toată dimineața. Panglica albă și dreaptă a drumului era presărată cu grupuri de oameni ce veneau în sens invers, arătând de la distanță ca o diră de furnici. Nu a întâlnit nici un drumeț care să meargă în aceeași direcție cu el. Fugeau cu toții spre sud, și întâlnirea cu acest domn de la oraș, încălțat, cu baston și cu pălărie de paie, îi intriga. Își imaginau că putea fi vreun funcționar, vreo personalitate sau cineva din guvern, care se îndrepta cu un oarecare scop spre regiunile pe care ei le părăseau îngroziți.

Pe la ora prinzului, reuși să găsească, la o cârciumă în apropierea drumului, o bucată de pîine, puțină brînză și o sticlă de vin alb. Stăpînul plecase la război, iar nevasta gema bolnavă în pat. Mama, o bătrînă puțin cam surdă, înconjurată de nepoți, urmărea din pragul ușii această scurgere de refugiați care dura de trei zile.

— De ce fug, domnule ? — se adresă ea drumețului. Războiul e purtat doar de soldați. Noi, oamenii de la țară, nu facem rău nimănui și nu trebuie să ne temem de nimic.

Patru ore mai tîrziu, coborînd unul din povîrnișurile care străjuiau valea Marnei, îi apărură în depărtare acoperișurile din Villeblanche, mai întii ale clădirilor din jurul bisericii, apoi treptat, de după un crîng, bonetele țuguiate de ardezie ale turnurilor castelului său.

Ulițele satului erau pustii. Doar în jurul pieței văzură cîteva femei așezate la fel ca în după-amiezele liniștite din verile trecute. Jumătate din locuitori părăsiseră satul ; cealaltă jumătate rămăseseră la vetrele lor dintr-o obișnuință sedentară, înșelîndu-se cu un optimism orb. În fond, ce puteau să le facă dacă veneau prusacii... ? Aveau să se supună ordinelor lor, fără să opună vreo rezistență, și un sat care se supune nu poate fi pedepsit... Preferau orice, numai să nu-și piardă locuințele durate de strămoșii lor, și pe care nu le părăsiseră niciodată.

În piață se mai afla, formînd un grup separat, primarul și alți cîteva locuitori mai de vază. Toți aceștia, împreună cu femeile l-au privit cu uimire pe stăpînul castelului. Era o apariție la care nu se așteptase nimeni. În timp ce ațîția alții se refugiau spre Paris, acest parizian venea să se alătore lor, să împartă cu ei aceeași soartă. Un zîmbet afectuos, o privire de simpatie păreau să se amestece cu amabilitatea măsurată de țărani neîncrezători. De multă

vreme relațiile dintre Desnoyers și sătenii satului erau destul de reci. Nu ceda nimic din ceea ce îi aparținea și nu cunoștea indulgență în problemele de proprietate. Pe primar îl amenințase chiar cu judecata, iar pe mai bine de jumătate din locuitorii satului, cu trimiterea în închisoare : dușmanii lui îi răspundeau însă invadându-i pe ascuns pământurile, omorându-i vinatul și hărțuindu-l cu reclamații și procese încurcate... Ura sa față de primar îi adusese prietenia preotului care se afla într-o cumplită vrăjmășie cu primarul. Însă relațiile sale cu biserica s-au dovedit a fi tot atît de infructuoase ca și luptele avute cu statul. Preotul, care i se părea că are unele asemănări fizice cu Renan, era un om bun ca pîinea caldă, însă se preocupa doar de smulgerea unor pomeni pentru săraci, mergînd uneori chiar prea departe cu bunătatea, acordînd circumstanțe atenuante celor care îi prădau proprietățile.

Cît de îndepărtate i se păreau acele lupte susținute pînă acum o lună... ! Milionarul a avut în acele momente o mare surpriză, văzînd cum preotul, în timp ce ieșea din casă îndreptîndu-se spre biserică, îl salută în drumul său pe primar cu un zîmbet prietenesc.

După ani îndelungați de tăcere dușmănoasă, în după amiaza zilei de 1 august se întîlniseră lîngă turla bisericii. Clopotul suna alarma cu un dangăt prelung, anunțînd chemarea la arme a bărbaților aflați la muncile cîmpului. În această atmosferă, cei doi dușmani își strînseră instinctiv mîna. Erau doar francezi ! Această idee de înfrățire se îndrepta de asemenea în întîmpinarea detestatului stăpîn al castelului. Se văzu nevoit, așadar, să salute în stînga și în dreapta, strîngînd mîini aspre. Și lumea, adunată în spatele lor, se pornea pe comentarii pline de simpatie.

— Un om bun atîta doar că firea lui e iute la mînie... Și astfel, domnul Desnoyers a gustat pentru cîteva minute plăcutul climat al popularității.

Intrînd în curtea castelului, uită de oboseala marșului ce făcea să-i tremure picioarele. Niciodată, ca în acea după amiază de vară, parcul nu i se păruse atît de mare și de impunător ; niciodată nu văzuse albul atît de sclipitor al lebedelor care alunecau oglindindu-se în luciul apelor nemișcate ; niciodată nu arătase atît de seniorială clădirea, a cărei imagine se reflecta în oglinda verde a bazinelor. Deodată simți nevoia să vadă grajdurile : erau goale. Mo-

bilizarea îi rechiziționase cei mai buni cai de tracțiune pe care îi avea. Personalul plecase chemat la datorie. Administratorul și mulți tineri se aflau la unitățile lor.

În tot castelul rămăsese doar portarul, un bărbat trecut de cincizeci de ani, bolnav de piept, împreună cu familia sa, compusă din soție și o fetiță. Ei aveau grijă să umplă cu fin ieslele vacilor, și, din cînd în cînd, să mulgă laptele din ugerile lor uitate.

Cînd se văzu în încăperile clădirii se feliicită pentru hotărîrea de a se fi tîrît pînă aici. Cum putea părăsi asemenea bogății... ! Privea tablourile, vitrinele, mobilele, perdelele, totul poleit în aur de strălucirea muribundă a zilei, și simțea mîndria posesiunii. Această mîndrie îi dăduse acel curaj absurd, de necrezut, făcînd din el o ființă gigantică provenită de pe altă planetă, în fața căreia omenirea din jur era un simplu furnicar, ce putea fi strivit sub picioare. Să poștească dușmanii ! Se considera destul de puternic pentru a lupta împotriva tuturor acestora... Intervenind prompt, rațiunea îi întrerupse delirul eroic, spre a face loc unui optimism lipsit de fundament. Nu aveau să vină. El nu știa motivul, însă inima sa îi spunea că dușmanii nu aveau să ajungă pînă acolo.

Dimineata următoare și-o petrecu parcurgînd pajistile pe care le amenajase în spatele parcului. Cuprins de jale în fața paraginii în care se aflau după plecarea oamenilor săi, încercă să deschidă ecluzele pentru a uda pășunea care începea să bată în ruginiu. Viile își aliniau mulțimea coardelor de-a lungul plaselor de sîrmă ce le serveau de sprijin. Ciorchinii, unul lîngă altul, aproape de maturitate își arătau printre frunze piramidele pline de rouă. Cine va culege oare această bogăție... !

Cînd geana înserării se lăsa peste zare, o mare agitație cuprinsese întregul sat. Georgette, fiica portarului, adusese vestea că pe strada mare treceau camioane enorme, camioane și soldați francezi, mulți soldați. La scurt timp după această veste, și-au făcut apariția convoaiele militare și pe una din șoselele din imediata apropiere a castelului, care ducea către podul de peste Marna. Erau camioane acoperite sau deschise care încă mai păstrau vechile etichete comerciale sub stratul de praf întărit de stropii de noroi. Multe din ele afișau firmele unor întreprinderi din Paris ; altele, numele unor case de comerț provinciale. Puteau fi văzute, de asemenea, printre aceste vehicule

particulare rechiziționate, și altele, ce fuseseră în serviciul public, și care lui Desnoyers i-au cauzat același efect pe care ți-l produc niște prieteni descoperiți într-o mulțime necunoscută. Erau autobuze din Paris care își mai păstrau deasupra parbrizului indicatoarele liniei pe care o serveau : „Madeleine — Bastille, Passy-Bourse“ etc. Cu siguranță că și el călătorise în nenumărate rînduri cu aceste vehicule, acum desfigurate, îmbătrînite în douăzeci de zile de activitate intensă, cu caroseria găurită și zgîriată, cu barele răsucite, și zdrăngănind a tinichea gata să se desfacă.

Pe unele vehicule fuseseră desenate cercuri albe în centrul cărora se contura vizibil o cruce roșie ; altele aveau doar niște litere și cifre, simboluri cunoscute doar de cei inițiați în secretele administrației militare. Și în toate vehiculele, care mai aveau curate și puternice doar motoarele, nu vedea altceva decît soldați, mulți soldați, răniți, cu capul și picioarele bandajate, figuri palide pe care barba nerasă le făcea și mai tragice ; aveau ochii strălucitori de febră și fixați undeva în infinit, gurile deschise, ca și cum în ele s-ar fi fixat definitiv un geamăt de durere. Medici și infirmieri, în vehicule separate, însoțeau acest convoi. Cîteva plutoane de călăreți veneau în urma lor. Și printre aceste automobile și animale de călărie, ce înaintau destul de încet, mărșăluiau grupuri de soldați, cu mantăile desfăcute sau puse pe spate ca o pelerină ; erau răniți care puteau merge. Cu un braț înfășurat la piept, sau cu capul bandajat, sîngerînd prin pînza subțire, ei cîntau și glumeau.

Milionarul dorea să facă ceva pentru ei ; dar în momentul în care încerca să le împartă cîteva sticle cu vin, și pîine, singurele daruri ce le avea la îndemînă, interveni un medic, apostrofîndu-l ca și cum ar fi comis un delict. Darurile lui puteau să le fie fatale. Descumpănit, el rămase la marginea drumului, neputincios și trist, urmărind cu ochi împăienjeniți durerosul convoi... Odată cu venirea nopții convoaiele erau formate numai din oameni valizi. Noi coloane de sute de camioane, unele închise ermetic, ceea ce presupunea prudență pentru materiale explozive, altele cu baloturi și lăzi care lăsau în urma lor un miros de alimente mucegăite. Au urmat apoi mari cirezi de vite, care se îngrămădeau în strînsoarea drumului, sub loviturile de băț și la strigătele păstorilor cu chipiu.

Și-a petrecut noaptea chinuit de gânduri. Era retragerea despre care vorbeau oamenii din Paris, dar la care mulți nici nu cutezau să se gândească. Acum ajunsese aici și continua să se consume fără nici o perspectivă, căci nimeni nu știa când și unde se va opri. Încerca o speranță lipsită de orice temei. Poate că această retragere angaja numai spitalele, depozitele, tot ce constituie spatele unei armate. Trupele aveau nevoie de spații libere pentru a se putea mișca nestingherite.

Probabil că aceasta era cauza. Și, în zgomotele care se menținuseră toată noaptea, dori să desprindă doar uruitul unor vehicule asemănătoare celor ce se perindaseră în după amiaza aceea, pline cu răniți, cu muniții, cu alimente.

În zori, doborât de oboseală, îl fură somnul, și se trezi la o oră înaintată din zi. Își aruncă privirea mai întâi spre șosea. Era plină de oameni și de cai care trăgeau niște instalații pe roți, dar oamenii purtau acum puști și formau batalioane, regimente. Animalele trăiau piese de artilerie. O întreagă armată... Retragera !

Desnoyers alergă la drum pentru a se convinge pe deplin.

Vai ! Erau regimentele pe care el le văzuse plecând din gărilile Parisului... ; acum însă arătau cu totul altfel. Mantalele albastre căpătaseră aspectul unor zdrențe de culoare gălbuie ; pantalonii roșii aveau acum o nuanță albicioasă de cărămidă nearsă de ajuns ; ghetele păreau mai curînd un bulgăre de noroi. Fețele lor, cu o înfățișare cruntă, brăzdate de sudoare, cu praful cuibărit în toate cutele și adînciturile, cu bărbi crescute de curînd, ascuțite ca niște țepi, trădau o oboseală ajunsă la capăt și în același timp o dorință de a face popas, de a rămîne acolo pentru totdeauna, omorînd sau căzînd la datorie, dar fără să mai înainteze un singur pas. Mergeau... mergeau în neștire... Unele marșuri duraseră treizeci de ore. Dușmanul înainta în urma lor, și ordinul dat impunea marșuri lungi, fără luptă, salvarea fiind posibilă numai fugind de mișcările de învăluire încercate de invadator. Comandanții înțelegeau starea sufletească a celor din subordine. Ei puteau să le pretindă sacrificiul vieții, dar să le ordone să mășăluiască zi și noapte, fugind mereu din fața dușmanului, cînd ei nu se considerau învinși, și cînd în sufletele lor simțeau crescînd ura înverșunată — mamă a eroismului... !

Privirile lor pline de disperare căutau pe ofițerul cel mai apropiat, pe șefi, pe colonelul însuși. Nu mai puteau suporta ! Un marș enorm, distrugător, efectuat în câteva zile, și pentru ce... ? Superiorii, care știau tot atât cât și soldații, păreau să răspundă din priviri, ca și cum ar fi fost posesorii unui secret. „Curaj ! Încă un efort... Curînd se va termina“.

Animalele, deși viguroase, dar lipsite de imaginație, rezistau mai puțin decît oamenii. Aspectul lor era deplorabil. Unde erau oare acei cai puternici și cu părul lucios pe care îi văzuse la defilările de la Paris cu numai o lună înainte ? O campanie de numai douăzeci de zile îi îmbătrînise și îi epuizase. Privirea lor tristă cerea parcă milă. Erau slabi de le ieșeau prin piele șoldurile și coastele, iar ochii li se măriseră în orbite. În mersul lor, harnașamentele lăsau să li se vadă pielea cu părul tocît și cu rosături sîngerinde. Întăiau cu smucituri, adunîndu-și ultimele forțe, ca și cum rațiunea oamenilor s-ar fi exercitat și asupra instinctelor lor întunecate. Unii se prăbușeau din picioare, abandonîndu-și tovarășii de oboseală. Desnoyers vedea cum artileriștii le desfăceau în grabă harnașamentele, rostogolindu-i în șanțuri, pentru a nu împiedica circulația. Rămîneau acolo, lăsînd să se vadă și mai mult scheletul care, pînă nu de mult, fusese ascuns sub curele, cu picioarele înțepenite și cu ochii sticloși pîndind parcă cele dintîi muște atrase de tristul lor hoit.

Tunurile, vopsite în gri afeturile, antetrenurile, pe toate domnul Marcel le văzuse curate și strălucitoare, îngrijite cu acea dragoste pe care omul o manifestase pentru arme încă din epocile îndepărtate, mai plină de pasiune chiar decît cea pe care femeia o arată față de obiectele din cămin. Acum totul părea murdar, purtînd urmele întrebuințării fără măsură, și stricăciunile datorate neîngrijirii ; din cauza noroiului, roțile se deformașeră ; de la fumul exploziilor metalul împrumutase o nuanță de negru, iar vopseaua gri se pătase din cauza umezelii.

În spațiile, ca niște paranteze, rămase libere între o baterie și un regiment ce continuau această defilare, alergau cuprinși de groază mulțime de țărani ; grupuri nenorocite pe care invazia le împingea înainte ; populații întregi care se dislocaseră, urmînd armata în retragere.

Dar înaintarea unei noi unități îi făcea să părăsească drumul, continuându-și marșul pe câmp, pentru ca de îndată ce se ivea din nou cel mai mic spațiu în masa trupei, să-și continue deplasarea pe suprafața albă și egală a șoselei. Erau mai cu seamă mame care împingeau cărucioare încărcate cu mobilier și copii ; bolnavi care se tirau ; octogenari purtați pe umăr de nepoții lor ; bunici care-și duceau nepoții în brațe ; bătrîne cu micuți agățați de fustele lor, sugerînd un cuib întreg și tăcut.

De astă dată nimeni nu se mai opuse generozității stăpînului castelului. Întreagă sa cămară părea că se revarsă acum spre șosea. Se rostogoleau butoaiele pline cu licoarea ultimei recolte : soldații își umpleau de la ținuturiul rubiniu bidonașul de metal atârnat de hamul calului. A urmat apoi, în ordinea vechimii, vinul îmbuteliat, împrăștiindu-se într-o clipă în acest fluviu de oameni care treceau, treceau mereu... Desnoyers privea cu mîndrie efectele generozității sale. Zîmbetul reapărea pe figurile lor sălbatice : buna dispoziție franceză trecea de la un rînd la altul ; îndepărtîndu-se, grupurile începeau un cîntec.

Ajunse în piața satului printre mai mulți ofițeri care ordonasera o scurtă haltă necesară odihnei căilor, înainte de a se încolona și a porni mai departe. Plini de îngrijorare și cu privirile încruntate vorbeau despre această retragere inexplicabilă pentru ei. Cu cîteva zile în urmă, la Guise, îi înfrînseseră pe urmăritori. Și, cu toate astea, continuau să se retragă dînd curs unui ordin sever ce nu suporta discuție. „Nu înțelegem... spuneau. Nu înțelegem“. Marea ordonată după un plan bine stabilit îi tira pe acești oameni dornici să se lupte, dar care trebuiau să se retragă. Cu toții împărtășeau aceeași crudă îndoială. „Nu înțelegem“. Și îndoiala aceasta făcea încă și mai dureros marșul lor fără oprire, un marș care dura de zile și nopți, cu mici halte de ajustare, cu comandantii din corp alarmați în permanență de teama de a nu li se tăia retragerea separîndu-i astfel de restul armatei. „Încă un efort, dragi băieți. Curaj ! în curînd ne vom odihni“. În retragerea lor, coloanele acopereau sute de kilometri. Desnoyers nu vedea decît una din ele. Multe altele, efectuau aceeași retragere în acele clipe, împînzind jumătate din lățimea Franței. Și toți făceau acest lucru cu aceeași supunere descurajatoare, iar oamenii lor repetau, fără îndoială,

aceleași cuvinte ca și ofițerii : „Nu înțelegem... Nu înțelegem“.

Domnul Marcel fu cuprins deodată de aceeași tristețe și dezorientare care plana asupra tuturor militarilor pe care îi văzuse. Nici el nu înțelegea. Văzuse ceea ce se petrecea ; acest lucru putea fi văzut de oricine : teritoriul țării fusese invadat fără ca germanii să fi întâlnit vreo rezistență mai puternică ; provincii întregi, orașe, sate, populație, totul rămăsese în stăpânirea dușmanului, în timp ce armata se retrăgea fără oprire. Entuziasmul său se prăbuși brusc, asemenea unui balon care se dezumflă. Vechiul său pesimism începu să-l domine. De bună seamă, că trupele dădeau dovadă de energie și de disciplină ; însă, la ce puteau servi toate astea dacă se retrăgeau aproape fără luptă, împiedicați să apere terenul printr-un ordin categoric ? „La fel ca la șaptezeci“, se gândi. În aparență exista mai multă ordine, însă rezultatul urma să fie același.

De undeva, ca o replică la reflecțiile lui pesimiste, auzi glasul unui soldat care se adresa unui țăran :

— Ne retragem, dar o facem pentru a ne azvîrli cu mai multă putere asupra boșilor. Bătrînul Joffre o să le vină de hac la timpul potrivit și la locul pe care îl va alege el.

Desnoyers simți o adevărată înviorare auzind numele generalului. Poate că acest soldat, care își menținuse nealterată credința de-a lungul acestor marșuri nesfîrșite și demoralizatoare, deslușea adevărul mai bine decît ofițerii care raționau și analizau.

Restul zilei și-l petrecu oferind daruri ultimelor grupuri ale coloanei. Pivnița continua să se golească. Distribuise, în ordinea vechimii lor, miile de sticle depozitate în subteranele castelului. La căderea nopții, începu să împartă, celor ce păreau mai slăbiți, sticle acoperite de praful multor ani. Pe măsură ce coloana se scurgea, oferea un tablou tot mai trist din cauza oboselii și a uzurii. Treceau cei de pe urmă, descurajați, tîrîndu-și picioarele goale în încălțămîntea lor. Unii din ei mergeau desculți, renunțînd la această tortură, purtîndu-și bocancii grei atîrnați de un umăr, și lăsînd pe pămînt, la locul călcăturii, pete de sînge. Deși copleșiți de o oboseală sfișietoare, toți aveau asupra lor armele și echipamentul, gîndindu-se la dușmanul care nu era prea departe, în spatele lor.

Generozitatea lui Desnoyers produsese în rîndul acestora o adevărată stupefacție. Erau obișnuiți să bată pămîntul patriei, înfruntînd egoismul țaranului. Nimeni nu oferea nimic. Grija față de ziua de mîine îi făcea pe locuitorii de la țară să-și pună alimentele la adăpost, refuzînd să acorde cel mai mic ajutor compatrioților care se luptau pentru ei.

În cea de a doua noapte, milionarul dormi destul de prost în fastuosul său pat cu coloane și panase ce aparținuse lui Henric IV, după afirmațiile vînzătorilor. Trupele nu mai treceau în ritm continuu ca în zilele precedente. Din cînd în cînd, își făcea apariția cîte un batalion izolat, o baterie, un grup de cavaleriști, ultimele forțe ale ariergardei care ocupaseră poziții prin apropierea satului, în vederea acoperirii retragerii. Liniștea apăsătoare ce se lăsă în urma acestor defilări zgomotoase trezi în sufletul lui o stare de îndoială și îngrijorare. Ce rost avea el acolo, cînd mulțimea înarmată se retrăgea ? Nu era o nebunie să mai rămînă... ? Dar, în aceeași clipă, în mîntea lui își făcea loc teama pentru toate bogățiile păstrate în castel. Dacă ar fi putut să le ia cu el... ! Era imposibil și din lipsă de mijloace, dar și din lipsă de timp. Afară de aceasta, firea lui plină de cutezanță considera fuga ceva rușinos. „Ceea ce începi trebuie să și termini“, își repeta el în mînte. Doar făcuse drumul pentru a-și păzi agoniseala și nu era cu putință să o părăsească la ivirea pericolului.

În dimineța următoare cînd ieși în sat, aproape că dispăruseră toți soldații. La marginea satului se afla un escadron de dragoni pentru a acoperi ultimele grupuri ale retragerii. Plutoane de călăreți străbăteau perdelele de plantații, silindu-i pe cei rătăciți în drumul lor, și opunînd rezistență înaintării inamice. Desnoyers străbătu satul pînă la ieșire. Dragonii ridicaseră o baricadă din căruțe și mobilier, blocînd drumul. Din spatele acestui obstacol, în picioare și cu carabina în mînă, ei păzeau fișia albă a drumului, care, solitară, șerpuia printre colinele acoperite cu arbori. Din cînd în cînd ajungeau pînă la ei împușcături izolate, ca niște pocnituri de bici. „Ai noștri“, spuneau dragonii. Erau ultimele detașamente care se opuneau înaintării ulanilor. Cavaleria avea misiunea de a menține în ariergardă contactul cu dușmanul, opunînd o rezistență continuă și respingînd detașamentele germane care încercau să se infiltreze de-a lungul coloanelor.

Văzu cum soseau și ultimele grupuri ale infanteriei. Nu umblau ; păreau mai degrabă că se tîrîie cu o voință fermă de a înainta, deși picioarele anchilozate și pline de sînge le frînau dorința. Se opriră pentru o clipă, ca să-și șteargă sudoarea și să se așeze pe marginea drumului, sfîrșiți de oboseală, pentru a respira ușurați de greutatea rănii, pentru a-și elibera picioarele din strîmtoarea încălțămîntei, după care, vrînd să-și reia marșul, să-și dea seama că nu se mai pot ridica. Trupurile păreau de piatră. Oboseala îi menținea într-o stare apropiată de catalepsie. Stînd cu ochii deschiși, i se părea că vede trecînd, ca o fantastică defilare, tot restul armatei : batalioane și iar batalioane, baterii, puzderie de cai. Apoi se lăsă liniștea, noaptea, cu un somn, pe așternutul de praf și pietre, tulburat de coșmaruri teribile. În zori, erau treziți de plutoanele de călăreți care cercetau terenul strîngînd resturile retragerii. Le era cu neputință să facă o mișcare ! Dragonii trebuiau să-i amenințe cu revolverul în mînă pentru a-i face să se miște. Numai teama că dușmanul se afla în apropiere și că puteau să cadă în mîinile lor le imprimă o oarecare vitalitate de moment. Se ridicau cu un suprem efort tîrîndu-și picioarele, și sprijinindu-se de pușcă ca într-un baston.

Mulți dintre acești bărbați erau tineri îmbătrîniți într-o oră, cu un mers de oameni bolnavi. Nefericiții ! Nu aveau să ajungă prea departe. Dorința lor era a înainta și de a intra în coloană, dar intrînd în sat priveau spre case cu ochi rugători dorind să intre în ele, spre a afla de îndată odihna care să-i facă să uite de apropierea dușmanului.

Villeblanche rămăsese acum mai pustiu decît înainte de sosirea trupelor. Cu o noapte în urmă, o mare parte din locuitori fugiseră, molipsiți de mulțimea care urma retragerea armatei. Primarul și preotul rămăseseră pe loc. După împăcarea cu stăpînul castelului, prilejuită de sosirea lui neașteptată și după dărnicia lui pe care o admira din tot sufletul, funcționarul municipal se apropie de el pentru a-i comunica un fapt deosebit. Inginerii minau podul de peste Marna. Încă puțin, pentru a se scurge și ultimii dragoni, și podul va fi aruncat în aer. Dacă dorea să plece mai avea încă timp.

Desnoyers a stat din nou la îndoială. Era o nebunie să rămînă.

Însă o privire peste pădurice, deasupra căreia se profilau turnurile castelului, și îndoiala se curmă deodată. „Nu, nu... Ceea ce începi, trebuie să și termini”.

Din pădure, prin diferite locuri, apăreau ultimele grupuri de dragoni. Mergeau cu caii la pas, părînd că retragerea le provoca o mare durere. Din cînd în cînd, întorceau privirea înapoi, cu carabina în mînă, gata să se oprească în fiecare clipă, pentru a apăsa pe trăgaci. Ceilalți care pînă atunci supravegheaseră de dincolo de baricadă, erau și ei în șa. Odată refăcut escadronul, se auzi glasul ofițerilor, și un trap viu însoțit de zornăit metalic răsună în spatele domnului Marcel, îndepărtîndu-se.

Rămase alături de baricadă, într-o singurătate și o liniște deplină; avea senzația că lumea se năruise dintr-odată. Doi ciini părăsiți de stăpîinii lor, ajunși cine știe unde, dădeau tîrcoale și adulmecau în jurul lui, implorîndu-i protecția. Nu puteau adulmeca urmele dorite în acel pămînt atît de frămîntat de picioare și atît de rătăcit de trecerea miilor de oameni. O pisică flămîndă stătea la pîndă urmărind zborul păsărelelor ce începeau să invadeze locul. Ciuguleau speriate, ceea ce mai găseau în bălegarul împrăștiat de caii dragonilor. O găină, lipsită și ea de stăpîn, ascunsă pînă atunci, își făcu apariția pentru a se înfrupta alături de haimanalele cu aripi, din acest festin. Liniștea statornicită lăsa să renască murmurul frunzișului, zumzetul insectelor, respirația estivală a solului ars de soare, împreună cu toate zgomotele naturii, care păreau că se trăsese rădăcină la adăpost sub greutatea oamenilor purtînd arme.

Desnoyers nu realiza însă ce timpuri trăiește. Tot ceea ce se întîmplase pînă acum îi lăsase impresia unui vis urît. Calmul din jurul său făcea de necrezut toate aceste întîmplări la care participase ca martor.

La capătul drumului, pe punctul cel mai ridicat al pîrînișului, acolo unde fișia albă atinge orizontul, văzu mișcîndu-se ceva. Erau doi bărbați călări, doi soldăți de plumb ce păreau căzuți dintr-o cutie cu jucării. Avea cu el binoclul, care pînă nu de mult îi servise să surprindă incursiunile unor braconieri pe proprietățile sale, și privi spre acel loc. Cei doi călăreți, îmbrăcați într-un verde-cenușiu, purtau lăncii, și căștile erau terminate într-o

îndoitură orizontală... Ei sînt ! Nu se mai putea amăgi : avea în fața privirilor sale pe cei dinții ulani.

Cîtva timp au rămas nemișcați, ca și cum scrutau orizontul. Apoi, din masa întunecată a vegetației care forma o îngrăditură pe ambele laturi ale drumului, au ieșit alții, mereu alții, pînă ce-au format un grup. Soldăteii de plumb nu se mai profilau acum pe albastrul orizontului. Albul șoselei le servea drept fond, depășind linia capetelor lor. Înaintau prevăzători, ca o trupă care, temîndu-se de ambuscade, examinează totul împrejur.

Nevoia de a se retrage cît mai repede l-a obligat pe domnul Marcel să renunțe să mai privească. Ar fi fost periculos dacă l-ar fi surprins în acel loc. Lăsînd însă binoclul în jos, ceva extraordinar se perinda prin spațiul său vizual. La o mică distanță, încît avea impresia că i-ar putea atinge cu mîna, văzu mulțime de oameni care mergeau la adăpostul perdelei de arbori ce străjuiau marginea șoselei. Surpriza lui avea să fie cu atît mai mare cu cît își întărea convingerea că acei oameni erau francezi, întrucît toți purtau chipiu. De unde apăruseră... ? Îi privi din nou, tot cu ochiul liber, pe acei oameni ce se aflau acum aproape de baricadă. Erău ultimii reprezentanți ai armatei franceze, într-o stare lamentabilă, echipați într-o pitorească varietate de uniforme ; soldați de rînd, zuavi, dragoni lipsiți de cai. Și amestecați cu ei, pădurari și jandarmi, aparținînd unor localități care primiseră cu întîrziere ordinul de evacuare. În total vreo cincizeci. Unii dintre ei erau întregi și viguroși ; alții se susțineau cu un efort supraomenesc. Cu toții își păstrau însă armele.

Au ajuns pînă la baricadă, privind mereu înapoi pentru a urmări, la adăpostul copacilor, înceata înaintare a ulanilor. În fruntea acestei trupe eterogene, cu revolverul în mîna dreaptă, se afla un ofițer de jandarmi, bătrîn și obez, cu mustața zbîrlită de emoție și cu o strălucire ucigătoare în ochii albaștri, umbriți de greutatea pleoapelor. S-au strecurat de cealaltă parte a barierei formate din căruțe, fără să dea nici cea mai mică importanță celui civil curios. Trebuia să-și continue înaintarea prin sat, cînd, deodată, o detunătură puternică zgudui orizontul din fața lor, făcînd să se cutremure casele.

— Ce-i asta ? întrebă ofițerul, privindu-l pentru prima oară pe Desnoyers.

Acesta îi explică scurt : podul fusese distrus. Șeful primi știrea cu o înjurătură. Grupată la întâmplare, trupa a rămas indiferentă, ca și cum pierduse orice contact cu realitatea.

— Dacă mori aici sau în altă parte este același lucru — continuă ofițerul.

Mulți dintre fugari s-au declarat de îndată mulțumiți de această hotărâre care îi scutea de chinul marșului. Aproape că erau bucuroși de aruncarea în aer a podului, tăindu-li-se în acest fel trecerea. Instinctiv, se adăpostiră în locurile cele mai apărate ale baricadei. Alții au intrat în câteva case părăsite, ale căror uși au fost forțate de dragoni în vederea ocupării unor poziții la etajul superior. Cu toții păreau satisfăcuți că se puteau odihni, cu toate că aceasta se obținea luptând. Ofițerul se furișa de la un grup la altul, transmitând ordinea. Nu aveau voie să deschidă focul pînă nu le va da el comanda.

Domnul Marcel, năclintit din cauza surprizei, urmări aceste pregătiri. Apariția acestor rămășițe a fost atît de rapidă și de formidabilă, încît tot mai credea că visează. În această situație fantastică nu mai credea fi vorbă de pericol ; totul era o minciună. Și continuă să rămînă pe loc, nedînd ascultare locotenentului care, în cuvinte dure, îi ordonă să fugă. Țăran încăpăținat... !

Ecoul exploziilor umplu șoseaua cu călăreți. Ieșeau din toate părțile, alăturîndu-se grupului inițial. Ulanii galopau pe deplin încredințați că satul fusese părăsit.

— Foc... !

Desnoyers se trezi învăluit de pîrîitul armelor de parcă toți copacii din fața lui se rupeau fără încetare.

Năvalnicul escadron se opri dintr-odată. Mai mulți se rostogoliră din ș.a. Unii s-au ridicat pentru a părăsi șoseaua, deplasîndu-se cu fereală spre a fi mai puțin vizibili. Alții căzură pe spate, cu brațele înainte. Rămăși fără călăreți, caii s-au pornit într-un galop năbun peste cîmp, cu hăturile tîrîș, îmboldiți de scările de la ș.a care se agitau libere.

Și, după aspra lovitură pe care le-o oferiseră surpriza și moartea, escadronul se împrăstie, înghițit de pădurice.

IV. LÎNGĂ GROTA SACRĂ

Argensola avea să îmbrățișeze o nouă ocupație mai tulburătoare decît aceea de a urmări pe hartă pozițiile armatelor.

— Am să mă dedic urmării *taube* ¹ — lor — le spunea el prietenilor. Își fac apariția între patru și cinci, cu punctualitatea unei persoane care aleargă să-și ia obișnuitul ceai.

În fiecare după-amiază, la vremea stabilită, un aeroplan german se învîrtea deasupra Parisului lansînd bombe. Acest sistem de intimidare nu producea panică : lumea accepta vizita ca pe un spectacol extraordinar și interesant. În zadar aviatorii împrăștiu deasupra orașului drapele germane cu mesaje ironice relatînd insuccesele armatei în retragere și eșecurile ofensivei rusești. Minciuni, toate erau minciuni ! În zadar lansau bombe, distrugînd mansarde, și omorînd și rănind bătrîni, femei și copii. „Ah bandiților !“. Și mulțimea amenința cu pumnul tîntarul fatal, abia vizibil la două mii de metri înălțime, pentru ca, după această ușurare, să-l urmărească cu privirea de pe o stradă pe alta sau să rămînă în piețe de unde să-i observe evoluțiile.

Unul din spectatorii cei mai punctuali era Argensola. La ora patru, se afla în Place de la Concorde cu privirea îndreptată spre cer, alături de mulțimea adunată în jurul lui, cu care legase cordiale relații de prietenie. Erau ca niște abonați ai unui teatru care, prin faptul de a se revedea mereu, sfîrșesc prin a se împrieteni. „Va veni... ? Nu va veni azi ?“ Femeile păreau a fi cele mai consecvente. Unele dintre ele soseau aprinse la față și cu respi-

¹ Porumbel în l. germană.

rația întretăiată, din pricina grabei, temîndu-se să nu întârzie de la spectacol... Un imens strigăt : „Vine... ! Uite-l acolo !” Mii de mîini, îndreptate în aceeași direcție arătau un punct abia vizibil la orizont. Figurile păreau că se lungesc, făcînd un tot cu binoclul sau ochelanele ; vînzători ambulanți ofereau toată gama de articole optice... Și timp de o oră urmăreau un spectacol pasionant — o vinătoare aeriană, zgomotoasă și inutilă.

Țîntarul încerca să se apropie de turnul Eiffel, însă de la baza lui și de pe numeroasele sale platforme izbucneau detunături acompaniate de arpeggiile feroce ale mitralierelor. Avioanele zburau în viraje deasupra orașului, iar de pe acoperișuri și de pe străzi se auzeau împușcături. Trăgeau toți : locuitorii care posedau vreo armă în casă, soldații care făceau de gardă, militarii englezi și belgieni în trecere prin Paris. Știau că prin împușcăturile lor nu realizau nimic, însă trăgeau din dorința de a-l pedepsi pe dușman, nu numai cu intenția, dar și cu speranța că întîmplarea, dintr-un capriciu al ei, ar putea face vreo minune. Singura minune era însă ca trăgătorii, angajați în acest foc pripit și nefolositor să nu se omoare între ei. Cîțiva trecători au căzut totuși răniți de gloanțe venite de aiurea.

Argensola, trecînd de pe o stradă pe alta, însuflețit de riposta celor de pe pămînt, urmărea zborul păsării dușmane, încercînd să descopere locul în care au căzut bombele pentru a putea ajunge printre primii în fața clădirii distruse. Să fi avut și el o carabină, cum au englezii îmbrăcați în kaki sau cei belgieni cu caschetă militară cu ciucuri ce le cădea pe frunte... ! Pînă la urmă, *taube*-le, obosit de atîtea evoluții, dispărea. „Pe mîine — își spunea spaniolul. Poate că va fi mai interesant”.

Orele care îi rămîneau libere, între studiul hărții și contemplățiile aeriene, le întrebuinta în hoinăreli în jurul stațiilor de cale ferată — mai ales al celei de la Quai d'Orsay — unde urmărea mulțimea călătorilor care părăseau Parisul. Imagine neașteptată a adevărului — după iluziile pe care guvernul le crease prin comunicatele sale optimiste ; certitudine că germanii se aflau aproape, și nu cum își imaginau unii cu o săptămînă în urmă că se aflau în plină derută ; acești *taube* zburînd deasupra Parisului ; amenințarea misterioasă a zepelinelor, toate acestea produceau o panică de neînchipuit printre o bună parte dintre lo-

cuitori. Gările, care acum erau păzite de militari, permiteau numai accesul acelor care obținuseră un bilet cu multă vreme înainte. Unii așteptau zile întregi ca să le vină rîndul să părăsească Parisul. Mulți dintre ei, nerăbdători, o porneau pe jos, dorind să se știe cît mai curînd în afara orașului. Împînzeau drumurile împreună cu mulțimile care se tîrau pe ele, toate în aceeași direcție. Se îndreptau spre sud, cu automobilul, cu trăsura, cu căruțe de grădinari, pe jos.

Argensola privea cu seninătate această fugă. Făcea parte dintre cei care rămîneau. Îi admira pe mulți dintre bărbații care fuseseră martori, în 1870, la asediul Parisului. De astă dată, soarta norocoasă îi oferea prilejul să fie martorul acestei drame istorice. Ce putea fi mai interesantă ! Cite nu va avea de povestit în viitor... ! Îl supăra însă totdeauna indiferența și amuzamentul celor din jurul său : De fiecare dată revenea la atelier satisfăcut de știrile căpătate, nerăbdător să le comunice lui Desnoyers, care aproape că nici nu-l băga în seamă. În noaptea în care l-a încunoștiințat că guvernul, camerele, corpul diplomatic și pînă' și artiștii Comediei Franceze plecau chiar atunci cu trenuri speciale cu destinația Bordeaux, drept răspuns, prietenul său făcu un gest plin de indiferență.

Altele erau preocupările sale. În cursul dimineții primise o scrisoare de la Marguerite : două rînduri scrise în grabă. Pleca, pornea imediat, însoțindu-și mama. Cu bine... ! Altceva nimic. Panica ce se instaura tot mai temeinic făcea ca multe iubiri și multe legături vechi să fie date uitării. Prin caracterul ei integru, ea era însă superioară unor asemenea manifestări lipsite de logică. Laco-nismul scrisorii l-a determinat pe Julio să se gîndească la ceva îngrijorător. De ce nu-i indica localitatea spre care se îndrepta... ?

După amiază și-a permis un fapt pe care ea i-l interzisesese în repetate rînduri. Intrînd în casa în care locuia Marguerite, s-a întreținut cu portăreasa, încercînd să obțină unele informații. Plină de înțelegere, această femeie avu prilejul să-și dea frîu liber limbuției, care-i fusese brusc întreruptă de fuga chiriașilor și a personalului de serviciu. Doamna de la etajul întîi — mama Margueritei — fusese ultima care părăsise casa, cu toate

că era bolnavă de cînd fiul îi fusese chemat la datorie. Plecaseră cu o zi în urmă, fără să spună încotro se îndreptau. Știa doar că luaseră trenul din gara Orsay. Fugeau spre sud, la fel ca toți oei avuți.

Și toate destăinuirile aveau să culmineze cu o știre destul de vagă, din care se înțelegea că fiica se arătase foarte impresionată de noutățile pe care le primise de pe front. Cineva din familie fusese rănit. Putea să fie fratele ei, însă portăreasa nu aflate nimic mai mult. Din atîtea noutăți pline de surprize era destul de greu să desprindă adevărul. La toate astea se adăugau propriile probleme, întrucît și bărbatul ei fusese mobilizat.

„Unde s-o fi aflînd ? se întrebă Julio toată ziua. De ce o fi ținut atît de mult ca eu să nu știu localitatea în care s-a stabilit ?“

Dar, în acea noapte în care prietenul său îi adusese la cunoștință vestea plecării oficialităților, ca ceva ce încă nu era de domeniul public, se limită să spună după o oarecare tăcere :

— Foarte bine fac... Și eu fac la fel mîine, dacă pot.

Pentru ce să mai rămînă în Paris ? Familia lipsea. Tatăl său — după cum aflate Argensola — plecase și el, fără să spună unde. Iar acum, după fuga misterioasă a Margueritei, el rămăsese singur, în acest mediu care îi producea permanente muștrări de conștiință.

În după amiaza aceea, hoinărind pe bulevarde, se întâlni cu un prieten ceva mai în vîrstă, un tovarăș de la cercul de scrimă, pe care-l frecventase și el. Era primul pe care-l întâlnea de la începutul războiului, și împreună au trecut în revistă pe toți prietenii lor mobilizați. Întrebările lui Desnoyers primeau cu promptitudine răspunsul bătrînului : „Cutare... ? A fost rănit în Lorena și se află într-un spital din sud. Un alt prieten... ? A murit în Vosgi. Altul ?, Dispărut la Charleroi.“ Și defilarea eroică și funebră continua. Cei mai mulți trăiau încă, acoperindu-se de glorie. Alți tovarăși de origine străină, tineri polonezi, englezi, care erau stabiliți în Paris, sau americani din republicile sudului se înscriau ca voluntari. Cercul de scrimă nu avea decît să se mîndrească de acest tineret care minuisese armele în timp de pace ; toți se aflau acum pe front expunîndu-și viața... Așcultîndu-l, Desnoyers și-a îndreptat privirea în altă parte, temîndu-se

parcă să nu descopere în ochii prietenului său o expresie ironică, plină de înțelesuri. Oare el de ce nu făcea ca ceilalți, plecând să apere țara în care trăia... ?

— Miine plec — îi replică Julio, copleșit de această tristă evocare.

El pleca însă spre sud, așa cum făceau toți cei care fugeau de război. În dimineața următoare, Argensola s-a obligat să-i procure un bilet de tren pentru Bordeaux. Puterea banului crescuse enorm. Cincizeci de franci oferiți la momentul potrivit aveau să înfăptuiască minunea de a obține un petec de carton numerotat, ceea ce pentru mulți reprezenta zile întregi de așteptare.

— Este valabil chiar pentru astăzi — i-a spus prietenului său. Trebuie să pleci cu trenul din această seară.

Pregătirea bagajului nu a necesitat prea mult timp. Urcarea în tren era permisă numai cu pachetele pe care călătorii le duceau în mână. Argensola refuză generozitatea lui Julio, care ținea să împartă cu el toți banii. Eroii se mulțumesc cu foarte puțin, și pictorul de suflete se simțea cuprins de o hotărîre eroică. Sarcina de a apăra Parisul pe care Gallieni și-o asumase într-o scurtă alocuțiune, o considera o cauză comună. Se angaja să reziste pînă la ultima picătură de sînge, ca și asprul general.

— Să vină ! spuse el cu o expresie tragică. Mă vor găsi la locul meu... !

Locul lui era atelierul. Dorea să vadă totul cît mai de aproape pentru a le putea povesti generațiilor viitoare. Cu proviziile sale de alimente și de vinuri, avea să rămînă neclintit. Afară de aceasta, proiectase — atît timp cît prietenul rămînea departe de casă — să aducă să locuiască cu el cîteva prietene care băteau drumurile în căutarea unei mese nesigure și care se temeau să rămînă în pustietatea domiciliilor lor. „Să stoarcem vieții o picătură de plăcere căci oricum tot va trebui să murim... !“ Atelierul din rue de la Pompe avea să fie martorul unor petreceri demente, duse pînă la disperare, asemănătoare celor ce se încep pe un vas eșuat, dar aprovizionat din abundență.

Desnoyers a plecat din gara d'Orsay, într-un compartiment de clasa întîi. Felicita în gînd ordinea perfectă cu care autoritățile pusese ră totul atît de bine la punct. Fiecare călător își avea locul său. Ajuns însă în gara Austerlitz, o întreagă omenire luă trenul cu asalt. Ușile s-au deschis cu un zgomot de credea că au fost scoase

din fișini ; pachete și copii treceau prin ferestre ca niște proiectile. Lumea se împingea cu brutalitatea celor ce fug de foc. În spațiul rezervat pentru opt persoane se instalaseră paisprezece ; coridoarele fuseseră blocate pentru totdeauna cu grămezi de geamantane, care, treptat, serveau de scaune unor noi călători. Diferențierile sociale dispărură. Oamenii din clasele de jos invadau cu bunăștiință vagoanele de lux, crezînd că vor găsi în ele mai mult spațiu. Cei care posedau bilete de clasa întâi căutau vagoane mai proaste, în speranța zadarnică de a călători mai nestingheriți. Pe liniile secundare, trenuri lungi, alcătuite din vagoane de vite, așteptau ora de plecare de mai bine de o zi. Grajdurile rulante erau ticsite de lume așezată pe podeaua de scîndură sau pe scaunele aduse de la casele lor. Fiecare tren era o tabără care aștepta semnalul de plecare, iar cît timp aștepta, de-a lungul lui se înălța un strat gros de hîrtii unsuroase și coji de fructe. Cei ce luau cu asalt trenul, îmbrîncindu-se, se suportau și se iertau ca între frați. „La război, ca la război“, își spuneau unii altora ca o ultimă scuză. Și fiecare își împingea vecinul pentru a-i zmulge o bucătică de loc, unde să-și înghesuie sărăcăciosul lui bagaj, printre pachetele suspendate deasupra capetelor ce se mențineau într-un echilibru de necrezut. Puțin cîte puțin, Desnoyers își pierdu avantajele de prim ocupant. Îl înduioșa această biată omenire care așteptase trenul de la ora patru dimineața pînă la ora opt seara. Femeile se văitau de oboseală, stînd în picioare pe culoar, de unde priveau cu sălbatică invidie pe cei care ocupau un loc. Copiii plîngeau scoțînd un fel de behăit de capre flămînde. Julio își cedă locul și începu să împartă nevoiașilor și celor neprevăzători aflați în jurul lui, toate alimentele cu care îl încărcase Argensola. Restaurantele garilor arătau ca după un jaf. În tot timpul lungilor staționări ale trenului, pe persoane era un du-te vino de militari : soldați care alergau, la auzul trompetei, pentru a-și relua locul în șiragul de vagoane care urcau, urcau spre Paris. Pe liniile de garare, lungi trenuri de război așteptau eliberarea liniei pentru a-și continua drumul. Cuirasierii, purtînd o vestă galbenă peste platoșa de oțel, stăteau pe podea cu picioarele atîrnate în afară, în deschizătura ușilor de la vagoanele-grajduri, din interiorul cărora răzbăteau nechezaturi. Pe

platformele deschise se aliniau antetrenuri cenușii. Giturile zvelte ale tunurilor de 75, îndreptate spre înaltul cerului, arătau ca niște telescoape.

Își petrecu noaptea pe culoar, așezat pe colțul unui geamantan, privind cum dormitau unii îndobitociți de oboseală și de emoție. A fost o noapte îngrozitoare ce părea să nu se mai sfârșească, cu zgomote, zguduituri și sforăituri ce se reluau după scurte pauze. În fiecare gară, trompetele sunau amenințător, ca și cum dușmanul s-ar fi aflat pe undeva pe aproape. Soldații sosiți din sud alergau la locurile lor, și o nouă coloană de oameni se punea în mișcare, tirându-se pe drumul de fier spre Paris. Păreau veseli și dornici să ajungă cât mai curînd la locul măcelului. Mulți se plîng, socotind că ajunseseră cu întârziere. Julio, care scosese capul pe fereastră, auzi convorbirile și țipetele de pe aceste peroane ce emanau un miros înțepător de oameni și de câini. Cu toții erau cuprinși de o încredere de nezdruccinat. „Boșii...! Sint foarte mulți, au tunuri puternice, multe mitraliere..., dar e suficient să vadă baioneta montată la pușcă și fug ca iepurii“.

Credința celor care mergeau să înfrunte moartea contrasta cu panica și îndoiala celor care fugeau din Paris. Un bătrîn cu pieptul plin de decorații, tip de funcționar pensionat, îl întrebă pe Desnoyers, de îndată ce trenul se puse în mișcare :

— Dumneata crezi că vor ajunge la Tours ?

Dar, mai înainte de a primi răspunsul, adormea. Somnul abrutizant își întindea picioarele de plumb pe culoar. Dar bătrînul se trezea brusc.

— Dumneata crezi că vor ajunge pînă la Bordeaux... ?

Și neconcepînd să-și întrerupă călătoria pînă ce nu avea să descopere, împreună cu familia sa, un refugiu absolut sigur, se mulțumea cu vagile răspunsuri.

În zorii zilei au văzut unități de teritoriale păzind drumurile. Erau înarmați cu puști vechi ; purtau un chipiu roșu — unicul semn distinctiv militar. Trenurile încărcate cu ostași continuau să treacă în direcție opusă.

În gara Bordeaux, mulțimea civilă, îmbulzindu-se să coboare sau să ia cu asalt noi vagoane, se amesteca prin-

tre trupe. Goarneau sunau fără întrerupere adunarea soldaților. Mulți dintre ei erau oameni de culoare, trăgători africani cu pantaloni largi, cenușii și o bonetă roșie pe capul negru și bronzat. Și masele înarmate continuau să se reverse, pe calea ferată, spre nord.

Desnoyers avu ocazia să vadă un tren cu răniți căzuți în luptele din Flandra și Lorena. Efectele militare îmbălsite de murdărie contrastau și mai puternic lângă albul bandajelor care susțineau membrele suferinde sau apărau capetele rănite. Toți păreau că zîmbesc cu buze livide și cu ochi injectați de febră, la vederea cîmpiilor din sud, care se zăreau prin ceața dimineții, aureolate de soare, acoperite de strălucitorul veșmînt al frunzelor de viță. Locuitorii din nord întindeau mîinile primind fructele ce le erau oferite de femei, și ciuguleau cu plăcere boabele rugîinii și dulci ale țării.

El locui patru zile la Bordeaux, zăpăcit și dezorientat de agitația unui oraș de provincie transformat dintr-o dată în Capitală. Hotelurile erau pline; multe personalități se mulțumeau cu o locuință de slujnică. În cafenele nu găseai un scaun neocupat; trotuarele păreau că nu mai pot suporta această afluență extraordinară. Șeful statului se instalase la prefectură; ministerele ocupaseră clădirile unor școli și ale unor muzee; două teatre fuseseră destinate viitoarelor reuniuni ale senatului și ale camerei deputaților. Julio găsi un hotel murdar și suspect în fundul unei ulicioare. Un Cupidon se contura pe geamurile ușii. În camera sa, pe oglindă erau scrijelate nume de femei și fraze ce nu pot fi reproduce, amintiri ale unor găzduiri de o oră... Și cu toate astea, unele doamne din Paris, extenuate de căutarea unei locuințe, invidiau norocul de a găsi o astfel de locuință.

Cercetările rămîneau deocamdată infructuoase. Prietenii pe care îi întâlnea în această mulțime fugară aveau grijile lor. Nu vorbeau decît despre peripețiile instalării, repetau știrile auzite de la miniștri, cu care trăiau ca în familie, subliniind cu aer misterios declanșarea unei mari bătălii care se desfășura de la Verdun și pînă în împrejurimile Parisului. O elevă din timpurile lui de glorie, care își păstrase vechea eleganță chiar și în uniformă de infirmieră, îi dădu niște știri vagi. „Mica doamnă Laurier...?” Își amintea că auzise de la cineva că locuia pe

aproape... Poate la Biarritz. Julio nu avu nevoie de mai mult pentru a-și relua călătoria. La Biarritz !

Prima persoană pe care o întâlni chiar la sosire fu Chichi. Spunea că orașul este de nelocuit, din cauza familiilor spaniole bogate ce își petreceau vara acolo.

— Marea majoritate sînt boși. Eu îmi petrec viața luptînd. Voi sfîrși prin a trăi singură.

Și-a întâlnit apoi mama ; îmbrățișări și lacrimi. După aceea o văzu pe mătușa Elena într-un salon de hotel, entuziasmată de țară și de vilegiaturistii ei. Putea vorbi pe larg despre decadenta Franței. Așteptau dintr-o clipă într-alta știrea intrării Kaiserului în Capitală. Oameni gravi, care întreaga lor viață nu făcuseră nimic, criticau defectele și neglijențele Republicii. Tineri, a căror distincție o entuziasma pe doamna Elena, izbucneau în critici la adresa vieții corupte a Parisului, pe care o studiaseră cu asiduitate, pierzîndu-și nopțile pînă la răsăritul soarelui în virtuosoasele școli din Montmartre. Cu toții iubeau Germania, unde nu fuseseră niciodată, dar pe care o cunoșteau ca dintr-o succesiune de imagini cinematografice. Desfășurarea operațiilor de pe front era asemănată cu niște lupte de tauri într-o arenă. Germanii erau cei care dădeau lovituri mai puternice. „Cu ei nu este de glumit : sînt foarte duri“. Și lăsau să se înțeleagă că admirau brutalitatea, socotind-o cel mai respectabil dintre merite.

— De ce nu spun aceste lucruri la ei acasă, dincolo de frontieră ? întrebă Chichi. De ce vin în casa vecinului pentru ca să-și bată joc de nevoile lui... ? Și mai au pretenții de oameni cu educație !

Julio nu venise la Biarritz ca să locuiască împreună cu ai săi... Chiar în ziua sosirii o zări din depărtare pe mama Margheritei. Era singură. Din spusele ei înțelese că fiica locuia la Pau. Era infirmieră și îngrijea un rănit din familia sa. „Fratele..., este fratele, fără îndoială“, se gîndi Julio. Și-și relua călătoria, îndreptîndu-se spre Pau.

Numeroasele vizite pe la diferite spitale au rămas fără nici un rezultat. Nimeni nu o cunoștea pe Margherite. În fiecare zi sosea un tren cu un nou transport de carne sfîrtecă, însă fratele ei nu se afla printre răniți. O călugăriță, crezînd că este în căutarea vreunui membru al familiei, s-a înduioșat, dîndu-i unele indicații. Trebuia

să meargă la Lourdes ; acolo, numărul răniților fiind foarte mare, se aflau mai multe infirmiere laice. Și Desnoyers străbătu, fără să mai aștepte, scurta distanță dintre Pau și Lourdes.

În această localitate sfântă, despre care-i vorbise mama lui de atâtea ori, el nu fusese niciodată. Pentru doamna Luisa, națiunea franceză era Lourdes. În discuțiile purtate cu sora sa și cu alte doamne străine care cereau exterminarea Franței pentru nelegiuirea ei, buna doamnă încheia întotdeauna discuția cu aceleași cuvinte : „Cînd Maica Domnului a vrut să-și facă apariția în vremurile noastre, a ales Franța. Se pare, așadar, că țara asta nu e chiar așa de rea precum se spune... Cînd voi afla că a apărut și la Berlin, atunci vom sta din nou de vorbă“.

Însă Desnoyers nu era dispus să-și reamintească, tocmai acum, de naivele păreri ale mamei sale. Abia se instală în hotelul său, de lângă rîu, că și alergă la marele cămin transformat în spital. Paznicii l-au informat că pînă după amiază nu putea sta de vorbă cu directorul. Pentru ca timpul să i se pară mai scurt, o porni pe strada care ducea spre biserică, plină, de o parte și de alta, de barăci și prăvălii cu stampe și suveniruri pioase, semănînd cu un mare bazar. Aici și în parcurile dimprejurul lăcașului de cult văzu numai răniți în convalescență care ascundeau sub uniforme amintiri ale bătăliei. Mantalele erau murdare deși fuseseră, cu siguranță, periate în repetate rînduri. Noroiul, sîngele și ploaia se impregnaseră în ele, făcîndu-le scorțoase ca un carton. Cîțiva răniți rupseseră minciile, pentru a-și feri astfel brațele sfîrtecate de frecarea lor nemiloasă. Urme ale suferinței păstrau și pantalonii sfișiați de schije obuzelor.

Erau combatanți aparținînd tuturor armelor și raselor : infanteriști, călăreți, artileriști ; soldați din metropolă și din colonii ; țărani francezi și trăgători africani ; capete blonde, figuri palide de mahomedani și fețe negre de senegalezi, cu ochi de foc și buze groase albastrii ; unii aveau un aer de oameni de treabă și înfățișarea tipică a burghezului sedentar și obez, transformat peste noapte în războinic ; alții erau uscați, nervoși, cu profil agresiv de oameni născuți pentru luptă și deprinși cu viața de campanie pe care o duseseră în colonii.

Orașul, vizitat de cei suferinzi la îndemnurile speranței, și care credeau în catolicism, se vedea invadat acum

de o mulțime nu mai puțin întristată. În ciuda descărăjării fizice, toți aveau un oarecare aer de seninătate și de mulțumire. Văzuseră moartea cu ochii strecurându-se printre ghiarele ei descărnate, iar acum, aici, gustau din nou bucuria de a trăi. Cu mantale împodobite cu decorații, cu pelérine teatrale, chipiuri și bonete africane, această mulțime de eroi oferea un aspect lamentabil. Foarte puțini mai păstrau nobila poziție verticală, orgoliu al superiorității umane. Înaintau încovoiați, șchiopătînd, tîrîndu-se, sprijiniți într-o cîrjă sau de brațul unui prieten. Alții se lăsau întinși pe cărucioarele care serviseră de multe ori pentru transportul bolnavilor pioși de la gară la grota Maicii Domnului. Unii umblau bîlbîind, cu ochii bandajați, alături de cite un copil sau infirmieră. Primele ciocniri din Belgia și de pe frontul de est — jumătate de duzină de bătălii — fuseseră suficiente pentru a produce aceste ruini fizice în care frumusețea bărbătească să sufere cele mai îngrozitoare mutilări... Trupurile acestea care se încăpățîneau să trăiască, purtîndu-și renăscutele lor energii în bătaia razelor binefăcătoare ale soarelui, reprezentau doar o foarte mică parte din marele seceriș al morții. În urma lor, mii și mii de camarazi zăceau gemînd pe paturile spitalelor, poate fără speranța să se mai ridice vreodată. Mii și mii odihneau pentru totdeauna în măruntățile unui pămînt umezit de suferința agoniei, pămînt care, primind o ploaie de proiectile, restituia, ca o recoltă, lanuri de cruci.

În ochii lui Desnoyers războiul se dezvăluia în toată hidoșenia lui plină de cruzime. Pînă atunci se vorbise despre el, așa cum se vorbește despre moarte, cînd ne aflăm pe deplin sănătoși, cu convingerea existenței și grozăviei lui, dar totul văzut de la distanță... de la mare distanță !, încît nu inspira nici o emoție adevărată. Exploziile obuzelor însă însoțeau distrugerile de obiective cu o crudă bătaie de joc, desfigurînd în mod grotesc corpul uman. I-a fost dat să vadă răniți care începeau să-și recapete vitalitatea, deși nu aminteau decît vag de un chip omenesc, caricaturi îngrozitoare, cîrpe omenești salvate de la mormînt de îndrăzelile științei ; trunchiuri cu cap care se tîrau pe pămînt cu ajutorul unei platforme pe roți ; cranii incomplete ale căror creiere zvîcneau sub un acoperiș artificial ; ființe fără membre care ședeau pe fundul unui cărucior ca niște mulaje sculpturale sau

ca niște piese pentru disecție ; fețe fără nas, arătându-și cavitatea neagră a foselor, asemenea unor cranii.

Și toate aceste jumătăți de oameni vorbeau, fumau, rideau, mulțumiți de a vedea cerul, de a simți mîngîierea soarelui, de a fi revenit la viață, însuflețiți de suverana voință de a trăi, care, încredătoare într-un viitor mai bun, uită nenorocirea prezentă.

Impresia produsă asupra lui de acest spectacol a fost de asemenea natură încît uită pentru cîtva timp ce anume îl adusese pînă acolo... Dacă cei care provoacă războiul fie din cabinetele diplomatice, fie de la mesele unui stat major, l-ar putea privi, nu pe cîmpurile de bătălie, unde entuziasmul înfierbîntă simțurile, ci lucid, așa cum este judecat în spitale și cimitire pentru resturile pe care le lasă în drumul lui... ! Tinărul văzu în imaginație globul pămîntesc asemenea unui vapor enorm ce naviga prin imensitate. Echipajul său, niște bieți oameni, de secole, de multe secole se tot exterminau pe puncte. Ei nu știau nici măcar ce se afla sub picioarele lor, în măruntaiele navei. Dorința fiecărui grup era de a ocupa o cît mai mare suprafață în bătaia soarelui. Oameni ce treceau drept superiori ațîțau aceste mase la exterminare pentru a escalada ultima puncte și pentru a pune mîna pe cîrmă, orientînd vasul într-o anumită direcție. Și toți cei care nutreau aceste ambiții de a prelua comanda absolută știau același lucru : nimic ! Nici unul dintre ei n-ar fi putut spune cu certitudine ce exista dincolo de orizontul vizibil, și nici încotro se îndrepta nava. Împotrivirea surdă a necunoscutului îi înconjura pe toți ; viața navei era fragilă ; avea nevoie de îngrijire neîntreruptă pentru a se menține la suprafață ; și, în ciuda acestei situații, echipajul, timp de secole, nu a căzut o clipă de acord la o colaborare comună, izvorită dintr-o judecată sănătoasă. Periodic, o jumătate din el se ciocnea cu cealaltă jumătate ; se omorau pentru a se transforma unii pe alții în sclavi pe puntea mișcătoare, plutitoare peste abis ; se luptau pînă se aruncau unii pe alții peste bord ; siajul navei se învolbura peste cadavre. Și din mulțimea aceea cuprinsă de o totală dementă, se iveau sofști înrăiți ce declarau că așa trebuia să arate statul perfect, și că sistemul acesta se impunea tuturor și pentru totdeauna. Era un vis urît să năzuiești ca echipajul să se poarte ca niște frați care au

un destin comun și care văd în jurul lor toate capcanele unui mister agresiv... Cîtă mizerie umană !

Julio uită de gîndurile negre ce-l asaltau, văzînd bucuria copilărească pe care o trăiau cîțiva convalescenți. Erau trăgători musulmani din Algeria și Maroc. Se aflau la Lourdes așa cum s-ar fi putut afla în orice altă parte, atenți doar la darurile oferite de civili cu o patriotică duioșie. Toți aceștia priveau indiferenți biserica. Singura lor preocupare era să ceară țigări și dulciuri.

Văzîndu-se răsfațați de către poporul sub dominația căruia se aflau țările lor, erau mîndri, îndrăznind orice, ca niște copii neastîmpărați. Simțeau cea mai mare plăcere atunci cînd doamnele le dădeau mîna. Binecuvîntat război, care le permitea să se apropie și să atingă aceste femei, parfumate și surîzătoare, așa cum numai în vise apar femeile minunate rezervate doar celor preafericiți ! „Madame... Madame“, suspinau, în timp ce pupilele lor de cerneală erau năpădite de fierbințeală. Și nemulțumiți numai cu mîna, degetele lor tuciurii se aventurau de-a lungul brațului, în timp ce doamnele rîdeau de această adorație tulburătoare. Alții se amestecau prin mulțime întinzînd mîna tuturor femeilor. „Să dăm mîna“. Și, după ce primeau strîngerea de mînă, se îndepărtau satisfăcuți.

Desnoyers hoinări destul de mult timp în jurul bisericii. La adăpostul arborilor se rînduiau cărucioare cu răniți. Ofițeri și soldați rămîneau ore întregi la umbra albastră, privind cum alți camarazi răniți se puteau deplasa pe propriile lor picioare.

Grota sfîntă, presărată cu sute de luminări, părea un cer înstelat. Mulțimea de credincioși, ingenunchiată în fața grottei, își îndrepta ochii rugători către pietrele sfinte, în timp ce gîndul le zbura departe, pe cîmpurile de bătălie, cu încredere în divinitate care îi întovărășește în orice momente grele. Soldați cu capetele bandajate și cu ochii plini de lacrimi, cu chipiul într-o mînă, se iveau prin mulțimea ingenunchiată.

Urcau și coborau pe dublul peron al bisericii, femei îmbrăcate în alb, ale căror bonete de infirmiere își vințurau părțile laterale, părăd din depărtare niște porumbițe într-un zbor agitat. Erau infirmiere, doamne caritabile, ce însoțeau pașii răniților. Lui Desnoyers i se părea

că o recunoaște pe Marguerite în fiecare dintre ele... Însă deziluzia urma de îndată, făcându-l să se îndoiască de reușita călătoriei sale.

Nu se afla nici la Lourdes. Nu avea să o mai întâlnească niciodată în această Franță mărită neînchipuit de mult de războiul ce transformase fiecare localitate într-un spital.

Spre seară, cercetările lui nu se soldaseră cu vreun rezultat. Funcționarii cu care se întreținea îl ascultau cu un aer distrat : să mai revină. Nu aveau vreme de așa ceva, mai cu seamă că se anunțase sosirea unui nou tren sanitar. Marea bătălie din împrejurimile Parisului continua. Pentru găzduirea noului transport de mutilați trebuia să se improvizeze spații de cazare.

Desnoyers reveni în parcurile din apropierea grotii. Umbla de colo-colo, pentru a-și petrece timpul. Se gîndea să se înapoieze la Pau chiar în noaptea aceea ; nu avea rost să mai rămînă la Lourdes. Încotro să-și îndrepte investigațiile... ?

Deodată însă simți un fior în șira spinării ; era aceeași senzație nedefinită care îi anunța prezența ei ori de cîte ori se întâlneau într-o grădină din Paris. Marguerite trebuia să apară curînd, la fel ca în alte dăți, fără ca el să știe exact de unde vine ; ieșea din pămînt sau cobora din nori.

La aceste amintiri plăcute lasă să-i scape un zîmbet plin de amărăciune. Minciuni ale dorinței ! Iluzii... ! Întorcînd capul își dădu seama de inutilitatea speranței sale. În spatele lui nu se afla nimeni : era singurul care mergea prin mijlocul bulevardului. Pe o bancă din apropiere se odihnea un ofițer cu ochii bandajați. Alături de el, în albul diafan al îngerilor ocrotitori, se afla o infirmieră. Bietul orb... ! Desnoyers dorea să-și continue drumul, dar o mișcare rapidă a femeii îmbrăcate în alb, trădîndu-i dorința de a rămîne neobservată, care își întoarse capul privind plantele, îi atrase atenția. I-a trebuit un timp pînă să o recunoască. Două bucle ieșite de sub bonetă l-au făcut să-i ghicească părul ascuns ; picioarele, cu încălțăminte și ciorapi albi, au constituit un indiciu sigur pentru recunoașterea siluetei ei ascunsă sub uniforma lipsită de cochetărie. Avea fața palidă și gravă. Obrazul ei nu mai purta fardurile din trecut care îi dădeau o frumusețe de păpușă.

Ochii păreau să reflecte realitatea noilor tipare, proiectată pe fondul unui nimb întunecat de oboseală... Marguerite !

S-au privit îndelung, ca hipnotizați de surpriză. Dar cînd Desnoyers făcu primul pas, o neliniște îi cuprinsese întreaga ființă. Nu..., nu. Ochii ei, mîinile ei, totul părea să protesteze, să oprească înaintarea lui, să-l împietrească în locul acela. Teamă de a nu-l vedea apropiindu-se o determină să pornească ea spre el. Îi spuse cîteva cuvinte militarului, care rămase pe bancă, primind o rază de soare care se oprise pe bandajul ce-i acoperea fața și pe care părea că nu o simte. Apoi se ridică, mergînd în întîmpinarea lui Julio, arătîndu-i cu un gest că era necesar să se îndepărteze puțin, întrucît rănitul ar fi putut să-i audă.

S-a oprit pe o alee laterală. De acolo îl puteau urmări pe orbul aflat în grija ei. Cîteva clipe au rămas nemișcați unul în fața celuilalt. Desnoyers avea multe, foarte multe să-i spună, șovăi însă neștiind cum să redea prin cuvinte toată frămîntarea lui, dezmierdările lui. În schimb, din această avalanșă de gînduri nedeslușite, țîșni unul, plin de mînie :

— Cine-i bărbatul acela... ?

Accentul plin de înverșunare, vocea aspră cu care rostise aceste cuvinte o surprinsesă, nevenindu-i să creadă că proveneau din gura lui.

Infirmiera îl privi cu ochii ei limpezi, puțin dilatați, niște ochi care păreau definitiv refractari oricărei tresăriri de surpriză sau de teamă. Răspunsul veni la fel de limpede ca și privirea :

— Este Laurier... Soțul meu.

Laurier... ! Și privirile lui Julio s-au îndreptat către militar, examinîndu-l neîncetător pînă în momentul convingerii. Laurier, ofițerul orb care rămăsese nemișcat pe bancă, reprezenta un simbol de durere eroică ! Era îmbătrînit, avea pielea arsă de soare și brăzdată de crăpături ce porneau ca niște raze în jurul adînciturilor de pe obrazul său. Barba, care-i acoperea acum fața, dar mai ales părul pe la temple începuseră să capete reflexe argintii. Trăise într-o singură lună cît în douăzeci de ani... Totuși, părea mai tînăr ; o tinerețe ce iradia viguroasă din lăuntrul lui, trădînd urmele unor emoții puternice care îi dădeau tăria de a nu se mai teme de nimic, și cu mulțumirea neclintită și senină a datoriei împlinite.

Privindu-l, era cuprins de admirație și de gelozie, în același timp. Și, dându-și seama de aversiunea ce i-o inspira acel om lovit de nenorocire, în imposibilitate de a vedea ceea ce-l înconjură, se simți rușinat. Ura sa era o lășitate ; însă insistă în ea, ca și cum în interiorul său se trezise un alt suflet, o a doua personalitate care-i provoca spaimă. Ah, privirea Margueritei, cînd se îndepărtase de rănit pentru cîteva clipe... ! Pe el nu-l privise niciodată în acest fel. Îi cunoștea toate mișcările tandre ale pleoapelor ; însă ochii care priveau către rănit erau alții, aveau în ei ceva de care el era străin. Și i se adresă cu furia îndrăgostitului ce descoperă o infidelitate.

— Așadar, din cauza asta ai fugit fără veste, fără un cuvînt... ! M-ai părăsit ca să alergi în căutarea lui... Spune : pentru ce ai venit ? Pentru ce ai venit ?

Ea nu se pierdu în fața tonului mînios și a privirilor sale dușmănoase.

— Am venit pentru că aici m-a chemat datoria.

Și, ca o mamă plină de tact, care cheamă la ordine un copil irascibil, folosind o stratagemă plină de surprize, îi explică totul. Primise știrea despre rănirea lui Laurier chiar în momentul în care ea și mama ei se pregăteau să părăsească Parisul. Nu a stat o clipă la îndoială : datoria ei era să ajungă cît mai curînd alături de acest bărbat. Reflectase mult în săptămînile din urmă. Războiul o făcuse să mediteze asupra valorii vieții. Ochii ei se îndreptau spre orizonturi noi. Destinul nostru nu se află în plăceri și în satisfacții egoiste : fiecare trebuie să-și ia partea lui de durere și de sacrificiu.

Dorea să fie de folos patriei, să preia o parte din durerea comună, să contribuie și ea cu ceva alături de celelalte femei. Și, fiind dispusă să dea toate îngrijirile unor necunoscuți, nu era oare firesc să-l prefere pe acest om căruia îi pricinuisese atîta rău... ? În mintea ei mai era încă vie clipa în care, la gară, îl văzuse sosind singur în mulțimea aceea de bărbați ce plecau în întîmpinarea morții mîngiați de mîini iubitoare. Mila ei deveni și mai mare din momentul în care aflase de nenorocirea lui. Un obus explodase lîngă el omorîndu-i pe cei din jur. Dintre nenumăratele răni pe care i le pricinuisese, singura gravă era cea de pe față. Pierduse complet un ochi ; pe celălalt, medicii îl mențineau acoperit, sperînd să-l salveze. De

acest lucru ea se indoia ; era aproape sigură că Laurier avea să rămână orb.

Spunînd toate acestea, vocea Margueritei tremura, de parcă ar fi fost gata s-o podidească plînsul : însă lacrimile îi secaseră. Plînsul ar fi fost de prisos, la fel ca multe lucruri ce aparțineau perioadelor de pace. În numai cîteva zile, ochii ei văzuseră atîtea.

— Cît îl iubeşti ! exclamă Julio.

Pînă atunci, în timpul discuţiei, ea i se adresase cu dumneata, de teama de a nu fi auzită — dar şi pentru a-l ţine la distanţă ca şi cum ar fi vorbit cu un prieten. Dar tristeţea iubitului ei o făcu să renunţe la răceala pe care şi-o impusese.

— Nu. Eu pe tine te iubesc... şi te voi iubi mereu.

Simplitatea acestor cuvinte şi neaşteptata intimitate i-au deşteptat speranţele lui Desnoyers.

— Şi el ? o întrebă el cu îngrijorare.

Auzindu-i răspunsul, avu impresia că ceva trecuse prin faţa soarelui, luîndu-i pentru o clipă lumina. Era ca un nor ce se prăvălea peste pămînt şi peste gîndurile lui, împrăştiind o senzaţie de frig.

— Da., şi pe el îl iubesc.

Spusese aceasta privindu-l ca şi cum i-ar fi cerut iertare, cu sinceritatea dureroasă a unui suflet care se luptă cu minciuna şi plînge ghicind răul pe care îl cauzează.

Simţi cum înverşunarea i se năruia asemenea unui munte care se crapă dintr-odată.

— Ah, Marguerite !

Glasul lui tremurat avea rezonanţe de umilinţă. Oare între ei doi, totul se putea sfîrşi într-un mod atît de simplu ? Oare vechile ei jurăminte fuseseră cuvinte goale... ? Se căutaseră cu atîta ardoare pentru a se identifica, pentru a se uni într-o singură fiinţă... şi acum, împietriţi dintr-odată de indiferenţă să se ciocnească ca două entităţi dure şi ostile care se resping... ? Ce însemna această absurditate, cum putea să-i spună că pe el îl iubeşte la fel ca înainte, dacă în acelaşi timp nutrea şi pentru vechiul soţ aceleaşi sentimente ?

Coborîndu-şi privirea, Marguerite murmură disperată :

— Tu eşti bărbat, iar eu femeie, şi de aceea oricît aş încerca să-ţi explic, tot nu m-ai înţelege. Bărbaţii nu pot pricepe anumite taine ale noastre... O femeie m-ar înţelege cu siguranţă.

Desnoyers dorea să-și cunoască întreaga nefericire în toată cruzimea ei. Ea îi putea spune totul fără nici o teamă. Era pregătit să suporte orice lovitură... Ce spune oare Laurier văzîndu-se îngrijit și mîngîiat de Marguerite?

— Nu știe cine sînt... Mă crede o infirmieră, la fel ca toate celelalte, căreia i se face milă văzîndu-l orb și singur, fără rude care să-i scrie și să-l viziteze... Au fost momente în care m-am îndoit, gîndindu-mă dacă el nu știe cumva adevărul. Glasul meu, atingerea mîinilor mele îl făceau la început să manifeste o oarecare mirare. I-am spus că sînt o belgiancă ce și-a pierdut familia și a rămas singură pe lume. Iar el mi-a povestit, în puține cuvînte viața lui anterioară, ca unul care voia să-și șteargă din minte un trecut nenorocit... Nici un cuvînt ofensator la adresa fostei lui soții. Sînt nopți cînd bănuiesc că mă cunoaște, dar profită de orbirea lui ca să-și prelungească simulata ignoranță, ceea ce mă chinuie nespus de mult. Doresc ca medicii să-i salveze unul din ochi și să-și recapete vederea, dar în același timp mă tem. Ce va spune cînd mă va recunoaște... ? Dar nu ; mai bine să vadă, în rest n-are decît să se întîmple orice. Tu nu poți să înțelegi aceste frămîntări, tu nu știi cît sufăr eu.

Tăcu o clipă pentru a se aduna, cumpănind în minte, o dată în plus, tulburările din sufletul ei.

— Of, războiul ! continuă ea. Cîte schimbări a putut produce în viața noastră ! Acum două luni situația mi se părea extraordinară, de necrezut... În prezent îmi îngrijesc soțul, temîndu-mă că ar putea să mă descopere și să se îndepărteze de mine, deși chiar eu doresc să mă recunoască și chiar să mă ierte... Mă aflu lîngă el doar de o săptămînă. Îmi schimb vocea pe cît îmi stă în putință, evit să folosesc expresii care ar putea să mă demaște... Dar starea asta nu va putea fi prelungită la infinit. Numai în romane sînt posibile asemenea situații.

Îndoiala i se furișă din nou în suflet retezîndu-i curajul.

— Eu cred — își continuă ea gîndurile — că m-a cunoscut chiar de la început... Tace, mascîndu-și cu bună știință convingerea, pentru că mă disprețuiește... pentru că niciodată nu mă va ierta. Am fost cu el atît de rea... ! I-am produs atîta necaz... !

Își aminti lungile și meditativele lui tăceri după unele cuvinte imprudente. La două zile după ce trecuse sub

îngrijirile ei, avusese o atitudine de răzvrătire, refuzînd să iasă cu ea la plimbare. Dar lipsa vederii îl obligase să cedeze, predîndu-se tăcut și supus.

— Să gîndească ce dorește — răbufni ea —, să mă disprețuiască. Eu mă aflu aici, unde m-a chemat datoria. Am nevoie de iertarea lui, și chiar dacă nu mă iartă eu tot voi continua să fiu alături de el... Am momente în care doresc să nu-și recapete vederea. În acest fel va avea mereu nevoie de mine, iar eu îmi voi putea petrece toată viața alături de el, sacrificîndu-mă pentru binele lui.

— Și eu ? interveni Desnoyers.

Marguerite îl privi cu ochi mirați, trezită parcă dintr-un vis. Era adevărat : și celălalt... ? Înflăcărată de sacrificiul ei, pe care-l considera drept o ispășire, uitase de omul pe care îl avea în față.

— Tu ! spuse ea după o îndelungată pauză. Tu trebuie să mă părăsești... Viața nu este așa cum o gîndeam noi. Dacă nu intervenea războiul, poate ne-am fi realizat visurile ; acum însă... te rog să fii cu luare-aminte. Eu mă înham, pentru tot restul vieții mele, la o povară foarte grea și, în același timp, duioasă, căci cu cît mă apasă mai mult, cu atît mi se pare mai plăcută. Nu mă voi despărți niciodată de acest om pe care l-am rănit într-atît încît acum e singur pe lume și are nevoie de protecție ca un copil. De ce să fii și tu părtaş la această soartă ? Crezi că e posibilă o iubire cu o veșnică infirmieră, care trăiește alături de un om bun și orb, pe care să-l ofensăm în permanență cu pasiunea noastră... ? Nu. E mai bine să te retragi. Urmează-ți drumul singur, nestîrjenit de nimeni. Lasă-mă. Tu poți întîlni destule femei care să te facă mai fericit decît mine. Faci parte din categoria acelor bărbați destinați să întîlnească la fiecare pas o nouă fericire.

Ea continua să-l elogieze. Avea glasul calm ; dar, în adîncul ei, tremura la gîndul acestui adio pe care-l spunea bucuriei de care urma să se îndepărteze pentru totdeauna. Bărbatul iubit avea să aparțină altora. Îl oferea ea însăși... ! Dar nobila tristețe a sacrificiului îi însenină făptura. În plus, renunțarea ei reprezenta ispășirea unor păcate.

Julio lăsă ochii în jos, uluit și învins. Îl înspăimînta imaginea viitorului schițat de Marguerite. Alături de infirmieră, el ar fi profitat, împreună cu ea, de neștiința orbului, pricinuindu-i zilnic amărăciuni cu dragostea lor. Nu ! Ar fi fost o ticăloșie. Acum își amintea rușinat

de răutatea cu care, nu de mult, îl privise pe acest om nefericit și cumsecade. Recunoștea că nu putea să lupte împotriva lui. Slab și neputincios cum arăta pe acea bancă din parc, el era totuși mai mare și mai respectabil decât Julio Desnoyers, în ciuda faptului că era tânăr și arătos. Înfăptuise ceva în viața lui și făcuse ceea ce el nu îndrăznise să facă.

Convingerea că îi era inferior îl făcu să geamă ca un copil rămas singur pe drumuri :

— Ce-o să se întâmple cu mine ?

Marguerite, care socotise că iubirea ei apusese pentru totdeauna, că speranțele i se spulberaseră, viitorul fiindu-i luminat doar de mulțumirea datoriei îndeplinite, monoton și dureros, murmură stăpinită de același gând :

— Și cu... ? Cu mine ce se va întâmpla ?

Dintr-o dată Desnoyers păru însuflețit de ideea că descoperise soluția.

— Ascultă, Marguerite : eu citesc în sufletul tău. Îl iubești pe acest bărbat, și bine faci. Îmi este superior și femeile se simt atrase de orice superioritate... Eu sînt un laș. Te rog, nu protesta ; sînt un laș, cu toată tinerețea mea, cu toate forțele mele. Cum ai putea să nu fii impresionată de comportarea acestui om... ? Voi încerca însă să recuperez tot ce-am pierdut... Țara aceasta este a ta, Marguerite : iar eu mă voi bate pentru ea. Să nu spui nu...

Și, în înflăcărea neașteptatului său entuziasm, schiță un tablou plin de eroism. Se va face soldat și nu peste multă vreme va auzi vorbindu-se de el. Își dorea fie să cadă pe cîmpul de luptă la prima ciocnire, fie să uimească lumea cu faptele sale eroice. Într-un fel sau într-altul, oricum, dorea să rezolve rușinoasa lui situație : moartea, peste care avea să se aștearnă uitarea, sau gloria.

— Nu ! strigă ea, întrerupîndu-l îngrozită. Tu, nu. Îmi este destul unul... Ar fi îngrozitor ! Să fii rănit și tu, mutilat pentru totdeauna, poate mort... Nu, să trăiești. Prefer să trăiești chiar dacă vei aparține alteia. Să te știu în viață, să te văd uneori, cu toate că tu mă vei uita, și vei trece pe lângă mine indiferent, ca pe lângă o străină.

În protestul ei se răzvrătea dragostea fierbinte, nemăsurată, pînă la sacrificiu, capabilă să îndure cu stoicism orice pedeapsă, numai ca ființa adorată să trăiască.

Și pentru ca Julio să nu încerce amăgirea unei false speranțe, adăugă :

— Să trăiești ; tu nu trebuie să mori. Pentru mine ar fi un nou chin... Trăiește fără mine. Uită-mă. Orice discuție ar fi în zadar ; destinul m-a hărăzit pentru totdeauna celuiilalt.

Descurajarea îl cuprinse din nou pe Desnoyers, din clipa în care își dădu seama că rugămințile și protestele sale nu avuseseră nici un ecou în sufletul ei.

— Ah, cât de mult îl iubești... ! Cât m-ai amăgit !

Ca un suprem argument, ea îi repetă cele spuse la începutul întrevederii lor. Îl iubea pe Julio... dar îl iubea și pe soțul ei. Erau două iubiri diferite și nu dorea să spună care dintre ele ardea mai puternic în sufletul ei. Pe de altă parte, nenorocirea o împiedica să aleagă între cele două, și deci era nevoită să o accepte pe cea mai dureroasă, a marilor sacrificii.

— Tu ești bărbat, și nu mă vei înțelege niciodată... O femeie m-ar înțelege.

Aruncînd o privire în jurul său, Julio avu convingerea că acea după amiază suferise efectele unui fenomen ceresc. Deși parcul era încă iluminat de soare, verdele arborilor, galbenul pămîntului, albastrul infinitului, spuma albă a râului, totul i se înfățișa întunecos și difuz, ca după o ploaie de cenușă.

— Atunci... totul s-a sfîrșit între noi ?

Glasul lui tremurător, rugător, încărcat de lacrimi, o făcu să-și întoarcă fața pentru a-și ascunde emoția.

Și, în apăsătoarea liniște ce se așternu, amîndoi, ajunși la capătul disperării, au formulat aceeași întrebare ca în fața unui oracol :

— Ce se va întîmpla cu mine ? murmură bărbatul. Iar buzele ei, ca un ecou, să repete :

— Ce se va întîmpla cu mine ?

Nu mai aveau nimic să-și spună. Cuvintele grele se înălțau între cei doi ca un obstacol ce creștea, împingîndu-i în direcții opuse. Cui putea să-i mai folosească prelungirea acestei întrevederi dureroase... ? Și Marguerite dădu dovadă de hotărîre promptă și energetică de care este capabilă orice femeie atunci cînd vrea să pună capăt unei situații grele :

— Adio !

Fața ei împrumutase o paliditate cadaverică, pupilele i se încețoșaseră ca sticla unei lanterne a cărei lumină se pierde. „Adio !“ Trebuia să revină alături de rîniul ei.

Plecă fără să-l privească. Fără să-și dea seama, Desnoyers o porni în direcție opusă. Desmeticindu-se și dorind să se înapoieze, o văzu cum oferea brațul orbului, îndepărtându-se fără să întoarcă măcar odată capul.

Chinuit de gândul că nu avea să o mai vadă niciodată, simți în gât un nod care-i oprea respirația. Nu înțelegea cum două ființe care, cu zile în urmă, scrutau infinitul stăpini pe soarta lor, se puteau despărți pentru totdeauna cu atîta ușurință.

Rămas singur cu disperarea sa, se acuza pentru stîngăcia de care dăduse dovadă. Gîndurile îl năpădeau din toate părțile și fiecare din ele i se părea un argument capabil să o convingă pe Marguerite. Fără îndoială că el nu știuse să-i vorbească ; de aceea considera absolut necesar să mai stea o dată de vorbă cu ea... Și hotărî să rămînă la Lourdes.

Petrecu o noapte de tortură în hotel, ascultînd frămîntarea rîului printre pietre. Insomnia îl cuprinsese în ghearele ei feroce, chinuindu-l cumplit. Aprinse lumina în repetate rînduri, dar nu putu să citească un rînd. Privea cu insistență desenele de pe tapetele de hîrtie și gravurile pioase din acea încăpere care servise drept adăpost pelerinilor bogați. Nemișcat și dus pe gînduri, părea asemenea orientalilor cu privirile pierdute, fără gînduri. Dar în mintea lui atît de răvășită persista cu încăpăținare o idee : „Să n-o mai văd niciodată... Este oare posibil ?“

Furăt de somn cîteva clipe, se trezi ca sub impresia unei explozii îngrozitoare care îl aruncase în aer. Transpirat de atîta zbucium, n-a mai închis ochii pînă ce în bezna încăperii începu să se profileze un pătrat de lumină lăptoasă. Zorii începuseră să scalde perdelele ferestrei.

Mîngîierea lor catifelată reuși, în fine, să-i închidă ochii. Trezindu-se, către amiază porni grăbit spre parcurile grotei... Ore de așteptare zadarnică și plină de emoții, crezînd că o recunoaște pe Marguerite în orice femeie îmbrăcată în alb ce se apropia conducînd un rănit !

După un prînz, în timpul căruia felurile de mîncare trecură prin fața lui fără ca el să le atingă, reveni în parc în căutarea ei. Recunoscînd-o, cînd tocmai își oferea brațul ofițerului orb, încercă un sentiment de deznădejde. Părea mai înaltă, mai subțire, avea fața prelungă, cu obrajii adinciți, ochii strălucitori de febră la adăpostul pleoapelor crispate de oboseală. Înțelese că și ea avusese o noapte

de chin, cu gânduri puține dar care îi stăruiseră în minte, sfișietor de dureros o noapte, la fel cu a lui din camera hotelului. Simți atunci toată povara insomniei și a nemîncării la care se adăugase întreaga suită de emoții depri-mante trăite în ultimele ore. Cît de nefericiți erau amîndoi... !

Ea înainta cu precauție, privind cînd într-o parte, cînd în alta, parcă presimțind un pericol. Zărindu-l, se agăță cît putu de mult de brațul orbului, îndreptînd către fostul ei iubit o privire plină de disperare, implorînd îndurare... Vai, privirea aceea.

I se făcu rușine. Avu impresia că în sufletul lui se contura o nouă personalitate : se privi cu un ochi de judecător. Ce rost avea aici numitul Julio Desnoyers, bărbat seducător și inutil, decît să chinuie cu prezența sa o biată femeie, și s-o abată de la nobila ei renunțare, dintr-un egoism feroce și dorințe meschine, cînd toată omenirea se gîndea la cu totul altceva... ? Lașitatea sa îl revoltă. Era ca un hoț care, profitînd de somnul victimei, o ființă bună și utilă pe lumea asta, dădea tîrcoale în jurul ei știind că nu-l poate vedea și e lipsită de apărare, pentru a-i fura singura ființă scumpă care, în mod miraculos, revenea la el. Foarte frumos, domnule Desnoyers... ! Ah, canalie !

Insulte ale acestea îl făcură mîndru, nemilos, neînduplecat, față de cealaltă personalitate demnă de dispreț.

Întoarse capul, renunțînd să întâlnească ochii rugători ai Margheritei ; îi era teamă de tăcutul ei reproș. Nu îndrăzni să-l privească nici pe orb, tuns și îmbrăcat în uniformă sa, pe care o purta cu demnitatea unui erou îmbătrînit în slujbă și încărcat de glorie. Se temea de el ca o muștrare de cuget.

Și, întorcînd spatele, se îndepărtă. Adio, dragoste ! Adio, fericire... ! Mersul îi era acum ferm ; în ființa lui se întîmplase o minune : își aflase adevăratul drum.

La Paris... ! O nouă amăgire avea să-i umple imensul gol al vieții sale lipsite de sens.

V. INVAZIA

Alergînd ca să se adăpostească în casteiul său, domnul Marcel îl întîlni în drum pe primarul din Villeblanche. Puternica explozie îl determinase să se îndrepte grăbit către baricadă. Aflînd de apariția grupului de ostași rămași în urma trupelor, cuprins de disperare el își ridică brațele implorîndu-i. Erau nebuni. Rezistența lor însemna distrugerea satului. Și continuă să alerge către ei, pentru a-i ruga să renunțe la o asemenea nechibzuință.

Trecu un timp îndelungat fără ca liniștea dimineții să mai fie tulburată. Desnoyers se urcase între timp într-unul din turnurile castelului, în cel mai înalt punct, de unde, cu binoclul explora cîmpia. Nu reușea să distingă șoseaua; vedea doar grupurile de arbori din apropiere. Avea totuși convingerea că la adăpostul perdelelor de copaci exista o activitate febrilă : mase de oameni aflate într-o haltă de ajustare se pregăteau pentru atac. Neașteptata rezistență a fugărilor tulburase înaintarea invadatorilor. Desnoyers se gîndea la acel pumn de nebuni și la încăpățînatul lor șef : ce soartă îi fusese hărăzită ?

Scrutînd din nou zarea, văzu în apropierea satului pe-tele roșii ale chipiurilor agitîndu-se ca niște fluturi prin verdele unei pășuni. Convinși de inutilitatea rezistenței, hotărîseră să se retragă. Poate că li se indicase un vad sau o barcă uitată cu care puteau traversa Marna, și de aceea, se retrăgeau spre rîu. Dintr-o clipă într-alta, germanii aveau să intre în Villeblanche.

Încă o jumătate de oră în cea mai adîncă tăcere. Peste fundalul de coline, satul își profila masa de acoperișuri, din care fișnea turla bisericii terminată cu o cruce și un cocoș de fier. Totul părea liniștit ca în cele mai plăcute zile de pace. Deodată, din îndepărtata pădure, văzu zvîc-

ând o trîmbă albă și subțire de aburi însoțită de un zgomot sur. Zări și în văzduh, aceeași trîmbă descriind o curbă, însoțită de un șuierat. Cîteva clipe mai tîrziu, acoperișul unei case plezni ca un craniu, aruncînd în toate părțile lemnărie, bucăți de zid, mobile. Întreg interiorul casei se împrăștia într-o coloană de fum, de praf și de lăndări.

Invadatorii bombardau Willeblanche înainte de începerea atacului ca și cum se temeau să nu întâlnească pe străzile lui o rezistență îndărătnică. Au urmat și alte proiectile. Unele, depășind crestele caselor, explodau între sat și castel. Turnurile proprietății lui Desnoyers constituiau obiective pentru artileriști. Se gîndea dacă mai era oportun sau nu să rămînă în pericolosul său observator, cînd observă că ceva alb, asemănător unei fețe de masă sau unui cearceaf, începu să fluture pe turla bisericii. Localnicii înălțaseră acest semn de pace pentru a evita bombardamentul. Totuși au mai căzut cîteva proiectile; după care din nou s-a așternut liniștea.

Domnul Marcel se afla acum în parc, urmărind cum portarul îngropa la rădăcina unui arbore armele de vînătoare aflate în castel. Dușmanii erau pe punctul de a intra în sat, și el trebuia să-i întîmpine. În acele clipe de încordată așteptare, mustrarea de cuget începu să-l chinuie din nou. Ce căuta el aici? De ce rămăsese...? Tenacitatea caracterului său împrăstie însă în aceeași clipă toate îndoielile. Era aici pentru că avea datoria să apere ceea ce era al său. De altfel, acum era prea tîrziu ca să se mai gîndească la asemenea lucruri.

La un moment dat, i se păru că liniștea dimineții fusese întreruptă de un pîrîit asemănător cu acela produs de sfișierea unei pînze tari.

— Împușcături, stăpine, — îi spuse portarul. O rafală. Probabil a fost în piață.

Cîteva minute mai tîrziu, văzură sosind o femeie din sat, o bătrînă cu membrele uscate și negricioase, care, gîfîind din cauza fugii, arunca în jur priviri îngrozite. Fugea, fără să știe unde, din nevoia de a scăpa de pericol, de a se elibera de coșmarul scenelor la care fusese martoră. Desnoyers, împreună cu portarul au ascultat explicațiile ei, întrerupte de sughițuri de groază.

Germanii se aflau în Willeblanche. Mai întîi și-a făcut apariția un automobil care a străbătut satul, de la un

cap la altul, în plină viteză. Mitraliera instalată pe el vărsa foc la întâmplare asupra caselor încuiate și a porților deschise, doborând pe toți cei care scosese capul să vadă ce se întâmplă. Bătrîna își desfăcu brațele cu un gest de groază... Morți..., mulți morți... ; răniți... ; sînge. Au sosit apoi alte vehicule blindate care se opriseră în piață, iar în urmă lor, grupuri de călăreți, batalioane de infanterie, multe batalioane, care veneau din toate părțile. Oamenii cu cască păreau furioși : îi învinuiu pe locuitori că deschiseseră focul împotriva lor. În piață, primarul și alți locuitori care ieșiseră în întâmpinarea lor fuseseră bruscați și loviți. Nici preotul, care deși era aplecat asupra unor muribunzi, nu a fost scutit de brutalitatea lor... Au fost arestați toți. Germanii vorbeau chiar de împușcarea lor.

Cuvintele bătrînei au fost întrerupte însă de zgomotul cîtorva automobile care se apropiau.

— Deschide porțile grilajului — ordonă stăpînul către portar.

Cele două porți ale gardului de fier aveau să rămînă definitiv deschise. Luase sfîrșit dreptul de proprietate.

În fața intrării s-a oprit un automobil enorm, plin de praf și de oameni. În spatele lui claxonau alte vehicule, care se anunțară printr-un scrișnet brusc de frîne. Desnoyers văzu soldați dîndu-se jos dintr-o săritură, toți purtînd efecte de un verde-cenușiu, iar pe deasupra căștii ascuțite, o învelitoare din aceeași culoare. Unul dintre ei, care mergea în față, îi puse revolverul în frunte.

— Unde sînt franctirorii ? întrebă el.

Era palid; o paloare de minie, de răzbunare și de teamă. Îi tremura obrazul din cauza triplei emoții. Cu mult calm, domnul Marcel îi dădu explicațiile cerute, privind la cercul negru al țevii amenințătoare situat la mică distanță de ochii lui. Nu văzuse franctirorii. În castel nu erau decît portarul împreună cu familia sa și el, care era stăpînul.

Ofițerul privi mai întîi clădirea și apoi îl examinează pe Desnoyers cu o vizibilă mirare, ca și cum aspectul lui exterior ar fi fost prea umil ca să fie proprietarul ei. La început îl crezuse un simplu angajat, dar imediat, respectul pentru ierarhiile sociale îl determină să coboare revolverul.

În fapt însă nu pentru asta renunțase la gesturi extreme. Avînd nevoie de un ghid, îl folosi pe domnul Marcel, obligîndu-l să meargă înainte, în vreme ce în spatele său

înaintau grupați vreo patruzeci de soldați. Avansau pe două rânduri, la adăpostul arborilor aflați de-o parte și de alta a aleii principale, cu pușca gata de tragere și cu ochii ațintiți spre ferestrele castelului, ca și cum se așteptau să primească de acolo o ripostă puternică. Desnoyers mergea liniștit prin mijlocul aleii, iar ofițerul, care la început acceptase precauția oamenilor săi, în momentul trecerii podului mobil se duse lângă proprietar.

Oamenii înarmați s-au risipit de îndată prin încăperi în căutarea unor inamici. Introduceau baionetele pe sub paturi și divane. Alții găureau cuverturile scumpe aflate pe paturi și perdelele. Stăpînul protestă.

— De ce această distrugere fără rost... ?

Încerca o tortură de nesuportat văzînd cum pe covoare cizmele enorme lăsau urme groase de noroi și auzînd izbitori repetate cu patul puștilor și cu greutatea ranițelor în mobilele fragile, din care se rostogoleau diferite obiecte. Bietul conac istoric... !

Ofițerul îl privi mirat, auzînd acest protest pentru lucruri atît de neînsemnate. Totuși ordonă ceva în limba germană, și oamenii lui încetară brutalele lor explorări. Și ca o justificare a acestui respect, adăugă în franțuzește :

— Cred că dvs. veți avea onoarea de a-l găzdui pe generalul corpului nostru de armată.

Certitudinea că în castel nu existau dușmani ascunși îl făcu mai amabil. Cu toate acestea, își manifestă în continuare furia lui împotriva francțirorilor. Un grup de localnici deschisese focul împotriva ulanilor, în timp ce aceștia înaintau fără grijă după retragerea francezilor.

Desnoyers socoti că era cazul să protesteze. Nu erau nici localnici și nici francțirori : erau soldați francezi. Avusesse prudența să nu pomenească de prezența sa pe bariadă, afirmînd doar că distinsese uniforme dintr-un turn al castelului.

Ofițerul făcu un gest de agresivitate.

— Și dumneata... ? Dumneata, care pari un om rezonabil, repeți asemenea prostii ?

Și pentru a termina cu discuția, spuse cu aroganță :

— Purtau uniforme, după cum dumneata te încapățînezi să afirmi ; însă erau francțirori. Guvernul francez a împărțit armă și uniforme țăranilor pentru a ne asasina. Același lucru s-a petrecut și în Belgia... Le cunoaștem vicleniile, și vom ști să-i pedepsim.

Satul urma să fie incendiat. Trebuiau răzbunate cele patru cadavre de soldați germani ce se aflau întinse la marginea Villeblanche-ului, în apropiere de baricadă. Primarul, preotul, localnicii mai importanți, toți împușcați.

Ajunseseră cu controlul la ultimul etaj. Privind afară, Desnoyers văzu plutind deasupra arborilor din parcul său o ceață întunecoasă care făcea să pălească soarele. Extremitatea de sus a clopotniței era singurul obiectiv din sat ce se putea distinge de acolo. În jurul cōcoșului de fier se învălătuceau zdrențe subțiri, asemănătoare pinzelor de păianjen negre ridicate de vînt. Un miros de lemnărie veche, arsă ajunsese pînă la castel.

Germanul întîmpină acest spectacol cu un zîmbet diabolic. Apoi, coborînd în parc, îi ordonă lui Desnoyers să-l urmeze. Libertatea și demnitatea lui luaseră sfîrșit. De acum înainte va fi un obiect sub dominația acestor oameni, care puteau dispune de el după bunul lor plac. Vai, pentru ce rămăsese... ! Se supuse, urcîndu-se într-un automobil, alături de ofițerul care încă mai păstra revolverul în mîna dreaptă. Oamenii lui continuau să rămînă împînziți prin castel și prin dependențele lui pentru a opri fuga vreunui dușman imaginar. Portarul și familia sa păreau să-i spună „Adio !” cu ochii. Poate că îl duceau la moarte.

Dincolo de păduricea castelului se deschidea o lume nouă. Drumul scurt pînă la Villeblanche reprezintă pentru el un salt de milioane de leghe, era mai curînd o prăbușire într-o planetă roșie, unde oamenii și lucrurile aveau patina fumului și strălucirea focului. Satul se arăta sub un baldachin întunecat, pătat cu scînteii și cenușă strălucitoare. Clopotnița ardea ca o luminare enormă de ceară ; acoperișul bisericii pocnea, făcînd să iasă prelungi limbi de flăcări. Un miros urît de ars mocnit se răspîndea pînă departe. Strălucirea incendiului părea să se reducă și să pălească în fața luminii nepăsătoare a soarelui.

Cuprinși de disperare, femeii și copii fugeau țîpînd pe cîmp. Animalele scăpate din grajduri și speriate de flăcări fugeau într-o goană nebună. Vaca și calul de corvoadă mai păstrau atîrnate de gît curmeie de funie rupte în smucitura sperieturii. De pe spinările lor mai șiroiau dîre de fum cu miros de păr ars. Porcii, oile, găinile alergau și ele, care încotro, printre acestea încurcîndu-se pisici și cîini. Animalele domestice reveneau la existența lor sălbatică, fugînd de omul civilizat. Se auzeau împușcături și hohote

de ris grosolane. Soldații, la marginea satului, continuau această vânătoare a fugariilor. Puștile lor ținteau animalele, rănind însă și oameni.

Ori încotro și-ar fi îndreptat privirile, Desnoyers vedea oameni, sumedenie de oameni. Păreau niște furnicăre cenușii ce se îndreptau în șiruri nesfârșite spre sud, ieșind din păduri, umplind drumurile și traversind cîmpiiile. Verdele vegetației dispărea sub pașii lor ; îngrăditurile cădeau rupte, praful se înălța în vârtejuri în urma huruitului neconținut al tunurilor și sub trapul cadentat al miilor de cai. De o parte și de alta a drumului făcură haltă diferite batalioane cu întregul echipament, cu vehicule și cu animale de tracțiune. Se odihneau pentru a-și putea relua marșul. El cunoștea această armată. O văzuse la parăzile Berlinului, dar aici părea și ea schimbată ca și cea pe care o văzuse cu o zi în urmă. Mai păstra foarte puțin din strălucirea aceea sumbră și impunătoare, din dîrzenia mută și din îngîmfarea ce storcea lacrimi de admirație cumnaților săi. Războiul, cu realitățile sale, ștersese acum tot ce avusese teatral acest formidabil organism al morții. Soldații erau murdari și obosiți. Un iz de trupuri obeze și pline de sudoare, amestecat cu miros de harnașamente, plutea peste regimente. Oamenii aveau înfățișarea unor înfometaji. De zile întregi mergeau fără oprire pe urmele unui dușman care reușea întotdeauna să le scape. În această înaintare forțată, hrana intendenței sosea tîrziu în cantonamente. Puteau conta doar pe ce păstrau în ranite. Desnoyers îi trecu în revistă pe acești oameni înșiruiți pe marginea drumului, devorînd bucăți de piine neagră și salam mucegăit. Unii dintre ei, mînați de foamă, se împrăstiaseră pe cîmp de unde dezgropau sfeclă și altele, ronțaind rădăcinile tari, odată cu firele de pămînt ce le scîrțiau în dinți. Un ofițer portdrapel scutura fructele unor arbori folosind drept prăjină steagul regimentului. Gloriosul stindard, ce purta drept amintire însemne din 1870, îi servea acum la scuturatul cireșelor încă verzi. Unii din cei trîniți pe pămînt profitau de acele clipe de odihnă scoțindu-și picioarele umflate și transpirate din cizmele înalte, care împrăstiau un damf de nesuportat.

Regimentele de infanterie pe care Desnoyers le văzuse la Berlin, strălucitoare în lumina ce se reflecta în metale și curele, husarii luxoși și impunători, cuirasierii în uniformă albă, asemănători paladinilor Sfintului Graal, arti-

leriștii cu pieptul acoperit de ciucuri albi, toți acei militari care la parăzi smulgeau oftaturi admirative Hartrott-ților, apăreau acum uniformizați și de nerecunoscut din cauza monotoniei culorii — toți într-un verde-muștar, ca niște șopirle prăfuite, care în mersul lor tîrît caută să se confunde cu solul.

Mai păstrau însă disciplina de fier. Un singur cuvînt aspru al șefilor, un fluierat, și toți se adunau, individul dispărînd în imensitatea masei de automați. Pericolul, oboseala, certitudinea victoriei crease însă o apropiere între soldați și ofițeri, ștergînd astfel diferențele de caste. Comandanții părăseau uneori izolarea în care îi menținuse trufia și coborau să stea de vorbă cu oamenii pentru a le insufla curaj. Încă un efort, și aveau să-i învăluie pe francezi și englezi, repetînd izbînzile de la Sedan, a căror aniversare se sărbătorea în acele zile. Urmau să intre în Paris ; era o chestie de o săptămînă. Paris ! Magazine mari, pline cu bogății, restaurante celebre, femei, șampanie, bani... Și oamenii, mindri de conducătorii lor care binevoiau să stea de vorbă cu ei, uitau de oboseală și de foame, recăpătîndu-și dragostea de viață, la fel ca mulțimile de cruciați în fața zidurilor Ierusalimului. *Nach Paris !* și vesela deviză circula de la capul pînă la coada coloanelor aflate în marș. „La Paris ! La Paris... !“

Compensau însă lipsa de mîncare cu produsele unui pămînt cu întinse podgorii. Jefuind casele, rareori găseau alimente, însă întotdeauna o pivniță cu băuturi. Germanul de rînd, adăpat cu bere, vinul fiind considerat un privilegiu al celor bogați, desfunda acum butoaiele, lovind cu patul puștii, putînd să-și spele și picioarele în valurile prețiosului lichid. Fiecare batalion lăsa în urma lui un cimitir de sticle goale. După fiecare haltă, cîmpul părea semănat cu sticle. Furgoanele regimentelor, neputînd să-și reîmprospăteze rezervele de alimente, încărcau vin din toate localitățile. Soldatul, lipsit de pîine, primea alcool... Și darul acesta era întotdeauna întovărășit de cuvintele de îmbărbătare ale ofițerilor. Războiul e război : nici o milă față de niște adversari care își meritau soarta. Francezii îi împușcau pe prizonieri, iar femeile lor scoteau ochii celor răniți. Fiecare locuință era pentru ei o peșteră în care puteau întîlni la fiecare pas o capcană. Germanul de

rînd, nevinovat, dacă pătrundea singur într-o locuință, mergea la moarte sigură. Paturile se prăvăleau în subterane groaznice, dulapurile erau doar niște uși false ; în fiecare colț se găsea ascuns un asasin. De aceea, această națiune trădătoare, care făcea din pămîntul ei o scenă de melodramă, trebuia pedepsită. Funcționarii municipali, preoții, profesorii de școală îi ajutau și îi camuflau pe francitiori.

Văzînd indiferența cu care acești oameni se învîrteau în jurul satului incendiat, Desnoyers se îngrozi. Nu-i impresionă focul și nici distrugerile ; pentru ei nimic nu mai avea valoare, totul li se părea un spectacol obișnuit. Din clipa în care pășiseră peste frontierele țării lor, localitățile ruinate și incendiate de avangărzi, și localitățile în care abia izbucneau primele limbi de foc, provocate de cei care treceau în acele momente, marcau etapele înaintării lor pe solul belgian și francez.

Cînd automobilul pătrunse în Villeblanche își mișcoră viteza. Ziduri calcinate se prăbușiseră în stradă, birne pe jumătate carbonizate împiedicau trecerea, obligînd vehiculul să vireze printre dărîmăturile fumegînde. Clădiri ce aparținuseră unor vechi familii, ardeau ca niște torțe printre locuințe care încă mai stăteau în picioare, jefuite, cu ușile sparte, însă cruțate de pîrjol. În dreptunghiurile acelea pline de tăciuni, Desnoyers identifica scaune, paturi, mașini de cusut, mașini de gătit, întregul mobilier al buneistări a oamenilor din cîmpie, care mai ardeau sau se chirceau în flăcări. I se păru chiar că vede ieșind din dărîmături un braț care prinse să ardă ca o luminare. Nu, nu era posibil... O duhoare de grăsimi încinsă se contopea cu mirosul de funingine de scînduri și de moloz.

Închise ochii : dorea să nu mai vadă. La un moment dat avea senzația că visează. Nu era cu putință ca asemenea orori să se fi petrecut în mai puțin de o oră. Încearca să creadă că răutatea omenească nu era capabilă să schimbe într-un interval de timp atît de scurt aspectul unei așezări.

O oprire bruscă a vehiculului îl făcu să deschidă ochii. De data aceasta cadavrele se aflau în mijlocul străzii : erau doi bărbați și o femeie. Poate că erau victime ale gloanțelor trase de mitraliera instalată în automobilul care traversase satul precedînd invazia. Ceva mai încolo, cu spatele la morți, ignorîndu-le parcă prezența, mai mulți soldați mînceau așezați pe pămînt. Glasul poruncitor al șoferului,

care nu putea înainta, îi determină să împingă cu picioarele și cu patul puștii cadavrele care încă mai erau calde, și lăsau câte o dîră de sînge după fiecare rostogolire. De îndată ce spațiul dintre ei și zid fu destul de mare, vehicolul trece mai departe... Un trosnet, urmat de o hurducătură. Roțile din spate zdrobiseră ceva fragil.

Desnoyers continuă să rămînă nemișcat pe locul lui destul de incomod, cu ochii închiși și încremenit de cele ce văzuse. Groaza îl făcu să se gîndească la propriul său destin. Unde îl ducea acel locotenent... ?

În piață primăria ardea, iar din biserică nu mai rămăsese decît o găoace de piatră învăluită de limbi de foc. Casele unor locuitori mai înstăriți aveau ușile și ferestrele sparte cu lovituri de topor, iar înăuntrul lor zări soldați care se agîtau într-un organizat du-te-vino. Intrau cu mîinile goale și ieșeau, cîrînd cu ei mobile și îmbrăcăminte. Alții, aflați la etajele superioare, aruncau pe geamuri obiecte, însoțindu-le cu glume și hohote de rîs. Trebuiau să opereze și să iasă în grabă, deoarece incendiul se întindea cu rapiditatea și violență unei explozii. Mergea în urma unui grup de oameni care cărau lăzi și cilindri de metal. Cîneva aflat în fruntea lor însemna clădirile, după care prin spărturile ferestrelor se introduceau niște calupuri și șuvoaie de lichid, după care se producea în mod fulgerător o catastrofă.

Doi oameni, ce păreau mai curînd două grămezi de zdrențe, fuseseră scoși dintr-o casă în flăcări și tîrîți de mai mulți germani. Pe zdreanța albastră, tot ce mai rămăsese din mantalele lor, zări niște fețe palide, cu ochii bulbucăți din cauza martiriului. Picioarele li se tîrau pe pămînt lăsînd să se vadă printre zdrențele pantalonilor carne sfîșiată. Unul din ei încă mai păstra chipiul. Sîngele îi podidiseră pe toți, prelingîndu-se pe trupuri, iar în urma lor se tîrau, ca niște serpentine albe bandajele. Erau răniți francezi, din ultimele coloane, ce rămăsese în sat sleiți de putere. Sau poate că aparținuseră grupului care, văzîndu-și tăiată retragerea, încercase acea rezistență nebună.

Dorind să restabilească adevărul, el îl privi pe ofițerul pe care îl avea alături, dorind să-i vorbească. Acesta însă îl opri :

— Franctirori deghezizați care își vor primi pedeapsa.

În acele clipe, baionetele germane se înfipseră adînc în trupurile lor. Urmă apoi o lovitură cu patul puștii în capul unuia dintre ei... Și loviturile continuară cu zgomote surde.

Bătrînul se gîndi apoi la propria lui soartă. Unde îl ducea oare acest locotenent, oferindu-i mai întîi atîtea scene de groază ?

Ajunseră la marginea satului, în locul în care dragonii își ridicaseră baricada. Căruțele se mai aflau încă acolo, însă împinse la marginea drumului. Au coborît din automobil. În apropiere se afla un grup de ofițeri îmbrăcați în cenușiu, cu casca pe cap, la fel ca toți ceilalți. Cel care îl conduse pînă în acest loc rămase nemișcat, cu o mîină la cozoroc, vorbind unui militar care se afla în fața grupului la cîțiva pași. Îl privi pe acest bărbat, care, la rîndul lui, îl scrută pe Desnoyers cu niște ochi mici, albaștri și aspri care îi sfredelea fața uscată și brăzdată de riduri. Și-a închipuit că era generalul. Privirea arogantă și cercetătoare îl învălui de jos în sus. Domnul Marcel presimțea în acele momente că viața sa depindea de acest examen. Dacă i-ar fi trecut un gînd rău prin minte, un capriciu nemilos al imaginației, ar fi fost pierdut. Generalul dădu din umeri, aruncînd disprețuitor cîteva cuvinte. Se urcă apoi într-un automobil împreună cu doi din aghiotanții săi, și grupul se împrăstie.

Greaua cumpănă în care se afla îl făcu pe bătrîn să suporte cu greu nesfîrșitele clipe pînă ce ofițerul reveni alături de el.

— Excelența sa este un om minunat — spuse el. Putea să vă împruște, dar v-a iertat. Și dumneavoastră mai spuneți că sîntem niște sălbateci... !

Cu inconștiența disprețului său, îi spuse că-l adusese pînă acolo, convins fiind că-l va împrușca. Generalul dorea să dea o lecție aspră notabilităților din Villeblanche, și era sigur, fără să mai cerceteze, că stăpînul castelului era unul dintre aceștia.

— Datoria de militar, domnule... Așa o cere războiul.

Și, după această scuză formală, reluă elogiile la adresa excelenței sale. Urma să fie încartiruit în proprietatea domnului Marcel, și de aceea îi cruțase viața. Ar fi trebuit să-i mulțumească... Dar imediat, obrazii începură să-i tremure din nou de mînie. Observase niște corpuri întinse pe marginea drumului. Erau cadavrele celor patru ulani,

acoperite cu niște mantale, de sub care ieșeau tălpile enorme ale cizmelor.

— Un asasinat ! exclamă el. O crimă pe care o vor plăti vinovații !

Indignarea îl făcu să considere moartea celor patru soi-dați ca un fapt nemaiauzit de monstruos, ca și cum în război ar fi trebuit să cadă numai dușmanii, viața compatrioților lui rămânând nevătămată.

De undeva își făcu apariția o grupă de infanterie condusă de un ofițer. Când rîndurile lor se desfășurară. Desnoyers zări printre uniforme cenusii mai mulți țărani împinși cu brutalitate. Îmbrăcămintea le era sfișiată. Unii aveau pe miini și pe obraz urme de sînge. Îl recunoștea pe cîte unul, în timp ce erau înșirați lîngă o îngrămădătură, la douăzeci de pași de pichet : primarul, preotul, pădurarul, cîțiva locuitori bogați ale căror case le văzuse arzînd.

— Vor fi împușcați...

Și pentru a se convinge de acest lucru, locotenentul își continuă explicațiile.

— Am dorit ca dumneata să fii martor. E bine să se știe acest lucru. Numai așa veți putea aprecia cum se cuvine bunătatea excelenței sale.

Nici unul dintre prizonieri nu scotea un cuvînt. Își sieiseră glasurile protestînd zadarnic. Toată viața li se concentrase în ochi, în privirile pe care și le roteau în jur uimiți... Era oare cu putință să fie executați, cu atîta sînge rece, fără ca protestul lor să fie ascultat, fără să li se permită să-și arate nevinovăția ?

Certitudinea morții le imprimase dintr-odată, aproape tuturor, o nobilă seninătate. Plînsul nu folosea la nimic. Doar un țăran înstărit, vestit în sat pentru avariția lui, plîngea disperat, repetînd :

— Nu vreau să mor..., nu vreau să mor.

Tremurînd, cu ochii năpădiți de lacrimi, Desnoyers se retrase în spatele implacabilului său însoțitor. Îi cunoștea pe toți, se războise cu toți, căindu-se acum de toate vechile certuri. Primarul avea pe frunte o pată roșie — urmă a unei jupuituri strașnice, iar pe piept îi filfiia o zdreanță tricoloră : panglica municipală pe care și-o pusese spre a primi pe invadatori, și pe care aceștia i-o rupseseră. Preotul își ținea drept corpul scund și bondoc, dorînd să îmbrățișeze, deopotrivă, într-o privire plină de

resemnare, victimele, călăii, pământul întreg, cerul. Părea și mai gras acum. Cingătoarea neagră, ruptă de violențele soldaților, lăsa să i se reverse abdomenul, iar sutana să se umfle de vînt. Din părul despletit și argintat se prelingeau picături de sînge, stropindu-i gulerul înalt și alb.

Văzîndu-l că înaintează spre locul de execuție cu pas șovăitor din cauza obezității, o izbucnire de rîs întrerupse deodată tragica liniște. Grupurile de soldați fără arme, care alergaseră să asiste la supliciu, îl întâmpinară pe bătrîn cu hohote de rîs printre care se deslușeau cuvintele : „La moarte cu preotul... !” Fanatismul ce caracterizase războaiele religioase vibra acum în bătaia lor de joc. Aproape toți erau catolici sau protestanți fervenți, însă credeau doar în preoții țării lor. În afara Germaniei, totul merita doar dispreț, chiar și religia însăși.

Primarul și preotul și-au schimbat locurile în rînd, căutîndu-se. Și cu o curtoazie solemnă, își ofereau reciproc locul.

— Aici, domnule primar, aici este locul dumneavoastră : în fruntea tuturor.

— Nu, după dumneavoastră, domnule preot.

Vorbeau pentru ultima oară, însă în clipa aceasta supremă o făceau pentru a-și ceda pasul, dorind fiecare dintre ei să se smerească în fața celuilalt.

Își strînseseră miinile instinctiv, privind drept în față plutonul de execuție, care în acel moment își cobora puștile într-o rigidă linie orizontală. În spatele lor izbucniră din nou lamentările.

— Adio, copiii mei... ! Adio, viață... ! Nu vreau să mor... ; nu vreau să mor... !

Cei doi bărbați au simțit nevoia atunci să spună ceva. înscriind pe ultima pagină a vieții lor o afirmație.

— Trăiască Republica ! strigă primarul.

— Trăiască Franța ! spuse preotul.

Desnoyers avu impresia că ambii strigaseră același lucru.

Două verticale se înălțară deasupra capetelor : brațul preotului, descriind în aer un semn, și în același timp sabia comandantului pichetului fulgerînd alb... Un tunet brusc, categoric, urmat de mai multe explozii întîrziate.

Văzînd gesturile grotești pe care biata umanitate le adoptă în clipa morții, domnul Marcel fu cuprins de milă. Unii s-au prăbușit ca niște saci pe jumătate goi ; alții au

sărit ca niște mingi ; cîțiva au făcut un salt acrobatic cu brațele în sus, căzînd pe spate sau pe brînci ca niște înotători.

Și, din locul în care se afla, văzu în grămada umană picioare răsucite de spasmele agoniei... Cîțiva soldați au înaintat spre ei cu aerul vînătorilor care merg să-și ridice vînatul doborît. Dintre membrele ce se agitau dezordonat se ridică o coamă de păr alb și o mîină neputincioasă care se trudea să repete semnul crucii. Alte cîteva împușcături și lovituri cu patul puștii în grămada din care se prelingea sîngele... și ultimele tresăriri de viață au fost potolite pentru totdeauna.

Ofițerul își aprinse o țigare.

— La dispoziția dumneavoastră — i se adresă el lui Desnoyers cu ironică politețe.

S-au urcat în automobil și, traversînd Villeblanche, s-au înapoiat la castel. Incendiile din ce în ce mai numeroase și cadavrele întinse pe străzi nu l-au mai impresionat pe bătrîn. Văzuse atîtea ! Ce altceva ar mai fi putut să-i, stîrnească sensibilitatea... ? Dorea să iasă cît mai repede din sat, spre a regăsi liniștea întinșelor cîmpii. Dar și aceasta dispăruse, alungată de invadatorii care soseau din toate părțile cu cai și tunuri. În momentele lor de odihnă, coloanele distrugeau prin atingerea lor tot ce le înconjură. Batalioanele în marș, asemenea unor mașini, invadau zgomotoase drumurile, precedate de trompete și tobe, strigînd din cînd în cînd, pentru a se însufleți, *Nach Paris !*

Castelul fusese și el slujit de invadatori. În lipsa stăpînului, numărul celor care îl păzeau crescuse considerabil. Acum, în parc poposea un întreg regiment de infanterie. Mii de oameni se agitau la umbra arborilor, pregătindu-și mîncarea în bucătăriile de campanie. Rondurile cu flori, plantele exotice, aleile măturate și acoperite cu nisip, totul era stricat, rupt și vestejit de avalanșa de oameni, animale și vehicule.

Un comandant care purta pe o mîinecă brasarda administrației militare se erijase în proprietar, dînd ordine categorice. N-a catadicsit nici măcar o clipă să arunce o privire civilului care, alături de locotenent, pășea cu sfiala unui prizonier. Grajdurile erau goale. Desnoyers văzu cum ultimele vaci, scoase din adăposturi, erau conduse cu lovituri de ciomag de văcarii cu cască. Toți reprodu-

cătorii de valoare erau tăiați în parc ca simple animale de abator. În schimb, grajdurile erau pline cu cai slabi, care smulgeau cu lăcomie finul adus din abundență. Nutrețul înmagazinat era risipit pe alei, pierzându-se o mare parte din el, mai înainte de a fi dat ca hrană animalelor. O adevărată herghelie de cai, aparținând mai multor escadroane, umbla în libertate pe pajiști, distrugând cu copitele canalele, marginile taluzurilor, pământul neted, rodul unei munci de mai multe luni. Lemnele uscate ardeau în parc fără nici un rost. Din neglijență sau din răutate, cineva dăduse foc unor stive întregi de lemne. Arborii, a căror coajă fusese uscată din cauza căldurii verii, trosneau cuprinși de flăcări.

Clădirea era și ea ocupată de o mulțime de oameni care se supuneau acestui comandant. Ferestrele deschise îi permiteau să vadă în interior, unde era o permanentă agitație. Ajungeau pînă la el zgomotele unor lovituri care parcă se petreceau în coșul pieptului său. Vai, conacul lui istoric... ! În el avea să fie încartiruit generalul după ce avea să termine inspecția pe malul Marnei, unde pontonierii pregăteau mai multe locuri de trecere a trupelor. Simțul proprietății îl determină să vorbească. Se temea ca nu cumva să se spargă ușile încuiate de la unele camere ; intenționa chiar să meargă după chei pentru a le preda. Comisarul nu-l ascultă și continuă mai departe să nu-l ia în seamă. Locotenentul interveni cu amabilitate tăioasă :

— Nu este necesar ; nu vă faceți griji.

Și spunînd acestea, se îndepărtă pentru a se alătura regimentului său. Însă mai înainte ca Desnoyers să-l fi pierdut din vedere, ofițerul consideră necesar să-i atragă atenția de a nu părăsi castelul ; în afara clădirii oricînd ar fi putut să fie luat drept spion, și el avusese prilejul să se convingă de promptitudinea cu care soldații împăratului obișnuiau să-și soluționeze problemele.

N-a putut să mai rămînă în grădină și să-și privească locuința. Germanii, care erau într-un permanent du-te-vino, rîdeau de el. Unii dintre ei, aranjați în linie dreaptă, se îndreptau spre el ca și cum nu l-ar fi văzut, silindu-l astfel să se retragă într-o parte pentru a nu fi aruncat la pămînt de înaintarea lor mecanică și nemiloasă.

În cele din urmă, se adăposti în pavilionul portarului. Nevasta acestuia îl privea cu uimire ; se prăbușise pe un scaun din bucătărie, descurajat, cu privirea în pămînt,

îmbătrînit și lipsit de energiile care pînă nu de mult îi însuflețiseră robusta bătrînețe.

— Vai, stăpîne... ! Bietul stăpîn !

Pentru această femeie simplă, cel mai neauzit dintre toate abuzurile invaziei, îl constituia refugiarea proprietarului în locuința ei.

— Ce se va întîmpla cu noi ! spuse ea oftînd.

Soțul ei era chemat tot mai des de către invadatori. Asistenții excelenței sale, instalați în subsolurile castelului, îl solicitau în permanență, deoarece nu reușeau să se descurce în acel labirint. După fiecare din aceste solicitări se întorcea umilit, cu ochi năpădiți de lacrimi. Pe frunte i se contura o vinătaie provenită cu siguranță de la o lovitură ; vesta îi era sfișiată. Toate acestea presupuneau rîpotele la slaba lui încercare de rezistență în absența stăpînului, cînd nemții începură să jefuiască grajdurile și saloanele.

Prin nenorocirea abătută asupra sa, milionarul se simțea legat acum de niște oameni pentru care, pînă atunci, manifestase doar indiferență. Se simțea nespus de îndatorat față de acest om credincios, modest și măcinat de boală. Simpatia cu care biata femeie privea castelul ca pe un bun al ei îl mișcă nespus de mult. Prezența fetei ei îi aduse în minte imaginea propriei sale fete, Chichî. Trecuse pe lîngă ea fără a băga de seamă schimbările prin care trecuse, văzînd-o la fel ca atunci cînd, cu pași mărunței, o însoțea pe doamna Desnoyers în plimbările din parc și prin împrejurimi. Acum era o tînară mlădioasă, înaltă de statură, dezvăluindu-și la paisprezece ani ai ei primele grații feminine. Maică-sa o ținea ascunsă în pavilion, temîndu-se de soldățimea ce se revărsa mereu, invadînd totul, pătrunzînd în locurile deschise și înlăturînd fără menajamente orice obstacol ce le-ar fi împiedicat trecerea.

Chinuit de foame, Desnoyers se văzu nevoit să renunțe la tăcerea sa plină de disperare. Se rușina de această nevoie omenească, dar emoțiile zilei, moartea văzută atît de aproape, pericolul permanent au trezit în el un apetit nervos. În plus, se socotea un nenorocit în mijlocul bogățiilor sale, incapabil să dispună de ceva în casa lui, ceea ce îi mărea și mai mult nenorocirea.

— Bietul stăpîn ! spuse din nou femeia, privindu-l cu uimire pe milionar cum devora o bucată de pîine și un

colț de brinză, singurele alimente pe care le mai găsisese în locuința sa. Dar certitudinea că ori cît ar mai fi căutat nu mai putea găsi altceva stîrni apetitul domnului Marcel făcîndu-l în continuare și mai chinuitor. Adunase o avere enormă, pentru ca acum, la sfîrșitul vieții să sufere de foame...! Simțînd parcă tot ceea ce se petrece în mintea lui, femeia se văita, înălțînd ochii către cer. Din primele ore ale dimineții viața își schimbase cursul : totul părea pe dos. Ah, războiul... !

Toată după-amiaza și pînă noaptea tîrziu, proprietarul primi știri după fiecare vizită făcută de portarul său la castel. Camerele fuseseră ocupate de general și de numeroși ofițeri. Nici o ușă nu mai rămăsese încuiată ; toate fuseseră larg deschise cu repetate lovituri de pat de pușcă și de topor. Multe din lucruri dispăruseră ; portarul nu știa prin ce mijloace, însă dispăruseră, poate desfăcute, poate că înșfăcate de cei care intrau și ieșeau. Comandantul cu brasarda mergea din cameră în cameră examinînd totul cu ochi critic și dictînd în germană unui soldat care scria, în timp ce generalul și întregul stat major aflat în jurul lui se găseau în sufragerie. Beau din belșug și consultau hărțile întinse pe dușumea. Portarul fusese nevoit să coboare de nenumărate ori în pivnițe în căutarea celor mai bune vinuri.

Pe înserate, o mișcare de flux cuprinsese acea mare de oameni care acoperise cîmpurile cît cuprindeai cu ochii. Mai multe poduri peste Marna fuseseră terminate și invazia își relua înaintarea. Regimentele, lansînd strigătul plin de entuziasm : „Nach Paris !“ își continuau marșul. Cei care urmau să pornească în ziua următoare se instalau în casele ruinate sau rămîneau sub cerul liber. Desnoyers auzi la un moment dat cîntece. Sub sclipirea primelor stele, soldații se grupau de parcă erau membrii unei societăți corale, intonînd un coral solemn și plăcut, străbătut de o puternică notă religioasă. Peste vîrfurile arborilor plutea un nor roșu ce devenea tot mai intens, pe măsură ce se lăsa întunericul. Era reflexul focului din sat unde încă se mai înălțau flăcări. În depărtare, alte ferme și grupuri de case transformate în ruguri spintecau întunericul cu sclipiri sîngerii.

Doborît de oboseala de peste zi, bătrînul căzu pe patul portarului într-un somn adînc și abrutizant, fără tresăriri

și fără coșmaruri. Se prăbușea tot mai mult într-o groapă întunecoasă și fără de sfârșit. Trezindu-se, avu impresia că dormise doar câteva minute. Soarele colora în portocaliu perdelele de la fereastră. Prin țesătura lor se conturau câteva ramuri ale unui arbore în care păsărele piuind zburăteau printre frunze. Simțea voioșia răcoroaselor zori de zi ale verii. Era o dimineață frumoasă. Dar ce locuință era aceea... ? Cuprins de mirare, privi patul și tot ceea ce-l înconjura. Deodată, realitatea îi năvăli în mintea plăcut impresionată de primele străluciri ale zilei. Din acea nebuloasă se ivi scara lungă a memoriei începând cu ultima treaptă neagră și roșie : grămada de emoții ce reprezentau ziua anterioară. Și el dormise liniștit înconjurat de dușmani, supus unei forțe arbitrare care putea să-l distrugă dintr-un capriciu !

Cînd intra în bucătărie, portarul îi spuse ultimele noutăți. Germanii plecau. Regimentul ce făcuse tabără în parc plecase dis-de-dimineață, și după el, alte și alte. În sat mai rămînea un batalion ce ocupa puținele case rămase întregi, precum și ruinele celor incendiate. Generalul plecase și el împreună cu numerosul său stat major. Rămînea în castel doar comandantul unei brigăzi, pe care aghiotanții îl numeau *contele*, împreună cu mai mulți ofițeri.

După aflarea acestor știri, se încumetă să iasă din pavilion. Își văzu grădina distrusă, care mai păstra totuși ceva din splendoarea ei. Arborii își purtau parcă nepăsători ultrajele suferite pe trunchiurile lor. La rîndul lor, păsărele își scuturau aripile surprinse și bucuroase în același timp, văzîndu-se din nou stăpîne pe spațiul abandonat de invazia umană.

Desnoyers regretă de îndată ce părăsi casa. Cinci camioane erau pregătite lângă șanțurile din jurul clădirii, în fața podului castelului. Mai multe grupuri de soldați ieșeau purtînd pe umeri mobile enorme, ca niște salahori care efectuau o mutare. Un obiect voluminos învelit în perdele de mătase, care voiau să înlocuiască pînza de ambalaj, era împins de patru oameni către unul dintre camioane. Proprietarul ghici. Cada : faimoasa albie de aur... ! Apoi, cu o hotărîre bruscă înlăturînd acele gînduri, își dădu seama că nu simțea nici o durere pentru această pierdere. Ura acea piesă arătoasă, socotind-o de prost augur. Din vina ei se vedea el aici. Dar vai... ! și celelalte mobile erau îngrămădite în camioane... În clipa aceea avu

întreaga măsură a loviturii primite și a neputinței de a-i putea înfrunța ; nu era în stare să vorbească cu acel comandant care jefuia liniștit castelul, neținînd seamă de prezența stăpînului.

— Hoților ! Hoților !

Și intră înapoi în pavilion.

Toată dimineața și-o petrecu stînd cu cotul rezemat de masă și cu maxilarul sprijinit în palmă, ca și în ziua precedentă, lăsînd ca orele să se scurgă în voie și nedorînd să mai audă surdul rostogolit al vehiculelor care-i cărau trofeeale averii sale.

Aproape de prînz, portarul îl anunță că un ofițer, sosit cu o oră în urmă într-un automobil, dorea să-l vadă.

Ieșind din pavilion, el dădu de un căpitan la fel ca ceilalți, cu casca ascuțită și trasă pe cap, cu uniformă de culoarea muștarului, cu cizme din piele roșie, sabie, revolver, binoclu și hartă împăturită într-un toc atîrnat de centură. Părea tînăr ; pe o mîneacă se vedea brasarda de stat major.

— Mă cunoști... ? Nu am vrut să trec pe aici fără ca să te văd.

Rosti toate acestea în spaniolă, și Desnoyers încercă o surpriză mai mare decît toate cele pe care le simțise în lungile sale ore de mîhnire care începuseră din dimineața zilei precedente.

— Chiar nu mă recunoști ? continuă neamțul, dar tot în spaniolă. Sînt Otto... căpitanul Otto von Hartrott.

Bătrînul alunecă, sau mai bine zis se rostogoli pe scara memoriei sale, oprindu-se pe o treaptă mai îndepărtată. Revăzu în memorie ferma și pe cumnații săi care se mîndreau cu cel de al doilea fiu. „Îi voi pune numele de Bismark“, spunea Karl. Apoi, urcînd în goană multe trepte pe aceeași scară a memoriei, se vedea la Berlin în timpul vizitei făcute familiei Hartrott. Vorbeau cu mîndrie despre Otto, aproape tot atît de studios ca și frațele cel mare, însă își canalizase talentul către arta războiului. Era locotenent și își continua studiile pentru a ajunge la statul major. „Cine știe dacă nu va ajunge un al doilea Moltke ?“, spunea tatăl. Și pe loc, neastîmpărata Chichí îl botează cu o poreclă însușită de întreaga familie. De atunci pentru rudele sale din Paris, Otto era cunoscut sub numele *Moltkecelul*.

Pe Desnoyers îl uimără transformările pe care anii le înfăptuiseră. Acel căpitan voinic, cu aer obraznic, care putea să-l împuște, fusese micuțul pe care îl văzuse de atâtea ori alergînd prin fermă, *Moltkecelul* imberb de care rîdea fata lui...

În acest timp, militarul îi explica motivele pentru care se afla acolo. El făcea parte din altă divizie. Erau multe... multe !, și înaintau formînd un zid întins și adînc între Verdun și Paris. Generalul său îi ordonase să mențină legătura cu divizia din fața lor ; și cum se afla în apropierea castelului nu pregetase să vină să-l viziteze. Familia nu este doar o simplă noțiune. Își amintea de zilele petrecute la Villeblanche, în timp ce familia Hartrott venise să se distreze citva timp cu rudele din Franța. Ofițerii care ocupau clădirea îl reținură pentru a lua masa în compania lor. Iar unul dintre ei menționase întîmplător numele stăpînului proprietății, lăsînd să se înțeleagă că se afla prin apropiere, și că nimeni nu ținea seama de persoana sa. Relatările fuseseră o surpriză pentru căpitanul Von Hartrott. Și după ce făcuse cîteva investigații îl descoperise, regretînd faptul că se refugiase în locuința portarilor.

— Dumneata nu trebuie să rămîi aici ; dumneata ești unchiul meu — declară el cu mîndrie. Înapoiază-te în casa dumată, acolo unde-ți este locul. Camarazilor mei le va face mare plăcere să te cunoască ; sînt oameni foarte distinși.

Deplinse suferințele prin care trecuse bătrînul. Nu știa cu exactitate în ce constau aceste suferințe, bănuia însă că primele clipe ale invaziei fuseseră crunte pentru el.

— Ce vrei dumneata ! repetă el de mai multe ori. Ne aflăm în război.

Însă nu era mai puțin adevărat că simțea o satisfacție la gîndul că nu-și părăsise proprietatea. Invadatorii aveau ordin să distrugă cu predilecție bunurile fugarilor. Germania dorea ca locuitorii să nu-și abandoneze gospodăriile, ci să rămînă pe loc, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic extraordinar. Desnoyers protestă... Dar invadatorii împușcau oameni nevinovați și le incendiau casele... ! Nepotul interveni, punînd astfel capăt afirmațiilor lui. Pălise la față de parcă sub epidermă cineva i-ar fi împrăștiat un strat de cenușă ; îi străluceau ochii, iar obra-

jii îi tremurau, la fel ca locotenentului care pusese stăpînire pe castel.

— Dumneata te referi la împuşcarea primarului şi a celorlalţi... Camarazii mi-au povestit totul. Pedeapsa dată a fost chiar prea uşoară ; trebuia să radă întregul sat ; pînă şi femeile şi copiii trebuiau ucişi. Să se sfîrşească odată cu franctirorii.

Bătrînul îl privi înmărmurit. *Moltkecelul* său era tot atît de periculos ca şi ceilalţi...

Întrerupînd convorbirea, căpitanul repetă încă o dată veşnica şi monstruoasa scuză.

— Foarte groaznic, dar ce vreţi... ! Ne aflăm în război.

Cerînd apoi veşti referitoare la mama sa, se bucură nespus aflînd că se stabilise în sud. Se gîdea cu îngrijorare că ea ar fi putut rămîne la Paris, date fiind revoluţiunile care avuseseră loc acolo în ultima vreme... ! Desnoyers rămase nedumerit, lăsînd impresia că nu auzise bine. Despre ce revoluţii pomenise oare ? Dar ofiţerul trecu peste aceste afirmaţii, fără alte explicaţii, pentru a povesti cîte ceva despre rudele sale de la Berlin, noutăţi pe care, credea el, Desnoyers era nerăbdător să le afle.

Se aflau cu toţii într-o situaţie demnă de invidiat. Ilustrul său tată devenise preşedinte al unor societăţi cu caracter patriotic — vîrsta lui înaintată nu-i permitea să meargă la război — şi se preocupa, mai ales, de viitoarele întreprinderi industriale care urmau să exploateze ţările cucerite. Fratele său, *învăţatul*, ţinea conferinţe privind anexarea unor ţări la imperiul victorios, tunînd şi fulgerînd împotriva celor lipsiţi de simţul patriotic, care dădeau dovadă de slăbiciune şi se arătau nevolnici faţă de interesele lor. Ceilalţi trei fraţi erau în rîndurile armatei ; unul dintre ei fusese decorat în Lorena. Cele două surori, deşi manifestau o oarecare întristare, generată de absenţa logodnicilor lor, locotenenţi de husari, vizitau cu regularitate spitalele şi se rugau lui Dumnezeu să o pedepsească pe trădătoarea Anglie.

Căpitanul von Hartrott îl însoţi pe unchiul său, încetul cu încetul, pînă la castel. Soldaţii cenuşii şi ţepeni, care ignoraseră pînă atunci existenţa domnului Marcel, îl urmăreau acum cu interes, întrucît se întreţinea amical cu un ofiţer al statului major. A dedus atunci că aceşti oameni aveau să devină mai umani cu el, renunţînd la aerul lor neîndurător şi agresiv.

„Intrînd în clădire, simți că i se strînge inima provocîndu-i o adîncă mîhnire. Pretutîndeni se căscau goluri dureroase, amintindu-i de obiectele ce ocupaseră cu puțin înainte acele spații. Pete dreptunghiulare, cu un colorit mai puternic, conturau pe tapetul de hîrtie amplasamentul mobilelor și al tablourilor dispărute. Cu cîtă promptitudine și cu cîtă dexteritate lucrase acel domn cu brasardă pe braț... ! La tristețea produsă de prădarea grosolană și calculată se adăuga acum indignarea omului gospodar, văzînd perdele din care fuseseră rupte bucăți mari, covoare pătate, obiecte de porțelan și de cristal sparte, veritabile dovezi ale unui vandalism lipsit de scrupule.

Ghicind la ceea ce se gîdea în acele momente, nepotul repetă eterna scuză :

— Ce vrei... ! Așa-i războiul.

Însă față de *Moltkecel* n-avea de ce să-și ascundă uimirea.

— Acesta nu-i război — replică el cu accent plin de indignare. Este o expediție de bandiți... Camarazii tăi sînt niște hoți.

Căpitanul Von Hartrott avu brusc o tresărire puternică. Se îndepărtă de bătrîn, privindu-l fix, în timp ce cu o voce scăzută spunea ceva ce părea mai curînd șuierat, din cauza mîniei.

— Fii atent, unchiule !

Din fericire, se exprimase în spaniolă și nu puteau să-l înțeleagă cei care se aflau în preajma lui. Îl avertiza că dacă avea să mai facă asemenea aprecieri, se expunea pericolului de a primi un glonte drept răspuns. Ofițerii împăratului nu suportau insulte. Și întreaga sa ființă lăsa să se vadă cu cîtă ușurință putea să șteargă legăturile de rudenie în cazul în care i s-ar fi ordonat executarea domnului Marcel.

Acesta tăcu lăsînd capul în jos. Ce putea face... ! Căpitanul reveni la amabilități ca și cum ar fi uitat cele spuse cu cîteva clipe mai înainte. Dorea să-l prezinte camarazilor. Excelența sa contele Meinburg, general-maior, aflînd că era rudă cu Hartrott, i-a acordat onoarea de a lua masa cu el.

Invitat în propria-i locuință, el fu condus în sufragerie, unde se aflau o mulțime de militari îmbrăcați într-un echipament de culoarea muștarului și cu cizme înalte. Instinctiv, își roti privirea cu repezieciune, consta-

tind buna stare a încăperii. Totul era în ordine, nimic nu fusese stricat : pereții, perdelele și mobilele erau așa cum le știa el. Dar când se opri asupra monumentalelor vitrine simți o nouă strângere de inimă. În toate descoperă goluri dureroase. Dispăruseră două servicii de argint și altele de porțelan vechi, fără să fi rămas nici cea mai neînsemnată urmă. Se văzu obligat să răspundă cu saluturi ceremonioase la prezentările făcute de nepotul său, și să strângă mina pe care contele i-o întindea cu o dezinvoltură aristocratică. Dușmanii îl priveau cu bunăvoință, dar și cu o oarecare admirație, știind că aveau în față un milionar provenit dintr-o țară îndepărtată, unde oamenii se îmbogățesc cu repeziciune.

Așezat ca un străin la propria lui masă, el trebui să mănince din făruriile pe care le întrebuița familia sa, fiind servit de niște oameni cu capul tuns ca în palmă, care peste uniformă purtau un șorț în dungi. Mîncarea și vinul proveneau din cămarile și din pivnițele sale ; tot ce împodobește acea încăpere fusese cumpărat de el, arborii care își întindeau ramurile dincolo de fereastră îi aparțineau lui... și, cu toate acestea, avea impresia că se afla pentru prima oară în acel loc, îndurînd amărăciunea neîncrederii și a uimirii. Chinuit de foame, mîncă, dar bucatele servite și vinul erau parcă din altă planetă.

Uimit, el continuă să-i cerceteze pe acești dușmani care ocupau locurile soției sale, ale copiilor săi, și ale familiei Lacour... Vorbeau în germană ; în schimb, cei care cunoșteau franceza, întrebuițau frecvent această limbă pentru a putea fi înțeleși de invitatul lor. Unii, știind doar cîteva cuvinte, le repetau stîlcit, însoțindu-le cu zîmbete amabile. Se observa la toți o dorință de a-i face pe plac stăpînului castelului.

— Veți lua masa cu barbarii — i se adresă contele, oferindu-i un scaun alături de el. Nu vă temeți că ați putea fi mîncat de viu... ?

Germanii întîmpinară cu un rîs zgomotos spiritele excelenței sale. Toți făceau eforturi mari pentru a demonstra, prin cuvintele și gesturile lor, că barbaria ce le era atribuită de dușmani era falsă.

Domnul Marcel îi privi pe rînd. Oboseala războiului, mai ales marșul accelerat din ultimele zile, lăsaseră urme adînci pe fețele lor. Unii erau înalți, slabi, de o zveltețe colțuroasă ; alții, scurți și vînjoși, cu gîtul scurt și capul

afundat între umeri. Aceștia din urmă pierduseră, într-o singură lună de campanie, o bună parte din straturile de grăsime, ceea ce făcea să le atârne zbircituri și cute fleșcăite sub barbă și la fălci. Toți erau tunși ca soldații în termen. În jurul mesei străluceau două rînduri de cranii sferice, și fețe îmbujorate. Urechile ieșeau în evidență în mod grotesc; încheieturile osoase ale fălcilor accentuau și mai mult procesul de slăbire. Cîțiva își păstrasera o mustață ridicată în sus, după moda împăratului; cei mai mulți erau bărbieriți sau cu mustați scurte în formă de periută.

O brățară de aur strălucea la încheietura mîinii contelui, pe care o rezema de masă. Era cel mai bătrîn dintre toți și singurul care își păstrase părul, de un blond închis și încărunțit, pieptănat cu grijă și strălucind de pomadă. Deși avea aproape cincizeci de ani, își menținea o suplețe feminină, întreținută prin exerciții dure. Uscat, osos și puternic, căuta să-și mascheze asprimea de om al războiului printr-un fel de neglijență controlată și molatică.

Ofițerii îi acordau un mare respect. Hartrott îi vorbea unchiului său despre el, descriindu-l drept un mare artist, muzician și poet. Împăratul, cu care se cunoscuse încă din tinerețe, îi era prieten. Înainte de război, ca urmare a unor scandaluri legate de viața sa particulară, îl îndepărtase de la curte: Vociferări ale unor gazetărași și socialiști. Însă suveranul îi păstrase în secret o dragoste de vechi coleg de școală. Își aminteau cu toții de un dans compus de el, *Capriciile Seherazadei*, ce fusese reprezentat cu mare fast la Berlin, în urma recomandării făcute de puternicul său prieten. Trăise cîțiva ani în Orient. Pe scurt, deși soldat, era un mare domn și un artist de o sensibilitate deosebită.

Contele nu putea admite tăcerea lui Desnoyers. Era comeseanul lui, și de aceea era cazul să-l antreneze în conversație. Cînd domnul Marcel începu să le explice că părăsise Parisul doar de trei zile, cu toții se arătară interesați, dorind să afle noutăți.

— Ați fost martorul vreunei răscoale... ? Armata a fost nevoită să ucidă lume multă ? Cum a avut loc asasinatul lui Poincaré ?

Aceste întrebări i-au fost adresate în același timp, și domnul Marcel, descumpănit, nu știu ce să răspundă. Avea senzația că picase într-o adunare de nebuni. Sau poate își băteau joc de el. Răscoale ? Asasinarea preșe-

dintelui... ? Unii îl priveau cu milă, constatînd ignoranța lui ; alții, cu neîncredere, considerînd că se prefăce că nu cunoaște niște evenimente ce se desfășuraseră lîngă el. Nepotul lui insistă :

— Ziarele din Germania vorbesc mult despre toate acestea. Poporul Parisului s-a răscolat acum cincisprezece zile împotriva guvernului, luînd cu asalt palatul Elysée și asasinîndu-l pe președinte. Armata a fost nevoită să recurgă la mitraliere pentru a impune ordinea... Toată lumea știe lucrul acesta.

Desnoyers susținu în continuare că nu știa nimic și nici nu văzuse nimic. Și cum afirmațiile sale erau primite cu un aer de răutăcioasă neîncredere, preferă să tacă. Excelența sa, spirit deosebit, care nu dădu crezare la tot ceea ce vorbea lumea, interveni pentru a pune lucrurile la punct. Problema cu asasinatul s-ar putea să nu fie adevărată ; ziarele germane puteau, de bună seamă, să exagereze cu cea mai bună credință. Și ca să lămurească definitiv această problemă, le făcu cunoscut că în urmă cu cîteva ore Marele Stat Major îi aduse la cunoștință retragerea guvernului francez la Bordeaux. În ceea ce privea însă răscoala populației Parisului și lupta ei cu trupele era un fapt absolut sigur.

— Domnul, fără îndoială, a fost martor al acestor evenimente, însă nu vrea să recunoască.

Desnoyers se văzu nevoit să-l contrazică pe distinsul personaj ; însă poziția lui negativă nu mai fu ascultată. Paris ! Numele acesta făcu să le strălucească ochii, și să li se stirnească limbușia. Doreau să se vadă cît mai curînd în fața turnului Eiffel, să intre victorioși în oraș pentru a compensa toate lipsurile și oboselile suferite într-o lună de campanie. Erau adoratori ai gloriei militare, și considerau războiul ca ceva indispensabil vieții, deși deplîngeau suferințele pe care le aducea. Conte le lăsă să-i scape un suspin de artist sentimental :

— Ce mult rău mi-a produs războiul ! În iarna asta urma să aibă loc la Paris premiera unui balet al meu.

S-au raliat toți la marcea lui suferință : opera lui avea să fie impusă însă după victorie, și francezii aveau să o aplaude.

— Nu este același lucru — sublinie contele. Trebuie să o spun deschis că iubesc Parisul... Păcat însă că oamenii aceștia nu au dorit niciodată să se înțeleagă cu noi... !

Și se cufundă în melancolia sa de om neînțeles.

Pe unul dintre ofițeri, care vorbea despre bogățiile Parisului cu scăpărări de lăcomie în priviri, Desnoyers îl recunoscuse imediat după brasarda pe care o purta pe o mîneacă. Era cel care îi jefuise castelul. Acesta, ca și cum i-ar fi ghicit gîndurile, se scuza :

— Războiul, domnule...

La fel ca ceilalți... ! Războiul trebuia să fie susținut cu bunurile celor învinși. Era noua deviză germană, revenirea salutară la principiile războiului din timpurile trecute : tributuri impuse orașelor și, separat, jefuirea caselor. În acest fel era slăbită rezistența dușmanului și războiul lua sfîrșit. Nu trebuia să fie mîhnit de jaful din castelul său. Mobilele și bijuteriile sale aveau să fie vîndute în Germania. După prăbușire, el putea să adreseze o reclamație guvernului francez pentru despăgubiri, acțiune ce ar putea fi susținută și de rudele sale de la Berlin.

Desnoyers ascultă înmărmurit sfaturile ce i se dădeau. Ce mentalitate aveau acești oameni ! Erau nebuni sau își băteau joc de el ?

După terminarea mesei, cîțiva s-au ridicat, cîerîndu-și săbiile, pentru a-și îndeplini obligațiile de serviciu. Căpitanul Von Hartrott le urmă imediat exemplul ; trebuia să se înapoieze la cartierul generalului său ; dedicase destulă vreme chestiunilor familiare. Unchiul îl însoți pînă la automobil. *Moltkecelul* ceru scuze din nou, pentru toate stricăciunile și jafurile suferite de castel.

— Războiul... Trebuie să fim duri pentru a-l sfîrși cît mai repede. Adevărata bunătate este cea care nu cunoaște mila ; numai dacă este terorizat, dușmanul depune armele mai repede, iar omenirea are mai puțin de suferit.

Domnul Marcel ridică din umeri în fața acestui sofism. Ajunși la ușa edificiului, căpitanul dădu niște ordine unui soldat, care se înapoie în clipa următoare, aducînd o bucată de cretă care servea la marcatul semnelor de cantonament. Von Hartrott dorea să-l protejeze pe unchiul său. Și începu să schițeze o inscripție pe perete, lîngă ușa : *Bitte nicht plündern. Es sind freundliche Leute...*

Apoi o traduse, avînd în vedere deseale întrebări ale bătrînului.

Vrea să zică : „Rugăm a nu se prăda. Locatarii acestei case sînt oameni de treabă..., prieteni“.

Ah, nu... ! Desnoyers respinse cu vehemență o astfel de protecție. El nu dorea această amabilitate. Tăcea pentru că nu avea încotro..., Însă prieten al invadatorilor țării sale... !

Nepotul șterse o parte din inscripție, lăsînd doar începutul : *Bitte nicht plündern.* (Rugăm a nu se prăda). Apoi, la intrarea în parc, scrisese aceleași cuvinte. Considera absolut necesară o astfel de avertizare ; excelența sa putea să plece, se puteau instala în castel alți ofițeri. Von Hartrott văzuse multe, și zîmbetul lui lăsa să se înțeleagă că totul era posibil, oricît de cumplită ar fi întîmplarea. Bătrînul însă continuă să privească cu dispreț fraza protectoare arborînd în fața avizului un zîmbet trist. Ce puteau să mai prădeze ? Căraseră tot ce fusese mai bun.

— Cu bine, unchiule. Ne vom vedea curînd la Paris.

Și, după ce strînse o mîină rece și lipsită de energie, ce trăda un gest de respingere, căpitanul urcă în automobilul său.

Revenind spre casă, văzu la umbra unui grup de arbori o masă și scaune. Excelența sa își lua cafeaua în aer liber, obligîndu-l și pe el să ia loc alături. Împreună cu el mai erau trei ofițeri... Se consumau din abundență băuturi provenite din pivnița sa. Vorbeau între ei nemțește, astfel încît domnul Marcel rămase timp de o oră, nemîșcat, dorind să plece cu orice chip, dar negăsind clipa potrivită în care să se ridice de pe scaun și să se facă nevăzut.

Dincolo de parc se bănuia o intensă mișcare de trupe. Un nou corp de armată mărșăluia cu acel bubuit surd de maree. Perdelele arborilor protejau această defilare nesfîrșită ce se îndrepta spre sud. Deodată însă un fenomen inexplicabil tulbură pacea deplină a acelei după-amiezi. Din depărtare răzbătu un tunet neînterupt, ca și cum prin orizontul albastru s-ar fi prăvălit o furtună nevăzută.

Contele își întrerupsese convorbirea în germană, adresîndu-i-se lui Desnoyers, ce părea atras de acel vuiet.

— Este glășul tunului. A început o bătălie. În curînd vom intra în horă.

Gîndul de a părăsi incartiruirea, cea mai bună pe care o întîlnise în întreaga lui campanie, îl indispușe.

— Războiul ! continuă el. O viață glorioasă, dar murdară și abrutizantă. După o lună întreagă, astăzi este prima zi în care trăiesc omenește.

Și, ca și cum l-ar fi atras traiul bun pe care se vedea nevoit să-l părăsească în curînd, se ridică și se îndreptă spre castel. Doi germani dintre cei rămași porniră spre sat, iar Desnoyers se trezi singur în compania celui de-al treilea, ocupat cu degustarea admirativă a băuturilor sale. Era comandantul batalionului cantonat în Ville-blanche.

— Trist război, domnule ! spuse el în franceză.

Din întregul grup de dușmani, numai acesta îi inspi-rase domnului Marcel o oarecare atracție. „Cu toate că este german, pare să fie om cumsecade“, gîndi el privindu-l. În timp de pace suferise probabil de obezitate, întrucît acum avea o înfățișare blegită ce trăda un organism care pierduse din greutate. Din înfățișarea lui se desprindea că dusesse o viață liniștită, o fericire burgheză căreia războiul îi pusese capăt în mod brutal.

— Ce viață domnule ! continuă el. Să-i bată Dumnezeu pe cei care au provocat această catastrofă.

Desnoyers se înduioșă într-o oarecare măsură. Vedea Germania pe care și-o imaginase de nenumărate ori : o Germanie liniștită, plăcută, de burghezi puțin cam greoi și obezi, care compensau însă grosolănia înăscută printr-un sentimentalism nevinovat și poetic. Acest Blumhardt, pe care camarazii lui îl numeau *Battalion-Kommandeur* era un bun tată de familie. Și-l închipuia plimbîndu-se cu soția și copiii pe sub teii unei piețe din provincie, unde asculta cu religioasă reculegere melodiile unei fanfare militare. Îl vedea apoi la berărie cu prietenii lui, discutînd probleme de metafizică între două conversații de afaceri. Era omul vechii Germanii, un personaj din romanele lui Goethe. Se putea însă prea bine ca gloria imperiului să-i fi modificat felul de viață și, în loc să mai meargă la berărie, frecventa cazinoul ofițerilor, în timp ce familia se ținea deoparte, izolată de civili, din orgoliu de castă militară ; în fond însă el era mereu germanul bun, cu obiceiuri patriarhale, gata să verse lacrimi în fața unei scene de familie sau a unui fragment de muzică bună.

Comandantul Blumhardt se gîndea la ai săi, care trăiau la Kassel.

— Opt copii, domnule — spuse cu un efort vizibil de a-și stăvili emoția. Cei doi mai mari se pregătesc să devină ofițeri. Cel mai mic va merge la școală anul acesta... Atîta este !

Și spunînd aceste ultime cuvinte arătă cu o mină înălțimea cizmelor sale. Un rîs nervos îl chinui amintindu-și de micuțul lui. Se porni apoi să-și laude soția, excelentă gospodină, mamă care se sacrifică cu modestie pentru copii și pentru bărbatul ei. Vai, blinda Augusta... ! Deși se scurseseră douăzeci de ani de la căsătorie, el o adora ca în ziua în care o văzuse pentru prima oară. Păstra într-un buzunar al vestonului toate scrisorile pe care i le expediasă de la începutul campaniei.

— Iată, domnule... Aștia sînt copiii mei.

Și, scoțînd de la piept un medalion de argint cu ornamente de artă din München, apăsă un buton care-l făcu să se deschidă în formă de evantai la fel ca foile unei cărți, prezentînd chipurile tuturor membrilor familiei : *Frau Kommandeur*, de o frumusețe austeră și rigidă, imitînd poza și pieptănătura împărătesei ; apoi fiicele, *Fräulein Kommandeur*, îmbrăcate în alb, cu privirea pierdută spre cer ca și cum ar fi cîntat o romanță ; în sfîrșit, băieții, în uniforme de școală militară sau de institute particulare. Și cînd te gîndești că le-ar putea pierde pe aceste ființe iubite dacă l-ar nimeri doar o singură bucată de fier... ! Iar acum, în plin sezon al plimbărilor pe cîmp, el era nevoit să trăiască departe de ei... !

— Nesuferit război ! repetă el. Să-i pedepsească Dumnezeu pe englezi.

La rîndul lui, îi puse domnului Marcel cîteva întrebări referitoare la familia sa, ceea ce-l mișcă profund pe proprietar. Și aflînd ce puțini urmași are, neamțul se înduioșă ; în fața entuziasmului cu care bătrînul vorbea despre fiica sa, zîmbind, el o omagie pe *Fräulein* Chichi ca pe un drăcușor plin de grație ; însă cînd luă cunoștință de conduita și de neplăcerile pe care i le produsese fiul, schiță un gest de îndurerare.

Sîmpatic comandant... ! Era primul om plăcut și plin de umanitate pe care îl întîlnea în infernul invaziei. „Oameni cumsecade există pretutindeni“. își zise el. Dorea să nu plece din castel. Căci dacă era hărăzit să rămînă în continuare germanii, prefera să-l aibă pe el decît pe alții.

O ordonanță îl invită pe domnul Marcel la excelența sa. Trecînd prin saloane fără să se uite nici într-o parte nici în alta, pentru a evita urmările unei minii inutile, îl găsi pe conte în propriul său dormitor. Ușile fuseseră forțate, dușumelele, fără covoare, ferestrele, fără perdele. Numai mobilele distruse în primele clipe se mai aflau la locul lor. Dormitoarele fuseseră prădate mai metodic, dispărînd din ele numai ceea ce constituia o utilitate imediată. Datorită faptului că generalul, împreună cu toată suita sa, poposisese aici cu o zi în urmă, fuseseră salvate multe lucruri de la o distrugere inutilă.

Contele îl primi cu politețea unui mare senior care știa să dea atenție invitaților săi. Nu putea admite ca *Herr Desnoyers*, rudă a unui *Von Hartrott* — despre care își reamintea în mod vag că-l văzuse la curte — să locuiască într-o cameră a portarilor. Trebuia să-și ocupe dormitorul, acel pat solemn ca un catafalc, cu panașe și coloare, care avusese onoare să servească cu cîteva ore în urmă unui general ilustru al imperiului.

— Eu prefer să dorm aici. Această cameră este mai potrivită gusturilor mele.

Intrase în dormitorul doamnei *Desnoyers*, admirînd mobila *Louis XV*, de o autenticitate prețioasă, cu aurăria estompată și cu peisajele tapițeriilor sale înnegrite de vreme. Se număra printre cele mai bune achiziții ale domnului Marcel. Contele schiță un zîmbet disprețuitor de cunoscător de artă, amintindu-și de comandamentul intenției însărcinat cu prada oficială. „Ce măgar... ! Cînd te gîndești că pe acestea le-a lăsat ca fiind vechi și urîte...”

Apoi își îndreptă privirea către stăpînul castelului.

— Domnule *Desnoyers*, cred că nu comit nimic incorect, ba dimpotrivă, îmi închipui că sînt în asentimentul dumneavoastră, dacă vă declar că aceste mobile le voi lua eu. Vor constitui o amintire a cunoștinței noastre, o dovadă a prieteniei noastre care abia acum începe... Dacă ar rămîne aici, ar exista pericolul să fie distruse. Războinicii nu sînt obligați să fie și artiști. Eu voi păstra aceste lucruri prețioase în Germania, și se înțelege că dumneata le vei putea vedea ori de cîte ori dorești. Cu toții formăm acum un tot... Prietenul meu împăratul se va proclama suveran al francezilor.

Desnoyers tăcu. Ce putea răspunde la acea ironie, la privirea cu care marele senior își sublinia fiecare cuvînt... ?

— Când războiul va lua sfârșit, vă voi trimite un dar de la Berlin — adăugă el pe un ton protector.

Însă nici de această dată bătrînul nu răspunse. Continua să privească urmele de pe pereți ale diverselor tablouri mici. Erau numai ale măestrilor faimoși din secolul XVII. Comisarul le disprețuise și pe acestea ca fiind lipsite de importanță. Un zîmbet ușor îi dezvăluia adevărata lor destinație.

Scotocise întreaga cameră, dormitorul alăturat, care aparținea lui Chichî, camera de baie ba chiar și garderoba familiei, în care se aflau niște rochii ale domnișoarei Desnoyers. Miinile războinicului au zăbovit mult printre garniturile din stofe fine, savurînd plăcuta lor atingere.

Contactul acesta îl făcu să se gîndească la Paris, la lux, la marile case de mode. Rue de la Paix era locul care-l atrăgea cel mai mult ori de cîte ori vizita orașul dușman.

Un amestec puternic de parfumuri ce se degajă din capul, din mustățile și din întregul lui corp îl izbi de la distanță pe domnul Desnoyers. Diferite flacoane din camera de toaletă a doamnelor se aflau pe cămin.

— Cîtă mizerie adună războiul! îi spuse germanul. În dimineața asta am reușit să fac și eu o baie după o săptămînă de renunțare forțată ; pină la prînz am de gînd să mai fac una... Apropo, iubite domn : parfumurile astea sînt bune, dar lipsite de finețe. Când veți avea plăcerea să mă prezentați doamnelor, le voi da adresele furnizorilor mei... La mine acasă întrebuițez esențe din Turcia ; am mulți prieteni acolo... La sfîrșitul războiului voi trimite un pachet familiei.

Și, în timp ce vorbea, ochii i se opriră asupra unor portrete aflate pe o masă. Contele ghici pe madame Desnoyers, văzînd fotografia doamnei Luisa. În fața portretului lui Chichî zîmbi. Foarte drăguță ; cel mai mult admira la ea aerul hotărît. Trecu apoi cu o privire atotcuprinzătoare și îndelungată peste fotografia lui Julio.

— Minunat băiat — spuse el. Un cap interesant.... de artist. La un bal costumat ar obține un mare succes. Ce figură de prinț persan... O egretă albă pe cap prinsă cu o bijuterie, pieptul gol, o tunică neagră cu păuni de aur...

Și continuă așa încă un timp, îmbrăcîndu-l pe primul născut al lui Desnoyers cu toate splendorile unui monarh oriental. Bătrînul simți un început de simpatie pentru

omul acesta, văzînd interesul cu care vorbea despre fiul său. „Păcat că alege cu atîta abilitate lucrurile preţioase pe care apoi şi le însuşeşte... !”

La capul patului, peste o carte de rugăciuni uitată de soţia sa, văzu un medalion cu un alt portret. Acesta nu aparţinea casei. Contele, care îi urmărise privirea, simţi nevoia să i-o arate. Mîinile războinicului tremurau... Trufia lui dispreţuitoare şi ironică dispăru ca prin farmec. Din medalion, un ofiţer de husari al morţii, cu un profil uscat şi coroiat de pasăre de pradă, zîmbea de sub chipiul împodobit cu un craniu şi două femure.

— Cel mai bun prieten al meu — spuse el. Este fiinţa pe care o iubesc cel mai mult pe lume... Şi cînd te gîndeşti că în aceste clipe poate că luptă sau poate e omorît... ! Închipuieşte-ţi că şi eu aş putea muri... !

Domnul Marcel avea impresia că întrevede un roman din trecutul contelui. Husarul acela era fără îndoială un fiu al lui natural. Cînd oare cu care vorbea nu lăsa loc unei alte păreri. Numai un tată împins de duioşie putea vorbi aşa... aproape că se molipsise şi el de ea.

Aici luă sfîrşit întrevederea. Războinicul îi întoarse spatele, ieşind din dormitor, vrînd parcă să-şi ascundă emoţiile. Cîteva minute mai tîrziu, de la etajul de jos, se auzeau sunetele unui pian magnific cu coadă, pe care comisarul nu reuşise să-l ridice din cauza opoziţiei generalului. Vocea acestuia depăşea timbrul instrumentului cu coarde. Era o voce de bariton puţin cam dogită, însă capabilă să imprime un profund sentiment romanţei sale. Deşi nu înţelegea cuvintele, bătrînul se simţi mişcat pînă la lacrimi. Se gîndea la familia sa, la necazurile şi pericolele care-l pîndeau la tot pasul, la imposibilitatea de a-i revedea pe ai săi. Cuprins de farmecul muzicii, încetul cu încetul, coborî la etajul de jos. Ce artist se ascundea în acest om atît de mîndru şi de zeflemitor ! Ce suflet avea... ! La prima vedere, germanii ăştia înşală prin exteriorul lor aspru şi prin disciplina lor, care îi fac să comită, fără scrupule, cele mai mari atrocităţi. Trebuia să trăieşti în intimitatea lor ca să-i poţi aprecia aşa cum erau în realitate.

Cînd ultimele acorduri se stingeau, el se afla pe podul de la intrarea castelului. Un subofiţer privea lebedele care înotau în apele şanţului. Era un tînăr doctor în

drept, care îndeplinea funcția de secretar pe lângă excelența sa : un om al universității trimis pe front.

Intrînd în vorbă cu domnul Marcel, el își destăinuie de la început originea. Ordinul de mobilizare îl surprinsese ca profesor la un colegiu particular și în ajunul căsătoriei. Toate planurile sale matrimoniale căzuseră.

— Ce nenorocire, domnule... ! Ce dezordine în întreaga lume... ! Și, cu toate acestea, am fost destui care am văzut catastrofa sosind. În mod fatal trebuia să survină într-o zi sau într-alta. Capitalismul, numai blestematul de capitalism era vinovat.

Subofiterul era socialist. Nu ascundea participarea sa la acțiunile partidului, pentru care suportase persecuții și i se puseseră bețe în roate în cariera sa. Apoi, social-democrația a fost acceptată de împărat și răsfățată de *Junker-ii* cei mai reacționari. Acum toți alcătuiesc un tot. Deputații partidului constituiau în Reichstag grupul cel mai supus guvernului... El singur mai păstra din acel trecut o oarecare înflăcărare anatemizînd capitalismul, vinovat de război.

Desnoyers se încumetă să discute cu acest dușman, care părea să aibă un caracter plăcut și îngăduitor.

— Nu cumva răspunzător este militarismul german ? Oare nu el căutase și pregătise conflictul, împiedicînd cu aroganțele lui orice aranjament ?

Socialistul negă categoric. Deputații lor susțineau războiul, și aveau cu siguranță motivele lor. Din argumentația lui se observa supunerea la disciplină, eterna disciplină germanică, oarbă și devotată, care domnea pînă și în partidele avansate. În zadar argumenta francezul, dînd exemple de tot felul, și reproducînd tot ceea ce citise de la începutul războiului. Cuvintele lui nu reprezentau nimic în fața durității acestui revoluționar obișnuit să-l lase pe alții să gîndească pentru el.

— Cine știe ! conchise el. S-ar putea să ne fi înșelat. În aceste momente totul este confuz, lipsesc elemente de judecată pe baza cărora să se poată forma o opinie exactă. Cînd va lua sfîrșit acest conflict, vom avea posibilitatea să-i cunoaștem pe adevărații vinovați ; și dacă vor fi ai noștri, îi vom face răspunzători de faptele lor.

Desnoyers abia putu să-și stăpînească risul, față de această naivitate. Să aștepti sfîrșitul războiului ca să afli cine fusese vinovatul... ! Și dacă imperiul avea să fie

învingător, mai îndrăzne să-i facă pe guvernanți răspunzători cînd erau în plină glorie, ei, care se limitaseră de fiecare dată la lupte electorale, fără să schițeze o cît de neînsemnată intenție de revoltă ?

— Indiferent cine ar fi autorul — continuă subofițerul — acest război este un lucru trist. Cîți oameni morți... ! Am fost la Charleroi. Acolo, la fața locului, se poate vedea ce înseamnă războiul modern. Vom învinge, vom intra în Paris, precum spun ; însă vor fi mulți din rîndurile noastre care vor cădea înainte de a cîștiga ultima victorie.

Și pentru a înlătura acel spectru al morții, idee fixă care îi răscolea gîndurile, el urmări cu privirea înutul lebedelor, și, aruncîndu-le bucăți de pîine, le obliga să-și schimbe alunecarea liniștită și maiestuoasă pe luciul apei.

Portarul și familia sa erau într-un frecvent du-te-vino pe pod. Văzîndu-l pe stăpîn în relații bune cu invadatorii, înlăturaseră teama care îi menținuse închiși în locuința lor. Femeii i se părea firesc ca oamenii aceia să-i recunoască domnului Marcel autoritatea ; proprietarul rămîne întotdeauna proprietar. Și, ca și cum ar fi primit o parte din această autoritate, intra fără teamă în castel, urmată de fiica sa, pentru a face ordine în dormitorul patronului. Doreau să petreacă noaptea în apropierea lui ca să nu se vadă singur printre germani.

Cele două femei au mutat, din pavilion la ultimul etaj, îmbrăcăminte și saltele. Portarul era ocupat cu încălzirea celei de a două băi a excelenței sale. Soția lui, străbătînd încăperile prădate ale castelului se lamenta gesticulînd. Cîte lucruri scumpe dispăruseră... ! Dornică să salveze ceea ce mai rămăsese îl căuta pe stăpîn pentru a-i atrage atenția, ca și cum acesta ar fi putut împiedica furtul făcut pe ascuns de fiecare. Ordonanțele și copiii contelui își băgau în buzunare tot ceea ce era lesne de ascuns. Zîbind, spuneau că le vor păstra ca amintire. Cu un aer misterios, portăreasa s-a apropiat de stăpîn destăinuindu-i o nouă descoperire. Văzuse cum un comandant, care deschisese cu forța dulapurile cu lenjerie ale doamnei, lua lucruri și dantele fine pe care le împacheta.

— Asta este, stăpîne — îi șopti pe dată, arătînd un german care scria în parc, la o masă peste care cădea o rază oblică de soare furișată printre ramuri.

Domnul Marcel îl recunoscuse cu surprindere. Pînă și comandantul Blumhardt... ! Însă scuză imediat fapta lui.

Găsea firesc să ia ceva din casa lui, atîta vreme cît comisarul dăduse exemplu. Afară de asta, el nu ținuse seamă de calitatea obiectelor pe care și le însușea. Nu erau pentru el : dorea să facă bucurie soției, și fetițelor... Un adevărat tată de familie. Se afla la masa aceea cu condeiul în mîină de mai bine de o oră, scriind fără încetare, și întreținîndu-se, pe rînd, cu Augusta sa, și cu întreaga familie care locuia la Kassel. Bine cel puțin că lucrurile sale erau cărate de acest om de treabă, și nu de alți ofițeri mîndri, cu glas impunător, rigizi și obraznici.

Îl observă în repetate rînduri ridicînd capul cînd trecea Georgette, fiica portarului, urmărind-o cu privirea. Sărmanul tată... ! Fără îndoială că, văzînd-o pe fată, își aducea aminte de cele două domnișoare ale sale care trăiau în Germania cu gîndul la primejdiile războiului. Asemenea germanului se gîndea și el la Chichi, temîndu-se că nu o va mai putea vedea. În cursul unuia din drumurile ei de la castel la pavilion, fata fu chemată de german. Rămasă în picioare în fața mesei lui, timidă, ca și cum ar fi presimțit un pericol, făcea eforturi să zîmbească. În acest timp, Blumhardt îi vorbea mîngîindu-i obraji cu mîinile sale de luptător, mari și puternice. Scena îl mișcă pe Desnoyers. Amintirea unei vieți pașnice și cumpătate îi venea în minte printre ororile războiului. Hotărît lucru, dușmanul acesta se dovedise un om cumsecade.

De aceea zîmbi cu amabilitate cînd comandantul, părăsind masa, se îndreptă spre el. Predase scrisoarea și un pachet voluminos unui soldat pentru a le duce în sat, unde se afla curierul batalionului.

— Este pentru familia mea — explică el. Ori de cîte ori am o zi de odihnă, trimit o scrisoare. Am o stimă atît de mare pentru tot ce este al dumneavoastră, încît îmi permit să trimit acasă cîteva mici amintiri.

Desnoyers era cu răspunsul pe buze. Mici, nu... ! Și cu un gest de indiferență lăsa să înțeleagă că era de acord cu darurile făcute pe seama lui. Comandantul continua să-i vorbească despre blinda Augusta și despre copiii lui, în timp ce la orizontul calm al înserării tuna furtuna invizibilă. Canonada era din ce în ce mai intensă.

— Bătălia — spuse Blumhardt. Mereu bătălia... ! Cu siguranță că este ultima și o vom cîștiga. În mai puțin de o săptămînă vom intra în Paris... Dar cîți nu vor mai ajunge să-l vadă ! Cîte vieți pierdute... ! Este posibil ca

mîine să nu mai fim aici. Toate rezervele vor trebui să atace pentru a străpunge orice rezistență... Numai de n-aș cădea și eu... !

Gîndul că ar putea muri a doua zi făcu să i se contracte obrazul cu un gest de ciudă. O cută verticală îi separa sprîncenele. Îl privea pe Desnoyers cu ferocitate, făcîndu-l parcă răspunzător de moartea sa și de nenorocirea familiei sale. Timp de cîteva minute, domnul Marcel aproape că nu-l mai recunosc pe Blumhardt, pe omul blînd și familiar care fusese pînă nu de mult, gîndindu-se ce miraculoase transformări poate produce războiul în firea oamenilor.

Cînd amurgul cuprinse tot mai mult zarea, un subofițer — acel al social-democrației — sosi gîfiind, pentru a raporta ceva comandantului. Desnoyers nu-l înțelegea întrucît vorbeau nemțește, însă urmărind indicațiile schițate cu mîna de către militar, văzu la intrarea în castel, dincolo de grilaj, un grup de țărani și cîțiva soldați cu puști. Blumhardt, după un moment de gîndire, o porni spre grup, urmat de domnul Marcel.

Ajunși la locul indicat, descoperi un băiat din sat între doi germani care aveau baionetele îndreptate spre pieptul lui. Era palid, de o paliditate de ceară. Cămașa lui murdară de funingine și sfișiată într-un mod dramatic trăda încercarea de a se opune. La una din tîmple avea o julitură din care se prelingea sînge. Ceva mai în urmă, o femeie, «cu părul răvășit, înconjurată de patru fetițe și un băiețuș», aveau aceeași înfățișare murdară, ca și cum ar fi ieșit dintr-un depozit de cărbune.

Femeia vorbea ridicîndu-și brațele și scoțînd din cînd în cînd gemete, care-i întrerupeau povestirea; adresîndu-se în zadar soldaților incapabili s-o înțeleagă. Subofițerul, care comanda escorta, discuta în germană cu comandantul, în acest timp femeia i se adresa lui Desnoyers. Recunoscîndu-l pe proprietarul castelului, ea se însenină de îndată ca și cum acestuia i-ar fi stat în putință să o salveze.

Flăcăiandrul era fiul ei. Se refugiaseră cu o zi în urmă în pivnița casei lor incendiate. Scăpați de la o moarte prin asfixie, foamea îi îndemnase să iasă. Văzîndu-l pe fiul ei, germanii îl bătură, și, așa cum procedaseră cu toți băieții, urma să-l împuște. Atribuindu-i tînrului vîrsta de douăzeci de ani, considerau că trebuia să fie soldat, dar pentru

că nu fusese încorporat în armata franceză, socoteau că trebuia împușcat.

— Nu-i adevărat — strigă femeia. Nu are mai mult de optsprezece... Nici optsprezece..., mai puțin chiar ; are șaptesprezece.

Strigînd toate acestea, ea întorcea mereu capul spre alte femei care veneau în urmă, cerindu-le mărturie. Erau femei amărîte și la fel de murdare, cu fețele înnegrite și rochiile rupte, mirosind a incendiu, a mizerie și a hoit. Toate întăreau spusele ei, alăturîndu-i-se cu țipetele lor. Unele, exagerînd, atribuiau băiatului șaisprezece, cincisprezece ani. Și la acest cor feminin se alăturau scîncetele celor mici care priveau spre fratele lor cu ochii măriți de frică.

Și, în timp ce comandantul îl examina pe prizonier, îl asculta în mod automat și pe subofițer. Un funcționar al primăriei, zăpăcindu-se, declarase că avea douăzeci de ani, fără să-i treacă prin minte că afirmația lui putea să cauzeze moartea băiatului.

— Minciună ! repeta mama, intuind ceea ce spunea. Acest om se înșală... Fiul meu fiind voinic, pare mai în vîrstă, însă nu are douăzeci de ani... Domnul, care îl cunoaște, vă poate spune. Nu este adevărat, domnule Desnoyers ?

Văzînd că în disperarea ei de mamă face apel la ajutorul lui, domnul Marcel găsi de cuviință că trebuia să intervină, și i se adresă comandantului. Îl cunoștea bine pe acest băiat — nu-și amintea să-l fi văzut vreodată — și era în măsură să afirme că n-avea douăzeci de ani.

— Dar chiar dacă i-ar avea — adăugă el — acest fapt ar putea fi considerat un delict pentru care să fie împușcat ?

Blumhardt nu-i dădu nici un răspuns : își reluase funcțiile sale de comandant și din acea clipă ignoră existența domnului Marcel. Ar fi vrut să spună ceva, să dea un ordin, însă șovăi. Consideră mai potrivit să-l consulte pe excelența sa. Și se îndreptă către castel, iar Desnoyers i se alătură.

— Domnule comandant, așa ceva este cu neputință — îi spuse el. Este lipsit de sens. Să împuși un om numai dintr-o simplă bănuială că ar putea avea douăzeci de ani... !

Comandantul însă tăcea, continuîndu-și drumul. Pe pod îi întîmpină sunetele pianului. Lucrul acesta i se păru lui

Desnoyers de bun augur. Artistul acela care îl emoționase cu vocea lui caldă trebuia să spună cuvîntul salvator.

Intrînd în salon, aproape că nu-l recunosc pe excelența sa. În fața pianului se afla un bărbat îmbrăcat într-un halat japonez, un kimono feminin de culoare trandafirie cu păsări galbene, ce făcea parte din garderoba fetei lui, Chichi. Într-o altă împrejurare, ar fi izbucnit în hohote de rîs, văzîndu-l pe acest războinic uscat, osos, cu privire nemiloasă și niște mîini vîjnoase, ieșite prin mînecele largi ce lăsau să se vadă la încheietura unei mîini o strălucitoare brățară de aur. Făcuse baie și, dorind să savureze cît mai îndelung atingerea materialului mătăsos al tunicii feminine, asemănătoare îmbrăcăminții sale orientale de la Berlin, amîna cît mai mult timpul cînd avea să îmbrace uniforma. Blumhardt nu se arăta deloc surprins văzîndu-l pe generalul său într-o astfel de ținută. Luînd poziția de drepti, el îi raportă în limba lui, în timp ce contele, ascultîndu-l cu aer plictisit, își plimba degetele pe clapele pianului.

Golul unei ferestre apropiate lăsa amurgul să pătrundă în cameră, învăluind pianul și pe interpret într-un nimb de aur. În încăpere dăinuia poezia asfințitului, cu foșnet de frunze, cu piuit de pasăre ce pierе, cu zumzet de gîze, care lăsînd în urma lor scînteii sub ultimele raze ale soarelui. Văzîndu-și reveria întreruptă de această vizită inoportună, excelența sa opri expunerea comandantului cu un gest hotărît însoțit de un singur cuvînt..., unul singur. N-a spus mai mult. Trase de două ori din țigara turcească ce pîrlea ușor lemnul pianului, apoi își lăsă mîinile molatice să cadă din nou pe clapele de fildeș, reluîndu-și jocul tandru și estompat inspirat de crepuscul.

— Mulțumesc, excelență — spuse bătrînul, bănuind răspunsul lui mărinimos.

Comandantul se făcu nevăzut. Nu-l întilni nici în afara casei. Un soldat călare trecea în trap domol pe lîngă grilaj, așteptînd ordinul. Din locul în care se afla văzu cum escorta respingea cu patul puștii grupul gălăgios compus din femei și copii. Intrarea rămăsese liberă. Fără îndoială că după iertarea generalului se îndreptau cu toții spre sat... Se afla pe la mijlocul aleii, cînd un urlet pornit din multe piepturi, un țipăt înfiorător răzbătu pînă la el. Un trosnet sinistru a cărui semnificație o cunoștea din ziua precedentă spintecă aerul. Împușcături... ! Desluși

de cealaltă parte a grilajului o învălmășeală de indivizi : unii răsucindu-se, susținuți de brațe puternice, alții, fugind înspăimîntați. La un moment dat, o femeie îngrozită, cu mâinile pe cap, țipînd și văitîndu-se, veni în goană spre el. Era soția portarului care se alăturase cu puțin în urmă grupului de femei.

— Nu vă duceți acolo, ștăpine ! — strigă ea, oprindu-l. L-au omorît... l-au împușcat...

Domnul Marcel rămase consternat. Să-l împuște... ! Se îndreptă grăbit spre castel și fără să știe de ce, intră în salon. Excelența sa se afla încă în fața pianului. Cînta cu glas stins și, furat de poezia amintirilor sale, i se umeziseră ochii. Bătrînul însă nu mai avea vreme să-l asculte.

— Excelență, l-au împușcat... L-au omorît, în ciuda ordinului dat !

Zîmbetul comandantului îl făcu numaidecît să înțeleagă că se înșelase.

— Iubite domn, ne aflăm în război — îi spuse el întreprindîndu-și improvizațiile. Războiul, cu crudele lui necesități... Întotdeauna este prudent să suprimi pe dușmanul de-mîine.

Și cu aer pedant, ca și cum ar fi ținut o lecție, îi vorbi despre orientali, ca despre niște mari maeștri în arta de a trăi. Dintre acei iluștri maeștri se detașa un anume sultan din timpul imperiului turc, care ștrangula cu propriile sale mîini pe copiii adversarului.

— Dușmanii noștri nu vin pe lume călare cu lancia în mină — spuse eroul. Ei se nasc copii, la fel ca noi toți, și este bine să fie suprimați înainte de a deveni maturi.

Desnoyers îl privea fără să-l asculte. Întreaga sa ființă era frămîntată doar de o singură idee. Omul acesta pe care el îl crezuse sentimental cumsecade, care se înduioșa cîntînd, dăduse sentință răceală, între două arpegii, un ordin de execuție... !

Contele făcu un gest de nerăbdare. Așadar, trebuia să se retragă, dar mai înainte de a părăsi încăperea îl sfătui ca pe viitor să fie discret și să nu se mai amestece în probleme de serviciu. Spunînd toate acestea, se întoarse cu spatele și, așezîndu-se în fața pianului, începu să-și plimbe din nou degetele pe clapele lui, cuprins de melancolia armoniilor sale.

Din acel moment, timp de patru zile, domnul Marcel, avea să trăiască o viață absurdă, plină de evenimente

cele mai extraordinare. Era o perioadă cu semnificații deosebite în istoria vieții lui, o paranteză mare de uluire, întreruptă de viziuni îngrozitoare.

Și pentru că nu mai dorea să dea ochii cu acei oameni, fugi din propriul lui dormitor, și se stabili la ultimul etaj, într-o cameră de serviciu, alături de cea pe care o ocupa familia portarului. La căderea serii, toate insistențele bunei femei de a-i oferi ceva de mâncare rămaseră fără nici un rezultat; nu-i era foame. Întins pe pat, preferă întinericul și tovărășia gândurilor sale. Când avea să se sfârșească oare acest chin... !

Îi veni în minte călătoria făcută la Londra cu ani în urmă. Revedea cu ochiul amintirii British Museum și unele basoreliefuri asiriene care îl umpluseră de groază, ca niște resturi ale unei umanități bestiale. Războinicii incendiau așezările, prizonierii erau decapitați cu nemiuita, populația pașnică a satelor se tira cu lanțuri de gît, în șiruri nesfârșite de sclavi. Niciodată pînă atunci nu avusese o mai mare considerație față de civilizația prezentă. Mai izbucneau și acum din cînd în cînd, războaie; însă ele erau îmblinzite de progresul omenirii. Viața prizonierilor constituia un lucru sfînt, deținuții se bucurau de respect, exista un corp de legi internaționale care reglementau în ce mod puteau fi exterminați oamenii și cum trebuiau să lupte națiunile, pentru ca daunele produse să fie cît mai reduse... Acum însă trăia realitatea războiului. Totul se petrecea ca în urmă cu o mie de ani ! Oamenii cu căști procedau întocmai ca acei satrapi parfumați și feroci cu mitră albastră și barbă cîrlionțată. Adversarul era ucis chiar dacă nu era înarmat; prizonierul murea lovit cu patul puștii; populația civilă lua drumul Germaniei în coloane nesfârșite, asemenea captivilor din alte secole. Atunci la ce bun așa-zisul progres ? Unde era civilizația ?

Lumina palidă a unei luminări care îi cădea pe față îl determină să deschidă ochii. Femeia portarului urcase din nou pentru a-l întreba dacă avea nevoie de ceva.

— Ce noapte... ! Îi auziți cum țipă și cîntă. Sticlele cu băuturi... ! Sînt în sufragerie. E mai bine să nu-i vedeți... Acum se distrează spărgînd mobilele. Pînă și contele este beat; la fel și comandantul care stătea de vorbă cu dumneavoastră, și ca el, toți ceilalți. Unii dintre ei dansează pe jumătate goi.

Ar fi vrut să treacă sub tăcere anumite amănunte, însă limbuția femeiască nu putu evita subiectele acestea discrete. Cîțiva ofițeri tineri se mascașeră cu pălării și rochii ale doamnelor și dansau scutînd țipete și imitînd mersul legănat al femeilor. Unul dintre ei, apăru îmbrăcat doar cu un combinezon al domnișoarei Chichi, și stîrni un urlet de entuziasm. Mulți simțeau o plăcere belnăvicioasă făcîndu-și necesitățile pe covoare sau în sertarele mobilelor, întrebuițînd în loc de hîrtie igienică, pînzeturile fine pe care le găseau la îndemină.

Stăpînul îi făcu semn să tacă. De ce trebuia să-i spună toate acestea... ?

— Și pe noi ne obligă să-i servim... ! continuă femeia oftînd. Au înnebunit : parcă nu sînt oameni. Soldații spun că vor pleca în zori. Este în curs o mare bătălie, o vor cîștiga, însă trebuie să participe toți la ea... Soțul meu nu mai poate suporta... Alîtea umiliri... Și fata mea... fata mea... !

De fapt, aceasta era marca ei grijă. Și cu toate că o ținea mereu ascunsă, urmărea cu îngrijorare toate mișcările cîtorva din acei bărbați înfierbîntați de alcool. Dintre toți, cel mai de temut părea să fie comandantul care o mîngîiasc părințește pe Georgette.

Neliniștită însă de nesiguranța fiicei sale, părăsi încăpera, tînguindu-se în continuare.

— Ne-a uitat Dumnezeu. Ce o să ne facem noi !

Domnul Marcel rămase cu ochii deschiși. Prin fereastră pătrundea lumina unei nopți senine. Canonada continuă ; bătălia se prelungise în noapte. Jos, lîngă castel, soldații intonau un cîntec lent și monoton ca un psalm. Din interiorul castelului urca pînă la el un zgomot asurzitor amestecat cu hohote de ris brutale, cu trosnituri de mobile sparte. Cînd avea să scape oare de acest infern... ? Se scursese multă vreme fără să poată închide ochii, însă avea senzația că se rupe încetul cu încetul de tot ce-l înconjură. Se ridică brusc. Undeva în apropiere, la același etaj, o ușă cedase cu o trosnitură surdă, neputînd rezista la repetatele izbitturi puternice. Au urmat imediat țipete de femei, plîsete, rugăminți desperate, eforturi de a rezista, pași nesiguri, zgomot de corpuri lovite de pereți. Presimțea că era Georgette care striga încercînd să se apere. Cînd încă se mai afla în pat, auzi o voce de bărbat — era portarul :

— Ah, banditule... !

O nouă luptă..., o împuşcătură... apoi linişte.

Ieşind pe un coridor ce se continua cu scara, zări lumini şi numeroşi oameni care urcau în mare grabă, păşind peste mai multe trepte. Puţin a mai lipsit să nu se prăvălească, împiedicându-se de un corp în agonie, care abia mai horecâia. La picioarele sale se afla portarul, al cărui piept se zbătea cu mişcări ca de foale. Avea ochii sticloşi şi nemăsurat de mari ; gura îi era plină de sînge... Alături de el scliepa lama unui cuţit de bucătărie. Cîţiva paşi mai încolo zări un bărbat cu un revolver în mîna dreaptă, împingînd în acelaşi timp, cu cealaltă mînă, o uşă spartă pe care cineva încerca s-o deschidă pe dinăuntru. În ciuda privirii rătăcite şi a feţii străvezii şi palide, îl recunoscuseră : era Blumhardt, un Blumhardt, cu o expresie bestială, aureolată de orgoliu şi obrăznicie şi care inspira spaimă.

Şi-l imagina străbătînd castelul în căutarea prăzii dorite ; nelineştea tatălui copilei urmărindu-i paşii, ţipelele fetei, lupta inegală dintre un bolnav, cu o armă improvizată şi acel războinic beat de victorie. Ura adunată în anii tinereţii se trezi în el, cutezătoare şi impetuoasă. Prea puţin îi păsa dacă avea să moară !

— Ah, banditule ! urlă ca şi celălalt.

Şi cu pumnii strînşi se îndreptă spre neamţ. Acesta, schiînd un zîmbet rece, îi puse revolverul în faţa ochilor. Gata să tragă... Însă chiar în clipa aceea Desnoyers se văzu doborît de cei care tocmai urcau. Cizmele grosolane ale invadatorilor îl izbiră în cîteva locuri cu tocurile lor. Pe obraz simţi un şuvoi fierbinte. Sînge... ! Nu ştia precis dacă era al său sau provenea din trupul care se stîngea horecîind. Apucat de mai multe braţe vînjoase fu ridicat şi împins în faţa unui bărbat. Era excelenţa sa, cu uniformă descheiată şi duhnind a vin. Ochii şi glasul îi tremurau.

— Iubite domn — i se adresă el, încercînd să-şi recăpete ironia ucigătoare — v-am sfătuit să nu interveniţi în treburile noastre, şi nu v-aţi conformat. Acum suferiţi consecinţele lipsei dumneavoastră de discreţie.

Dădu un ordin scurt, şi bătrînul se văzu împins pe scări pînă în pivniţă. Cei care îl însoţeau erau soldaţi sub comanda unui subofiţer. Îl recunoscuseră. Era tînărul profesor socialist, singurul care nu era beat ; se ţinea însă drept, inabordabil, pătruns de duritatea disciplinei. L-au

închis într-o încăpere cu boltă, fără alt mijloc de aerisire decât o ferăstruică la nivelul solului.

În noua încăpere din pivniță nu se aflau decât sticle, multe sticle sparte și două lăzi mari cu puține paie.

— Ai insultat un comandant — îi reproșă cu asprime subofițerul — și de bună seamă că în zori vei fi împușcat... Singura salvare ar fi continuarea petrecerii și în acest fel să uite de dumneata.

Cum ușa încăperii era spartă, ca toate celelalte din castel, au blocat-o, îngrămădind în fața ei mobile și lăzi.

Domnul Marcel își petrecu tot restul nopții chinuit de frig, de altfel singurul lucru care-l preocupa în clipele acelea. Renunțase chiar și la viață : pînă și imaginea celor dragi îi dispăruse din minte. Se trudi mult pe întuneric pînă reuși să-și încropească un culcuș de paie pe cele două lăzi. Cînd pe ferăstruică începu să adie briza zorilor, căzu pe nesimțite într-un somn adînc, un somn abrutizant, la fel cu cel al condamnaților la moarte sau cu acela care precede dimineții unui duel. I se păru că aude strigăte în germană, trap de cai, un vuiet îndepărtat de tobe și țiuiri asemănătoare celor pe care le produceau batalioanele invadatoare cu surlele și tobele lor plane... Apoi se desprinse complet de tot ce-l înconjură.

După un timp, deschise din nou ochii și văzu lunecînd prin ferăstruică o rază de soare ce forma un pătrat de aur pe perete, aureolînd pînzele de păianjen ce atîrnau peste tot. De partea cealaltă a ușii cineva mișca baricada. O voce de femeie, stinsă și îndurerată, îl striga fără întrerupere.

— Stăpîne, sînteți aici ?

Sări să dea o mîină de ajutor ființei de afară, și împinse cu putere ușa. Socoti că invadatorii pleaseră. Nu-și putea închipui altceva, de vreme ce soția portarului îndrăznea să-l scoată din locul unde fusese închis.

— Da, au plecat — spuse ea. N-a mai rămas nimeni în castel.

Obstacolul fiind înlăturat, domnul Marcel o văzu pe biata femeie cu ochii înroșiți, cu fața suptă și cu părul în dezordine. Pentru ea, noaptea aceea fusese mai chinuitoare decât povara multor ani. Răvăzîndu-l pe proprietar, bruma de energie ce o mai avea se topi deodată.

— Stăpîne..., stăpîne ! îngăimă ea și se porni pe un plîns convulsiv.

Și atîrnată de brațele lui vărsa lacrimi de durere.

Domnul Marcel nu dorea să afle nimic ; se temea de adevăr. Totuși nu putu să n-o întrebe de portar. Acum cînd era conștient și liber, nutrea speranța efemeră că tot ceea ce trăise în acea noapte nu fusese decît un coșmar. Poate că bietul om scăpase cu viață.

— L-au omorît, stăpîne... Militarul acela care părea un om bun l-a ucis. Unde se află corpul său, nimeni n-a vrut să-i spună.

Bănuia că ar putea fi în șanț. Apele înverzite și stătute înghițiseră în mod tainic acea ofrandă a nopții... Desnoyers înțelese că pe mamă o frămînta și altă nenorocire, însă nu vru să o mai răscolească cu întrebările. Ea nu putu să mai îndure și începu să-i povestească printre exclamații de durere... Georgette se afla în pavilion ; fugise îngrozită din castel o dată cu plecarea invadatorilor. O reținuseră pentru poftetele lor pînă în ultima clipă.

— Stăpîne, să n-o cauți... Tremură și plînge gîndindu-se că dumneata ai putea s-o întrebi mai tîrziu despre cele întîmplate. Este disperată, vrea să moară. Vai, fata mea... ! Și nu se va găsi nimeni care să-i pedepsească pe acești monștri ?

Ieșiseră din subsol și traversau podul. Femeia își îndreptă privirea peste luciul apelor înverzite și stătute. O lebădă moartă plutea la suprafață. Înainte de a părăsi castelul, în timp ce puneau șeile pe cai, ofițerii se distrau trăgînd cu revolverele în bieteile păsări. Plantele acvatice mai purtau încă urme de sînge ; printre frunzele lor pluteau smocuri albe de pene fleșcăite, ca niște batiste scăpate din mîinile unei spălătorese.

Domnul Marcel și femeia schimbară priviri pline de milă. Văzîndu-se la lumina soarelui și-au dat seama deopotrivă de mizeria lor, de cît îi îmbătrînise noaptea aceea.

Femeia, amintindu-și de fiica ei, simți renăscînd în ea noi energii. Trecerea acelor bărbați distrusese totul ; în castel nu mai rămăseseră decît niște bucăți de pîine uscată uitate în bucătărie.

— Sîntem datori să trăim, stăpîne... Trebuie să trăim, chiar dacă numai pentru a vedea cum îi pedepsește Dumnezeu...

Bătrînul dădu din umeri descurajat : Dumnezeu... ? Și totuși, femeia aceea avea dreptate : trebuia să trăiască.

Cu energia primei tinereți, cînd străbătea întinderile nesfîrșite ale Lumii Noi, conducînd mari turme de vite, ieși într-un iureș din parcul său. În față, se afla, zîmbind sub soare, valea, de un alb verzui, cu pîlcuri de arbori, cu pătratele îngălbenite de bărbile aspre ale miriștilor, cu gardurile pe care cîntau păsărelele, cu întreaga splendoare estivală a unei cîmpii cultivate și pieptănate timp de cincisprezece secole de zeci și zeci de generații. Și, cu toate acestea, se simțea singur, destinat să piară de foame ; se vedea mai părăsit decît atunci cînd traversa îngrozitoarele înălțimi ale Anzilor, cu întortocheatele culmi de granit și zăpadă învăluite într-o liniște de moarte, întreruptă din cînd în cînd de filfiitul condorului. Nimeni... Privirea lui nu distingea nici un punct mobil, totul era fix, nemișcat, cristalizat, ca și cum s-ar fi contractat de spaima tunetului ce continua să se rostogolească din depărtări.

Se îndreptă spre sat ; o grămadă de ziduri înnegrite din care se iveau mai multe căsuțe neatinse și o clopotniță fără olane, în vîrfurile căreia atîrna o cruce răsucită de foc. Străzile pustii erau semănate cu sticle, cu birne arse, cu moloz, peste care se așternuse un strat de funingine. Cadavrele fuseseră ridicate, însă un miros grețos de grăsimă în descompunere, de carne arsă îi înțepă nările. Străbătîndu-l de la un cap la altul, ajunsese la locul în care dragonii ridicaseră baricada. Căruțele încă se mai aflau într-o margine a drumului. Alături se mai vedea movila de pămînt unde avusese loc execuția. Două picioare și o mîna ieșeau din pămîntul proaspăt. La apropierea lui, din mica adîncitură în care cadavrele nu fuseseră suficient acoperite, se desprinseseră cîteva umbre negre. Un filfiit puternic de aripi vîntură spațiul îmbîcsit de miasme, îndepărtîndu-se cu croncănit de mînie.

O porni înapoi pe același drum. Se oprea în fața caselor mai puțin distruse și striga introducînd capul prin ușile și ferestrele care mai păstrau doar golul sau mai aveau în ele bucăți de placaje sau de lemn. Nu mai rămăsese oare nimeni în Villeblanche ? De undeva, apărură dintre ruine o umbră care înainta în patru labe, un fel de reptilă ce se oprea din tîrîșul ei șovăitor, gata să dea înapoi pentru a se strecura în vizuina ei. Apoi, liniștit, ființa aceea se ridică în picioare. Era un om, un bătrîn. După el, alte epave umane își făcură apariția la strigătele lui ; biete ființe care renunțaseră la verticalitate, trăsătură ce tră-

dează pe om de la distanță, și invidiau la ființele inferioare ușurința de a se strecura prin țărină, promptitudinea de a se furișa în măruntaiele pământului. Erau în special femei și copii, murdarii, mînjiți de negreală, cu părul răvășit, cu ochi de animal lihnit, cu descurajarea animalului hămesit căruia îi atîrnă falca inferioară. Trăiseră ascunși în ruinele caselor lor, iar teama îi făcuse să uite pînă și de foame ; dar o dată scăpați de dușmani, toate nevoile reprimite în orele de zbulucium reveniseră imediat.

Desnoyers avu impresia că e înconjurat de un trib de indieni abrutizați, asemenea celor pe care îi văzuse în călătoriile sale pline de aventuri. De la Paris avea la el cîteva monezi de aur ; scosese una, făcînd-o să strălucească în soare. Avea nevoie de pîine sau de orice era comestibil ; ar fi plătit oricît fără să se tocmească.

Vederea aurului stîrni priviri entuziaste și pline de lăcomie ; impresia dură doar cîteva clipe. Ochii aceia avizi sfîrșiră prin a privi cu indiferență moneda galbenă. Domnul Marcel înțelese că miraculosul fetiș își pierduse puterea. De pe buzele lor se desprindea, ca o tînguire în fața unui sicriu, nenorocirile și ororile suferite : „Stăpîne, mi-au omorît soțul...” „Stăpîne, copiii mei ; doi au pierit...” „Stăpîne, au adunat toți bărbații și i-au luat cu ei ; se spune pentru a munci pămîntul în Germania...” „Stăpîne, pîine ; copiii mei mor de foame”.

Vărsînd lacrimi amare pentru un lucru ce o apăsă mai greu decît moartea, o femeie repeta : „Fata mea... ! Biata mea fată !” Privirea ei plină de ură și de nebunie trăda existența unei tragedii ; strigătele ei de durere și lacrimile îi aminteau de cealaltă mamă care țipase la fel în castel. Undeva, extenuată, în bezna vreunei pivnițe, zăcea victima, și zguduită de delir, revedea încă succesiunea de brute cu fața descompusă de un entuziasm demential de maimuță.

Grupul de nenorociți întindeau mîinile în cerc spre acel om a cărei bogăție le era cunoscută tuturor. Femeile îi arătau copiii gâlbejiți și lihniiți de foame, cu privirea pierdută și respirația abia perceptibilă. „Pîine..., pîine”, implorau ca și cum el ar fi putut face o minune. Dădu unei mame moneda pe care o ținea în mînă. Apoi mai oferă și altora monede de aur. Și aceștia, fără să le privească, le ascundeau continuîndu-și văicărelile : „Pîine..., pîine !” Și el care venise pînă aici pentru a le cere același lucru...!

Recunoscînd inutilitatea efortului său, se văzu nevoit să plece.

Înapoiindu-se disperat spre proprietatea sa, întîlni în drum automobile mari și oameni călare, într-un convoi nesfîrșit, care umpleau șoseaua. Mergeau în aceeași direcție ca și el. La intrarea în parc, un grup de germani întindeau firele unei linii telefonice. Se vînturau prin toate camerele aflate în dezordine și, citind inscripția scrisă de căpitanul Von Hartrott : „Rugăm a nu prăda...“, rîdeau în hohote. Găseau farsa ingenioasă, și autentic nemțească. Convoiul invadează întregul parc. Automobilele și furgoanele purtau o cruce roșie. Era un spital-ambulanță ce urma să se stabilească în castel. Medicii, îmbrăcați în verde și înarmați, ca și ofițerii combatanți, afixau aceeași trufie tăioasă, și aceeași comportare rigidă. Din furgoane erau scoase sute de paturi pliante pe care le orînduiau în diferite camere ; citeva mobile care mai rămăseseră au fost îngrămădite la rădăcina unor copaci. Grupe de soldați executau ca niște automați ordinele scurte și categorice. Un iz specific de farmacie și de medicamente concentrate, se răspîndi prin încăperi, amestecîndu-se cu emanațiile pătrunzătoare ale antisepticelor cu care fuseseră stropiți pereții pentru a face să dispară urmele orgiei nocturne. Femei îmbrăcate în alb, fetișcane cu privire de azur și păr de cîneapă apăreau pretutindeni. Aveau o înfățișare gravă, aspră, austeră, implacabilă. Îl îmbrînceau cu regularitate pe Desnoyers ca și cum nu l-ar fi văzut. Păreau să fie călugărițe, chiar dacă sub straietele lor monahale purtau revolver.

La amiază își făcură apariția alte automobile, atrase de enormul drapel alb cu o cruce roșie care unduia pe acoperișul castelului. Veneau din părțile Marnei : aveau caroseria știrbită de schije, geamurile ciobite și cu spărături în formă de stea. Din ele coborau bărbați, mulți bărbați, unii valizi, alții, purtați pe brancarde din pînză de cort ; fețe palide și roșcovane, profiluri acviline și turtite, capete blonde și cranii imbrobodite cu turbane albe imbibate de sînge ; guri care schițau un zîmbet sfidător și guri cu buze vinete ce lăsau să le scape vaiete sfîșietoare ; maxilare susținute de bandaje ce păreau de mumie ; uriași ce arătau nevătămați erau în agonie : trupuri mutilate ce se sfîrșeau cu un cap și gură care vorbea și fuma ; picioare zdrobite cu pielea atîrnînd din care se îmbiba în

pinza bandajului aplicat de primul ajutor un lichid roșu ; brațe care atârneau inerte ca niște ramuri uscate ; uniforme sfișiate care lăsau să se vadă golul tragic al membrilor lipsă.

Avalanșa de durere cuprinsese întregul castel. În câteva ore totul fu ocupat ; nu mai rămăsese liber nici un pat ; ultimele brancarde zăceau înșirate la umbra arborilor. Telefoanele zbirnăiau fără întrerupere ; felcerii, cu șorturile puse, alergau dintr-un loc într-altul, lucrînd cu repeziciune ; viața omenească era supusă cu asprime și cruzime procedurilor salvatoare. Cei care mureau lăsau un pat liber noilor sosiți. Lui Desnoyers îi fu dat să vadă coșuri mari, pline cu membre diforme amputate, din care se rostogoleau bucăți mici de carne, segmente de oase și chiar mădule întregi. Personalul ambulanțelor duceau aceste resturi în fundul parcului îngropîndu-le într-un rond unde fusese locul preferat de lectură al fetei lui. Chichi.

Doi cîte doi, soldații cărau corpuri neînsufleteite, învelite în cearceafuri pe care proprietarul le recunoștea, întrucît făceau parte din lenjeria castelului. Treptat, parcul se transformă în cimitir. Rondul rezervat nu mai era suficient pentru a cuprinde morții și părțile amputate ; erau săpate noi gropi prin împrejurimi. Germanii, înarmați cu lopeți, căutau brațe pentru această muncă funebră. O duzină de țărani prizonieri răsturnau pămîntul și ajutau la descărcarea morților. De la o vreme, cadavrele erau duse într-o căruță pînă la marginea gropii, de unde erau apoi aruncate ca molozul de la o demolare. Socotind numărul crescînd de dușmani dispăruți, domnul Marcel încerca o satisfacție monstruoasă, dar în același timp deplîngea avalanșa de intruși care se stabileau pentru toldeana pe pămînturile lui.

La căderea nopții, doborît de atîtea emoții, începu să-l chinuie foamea. Mîncase doar una din bucățile de piine găsite în bucătărie de văduva portarului. Restul îl lăsase pentru ea și pentru fiica ei. Îl chinuia însă în egală măsură disperarea Georgettei, care văzîndu-l, se rușina și voia să fugă.

— Să nu mă vadă stăpînul ! se văita ea ascunzîndu-și fața.

De aceea, de fiecare dată cînd intra în pavilion, stăpînul evita să se apropie de ea ; ca și cum prezența ei îl făcea să simtă mai intens amintirea ultrajului.

Împins de lipsuri, el se adresă citorva medici care vorbeau franțuzește, dar totul fu zadarnic. Nici nu s-au uitat la el, și, la insistențele lui, l-au împins și l-au lovit cu brutalitate. Știa însă că nu putea pieri de foame în mijlocul proprietăților sale ! Toată lumea aceea mînca ; asprele infirmiere se instalară în bucătăria sa... Timpul însă își depăna clipele și nimeni nu se milostivea de el, văzîndu-l cum își tirăște slăbiciunea de colo-colo, bătrîn și neajutorat, și simțînd în trupul său cu aceeași intensitate durerile loviturilor primite în noaptea precedentă. Îi fusese dat să cunoască chinurile foamei așa cum nu le cunoscuse niciodată în călătoriile sale prin cîmpiile nesfîrșite ; dar aici suferea foamea între oameni, într-o țară civilizată, avînd la cîngătoare mulți galbeni și fiind stăpîn pe pămînturi și pe clădiri de care însă dispuneau alții, fără să se uite la el. Și pentru a ajunge în această situație, acum, la sfîrșitul vieții sale, adunase milioane și se înapoiase în Europa... ! Ironia soartei... !

Un sanitar rezemat cu spatele de un copac, care înfuleca dintr-o piine și dintr-o bucată de salam, îi atrase atenția. Cu ochii plini de invidie îl examină pe acel om, mare, pătrat, cu falcă puternică și acoperită de o barbă deasă roșie. Discret, îi strecură printre degete o monedă de aur, ca să-i trezească interesul. La vederea aurului, ochii neamțului rămaseră pironiți asupra lui, în timp ce un zîmbet îi dilată gura spre urechi.

— *Ja* — aprobă el înțelegîndu-i intenția.

Și, fără să mai stea pe gînduri, îi puse în brațe alimentele luîndu-i moneda.

Domnul Marcel începu să înghită cu lăcomie. Niciodată nu savurase cu atîta poftă mîncarea ca în clipa aceea, în mijlocul grădinii sale transformate în cimitir, și privindu-și castelul prădat, în care gemeau și agonizau sute de ființe. Un braț cenușiu îi trecu prin fața ochilor. Neamțul revenise cu două piini și cu o bucată de carne înșfăcate de la bucătărie. Pe fața lui se citea același zîmbet : „*Ja... ?*” Și, după ce îi strecură cea de a doua monedă de aur, bătrînul se îndreptă cu alimentele către pavilion, oferindu-le celor două femei ce se refugiaseră acolo.

În timpul nopții care a urmat, a fost chinuit de o insomnie cumplită, plină de viziuni înfiorătoare. Avea impresia că se apropia mugetul artileriei. Era ceva abia perceptibil ; era poate mai curînd efectul liniștii nocturne

care amplifică intensitatea zgomotelor. Automobile încărcate cu trupuri sfirtecate soseau fără întrerupere de pe front, golindu-și conținutul și pornind grăbite înapoi. Desnoyers considera că spațiosul său castel nu era decât unul din numeroasele spitale stabilite pe o distanță de mai bine de o sută de kilometri, și că dincolo, în spatele francezilor, situația era asemănătoare, cu aceeași activitate, cu aceeași frecvență înspăimântătoare a transporturilor de oameni muribunzi. Mulți nu aveau nici măcar consolarea de a se vedea ridicați : urlau în mijlocul câmpiei, înfigându-și în țărână sau noroi membrele sîngerînde, mureauu bălăcîndu-se în propriile lor măruntăie... Reflectînd la toate acestea, domnul Marcel, care cu puțin în urmă se socotea ființa cea mai nenorocită din lume, trăia o bucurie inumană, gîndindu-se la atîtea mii de bărbați viguroși secerăți de moarte, care puteau să-i invidieze bătrînețea lui robustă și tihna oferită de acel pat pe care se afla întins.

În dimineața următoare, sanitarul îl aștepta în același loc cu un șervet plin. Bărbos serviabil și bun... ! Îi oferi o monedă de aur.

— *Nein* — răspunse el dilatîndu-și gura cu un zîmbet răutăcios.

Între degetele domnului Marcel apărură două discuri mici strălucitoare. Din nou același zîmbet urmat de *nein* și de o mișcare negativă din cap. Ah, hoțul ! Abuza de nenorocirea sa... ! Și numai după ce îi dădu cinci monezi reuși să obțină pachetul cu alimente.

Curînd își dădu seama că în jurul persoanei sale se crease o conspirație tacită și vicleană pentru a-l stoarce de bani. Un tip uriaș cu galoane de sergent îi puse în mînă o lopată, îmbrîncindu-l cu asprime. Se trezi într-un colț al parcului, transformat în cimitir, lîngă căruța cu cadavre, cot la cot cu ceilalți prizonieri, exasperați că îl tratau și pe el ca pe un egal, trebuind să răstoarne propriul său pămînt.

Fu nevoit să-și întoarcă privirea, pentru a nu vedea cadavrele țepene, cu chipuri grotești care atîrnau deasupra capului său, la marginea gropii, gata de a fi azvîrlite în hăul ei. Pămîntul exala un miros de nesuportat. În gropile din apropiere, corpurile începuseră să se descompună. Insistența cu care gardienii îl sileau și zîmbetul viclean al sergentului l-au făcut să înțeleagă existența șantajului.

lui. Sanitarul cu barbă era amestecat cu siguranță în toată această înscenare. Lăsă lopata și, cu un gest de a scoate bani duse mîna în buzunar. „Ja,” zise sergentul. Și, după ce îi trecu cîteva monezi, se văzu absolvit de corvoadă și putu să se îndepărteze nestingherit. Știa ce-l așteaptă ; oamenii aceia intenționau să-l stoarcă de bani fără milă.

Se scurse încă o zi, la fel ca cea anterioară. În dimineața următoare, simțurile sale, încordate de îngrijorare, îl făcură să descopere ceva cu totul deosebit. Automobilele soseau și plecau cu mult mai grăbite, iar în rîndurile personalului auxiliar se strecura tot mai mult panica și dezordine.

Telefoanele zbirniiu cu o insistență tot mai mare, și răniții nou-sosiți păreau mai descurajați, față de cei sosiți cu o zi în urmă, care cîntau în clipa cînd coborau din vehicule, înșelîndu-și durerea cu rîsete și bravade. Vorbeau chiar de apropiata victorie, regretînd că nu le fuseseră dat să participe la intrarea în Paris. Acum toți erau tăcuți și plini de îngrijorare, gîndindu-se doar la propria lor soartă, fără să-i mai intereseze ce se întîmpla în urma lor.

Dincolo de parc se făcu auzit, tot mai puternic, un zgomot asurzitor de motoare și glasuri. Drumurile erau împînzite. Începea din nou invazia, dar de data asta făcînd cale-ntoarsă. Timp de multe ceasuri au trecut coloane de camioane cenușii ale căror motoare gîfiau obosite. Apoi, regimente de infanterie, escadroane, baterii. Mergeau încet, abia se tîrau, ceea ce îl nedumerea pe Desnoyers, neștiind dacă această retragere însemna fugă sau doar un schimb de poziție. Singurul lucru ce-i încălzea sufletul era chipul îndobitocit și trist al soldaților, și tăcerea îngrijorată a ofițerilor. Nu mai striga nimeni : păreau să fi uitat cu toții acel *Nach Paris* ! Monstrul verzui încă mai era cu botul înarmat pe celălalt mal al Marnei, însă coada începea să-și viermuiască inelele cu ondulații neliniștitoare.

Retragerea continuă și după căderea nopții. Canonada părea că se apropie. Cîteva detunături se auziră atît de aproape încît geamurile ferestrelor zornăiră gata să se spargă. Un țaran fugar se strecură în parc aducîndu-i știri domnului Marcel. Germanii se retrăgeau. Cîteva din bateriile lor se stabiliseră pe malul Marnei, încercînd să opună o nouă rezistență. De astă dată, fugarul rămase pe

loc, fără a mai atrage atenția invadatorilor care, cu câteva zile în urmă, împușcau la cea mai mică bănuială.

Mecanismul disciplinei lor se dereglase în mod vizibil. Medici și infirmieri alergau dintr-un loc într-altul, vociferând și împărțind injurături ori de câte ori sosea un nou automobil, și dădeau ordin conducătorului să meargă mai departe, la un alt spital aflat în ariergardă. Chiar în noaptea aceea trebuiau să evacueze castelul.

În ciuda dispozițiilor categorice, unul din vehicule își descărcă răniții acolo. Erau în așa hal încît medicii i-au acceptat, socotind că nu erau în stare de a-și mai continua drumul. Au fost lăsați în grădină, întinși pe aceleași bran-carde de pînză de cort pe care fuseseră și în interiorul automobilului. La lumina lanternelor, Desnoyers recunoscu pe unul dintre muribunzi. Era secretarul excelenței sale, profesorul socialist care îl închisese în pivniță.

Văzîndu-l pe stăpinul castelului, îi zîmbi ca unui prieten. Era singura figură cunoscută în adunătura aceea de oameni care vorbeau limba rănitului. Palid, și cu fața suptă, părea să aibă ochii împăienjeniți. Nu părea rănit, însă sub mantaua întinsă peste abdomen, măruntaiele deșirate, măcelărite înspăimîntător, exalau un miros de cimitir. Văzîndu-l pe Desnoyers, putu să-și dea seama în ce punct se află și, încetul cu încetul, își adună gîndurile. Și, ca și cum pe bătrîn l-ar fi putut interesa porțiunea de front în care fusese dus împreună cu camarazii lui, îi vorbi cu un glas stins și lipsit de cursivitate, care i se păru, fără îndoială, sincer... Ce ghinion pentru brigada sa ! Sosiseră pe linia de foc într-un moment de cumpănă, și au fost folosiți ca trupă de improspătare. Comandantul Blumhardt murise în primele clipe : un proiectil de 75 îi retezase capul. Aproape toți ofițerii care fuseseră încartiruiți în castel muriră atunci. Excelența sa avea falca ruptă de o schijă de obuz. Îl văzuse la pămînt, urlînd de durere, scoțînd de la piept un portret pe care încerca să-l sărute cu gura lui ruptă. Același obuz îi sfîșiasse și lui abdomenul. Patru zeci și două de ore așteptase pe cîmp ca să-l ridice...

Și, cu pasiunea universitarului care vrea să vadă și să explice totul, adăugă, în acea clipă supremă, cu îndirjirea celui care moare vorbind :

— Trist război, domnule... Lipsesc elementele de judecată pentru a putea spune cine este vinovatul... Cînd războiul va lua sfîrșit, vor exista... exista...

Leșinat de efortul făcut închise ochii. Desnoyers se îndepărtă. Nefericitul ! Lăsa momentul justiției la sfîrșitul războiului, și el, între timp, se sfîrșea, dispărînd împreună cu toate scrupulele lui de om care gîndește calm și disciplinat.

Neaptea aceea nu putu închide ochii. Pereții pavilionului se zguduiau, geamurile zornăiau gata să se facă făndări, în timp ce în camera alăturată cele două femei erau îngrozite. La detunăturile armelor germane se adăugau alte explozii mai apropiate. Ele proveneau de la proiectilele franceze ce veneau pe deasupra Marnei urmărind distrugerea artileriei dușmane.

Entuziasmul său începu să renască ; în mintea lui se înfiripa gîndul unei victorii. Gîndindu-se însă la situația mizeră în care se afla, respinse imediat o asemenea speranță. Ai lui înaintau, însă asta nu reprezenta poate decît o victorie locală... Linia frontului era atît de întinsă... ! Se putea întîmpla același lucru ca în 1870 : bărbăția franceză avea să obțină victorii parțiale, modificate însă în ultima clipă de strategia dușmanilor, și transformate în înfrîngere.

După miezul nopții, canonada încetă fără însă ca liniștea să intre în drepturile ei. Automobilele continuau să se scurgă prin fața pavilionului amestecîndu-și zgomotul cu strigăte de comandă. Bănuia că era convoiul sanitar care evacua castelul. Apoi, către revărsatul zorilor, un tropot de cai, și bîzîit de motoare se scurse prin deschiderea porților, făcînd să se zguduie pămîntul. O jumătate de oră mai tîrziu, desluși pașii unui convoi care se grăbea pierzîndu-se în profunzimile parcului.

Cînd coborî din pat, se luminase bine de ziuă. Ieșind din pavilion, zări drapelul cu cruce roșie care continua să unduiască pe acoperișul castelului. Brancardele din parc dispăruseră. Pe pod întîlni mai mulți sanitari și pe unul dintre medici. Spitalul împreună cu toți răniții transportabili fuseseră evacuați. Cei mai gravi, netransportabili, rămăseseră în clădire sub supravegherea unei secții. Valchiriile sănătății dispăruseră și ele. Bărbosul făcea parte din cei care rămăseseră și, văzîndu-l din depărtare pe domnul Marcel, îi zîmbi, dispărînd imediat, pentru ca,

după câteva clipe, să apară cu brațele pline. Niciodată darul lui nu fusese atât de generos. Bătrînul presimțea o pretenție substanțială, dar văzîndu-l că duce mîna la buzunar, sanitarul îl opri :

— Nein... Nein.

Ce însemna oare generozitatea aceea... ? Germanul refuză categoric să primească ceva. Gura lui enormă se dilata într-un suris amabil, în timp ce mîinile lui mari se odihneau acum pe umerii domnului Marcel. Părea un ciine bun, un ciine fugărit care se gudură pe lingă un trecător ca să fie miluit. de *Franzosen... Franzosen*. Nu știa să zică nimic în plus, însă din cuvintele pe care le spunea, se înțelegea că el avusese întotdeauna o mare simpatie pentru francezi. De bună seamă că se petrecea ceva important. Proasta dispoziție a celor ce rămîneau la poarta castelului, apoi neașteptata dărnicie a acestui necioplît în uniformă lăsau să se înțeleagă multe.

Ceva mai departe de clădire zări mulțime de soldați. Un batalion de infanterie se împrăstiasse de-a lungul îngrăditurilor, cu furgoanele, cu caii de tracțiune și cu cei de călărie. Înarmați cu tirnăcoape, unii soldați deschideau ambrazuri în perete, pe care apoi le tăiau în formă de creneluri. Alții îngenunchiau sau se așezau lingă deschizături, dîndu-și jos ranița pentru a fi mai liberi în mișcări. În depărtare se auzea tunul, iar în intervalul dintre salve plesnituri de bici, o sfîrșială de ulei prăjit, un hîrîit de rîșniță de cafea, pîrîitul neîntrerupt al puștilor și al mitralierelor. Răcoarea dimineții îmbrăca oameni și lucruri într-o pojghiță de umezeală strălucitoare. Peste cîmpuri pluteau smocuri de ceață ce dădeau obiectelor din apropiere contururi ireale. Soarele părea o pată străvezie ce se înălța printre trimbele de negură. Arborii plîngeau prin toți porii scoarței lor. Un bubuit spintecă văzduhul șuierînd atât de puternic încît i se păru că explozia se produsese alături de castel. Desnoyers se clătină, crezînd că cineva îl izbise în piept. Ceilalți au rămas nemișcați, cu indiferența obișnuinței. O lovitură de tun izbucni la cîtiva pași de el... Abia atunci putu să-și dea seama că două baterii se instalaseră în parcul său. Piese de artilerie erau aruncate sub bolte de crengi ; artileriștii doborau arborii pentru a camufla tunurile cît mai perfect. Urmări apoi cum erau amplasate ultimele piese. Cu lopețile se ridica o bordură de pămînt de treizeci de centimetri în

jurul fiecăruia. Bordura aceasta apăra numai picioarele servanților, căci corpul le era păzit de blindajele așezate pe ambele părți ale tunului. Peste toate acestea, înălțau apoi un paravan de trunchiuri și crengi, lăsînd să se vadă doar gura ucigătorului cilindru.

Treptat, domnul Marcel se obișnuie cu detunăturile ce provocau de fiecare dată un gol înlăuntrul craniului său. Scrișnea din dinți, strîngea pumnii ori de cîte ori auzea o detunătură ; rămînea însă neclintit, fascinat de violența exploziilor, admirînd calmul acestor oameni care dădeau ordine stînd cu sînge rece în picioare, sau se agitau ca umili servanți în jurul fiarelor bubuitoare.

Părea că toate ideile îi zburaseră, smulse de prima canonadă. Creierul trăia doar clipa prezentă. Privi îndelung drapelul alb și roșu care unduia pe clădire.

„Este o minciună — gîndi — o înșelătorie.“

În depărtare, de celălalt mal al Marnei, tunurile franceze trăgeau și ele. Activitatea lor era trădată de norii mici, gălbui care pluteau în aer, și de coloanele de fum ce se ridicau în diverse locuri unde se aflau ascunse trupe germane, plasate pe o linie ce se pierdea în orizontul îndepărtat. O atmosferă protectoare și de respect părea să învăluie castelul.

Ceața matinală se risipi ; soarele își arată în sfîrșit discul strălucitor și imaculat ce făcea ca umbrele oamenilor și ale copacilor să se lungească fantastic pe pămînt. Din pîcla dimineții se iveau coline și păduri răcorite și înprospătate. Valea se dezvălui complet. Spre surpriza sa, Desnoyers văzu, din locul în care se găsea, rîul. În timpul nopții, tunul tăiase ferestre mari printre arborii care-l țineau ascuns. Privind acest peisaj matinal, îmbietor și nevinovat, se mira că nu vedea pe nimeni. Culmi și grupuri de arbori tronau impasibile fără să se observe nici o singură persoană. În acel spațiu pe care abia îl cuprindea cu privirea, se ascunseseră cel puțin o sută de mii de oameni și totuși nu se simțea nici o mișcare. Urletele de moarte ale armelor, ce înfiorau văzduhul, nu lăsau să se vadă nici cel mai mic semn. Doar acolo unde se produceau exploziile marilor proiectile se ridicau spirale de fum negru. Coloanele acestea, ce se învolburau din toate părțile, încercuiau castelul cu o horă de sfîrlete gigantice și negre ; însă nici una nu cuteza să iasă din cercul ordonat, și să înainteze pentru a lovi clădirea. Dom-

nul Marcel continua să privească drapelul. „Este o înșelătorie“, repeta el în minte, pe care însă o accepta din egoism, văzînd în ea salvarea proprietății sale.

Instalarea batalionului de-a lungul zidului din fața rîului se terminase. Soldații, în genunchi, își sprijineau puștile de ambrazuri și crenele. Păreau mulțumiți de această odihnă bine venită după o noapte de luptă și retragere. Văzîndu-i, ai fi zis că dorm cu toții cu ochii dechiși. Rînd pe rînd se lăsau pe spate sau căutau sprijinul raniței. Apoi, în intervalele de tăcere ale artileriei, liniștea era tulburată de sforăiturile lor. În picioare, în spatele lor, ofițerii examinau terenul cu binocurile de campanie sau se strîngeau în grupuri și discutau. Dacă pe fețele unora se citea descurajarea, alții erau furioși din cauza retragerii pe care o începuseră cu o zi în urmă. Cei mai mulți însă erau liniștiți, copleșiți de pasivitatea supunerii. Frontul de luptă era imens ; cine putea ghici sfîrșitul... ? Aici se retrăgeau, dar în alte puncte tovarășii lor poate că înaintau victorioși. Nici un soldat nu poate ști, pînă în ultima clipă, soarta bătăliei. Dar ceea ce îi dorea pe toți, era faptul că se depărtau din zi în zi tot mai mult de Paris.

La un moment dat, domnul Marcel se pomeni în fața cu un mic disc de sticlă. Era un monoclu, din spatele căruia îl fixa cu o insistență agresivă un ochi. La cîțiva pași de el apără un locotenent slab, strîns de talie, ce păstra aerul ofițerilor pe care îi văzuse la Berlin, un adevărat *Junker*, cu sabia în mină, supraveghînd din spatele oamenilor săi, ca un păstor posomorît și mînios.

— Ce cauți dumneata aici ? îi spuse el cu asprime.

Încercă să-i explice că este proprietarul castelului.

— Francez ?, continuă să întrebe locotenentul.

— Da, francez...

Ofițerul, puțin intrigat, rămase pe gînduri, neștiind cum să-l pedepsească pe acest dușman. Dar strigătele și gesturile camarazilor lui i-au întrerupt reflecțiile. Toți aveau privirile îndreptate în sus, ceea ce făcu și bătrînul.

De o oră văzduhul era străbătut de șuierături îngrozitoare. Învăluite în vapori gălbui — petice de nori ce păreau că duc în vîrtejul lor o roată ce vuia în frenetica ei rostogolire. Erau proiectilele artileriei grele germane care trăgea la cîțiva kilometri depărtare, trimițînd încărcătura pe deasupra castelului. Dar se părea că nu acest

lucru îi interesa pe ofițeri. Și, mijindu-și ochii pentru a putea scruta mai bine, zări, în sfârșit, lângă marginea unui nor, un fel de țintă care scliffea în soare. În scurtele intervale de liniște, zumzetul lui slab și depărtat îi trăda prezența. Ofițerii au dat din cap : *Franzosen*. Desnoyers credea același lucru. Nu putea să-și imagineze cele două cruci negre pe aripile lui. Vedea în mintea sa cele două inele tricolore, asemănătoare cercurilor ce ornează aripile diafane ale fluturilor.

Înțelegea neliniștea germanilor. Avionul francez pluti câteva clipe deasupra castelului, neluind în seamă bășicile albe ce se spăgeau în jurul lui. În zadar tunurile din pozițiile apropiate îl întâmpinau cu proiectile. Avionul făcu un viraj scurt și se îndreptă nestingherit spre bază.

„Cu siguranță că văzuse totul — se gândi Desnoyers. Ne-a reperat : știe ce există aici“.

Raționamentul lui fusese cât se poate de just, intrucît mersul evenimentelor avea să se schimbe cu repeziciune. Tot ceea ce se petrecuse până atunci, începînd cu primele ore ale dimineții, fusese lipsit de importanță, în comparație cu ceea ce avea să urmeze. Începu să-i fie teamă, teama aceea irezistibilă față de necunoscut ; dar, în același timp, simți și curiozitate, tristețe, nerăbdarea firească în fața unui pericol care amenință și nu mai sosește odată.

O detunătură puternică se produse în afara parcului, însă la mică distanță de îngrăditură : părea o lovitură dată de un topor gigantic, pe măsura proporțiilor unui castel.

Coroane întregi de copaci, trunchiuri rupte în două, bucăți de pămînt cu smocuri de iarbă zburau prin aer, și un mare nor de praf întunecă cerul. Cîteva pietre se rostogoliră din zid. Nemții s-au ghemuit fără să manifeste însă vreo emoție. Cunoscură asemenea spectacole și îl așteptaseră ca pe ceva firesc după ce văzură aeroplanul. Drapelul cu cruce roșie nu-i mai putea păcăli pe artileriștii dușmani.

Domnul Marcel nici nu apucă să-și revină în fire și se produse a doua explozie, mai aproape de îngrăditură..., apoi a treia, în interiorul parcului. Avea impresia că trecuse dintr-o dată în altă lume. Violenta exploziilor, distrusea totul, în acea atmosferă infernală care vuia, și el văzu zburînd oameni și obiecte. Rămase nemișcat de groază, fără să încerce însă un sentiment de teamă. Pînă atunci își imaginase teama într-un fel deosebit.

Simțea în stomac un gol dureros. Se clătină de mai multe ori pe picioare, ca și cum l-ar fi imbrîncit cineva, dindu-i apoi o lovitură în piept, pentru ca imediat să primească o nouă lovitură în spate. Un miros înțepător se răspîndi în jur tăindu-i respirația și făcînd să-i lăcrămeze ochii ; în schimb, zgomotele nu-l mai deranjau, nemaexistînd pentru el. Le ghicea în vibrația aerului și a obiectelor din jur, în furtuna ce încovoia oamenii ; dar nimic din toate acestea nu se transmitea înlăuntrul lui. Își pierduse auzul ; toate simțurile i se concentraseră în privire. Ochii săi păreau să capete proprietăți multiple, la fel ca ai anumitor insecte. Acum vedea ce se întîmpla în față, alături, și în spatele lui. Sub ochii lui se petreceau lucruri miraculoase, nemaipomenite, ce păreau să infirme, prin răsturnarea lor bizară, toate legile vieții.

Un ofițer ce se afla la cîțiva pași țîșni într-un zbor inexplicabil. Se înalță fără să-și piardă rigiditatea de militar, cu casca pe cap, încruntat, cu mustața blondă și scurtă, pieptul de culoarea muștarului, și mîinile înmănușate în care ținea un binoclu și o hîrtie. Individualitatea lui se destrămă în acel moment. Picioarele cenușii, cu jambierele, rămaseră pe sol, inerte, ca niște perne goale, eliminînd prin dezumflare conținutul lor roșu. Trupul, în violenta lui ascensiune, se desfundă ca un ulcior, eliberîndu-și conținutul visceral. Ceva mai încolo, niște artileriști ce stăteau în picioare erau acum întinși, nemîșcați, mînjiți de purpură.

Linia de infanteriști se făcuse una cu pămîntul. Lingă ambrazuri, pe unde își scoteau puștile, oamenii se ghemuiau pentru a se face cît mai puțin vizibili. Mulți își trăsaseră ranițele pentru a-și proteja capul și spatele de schije obuzelor. Nu se mișcau decît pentru a se viri mai adînc în pămîntul pe care încercau să-l sape și cu pîntecul. Cîțiva își schimbaseră poziția cu o rapiditate inexplicabilă. Acum erau întinși pe spate dînd impresia că dorm. Altui rămăsese fără picioare. Oriunde își arunca privirea vedea ochi măriți de surpriză și durere, guri rotunde și negre ce păreau să-și agite buzele într-un urlat. Dar nu țipau : sau poate că el nu auzea strigătele lor.

Pierduse noțiunea timpului. Ni știa dacă în acel moment de groază trecuseră mai multe ore sau numai un minut. Un tremur al picioarelor, ce refuzau să-l mai susțină, îl supăra din cale afară... În spatele său se pră-

vălise ceva. Ploua cu moloz. Întorcînd capul constată o schimbare în arhitectura castelului său. Jumătate din turnul cel mare se prăbuşise. Ardezia transformată în ţandări se împrăştia în toate părţile ; blocurile de piatră din zidărie se prăbuşeau ; cadrul de piatră al unei ferestre mari rămase suspendat ca un gherghef. Lemnăria veche a cupolei ţuguiate începuse să ardă ca o torţă.

Privind aceste schimbări neaşteptate abătute asupra proprietăţii sale, le suportă mai greu decît ravagiile cauzate de moarte. Îşi dădu seama de neîndurarea forţelor oarbe şi implacabile care urlau în jurul lui. Viaţa care i se adunase în priviri se stinse brusc şi i se concentră în picioare... Şi începu să alerge, fără să ştie încotro, simţind nevoia să se ascundă, aşa cum făceau şi acei oameni dominaţi de disciplină, obligaţi să se culce la pămînt, invidiind capacitatea reptilelor, stăpînite de teamă, de a se face nevăzute.

Instinctul îl împinse spre pavilion, dar, ajuns la jumătatea aleii, o nouă metamorfoză uluitoare îi întrerupse înaintarea. O mîină invizibilă rupse, dintr-o mişcare, o jumătate de acoperiş. O porţiune întregă de zid se curbă, prăvălindu-se într-o cascadă de cărămizi şi praf. Mobilele din interior rămaseră la vedere, ca un decor de teatru ; s-au dus bucătăria în care mîncase el, etajul superior, iar în dormitor se mai vedea încă patul pe care îl lăsase răvăşit. Bietele femei... ! Se întoarse alergînd spre castel. Îşi aminti de încăperea din pivniţă în care îşi petrecuse acea noapte de arest. Bolta ei sumbră era cel mai bun dintre saloane, şi bătrînul lăuda prudenţa constructorilor.

Liniştea din subterană făcu să-şi recapete auzul. Asculta, ca o tortură amortizată de distanţă, canonada germanilor şi explozia proiectilelor franceze. Îi reveniră în minte elogiile făcute tunului de 75, deşi îl cunoştea numai din auzite. Era martorul efectelor lui. „Trage deosebit de bine“, murmură el. În scurt timp avea să-i distrugă castelul : socotea exagerată această perfecţiune a lui... La un moment dat începu însă să regrete lamentaţiile egoismului său. O idee fixă, ca o remuşcare, îi frămînta mintea. Avea senzaţia că tot ce suferea se datora greşelilor săvîrşite în tinereţe. Refuzase să-şi servească patria, şi acum se vedea înconjurat de ororile războiului, umilit, o fiinţă părăsită, fără apărare şi fără satisfacţiile soldatului care poate înapoia loviturile. Avea să moară, era sigur de asta,

de o moarte rușinoasă, neștiut de nimeni, lipsit de cea mai mică glorie. Molozul proprietății sale avea să-i servească drept mormînt. Și certitudinea morții în beznă, ca a unui rozător care își vedea închise ieșirile vizuinei, îl făcu să simtă că acest refugiu devenise insuportabil.

Deasupra, furtuna era în plină dezlănțuire. O explozie ce păru că se produsese deasupra capului său fu urmată de huruitul unei prăbușiri. Un nou proiectil căzuse peste clădire. Țipete, pași precipitați, urlete de agonie ajungeau pînă la el prin tavan. Poate că obuzul, în furia sa oarbă, prefăcuse în bucăți pe mulți din muribunzii care ocupau saloanele.

Temîndu-se să nu fie înmormintat în adăpostul său, urcă în salturi scara din subterană. Ajungînd la parter, prin tavanele sparte ale etajului văzu cerul. Pe lîngă pereți atîrna lemnărie ruptă, bucăți de dușumea ce se bălăbăneau, mobile gata să se prăbușească. În hol, unde cu cîteva clipe în urmă erau covoare, acum călca pe moloz, împiedicîndu-se de fiare rupte și răsucite, de paturi contorsionate, căzute de la etaj. Auzea glasuri îndurerate pe care nu le înțelegea, și i se păru că distinge membre cuprinse de convulsiile agoniei printre grămezile de dărîmături.

Alergă îngrozit, ieși afară cu aceeași sete de lumină și de aer cu care năvălește un naufragiat pe punte, ieșind din măruntaiele vaporului... Trecuse o bună bucată de vreme, cu mult peste cît își închipuise, din clipa în care se refugiasse în pivniță. Soarele era acum sus. În grădină, pretutindeni, alte cadavre rămase în poziții nefirești. Răniții gemeau ghemuiți sau stăteau sprijiniți cu spatele de trunchiul unui copac amuțiți de durere. Unii, desfăcîndu-și ranița, scoteau din ea pachetul de prim-ajutor pentru a-și obloji carnea sfișiată. Infanteria trăgea acum fără încetare cu puștile. Numărul pușcașilor crescuseră. Alte și alte grupuri de soldați pătrundeau în parc : unii, cu un sergent în frunte, alții, urmați de un ofițer cu revolverul la piept ca și cum călăuzea cu el oamenii. Erau infanteriști scoși de pe pozițiile lor de lîngă rîu, cu care voiau să întărească linia a doua de apărare. Mitralierele își uneau țacănitul, asemănător cu cel al unui război de țesut, cu detunăturile puștilor.

Vuia văzduhul, spintecat fără încetare de zumzetul unui roi invizibil. Mii de viespii lipicioase zburătăceau în

jurul lui Desnoyers, fără ca acesta să reușească să le vadă. Scoarța arborilor se jupuia, trasă parcă de unghii nevăzute ; ploua cu frunze, crengile se clătinau în dezordine ; pietrele de pe sol zburau lovite de un picior invizibil. Toate obiectele păreau impulsionate de o viață fantastică. Cratițele de zinc ale soldaților, obiectele metalice din dotarea lor, butoiașele artileriei, toate se mișcau singure ca lovite de o grindină imperceptibilă. Ceva mai într-o parte, în mijlocul mai multor oameni ce păreau că dorm, zăcea răsturnat un tun cu trenul rupt și cu roțile în sus. Coborînd capul în piept, soldații înțepeneau fără nici un strigăt, fără nici o contracție, cuprinși parcă dintr-odată de somn. Alții, tirîndu-se sau ținîndu-se cu minile pe pîntece, urlau de durere.

Bătrînul fu cuprins de un val de căldură. Un miros pătrunzător de praf de pușcă îl făcu să simtă o usturime în gît și să-i lăcrămeze ochii. În același timp, un val de praf îi cuprinsese întregul corp, în timp ce fruntea îi fu inundată de o sudoare rece.

Trebuie să se îndepărteze de pod. Mai mulți soldați se îndreptau cu răniți spre clădire, pentru a-i instala acolo, în ciuda faptului că aceasta era numai ruine. O rafală de stropi îl lovi deodată, ca un jet ce ar fi țîșnit din adîncul pămîntului, udîndu-l din cap pînă-n picioare. Un obuz ce căzuse în șanț, dizlocase o coloană enormă de apă și odată cu ea crapi sfîrtecați care pînă atunci dormiseră în nămol, rupsesse o parte din indiguire, făcînd tîndări balustrada albă și ghivecele cu flori.

Îngrozit, începu să fugă, pomenindu-se deodată în fața gemulețului rotund de sticlă ce îl examina cu răceală. Era *Junker*-ul, ofițerul cu monoclu. Căzuse din nou în minile lui... Acesta îi arătă cu țeava revolverului două găleți ce se aflau la o mică distanță. Trebuiau umplute cu apă pentru oamenii săi, sufocați de soare. Tonul de comandă nu admitea replică, însă domnul Marcel încercă să refuze. Să devină el servitorul germanilor... ? Uimirea lui fu de scurtă durată. Locotenentul îi aplică o lovitură cu patul revolverului în coșul pieptului, urmată de un pumn în obraz. Bătrînul se încovoie : îi venea să plîngă ; își dorea moartea. Nu vărsă însă nici o lacrimă, iar viața se încapățîna să rămîna în trupul său, cu toată jignirea ce i se adusese... Luă cele două găleți și, umplînd-

du-le în șanț, porni de-a lungul șirului de oameni care, lăsând pușca, sorbeau lichidul cu aviditatea unor animale înfierbîntate.

Îi dispăruse teama provocată de vaietele unor trupuri invizibile. Nu-și dorea nimic altceva decît moartea ; știa că odată și odată tot trebuie să moară. Suferințele sale depășiseră orice limită : pentru el nu mai exista loc pe lume. Se văzu nevoit să treacă prin fața unor breșe deschise în zid de exploziile obuzelor. Văzu prin acele spărturi că zarea nu era întreruptă de nici un obstacol. Văile și crîngurile fuseseră ciuntite sau șterse de focul artileriei. La poalele coamei pe care se afla castelul său zări mai multe linii de atac care traversaseră Marna. Asaltatorii fuseseră însă imobilizați de focul intens al germanilor. Înaintau în salturi pe companii, aruncîndu-se la pămînt, căutînd adăpost în spatele micilor ridicături ale terenului, împotriva rafalelor morții.

O hotărîre riscantă îl însufleți pe bătrîn ; pentru că tot avea să moară, cel puțin să cadă răpus de un glonte francez. Și cu fruntea sus, avînd în mâini cele două găleți, înaintă printre oamenii de pe poziție care trăgeau. Cuprins însă de un gînd rămase nemișcat, înfundîndu-și capul între umeri, meditînd că glonțul pe care l-ar primi el ar reprezenta un pericol mai puțin pentru dușman. Era totuși mai bine să fie omorît de germani... Și îi veni ideea să ia arma unuia din morți și să se arunce asupra *Junker*-ului care îl palmuise.

Umplea pentru a treia oară gălețile, privindu-l pe locotenent din spate, cînd constată o schimbare ciudată, absurdă, care-l făcu să-și reamintească de fantasticele schimbări ce se petrec numai într-o peliculă cinematografică. Capul ofițerului dispăruse într-un mod miraculos : două șuvoaie de sînge țîșniră din gîtul lui, iar corpul se prăbuși ca un sac gol. Cam în același timp, un ciclon trecu de-a lungul îngrăditurii, în spațiul dintre aceasta și edificiu, doborînd arbori, răsturnînd tunuri și cărînd cu el oameni, într-un vârtej, ca pe niște frunze uscate. Își dădu seama că moartea sufla dintr-o direcție nouă. Pînă atunci venise din față, dinspre rîu, lovind linia dușmană apărată de zid. Acum, cu brutalitatea unei schimbări atmosferice, ea venea din adîncimea parcului. O manevră abilă a atacatorilor, folosirea unui drum fără însemnătate, combinate cu o retragere a liniei germane,

permisesse francezilor să-și amplaseze tunurile într-o poziție nouă, lovind din flanc pe ocupanții castelului.

Spre norocul lui, domnul Marcel mai întârzie câteva minute la marginea șanțului, adăpostit de clădire. Prăpădul bateriei camuflate se dezlănțui de-a lungul aleii, măturându-i pe cei vii, măcelărindu-i pentru a doua oară pe cei morți, sfirtecînd caii ; roți de tun și afete zburau o dată cu flăcări de vulcan în a cărui hău roșietic-albăstrui cădeau trupuri negre ; sute de morți, cai care alergau călcîndu-și sub copite propriile viscere. Secerișul morții nu se făcea în etape : cu o singură lovitură de seceră, întreaga cîmpie rămase liberă.

Bănuind dezastrul, bateriile aflate în față au ripostat cu o ploaie de obuze. Cădeau pretutindeni. Ceva mai departe de castel, în curtea parcului, printre arbori, se formau adevărate cratere care vomitau trunchiuri întregi. Proiectilele explodate scosese rădăcinile lor morții înmormîtați de curînd.

Cei care scăpaseră cu viață continuau să tragă prin deschizăturile zidului. Dar, ca la o comandă, s-au ridicat toți. Palizi, cu buzele strînse și cu ochii injectați de nebunie, unii își puneau baioneta la armă ; alții, întorcînd spatele, se îndreptau în fugă spre ieșirea din parc, fără să mai țină seama de strigătele ofițerilor și de focurile de revolver ce erau trase asupra fugarilor.

Toate acestea se petrecură cu o rapiditate inimaginabilă, ca o scenă de coșmar. De dincolo de zid străbătea un zumzet crescînd ca un vuiet de maree. Auzi strigăte ; avea impresia că deslușește printre glasurile răgușite și disonante fragmente din *Marsilieza*. Mitralierele tăcăneau desperate, ca niște mașini de cusut. Atacul nu înainta din cauza acestei rezistențe dîrze. Germanii, înnebuniți de groază, trăgeau fără încetare. Într-o breșă își făcură apariția chipiuri roșii, picioare de aceeași culoare, încercînd să treacă peste dărîmături. Dar acest tablou dispăru dintr-odată sub ploaia de gloanțe vărsate de mitraliere. Cu siguranță că de cealaltă parte a zidului germanii suferiseră pierderi importante în oameni.

Desnoyers nu-și putu da seama cum se produse această schimbare. La un moment dat, în interiorul parcului, zări pantaloni roșii. Într-un salt irezistibil zburau peste zid, se strecurau prin breșe, sau apăreau din adîncul pădurii cînd nici nu te așteptai. Erau soldați mici de sta-

tură, plini de sudoare și cu mantăile descheiate. Printre ei, în învălmășeala șarjei, erau amestecați trăgători africani cu ochi diabolici, zuavi cu pantaloni largi, vinători în uniformă albastră.

Ofițerii germani căutau moartea. Epuizându-și gloanțele din revolvere, apucaseră sabia și, urmați de soldații care încă mai ascultau de ordinele lor, ei încercară un contraatac. Avu loc o ciocnire, o învălmășeală extraordinară. totuși, bătrînului i se păru că lumea se scufundase într-o liniște abisală. Strigătele combatanților, loviturile puternice în luptele corp la corp, țacănitul armelor nu reprezentau nimic acum cînd tunurile amuțiseră. Văzu oameni cu abdomenul străpuns de baioneta unei pusti, în timp ce prin spate apărea vîrfurile ei înroșite ; pături de pușcă ce loveau ca niște ciocane ; adversari ce se îmbrățișau rostogolindu-se în țărînă, lovind cu picioarele și mușcind. Piepturile de culoarea muștarului dispăruseră ; se mai vedeau doar spinări de aceeași culoare ce fugeau spre ieșirea din parc, strecurîndu-se printre arbori sau prăbușîndu-se la jumătatea drumului ajunși de gloanțe. Mulți dintre cei angajați în această încăierare ar fi dorit să-i urmărească pe fugari, dar nu reușeau, ocupați să-și smulgă baionetele din trupurile care în spasmele agoniei înțepeneau lama oțelului.

Domnul Marcel se trezi în mijlocul acestor ciocniri îngrozitoare, sărînd ca un copil, agitîndu-și brațele și scoțînd strigăte. Apoi începu să se dumirească, cînd prinse cu miinile capul plin de praf al unui ofițer tînăr care îl privea cu uimire. De bună seamă că militarul îl crezu nebun cînd bătrînul îl sărută, ascultîndu-i cuvintele incoerente în timp ce-i șiroiau pe obraz torente de lacrimi. Și plînsul lui se prelungi ca o binefacere pînă cînd ofițerul se desprînse de el, îmbrîncindu-l... Simțea nevoia să-și ușureze sufletul după atîtea zile de durere ascunsă : „Trăiască Franța !”.

Ai săi ajunseseră la intrarea în parc. Alergau cu baioneta la armă în urmărirea ultimelor resturi ale batalionului german care se retrăgea în dezordine spre sat. O grupă de călăreți apăru pe drum. Erau dragoni care soseau pentru a susține urmărirea. Căii lor dădeau însă evidente semne de oboseală ; numai dorința fierbinte de victorie, care părea să se transmită de la oameni la animalele nădușite, le mai susținea trapul forțat. Unul dintre

călăreți se opri chiar lângă intrarea în parc. Calul lui înfometat rupea cu lăcomie niște iarbă, în timp ce omul din șa se aplecase în față cuprins parcă de un somn greu. Dorind să-l trezească, Desnoyers îl bătu ușor pe șold, dar în clipa următoare militarul se rostogoli pe partea opusă. Era mort; măruntaiele îi atârnavă printr-o deschizătură mare pe care o avea în abdomen. Așa înaintase pe acel armăsar în febra urmăririi, laolaltă cu ceilalți.

Prin împrejurimi începură să izbucnească trombe mari de fier și fum. Artileria germană deschisese focul împotriva pozițiilor pierdute. Înaintarea continua. Batalioane, escadroane, baterii se îndreptau în direcția nord; obosiți, murdari, plini de praf și de noroi, ei înaintau cu o înflăcărare care le stimula forțele epuizate. Dinspre sat, tunurile franceze începură să bubuie.

Grupuri de soldați controlau castelul și păduricile din apropiere. Dintre ruine, din profunzimile parcului, din grajdurile și garajele incendiate ieșeau oameni în echipament verzui cu cască țuguiață. Ridicau cu toții brațele, agitând miinile : *Kamarades... kamarades..., non kaput*. Se temeau, cu neliniștea remușcării, că vor fi uciși imediat. Pierduseră subit întreaga cruzime în acele clipe în care ofițerii erau departe, iar ei puteau acționa în afara oricărei discipline. Cîțiva, care știau puțină franceză, vorbeau despre soțiile și copiii lor, pentru a-i înduioșa pe dușmanii care îi amenințau cu baionetele. Un german mergea alături de Desnoyers, lipindu-se cît mai mult de el. Era sanitarul cu barbă. Își lovea pieptul cu mîna, apoi îl arăta pe el. *Franzosen...*, mare prieten al *Franzosen...* Și zîmbea protectorului său.

Pînă dimineața următoare rămase în castelul său. Se bucură la ieșirea neașteptată a Georgettei și a mamei sale din beciurile pavilionului ruinat. Plîngeau văzînd uni-forme franceze.

— Asta nu putea să mai continue ! strigă văduva. Există un Dumnezeu !

Cele două femei nu erau în stare să înțeleagă cele înțimplate în zilele anterioare.

După o noapte cumplită petrecută printre dărîmături, domnul Marcel se hotărî să plece. Ce rost mai avea el în acel castel distrus... ? În plus, îl deranja existența atîtor morți. Erau sute, mii. Soldații și țărani înmormîntau mormanele de cadavre acolo unde le găseau. Din aleile

parcului, de pe răzoarele grădinilor, gropile ajunseseră pînă lingă clădire și chiar în interiorul dependințelor. Pînă și în fundul lagunei inelare existau morți. Cum putea trăi în acea permanentă vecinătate tragică, alcătuită în cea mai mare parte din dușmani... ? Adio, castel din Villeblanche !

Porni spre Paris ; își propuse să ajungă acolo, indiferent cum. Întilnea cadavre pretutindeni, dar acum nu mai erau îmbrăcate în uniforme verzui.

Căzuseră mulți din ai săi în ofensiva aceea binecuvîntată. Mulți poate că mai mureau încă în acele ultime zvîrcoliri ale bătăliei care continua în spatele lui, agitînd cu un bubuit neîntrerupt linia orizontului... Din miriști se zăreau pantaloni stacojii, tălpi cu ținte care străluceau în poziție verticală alături de drum, capete livide, trupuri schilodite, pîntece deschise ce lăsau să se reverse lobii enormi și albăstirii ai ficatului, trunchiuri și picioare retezate aruncate la întîmplare. Și, din această amestecătură funebră, se detașau chipie roșii și de culori nedefinite, bonete orientale, căști acoperite cu păr de cal, săbii răsucite, baionete rupte, puști, grămezi de ghiulele. Cai morți cu coastele bombate completau decorul. Piese de artilerie cu lemnăria ruptă și armătura de fier răsucită vorbeau singure despre clipa tragică cînd fuseseră aruncate în aer. Dreptunghiuri de pămînt bătătorit marcau amplasamentul bateriilor dușmane înainte de retragere. În drumul lui întilnea la tot pasul tunuri răsturnate, cu roțile rupte, chesoane transformate în fișii de oțel răsucite, conuri de materie carbonizată provenită din rămășițele oamenilor și cailor arși de germani în noaptea dinaintea retragerii lor.

În ciuda acestor incinerări barbare, morții ambelor tabere erau fără număr, fără limită. Se părea că pămîntul aruncase afară toate corpurile pe care le primise de la primele începuturi ale umanității. Soarele, nepăsător, împrăștia puncte de lumină, cu scîlpiri gălbui, peste cîmpurile morții. Fragmente de baionete, plăci de metal, cartușe străluceau ca niște cioburi de oglindă. Roua nopții, ploaia, timpul care roade, nu modificaseră încă prin acțiunea lor corosivă aceste mărturii ale luptei, ștergîndu-le luciul. Carnea începea să se descompună. Un miros de cimitir îl însoțea în permanență pe drumetul care se grăbea pe măsură ce era mai aproape de Paris. Cu fiecare jumă-

tate de oră scursă era nevoit să străbată încă un teritoriu mai îmbîcsit de miasme, coborînd astfel încă o treaptă a descompunerii animale. La început, morții erau din ziua precedentă. Cei pe care îi întîlni însă de cealaltă parte a riului numărau două zile de stat pe cîmp ; apoi trei, apoi patru. Cîrduri de ciori se înălțau cu leneșe bătaii de aripi auzind pașii lui ; dar, de îndată ce se depărta, reveneau pe pămînt, sătule, însă fără a fi scirbite de atîta hrană, și fără teamă de om.

Din cînd în cînd întîlnea grupuri de oameni. Erau plutoane de cavalerie, jandarmi, zuavi, vînători. Își organizaseră bivuacul în jurul fermelor ruinate, cercetînd terenul pentru a-i prinde pe fugarii germani. Desnoyers era obligat să-și povestească trecutul, arătîndu-le pașaportul pe care i-l dăduse Lacour, în vederea călătoriei cu trenul militar. Numai în acest fel reușea să înainteze. Soldații aceștia — mulți dintre ei răniți ușor — se mai aflau încă sub impresia victoriei. Rizînd, ei își povesteau isprăvile și marile pericole înfruntate în zilele anterioare. „Cu un picior în spate îi vom arunca pînă la frontieră...” Indignarea îi renăștea privind în jur. Satele, fermele, casele izolate, totul fusese ars. Pe cîmp se înșirau, ca niște schelete de animale preistorice, numeroase armamente de oțel răsucite de incendiu. Coșurile de cărămidă ale fabricilor fuseseră doborîte aproape pînă la pămînt sau purtau în cilindrele lor găuri de obuz, perfect rotunde. Păreau niște fluieri ciobănești înfipte în sol.

Pe lîngă satele în ruină, femeile răscoleau pămîntul, făcînd gropi.

Munca aceasta era ingrată. Era nevoie de un mare efort, pentru a face să dispară atîția morți. „Vom muri după victorie — se gîndi domnul Marcel. Vom fi secerați de ciumă”.

Și apa pîraielor se infectase. Chinuit de sete se văzu nevoit să bea apă dintr-o baltă. Cînd ridică însă capul văzu la suprafața apei niște cizme înnămolite ce se continuau cu picioarele verzi ale unui german al cărui cap se afla în fundul băltoacei.

După cîteva ore de mers, rămase locului pentru moment, crezînd că recunoaște o casă în ruine. Într-adevăr era cîrciuma unde luase masa de prînz cu cîteva zile în urmă, cînd se îndrepta spre castelul său. Se strecură printre zidurile înnegrite de funingine, pînă ce un roi de muște

lipicioase începu să-i biziie în jurul feței. Un miros greu de grăsime descompusă de moarte, tot mai insistent, îl înecă. Printre dărîmături zări un picior ce aducea cu o bucată de carton ars. I se părea că o revede pe bătrîna cu nepoței ei agățați de fustă. „De ce fug, domnule? Războiul e purtat doar de soldați. Noi, oamenii de la țară, nu facem rău nimănui, și nu trebuie să ne temem de nimic“.

O jumătate de oră mai tîrziu, coborînd o pantă, trăi momentul unei întîlniri neașteptate : un taxi, ce purta matricula Parisului, și cu aparatul de taxat lîngă volan. Șoferul se plimba liniștit în preajma vehiculului, ca și cum s-ar fi aflat în stație în așteptarea clienților.

Intră imediat în discuție cu acest domn murdar și rupt ca un vagabond, ce avea o jumătate de față tumefiată de pe urma unei lovituri. Transportase niște parizieni curioși să vadă cîmpul de luptă. Erau niște reporteri, iar el îi aștepta acolo, urmînd să se întoarcă la Paris către seară.

Domnul Marcel, fără să mai aștepte, băgă mîna în buzunar. Îi oferea două sute de franci pentru a-l duce la Paris. Cu gravitatea unui om credincios angajamentelor sale, șoferul protestă... „Cinci sute“. Și pentru a-i confirma că era de acord, bătrînul scoase un pumn de monezi de aur. Drept răspuns, șoferul învîrti manivela și motorul începu să duduie. Și cum o bătălie nu se dădea în fiecare zi în împrejurimile Parisului, clienții lui puteau să-l mai aștepte.

Din interiorul vehiculului, Desnoyers urmărea fuga vertiginoasă a celui cîmp de orori ce dispărea în spatele lui. Înainta grăbit spre viață... revenea la civilizație.

Intrînd în Paris, străzile pustii i se păreau pline de lume. Niciodată nu i se păruse orașul atît de frumos. Trecu prin fața Operei, traversă Place de la Concorde și nu-i venea să creadă, gîndindu-se la saltul enorm pe care îl făcuse într-o oră. Compara lumea de aici cu imaginile lăsafe cu puțin timp în urmă — un cîmp al morții care începea la o distanță de numai cîțiva kilometri. Era oare cu puțință? Nu putea să creadă; unul din cei doi termeni care contrastau flagrant trebuia să fie fals.

Automobilul se opri; ajunsese în bulevardul Victor Hugo... Avea impresia că încă mai visează. Se afla într-adevăr la el acasă?

Solemnul portar îl salută surprins, neputându-și explica înfățișarea sa mizeră.

— Ah, stăpinul... ! De unde veniți, stăpîne ?

— Din infern — murmură domnul Marcel.

Văzându-se în interiorul locuinței sale și parcurgând camerele, continuă să fie tulburat. Devenise din nou o personalitate. Revederea bogățiilor, plăcerea confortului îi redară ca prin farmec noțiunea demnității sale.

Dar, în vreme ce se bucura de toate acestea, în mintea lui renășteau toate umilirile și ultrajele pe care le suferise. Ah, canaliile... !

Două zile mai târziu, dimineața, soneria zbîrnii puternic. Un vizitator !

Spre el se îndreptă un soldat combatant de infanterie, mic de statură, timid, cu chipul în mina dreaptă, și bolborosind niște scuze în spaniolă.

— Am știut că vă găsesc aici... Am venit să...

Glasul acesta... ? Domnul Marcel ieși cu el din anticamera întunecoasă, conducându-l către balcon... Cit arăta de chipeș... ! Capela căpătase o tentă de roșu închis din cauza murdăriei ; mantaua, exagerat de largă, era roasă și cirpită ; ghetele mari exalau un miros iute de piele încinsă. Niciodată nu-l privise pe fiul său atît de elegant și de dichisit altădată, cum îl privea acum, îmbrăcat cu aceste efecte reformat.

— Tu... ! Tu... !

Stringîndu-l la piept cu violență, tatăl gemu ca un copil, simțind cum picioarele refuzau să-l mai susțină.

Din totdeauna nutrise speranța că vor sfîrși prin a se înțelege. Aveau același singe : era bun și nu manifestase alte defecte decît o oarecare încăpăținare. Îi ierta acum tot trecutul, atribuindu-și lui o mare parte din vină. Fusesse prea aspru.

— Tu, soldat ! — repetă el. Tu, un străin, să aperi țara mea... !

Și îl sărută din nou, făcînd cîțiva pași înapoi pentru a-și da seama mai bine de înfățișarea sa. Hotărît lucru, îl găsea mai frumos în uniforma aceea grosolană decît cînd era celebru prin eleganță și prin titlul de cel mai bun dansator,

Reuși să-și domine emoția. Ochii săi plini de lacrimi căpătără sclipiri pline de înțelesuri. O cută plină de ură îi crispa obrazul.

— Ascultă — i se adresează el direct. Tu nu știi ce înseamnă acest război ; eu vin de acolo, l-am văzut de aproape. Nu este un război ca celălalt, cu dușmani leali : este o adevărată vinătoare de fiare... Să tragi fără milă în grămadă. Cu fiecare ins pe care îl vei doborî, vei elibera umanitatea de un pericol.

Se opri cîteva clipe, cuprins parcă de o îndoială, apoi adăugă cu un calm tragic :

— S-ar putea să întilnești figuri cunoscute. Familia nu se formează întotdeauna după gustul nostru. Oameni din singele tău se află și de cealaltă parte a baricadei. Nu șovăi, dacă-l vei întilni pe vreunul dintre ei... trage ! Îți este dușman. Omoară-l... ! Omoară-l !

PARTEA A TREIA

I. DUPĂ MARNA

La sfîrșitul lui octombrie, familia Desnoyers se înapoie la Paris. Doamna Luisa nu putea trăi la Biarritz, departe de soțul ei. În zadar îi vorbea *Romantica* despre pericolele reîntoarcerii. Guvernul se afla încă la Bordeaux ; președintele Republicii și miniștrii doar din cînd în cînd își făceau scurte apariții în Capitală. Mersul războiului putea să ia altă întorsătură dintr-o clipă într-alta ; cele petrecute la Marna reprezentau doar o consolare de moment. Dar buna doamnă rămase insensibilă în fața acestor argumente, după ce citise scrisorile domnului Marcel. Se gîndea, mai ales, la Julio, fiul ei, care era 'soldat... Credea că revenind la Paris avea să fie în legătură mai directă cu el, decît de pe această plajă vecină cu frontiera spaniolă.

Și Chichí dorea să se înapoieze. René îi preocupa prea mult gîndurile. Absența lui o ajutase să se convingă că era îndrăgostită. Era atît de mult timp de cînd nu-l mai văzuse pe *soldățelul de ciocolată... !* Și familia părăsi traiul de la hotel, pentru a reveni în bulevardul Victor Hugo.

După puternica zguduitură suferită la începutul lui septembrie, Parisul își schimba înfățișarea. Cei aproape două milioane de locuitori care rămăseseră liniștiți în casele lor, nelăsîndu-se antrenați de pericol, primiseră victoria cu multă seriozitate. Nimeni nu-și putea explica cu exactitate cum se desfășurase bătălia ; au reușit să afle abia cînd, din fericire, totul luase sfîrșit.

Într-o duminică de septembrie, la ora cînd parizienii își faceau plimbarea, bucurîndu-se de o după amiază plăcută, au aflat din ziare despre marele triumf al aliaților, dar și despre pericolul pe lîngă care trecuseră. Lumea s-a bucurat, însă fără să-și părăsească atitudinea plină de

calm pe care o adoptase. Cele șase săptămîni de război schimbaseră de bună seamă aspectul Parisului zgomotos și impresionabil.

Treptat, această victorie îi reda capitalei vechea ei înfățișare. O casă, care cu cîteva săptămîni în urmă era pustie, se popula cu oameni aflați în trecere. Magazinele își deschideau porțile. Vecinii, obișnuiți în casele lor cu o liniște de minăstire, auzeau din nou zgomotele celor ce se instalau deasupra sau dedesubtul lor.

Văzîndu-i acasă pe ai săi, bucuria domnului Marcel avea să fie însă întunecată de prezența doamnei Elena. Prin persoana ei, Germania îi ieșea din nou în întîmpinare ; din nou dușmanul la domiciliul lui. Cînd avea oare să scape de această sclavie... ? Ea tăcea în prezența cumnatului ei. Recentele evenimente păreau s-o dezorienteze. Fața ei căpătase o expresie de mirare, asemănătoare cu aceea a unei persoane care urmărește o totală răsturnare a celor mai elementare legi fizice. Nu putea să înțeleagă, în tăcutele ei reflexii, cum germanii nu reușiseră să cucerească acel pămînt pe care ea îl călca ; și, pentru a-și explica acest insucces, admitea cele mai absurde presupuneri.

O grijă deosebită îi mărea însă tristețea. Fiii ei... ce vor fi făcînd fiii ei ! Domnul Marcel nu-i vorbise niciodată despre întrevederea lui cu căpitanul von Hartrott. Trecea sub tăcere călătoria lui la Villeblanche ; nu dorea să povestească suferințele sale din timpul bătăliei de la Marna. De ce să-i întristeze pe ai săi cu asemenea istorisiri sumbre... ? Se limitase doar s-o anunțe pe doamna Luisa, alarmată de soarta castelului ei, că mulți ani de acum înainte nu vor mai putea merge acolo, fiind de nelocuit. O scufișă din table de zinc înlocuia acum vechiul acoperiș pentru a nu permite ca ploile să desăvîrșească distrugerea interiorului. Mai tîrziu, după instaurarea păcii, se va gîndi și la restaurarea lui. Pentru moment avea prea mulți locatari... Și toate doamnele, inclusiv Elena, se cutremurau la gîndul că miile de cadavre, ascunse în pămînt, formau un cerc în jurul edificiului. Viziunea aceasta o făcu pe doamna von Hartrott să geamă din nou.

— Vai, copiii mei !

Plin de omenie, cumnatul ei o liniști în legătură cu soarta unuia dintre ei : căpitanul Otto. La începutul bătăliei se găsea în perfectă sănătate. Aflase acest lucru de la

un prieten care vorbise cu el... Apoi tăcu fără să mai spună nimic.

Doamna Luisa își petrecea o parte din zi prin biserici, alinându-și temerile prin rugăciuni. Acum însă, rugile ei nu mai erau întâmplătoare și pline de generozitate vizînd soarta milioaneilor de oameni necunoscuți sau victoria unui popor. Pline de egoism, ele erau înălțate pentru o singură persoană, propriul ei fiu, soldat la fel ca și ceilalți și care, poate, în acele clipe se afla în pericol. Cîte lacrimi nu vărsase... ! Se rugase pentru ca el și tatăl său să se înțeleagă, și acum cînd, în sfîrșit, Dumnezeu dorea să-i răsplătească, regele Julio înfrunta moartea.

Rugăciunile sale nu erau niciodată singure. Alături de ea, în biserică, se mai ruga cineva, formulînd aceleași dorinți. Ochii înlăcrimați ai surorii sale se înălțau în același timp cu ai ei spre cel crucificat : „Dumnezeule, salvează-mi fiul... !“ Spunînd aceste cuvinte, doamna Luisa îl vedea pe Julio așa cum arăta într-o fotografie ștearsă primită din tranșee de soțul ei, cu chipiu și manta, cu picioarele strînse în jambiere, cu o pușcă în mîna dreaptă și cu fața întunecată de o barbă nerasă de cîteva zile. „Dumnezeule, ocrotește-ne... !“ Și doamna Elena privea la rîndul ei un grup de ofițeri cu cască și cu uniformă de culoare verde roziu, peste care apăreau ca niște pete tocul revolverului, al binoclului, ciochinarele și centironul, de care atîrna sabia.

Domnul Marcel, cînd le vedea ieșind împreună și îndreptîndu-se spre Saint-Honoré d'Eylau, se indigna adeseori :

— Își bat joc de Dumnezeu... Este inadmisibil. Cum este oare cu putință să îndeplinească Dumnezeu niște rugămînți atît de contradictorii... ? Ah, femeile !

Și, cuprins de prejudecățile care se nasc în astfel de momente grele, nutrea ideea că cumnata lui îi pricinuia fiului său un mare rău. Obosită de atîta rugă contradictorie, divinitatea avea să întoarcă spatele pentru a nu auzi nici pe una nici pe cealaltă. De ce nu pleca această femeie funestă... ?

La fel ca la începutul ostilităților, simțea supliciul prezenței ei. Doamna Luisa repeta în mod inconștient afirmațiile surorii, supunîndu-le fără rezerve judecății superioare a soțului. În acest fel domnul Marcel a putut să-și dea seama că victoria de la Marna nu existase, în reali-

tate, niciodată ; era o invenție a aliaților. Din înalte considerente strategice, generalii germani socotiseră prudent să se retragă, amînînd pentru mai târziu cucerirea Parisului, iar francezii n-au făcut altceva decît să-i urmărească pas cu pas, întrucît li se lăsa terenul liber. Asta a fost totul. Ea cunoștea părerile unor militari din țările neutre ; la Biarritz stătuse de vorbă cu persoane de mare competență ; era la curent cu ceea ce spuneau ziarele din Germania. Acolo nimeni nu credea povestea cu Marna. Cititorii nici măcar nu aflaseră de această bătălie.

— Sora ta afirmă asta ? o întrerupse Desnoyers, surprins și palid de minie.

Dorea o transfigurare completă a acestui dușman adăpostit sub acoperișul său. Vai ! De ce nu se transforma în bărbat ? De ce nu venea înfumuratul ei soț să-i ocupe locul, chiar numai pentru o jumătate de oră... ?

— Dar războiul continuă — insista cu naivitate doamna Luisa. Dușmanii se mai află încă în Franța... La ce a servit episodul Marna ?

Accepta explicațiile ce i se dădeau, clătînd capul cu gesturi de înțelegere și pricepînd totul dintr-odată, pentru ca în clipa următoare să uite, iar după o oră să reia aceleași idei.

Totuși, de la o vreme, începu să manifeste o ostilitate surdă împotriva surorii ei. Îi tolerase entuziasmul manifestat pînă atunci față de patria soțului, deoarece considera că sînt mai importante legăturile de familie decît rivalitățile dintre nații. Ea nu putea să se certe neapărat cu Elena, pentru motivul că Desnoyers era francez și Karl german. Dar această toleranță dispăru dintr-odată fără urmă. Fiul ei se afla în pericol... Mai degrabă să moară toți cei din familia Hartrott decît să primească Julio chiar și cea mai neînsemnată rană... ! Se ralie așadar sentimentelor belicoase ale fiicei ei, recunoscîndu-i marele fler în aprecierea evenimentelor. Dorea să le vadă transformate în realitate toate loviturile imaginare de pumnal date de Chichî.

Din fericire, *Romantica* pleca înainte ca această antipatie să se exteriorizeze. Își petrecea după amiezile de parte de casă, iar la înapoiere, continua să repete păreri și știri dobîndite de la prieteni de-ai ei, necunoscuți de familie.

Domnul Marcel se indigna împotriva spionilor care încă mai trăiau ascunși în Paris. Ce lume misterioasă frecventa oare cumnata sa... ?

Pe neașteptate însă le făcu cunoscut că va pleca în dimineata următoare ; avea un pașaport pentru Elveția, de unde avea să se îndrepte spre Germania. Era timpul să se întoarcă lângă ai ei, ducînd cu ea recunoștința pentru atențiile acordate de familie... Și Desnoyers o expedie cu o agresivitate ironică : salutări lui von Hartrott, cu speranța că va face cît de curînd o vizită la Berlin.

Într-o dimineată doamna Luisa, în loc să intre în biserica din piața Victor Hugo cum obișnuia, își continuă drumul pînă în rue de la Pompe, mîngîindu-se cu gîndul că va vedea atelierul. I se părea că prin acest gest intra în legătură cu fiul ei. Era o plăcere nouă, mai intensă decît aceea de a-i privi fotografia sau de a-i citi ultima scrisoare.

Spera să-l întâlnească pe Argensola, prietenul care-l ajuta cu sfaturile sale bune. Știa că el continua să locuiască în atelier.

Trecuse de două ori s-o vadă ; venise pe scara de serviciu, așa cum făcea și altădată ; ea însă lipsise de acasă.

Urcînd în ascensor, inima îi bătea iute de plăcere și de întristare. Bunei doamne îi trecea prin gînd, nu fără o urmă de roșeață pe obraz, că ceva asemănător trebuiau să simtă *Femeile nebune* cînd dezertau pentru prima oară de la datoriile lor.

Văzîndu-se în acea locuință, a căror mobile și tablouri îi aminteau de fiul lipsă, lacrimile începură să-i șiroiască nestăvilite.

Agitat și fisticit, Argensola alerga de la ușa din fund salutînd-o cu fraze de bun venit și împingînd în același timp obiectele de la locul lor. Un palton de femeie căzut pe un divan fu acoperit cu o țesătură orientală ; o pălărie cu flori zbură dintr-o aruncătură, într-un colț. Prin cutele unei perdele, doamna Luisa avu impresia că zărește o femeie în cămașă, care fugea, lăsînd să i se vadă goliciuni rozii. Pe sobă, două cești mari și resturi de pîine prăjită trădau un dejun în doi. Pictorii aceștia... ! La fel ca și fiul ei ! Și se înduioșă, gîndindu-se la viața plină de neajunsuri a consilierului lui Julio.

— Distinsă doamnă Luisa... Iubită madame Desnoyers...

Vorbea franțuzește, țipînd, în timp ce arunca priviri disperate spre ușa prin care dispăruse filfiitul alb și trandafiriu. Tremura de teamă, gîndindu-se ca nu cumva prietena ascunsă să se expună, din greșeală, unei situații neplăcute, pornite din gelozie, compromițindu-l printr-o apariție neașteptată.

Au vorbit apoi despre soldat. Își comunicară amîndoi toate știrile pe care le aveau. Doamna Luisa aproape că îi repeta textual paragrafele scrisorilor sale, recitite de atîtea ori. Argensola se jenă, neîndrăznind să-i arate texte din scrisorile lui. Cei doi prieteni întrebuntau în epistolele lor un stil care ar fi făcut-o pe buna doamnă să roșească.

— Un viteaz — spuse el cu mîndrie, ca și cum actele de bravură ale prietenului i-ar fi aparținut și lui — un ade-vărat erou ; și eu, madame Desnoyers, mă pricep puțin în chestiile astea... Comandanții lui știu să-l aprecieze...

După două luni de campanie, Julio era sergent. Căpitanul companiei sale, împreună cu alți ofițeri ai regimentului, aparținuse cercului de scrimă, unde el obținuse atîtea izbînzii.

— Ce carieră ! continuă el. Face parte din acea categorie de tineri care ajung la grade superioare, la fel ca generalii revoluției... Și ce fapte eroice !

În scrisorile sale, militarul menționase, ca ceva foarte normal, cîteva din actele sale de eroism, relatîndu-le cu indiferența celui obișnuit cu pericolul și care apreciază la camarazii lui o îndrăzneală egală. Argensola însă le exageră, subliniindu-le ca și cum ar fi fost cele mai mari fapte ale războiului. Julio transmisese un ordin în mijlocul unui foc infernal, după ce căzuseră morți trei mesageri, fără să-și ducă la îndeplinire misiunea. Pornise primul la atacul multor tranșee și salvase în lupta cu baioneta și în ciocniri corp la corp, pe numeroși camarazi. Cînd aveau nevoie de un om de încredere, comandanții lui spuneau : „Să se prezinte sergentul Desnoyers“.

Argensola relata toate acestea ca un martor ocular, ca și cum s-ar fi întors de la război ; și doamna Luisa tremura, vărsînd lacrimi de bucurie și de teamă, cu gîndul la faptele de arme și la pericolele ce-l pîneau pe fiul ei. Acest Argensola avea darul să o înduioșeze prin forța cu care relata faptele.

Considerînd că era cazul să-i mulțumească pentru atmosfera caldă și plină de entuziasm, arătă un oarecare interes pentru persoana panegiristului... Cu ce se ocupase el în ultimul timp... ?

— Eu, doamnă, am stat acolo unde m-a chemat datoria. Nu m-am mișcat de aici. Am fost martor la *asediul* Parisului.

În zadar rațiunea ei protesta în fața inexactității acestui cuvînt. Sub influența lecturilor despre războiul din 1870, el considera drept asediu toate operațiile desfășurate în apropierea Parisului în timpul bătăliei de la Marna. Și, cu o modestie justificată, îi arătă o diplomă în ramă aurită, aflată pe pian, și care avea drept fundal un drapel tricolor. Era o hîrtie ce se vindea pe străzi : un certificat care atesta rămînerea în Capitală în timpul săptămîinii de pericol. Completase spațiile albe cu numele și calitatea lui, și în partea de jos figurau semnăturile a doi locatari din rue de la Pompe : un cîrciumar și un prieten al portăresei. Comisarul de poliție al districtului chezășua prin semnătura sa și prin ștampilă responsabilitatea celor doi martori onorabili. Nimeni nu va pune la îndoială, așadar, după o asemenea precauție, faptul că el fusese martor la *asediul* Parisului. Avea prieteni atît de neîncrezători... !

Pentru a o impresiona și mai mult pe buna doamnă, aminti unele întîmplări. El văzuse în plină zi o turmă de oi pe bulevard, lingă grilajul bisericii Madeleine. Mersul lor trezise pe multe străzi ecoul sonor al orașelor moarte. El era singurul trecător ; pe trotuare hoinăreau ciini și pisici părăsite.

Amintirile lui cu privire la armată îl înflăcărau ca un zvon de glorie.

— Eu am văzut marșul marocanilor... I-am văzut pe zuavi în mașini...

În noaptea în care Julio plecase spre Bordeaux, el hoinărise pînă-n zori, străbătînd un șir de bulevarde ce se intersectau în mijlocul Parisului, de la leul din Belfort pînă la gara de est. Douăzeci și șase de mii de oameni cu întregul echipament de campanie, originari din Maroc, debarcați în Marsilia, sosiră în Capitală, parcurgînd o parte din călătorie cu trenul, iar alta pe jos. Se grăbeau să intervină în marea bătălie care abia începea. Erau trupe compuse din europeni și africani. Avangarda, pătrunzînd prin poarta Orléans, în marș forțat traversă în

felul acesta jumătate de Paris, pînă la gara de est, unde aşteptau trenurile.

Populaţia văzu escadroane de spahii, în uniforme teatrale, călărind pe căluţii lor nervoşi şi sprinteni; puşcaşi marocani cu turbane galbene, trăgători senegalezi cu faţa neagră şi bonete roşii; artilerişti din colonii; vînători din Africa. Erau combatanţi de profesie, soldaţi care în timpuri de pace trăiau luptînd în colonii, cu profiluri energice, cu feţe bronzate şi cu ochi de păsări de pradă. Şirul acesta nesfîrşit făcea pe străzi halte multe ore, pentru a permite ca forţele aflate mai în faţă să poată urca în trenurile care porneau mai departe... Şi Argensola, urmărind această mulţime înarmată şi nemişcată ce se înşiră pe bulevarde pînă la bariera Orléans, şedea de vorbă cu ofiţerii, şi asculta exclamaţiile naive ale războinicilor africani, care nu văzuseră niciodată Parisul, şi-l traversau lipsiţi de curiozitate, întrebînd mereu unde se afla duşmanul.

Ajunseseră la timp pentru a-l ataca pe Von Kluck pe malurile râului Ourcq, obligîndu-l să bată în retragere, fiind ameninţat cu încercuirea.

Argensola nu povesti faptul că făcuse această plimbare nocturnă de-a lungul corpului de armată alături de o persoană amabilă din cercul lui şi de încă două prietene — grup entuziast şi generos — care împărţeau flori şi sărutări soldaţilor bronzăţi, şi făceau haz de uimirea acestora care lăsau să li se vadă dinţii lor albi.

Într-o altă zi îi fusese dat să vadă cel mai extraordinar spectacol al războiului. Toate automobilele-taxi, vreo două mii de vehicule, încărcau batalioane de zuavi, cîte opt oameni în fiecare maşină, pentru a-i transporta în mare viteză, de nu se vedeau decît puşti şi bonete roşii. Formau, pe bulevarde, un veritabil cortegiu plin de piteresc: un fel de nuntă fără sfîrşit. Şi soldaţii erau debarcaţi chiar în zona în care avea loc bătălia, deschizînd focul de îndată ce săreau de pe scara maşinii. Gallieni lansase împotriva extremei drepte a duşmanului, în clipa decisivă, cînd victoria era încă nehotărîtă şi ponderea cea mai neînsemnată putea s-o hotărască, pe toţi oamenii care ştiau să mînuiască puşca. Copişti de la birourile de mobilizare, ordonanţe, membri ai poliţiei, jandarmi, cu toţii plecaseră pentru a da ultima lovitură — o masă alcătuită din cele mai diferite culori.

Abia duminică pe înserate, cînd împreună cu cele trei tovarăşe de asediu se încălzeau la soare la Bois de Boulogne, printre alte mii de parizieni, se convinsese din ziare că luptele extraordinare care se desfășuraseră alături de oraș, iar acum se îndepărtau de el, însemnaseră o mare bătălie, o victorie.

— Am fost martor la multe, madame Desnoyers... Pot povesti lucruri mari.

Și ea îl aproba : da, într-adevăr, Argensola văzuse multe... Plecînd, ea îi oferi ajutorul. Era prietenul fiului ei și se obișnuise cu cererile lui. Tîmpurile se schimbaseră, iar don Marcel era acum de o generozitate ieșită din comun... Boemul o întrerupse însă cu un gest seniorial : ducea o viață îmbelșugată. Julio îl numise administratorul lui. Cifra de afaceri din America îi fusese recunoscută de către bancă drept sumă în depozit, și ei puteau dispune de un „atît“ la sută, conform decretelor de moratoriu. Prietenul său îi trimitea un cec ori de cîte ori avea nevoie de bani pentru cheltuielile de întreținere ale casei. Niciodată nu avusese o situație atît de înfloritoare. Războiul are și părțile lui bune... Dar pentru a nu-și pierde bunele obiceiuri, o încunoștiință că va mai urca cîte o dată pe scara de serviciu pentru a lua un coș cu sticle...

După plecarea surorii ei, doamna Luisa mergea singură la biserică pînă cînd, deodată, se văzu într-o tovarășie neașteptată.

— Mamă, merg și eu cu dumneata...

Era Chichí, ce părea copleșită de o cucernicie arzătoare.

Acum nu mai înveselea casa cu exploziile ei de bucurie și bărbăție ; nu-i mai amenința pe dușmani cu lovituri imaginare de pumnal. Era palidă, tristă, cu ochii încercănați. Ținea capul aplecat ca și cum de cealaltă parte a frunții se adunaseră nenumărate gînduri grele, de cu totul altă natură.

La biserică, doamna Luisa o examinează cu deosebită atenție. Avea ochii umezi, la fel ca ai ei..., însă cu siguranță că nu din cauza fratelui. Julio trecuse pe planul doi în preocupările ei. Un alt bărbat, aflat de asemenea în pericol, îi biciuia gîndurile. Ultimul descendent Lacour nu mai era un simplu soldat și nici nu se afla la Paris.

La sosirea sa de la Biarritz, Chichí ascultase cu grijă faptele eroice ale *soldățelului de ciocolată*. Tremurînd de emoție, dorise să cunoască toate primejdiile prin care

trecuse, și tânărul războinic din *serviciul auxiliar* îi vorbise despre zbuciumul său din birou din zilele nesfârșite în care trupele luptau în apropierea Parisului, și când, aflându-te la periferie, auzai bubuitul artileriei. Tatăl său dorise să-l ia la Bordeaux, însă dezordinea administrativă din ultimul moment îl reținuse în Capitală.

Mai făcuse ceva. În ziua marelui efort, când guvernatorul pieții îi îmbarcase în automobile pe toți bărbații valizi, luase o pușcă, fără ca cineva să facă apel la el, și se urcase într-un vehicul împreună cu alți camarazi din birou. Nu văzuse altceva decât fum, case incendiate, morți și răniți. Nici un german nu trecuse prin fața lui, în afara unui grup de ulani luați prizonieri. Rămăsese ore în șir întins la marginea unui drum trăgînd cu pușca... Altceva, nimic.

Deocamdată, pentru Chichi, lucrul acesta era suficient. Era plină de mîndrie știindu-se logodnica unui erou de la Marna, deși participarea lui nu fusese decât de cîteva ore. Cu toate acestea, cu scurgerea zilelor, caracterul său se întuneca.

Îi era neplăcut să iasă pe stradă cu René, să se știe simplu soldat și, pe deasupra, din *serviciul auxiliar*... Femeile de rînd, însuflețite de amintirea bărbaților lor care luptau pe front sau cele îndoliate din cauza morții vreunuia dintre ei erau de o obraznicie agresivă. Finețea și eleganța prințului republican părea să le irite. De ne-numărate ori trecînd pe lîngă ele, ea auzise cuvinte grosolane la adresa *învîrțiților*.

Gîndul că fratele ei, care nu era francez, lupta, făcea și mai de nesuportat situația lui Lacour. Avea drept logodnic un *învîrtit*. Cine știe cît haz fac prietenele ei... !

Fiul senatorului ghicise, fără îndoială, frămîntările ei, și din acest motiv își pierduse liniștea. Cu toții aveau impresia că era reținut de o muncă birocratică.

Într-o dimineață, cînd Chichi se îndreptă spre bulevardul din Bois, însoțită de una din subretele arămii, văzu un militar care se îndrepta spre ea cu hotărîre.

Purta o uniformă strălucitoare albastră-cenușie, culoarea orizontului, recent adoptată de armata franceză. Curelușa de la chipiu era aurită, iar pe mîneci avea prinsă o şuviță mică din aur. Zîmbetul, brațele sale întinse, siguranța cu care înainta spre ea, o făcu să-l recunoască. René ofițer... ! Logodnicul ei sublocotenent !

— Da, nu se-mai putea... Am auzit destule.

Fără ca tatăl să știe și profitînd de prietenii sale, realizase în cîteva zile această transformare. Ca elev al școlii centrale putea deveni sublocotenent de artilerie în rezervă, și ceruse să fie trimis pe front. Serviciul auxiliar luase sfîrșit... ! În două zile trebuia să plece pe front.

— Tu ai făcut lucrul acesta ? exclamă Chichî. Tu ai făcut lucrul acesta... ?

Îl privea palidă, cu ochii neobișnuit de mari, niște ochi plini de admirație ce păreau că-l devorează.

— Vîno, sărăcuțul meu... Vîno lîngă mine, soldățel dulce... Îți sînt datorare cu ceva.

Și, întorcîndu-se cu spatele către subretă, îl invită să treacă primul colț de stradă. Dar peste tot era aceeași situație : strada aceea lăturalnică era tot atît de frecventată ca și bulevardul. Și cu ce priviri pline de curiozitate era urmărită de curioși... ! Își aruncă cu entuziasm brațele după gîtul lui, oarbă și insensibilă la tot ce nu era el.

— Uite, uite !

Și aplică pe fața lui două sărutări violente, sonore, agresive.

Apoi, clătînîndu-se pe picioare, pierzîndu-și puterile dintr-o dată, își duse batista la ochi și izbucni într-un plîns disperat.

II. ÎN ATELIER

Într-o zi, pe înserate, deschizînd uşa, Argensola rămase înmărmurit ca şi cum surpriza i-ar fi ţintuit picioarele în duşumea.

Un bătrîn, plin de amabilitate, îl salută.

— Sînt tatăl lui Julio.

Şi spunînd aceste cuvinte, păşi înăuntru cu siguranţa unui bărbat care cunoaşte la perfecţie locul în care se află.

Din fericire, pictorul se afla singur, astfel că nu se mai văzu nevoit să alerge dintr-un colţ într-altul pentru a ascunde urmele unei plăcute companii.

I-au trebuit cîteva clipe bune, ca să-şi vină în fire. Auzise vorbindu-se atît de mult despre domnul Marcel şi despre caracterul său imposibil, încît prezenţa sa neaşteptată în atelier îi produse o mare nelinişte... Oare ce dorea temutul domn ?

Însă pe măsură ce-l examina pe sub gene, îşi recăpăta liniştea. Îmbătrînise mult de la începerea războiului. Nu mai păstra aerul acela de dîrzenie şi continuă iritare ce părea să respingă oamenii. Ochii săi iradiau acum o bucurie copilărească, miinile trădau un tremur uşor, spatelile îi era uşor adus înainte. Argensola, care fugea întotdeauna cînd îl întîlnea pe stradă şi era stăpînit de o teamă teribilă cînd urca pe scara de serviciu a casei bătrînului domn, nutrea acum faţă de acest om o încredere inexplicabilă. Iar bătrînul îi zîmbea ca unui camarad, scuzîndu-se în acelaşi timp pentru vizita sa inopinată.

Dorise să vadă casa fiului său. Bietul bătrîn... ! Îl împingea aceeaşi forţă a îndrăgostitului, care, pentru a-şi alunga singurătatea, caută locurile pe care le-a frecventat persoana iubită. Scrisorile lui Julio nu mai reuşeau

să-i satisfacă ; simțea nevoia să pătrundă în vechea lui locuință, să-i atingă toate obiectele pe care le folosise, să respire același aer, să vorbească cu acel tânăr — cu prietenul lui intim.

Rămase cu ochii părintește ațintiți asupra pictorului... „E un băiat interesant acest Argensola“. Și gîndind toate astea, își alungă din minte împrejurările din cauza cărora îl categorisise drept nerușinat, fără să-l cunoască, și numai pentru că îl acompania pe fiul său într-o viață detestabilă.

Privirea lui Desnoyers mîngîie cu căldură întregul atelier. Cunoștea covoarele, mobilele, toate podoabele provenite de la vechiul stăpîn. Își aduse aminte cu ușurință și de lucrurile pe care le cumpărase el, în ciuda faptului că nu mai avea ce face cu ele. Dar ochii săi căutau acum ceva ce ar fi putut reprezenta persoana celui absent, ceva ce ar fi putut să-i evoce imaginea. S-au oprit însă la tablourile abia schițate, la studiile neterminate care umpleau toate ungherele.

Erau oare toate operele lui Julio... ? Multe din pînze aparțineau însă lui Argensola ; dar acesta, îndemnat parcă de emoția bătrînului, dădu dovadă de o largă generozitate. Da, toate erau ale lui Julio... și tatăl merse de la o pictură la alta, ca și cum în lipsa aceea de continuitate ar fi presimțit viziunile dezordonate ale geniului.

— Are talent, cu adevărat ? îl întreabă el, implorînd parcă un cuvînt afirmativ. L-am crezut inteligent din totdeauna... Puțin cam îndrăcit, dar caracterul se schimbă odată cu vîrsta... Acum este cu totul altul.

Auzind cum spaniolul vorbea cu toată pasiunea și cu toată vivacitatea nației sale înclinate spre entuziasm, ridicîndu-l în slăvi pe cel absent și descriîndu-l ca pe un mare artist care avea să uimească lumea, atunci cînd îi va suna ceasul, aproape că-i venea să plîngă.

Pînă la urmă, pictorul de suflete se simți la fel de mișcat ca și tatăl. Cu o oarecare remușcare, acum îl admira pe acest bătrîn. Nu dorea să-și mai amintească în nici un chip despre cele spuse împotriva lui în timpuri de mult apuse. Ce nedreptate !

Domnul Marcel îi prinsese mîinile ca pe ale unui om apropiat. Prietenii fiului său erau și prietenii lui, cu toate că el nu știa nimic în legătură cu modul în care trăiau tinerii. Dacă vreodată avea să se afle în vreo încurcătură, sau dacă din lipsă de bani nu mai putea con-

tinua să picteze, îi şedea la dispoziţie şi-l primea oricînd. Deocamdată, îl invita la masă, la el acasă, chiar în seara aceea, iar dacă dorea să facă acest lucru în fiecare seară, cu atît mai bine. Va minca modest, în familie ; războiul schimbase obiceiurile ; avea să se afle însă în intimitatea unui cămin, unde se va simţi la fel ca în casa părinţilor lui. Vorbise chiar despre Spania pentru a se face mai plăcut pictorului. Fusesse acolo doar o singură dată, pentru foarte puţin timp ; însă după război avea de gînd să o străbată în lungul şi în latul ei. Socrul lui fusese spaniol, soţia lui avea sînge spaniol, în casă se vorbea spaniola. Ah, Spania, ţară cu un trecut nobil şi cu puternice trăsături de caracter... !

Argensola era convins că dacă ar fi aparţinut oricărei alte naţii, bătrînul ar fi lăudat-o la fel. Nu era altceva decît un ecou al dragostei pe care bătrînul i-o purta fiului absent, şi acest lucru îi plăcea. Iar la plecare, doar că nu l-a îmbrăţişat pe domnul Marcel.

Impresia acestei după-amieze plăcute a făcut ca viziunile lui la atelier să devină din ce în ce mai frecvente. Astfel, pictorul se văzu nevoit să recomande prietenelor sale să iasă la plimbare imediat după masa de prînz, urmînd să revină în rue de la Pompe abia după căderea nopţii. Uneori însă domnul Marcel îşi făcea apariţia pe neaşteptate chiar în cursul dimineţii, determinîndu-l să alerge de la un colţ la altul, acoperind sau scoţînd cite un obiect, pentru ca atelierul să-şi păstreze aspectul obişnuit de lucru.

— Tinereţe..., tinereţe ! murmura bătrînul cu un zîmbet plin de înţelegere.

În asemenea situaţii se vedea nevoit să facă un efort spre a-şi aminti de demnitatea anilor săi, renunţînd astfel la ideea de a-i cere lui Argensola să-i prezinte fugarele a căror prezenţă o ghicea în camerele alăturate. Fuseseră, poate, prietenele fiului său, reprezentau o parte din trecutul lui, şi toate astea erau suficiente pentru a le vedea înzestrate cu mari calităţi care le făceau interesante.

Surprizele acestea, cu respectivele lor agitaţii, sfîrşiră cu lamentaţiile pictorului care se vedea oarecum stînjenit de noua sa prietenie. Îl deranja, mai ales, invitaţia de a veni la masă pe care bătrînul o repeta de fiecare dată. Socotea masa la familia Desnoyers foarte bună, însă

excesiv de plicticoasă. Tatăl și mama vorbeau doar de cel absent, iar Chichi aproape că nici nu lua în seamă prezența prietenului fratelui ei. Gîndurile îi erau doar la război ; o preocupa în mod deosebit funcționarea serviciului poștal, protestînd cu vehemență împotriva guvernului cînd treceau cîteva zile fără să primească vreo scrisoare de la sublocotenentul Lacour.

Invocînd diverse pretexte, Argensola încerca să scape de corvoada mesei în bulevardul Victor Hugo. Îi plăcea să meargă la restaurantele ieftine cu întregul său cortegiu feminin. Și bătrînul, cu un gest de îndrăgostit care se resemnează, îi accepta refuzurile.

— Nici astăzi ?

Și pentru a compensa asemenea absențe, se ducea în ziua următoare la atelier cu mult mai devreme ca de obicei.

Pentru el era o plăcere deosebită să-și petreacă timpul stînd pe un divan, care părea că mai păstrează încă urmele corpului lui Julio, de unde urmărea pînzele acoperite cu culori de penelul lui, mîngîiat de căldura unei sobe în care focul pîlpîia plăcut, într-o liniște adîncă de minăstire. Era un refugiu plăcut, plin de amintiri, în mijlocul unui Paris monoton și cernit de război, în care nu întâlnea prieteni, toți fiind absorbiți de propriile lor griji.

Plăcerile trecutului său își pierduseră de-acum tot farmecul. Hotelul Drouot nu-l mai atrăgea. În această perioadă erau scoase acolo la licitație bunurile germanilor rezidenți în Franța, sechestrate de guvern. Era un fel de răspuns la călătoria forțată spre Berlin pe care o făcuseră mobilele din castelul din Villeblanche.

În zadar l-au informat misiții cu privire la publicul restrîns care lua parte la licitație. Nu gusta atracția acestor ocazii extraordinare. Ce rost avea să mai facă cumpărături... ? La ce serveau atîtea lucruri inutile... ? Începuse să fie stăpînit de ideea unei vieți ascetice, asemănătoare celei pline de asprime duse de milioane de bărbați sub cerul liber. Îi repugna chiar și splendorile expuse cu ostentație în locuința sa din bulevardul Victor Hugo. Își reamintea fără nici o părere de rău de distrugerea castelului. Și cînd vechile pasiuni îl împingeau, la fel ca altădată la nesfîrșite cumpărături, o lene inexplicabilă îl țintuia locului. Nu ; mai bine se simțea acolo... Căci acolo era atelierul lui Julio.

Argensola lucra de fiecare dată în prezența domnului Marcel. Știa că bătrînul detesta oamenii inactivi, și de aceea începuse mai multe lucruri, îndemnat de forța acestei voințe înclinate spre acțiune. Desnoyers urmărea cu interes trăsăturile lui de penel și era de acord cu toate explicațiile pe care i le dădea portretistul de su-flete. Și deși era adeptul teoriilor vechi — toate achizițiile lui fiind numai opere ale pictorilor morți — îi era suficient să știe că Julio gîndea la fel cu prietenul lui, pentru a admite cu îngăduință toate teoriile acestuia.

Munca de creație a artistului era însă de scurtă durată. După cîteva minute de ședere în fața șevaletului, lua loc pe același divan cu bătrînul, și începeau să discute.

Principalul subiect de discuție era cel absent. Repetau fragmente din scrisorile pe care le primiseră ; vorbeau despre trecut nu fără discrete aluzii. Pictorul descria viața lui Julio dinainte de război pe care o considera drept perioada consacrată preocupărilor artistice. Tatăl nu ignora inexactitatea unor asemenea afirmații, în schimb se complăcea în compania minciunii, considerînd-o ca pe rezultatul unei mari prietenii. Argensola se dovedi un tovarăș bun și discret ; niciodată, nici în cele mai libere discuții, nu făcu vreo aluzie la madame Laurier.

De altfel, în aceste zile, pe bătrîn îl preocupa amintirea acesteia. O întîlnise pe stradă la brațul soțului ei care se restabilise după rănilor suferite. Ilustrul Lacour se declara satisfăcut de reconcilierea soților. Inginerul pierduse doar un ochi. Acum se afla din nou în fruntea fabricii sale, rechiziționată de guvern și transformată în fabrică de obuze. Era căpitan și purta două decorații. Senatorul nu știa cu exactitate cum se realizase neașteptata reconciliere. Îi văzuse într-o zi venind împreună la el acasă și privindu-se cu tandrețe, uitînd complet trecutul.

— Cine își mai amintește de lucrurile de dinainte de război ! spusese înalta personalitate. Ei și prietenii lor nu-și mai amintesc de divorț. Cu toții trăim o nouă existență... Eu cred că cei doi sînt acum mai fericiți ca înainte.

Văzîndu-i, Desnoyers presimți această fericire. Și bărbatul, recunoscut pentru rigiditatea sa morală, care cu un an în urmă anatemizase relația fiului său cu doamna Laurier, considerînd-o ca cea mai gravă dintre fapte, simțea acum o oarecare ciudă privind-o pe Marguerite

lipită de soțul ei și vorbindu-i cu deosebită afecțiune. I se părea o ingratură această fericire matrimonială. O femeie care pătrunsese atât de mult în viața lui Julio... ! Oare iubirea poate fi uitată atât de ușor... ?

Cei doi au trecut însă ca și cum nu l-ar fi cunoscut. Se prea putea ca deocamdată căpitanul Laurier să nu-și fi câpătat pe deplin vederea, însă ea, după ce-l privise cu ochii ei naivi, întoarse în grabă capul pentru a evita schimbul de saluturi... În fața acestei indiferențe, bătrînul se întristă mai mult pentru celălalt decît pentru dînsul. Bietul Julio... ! Neînduplecatul domn, răvășit peste măsură, deplînsese această uitare ca pe ceva monstruos.

Un alt subiect de conversație în timpul după amiezilor petrecute la atelier era războiul. Argensola nu mai avea acum buzunarele pline cu diverse tipărituri ca la începutul ostilităților. Un calm resemnat și senin urmăse exaltării din primul moment cînd oamenii așteptau intervenții extraordinare și miraculoase. Toate ziarele spuneau același lucru. Era suficient să citească comunicatul oficial, pe care-l aștepta cu răbdare, presimțind că în el avea să se spună, mai mult sau mai puțin, ceva asemănător cu cel precedent.

Agitația din primele luni, cu iluziile și încrederea ei i se părea acum himerică. Cei care nu se aflau în război își reluau puțin cîte puțin ocupațiile obișnuite. Viața își recăpătă treptat ritmul normal. „Trebuie să trăim“, spunea lumea. Și nevoia de a trăi, cu cerințele ei imediate, preocupa gîndurile tuturor. Se mai vorbea despre război doar în familiile în care membri de-ai lor erau cu arma în mînă, dar și aici ocupațiile zilnice atenuau violența aducerii aminte, acceptînd absența și trecînd totul în rîndul faptelor obișnuite, deși nu erau. La început, războiul dădea insomnii, tăia pofta de mîncare, orice plăcere devenea amară, căpătînd o paliditate funebră. Nu mai era altă temă de discuție în afară de asta. Acum, teatrele își deschideau porțile unul după altul, banii circulau, lumea rîdea, se vorbea despre marea calamitate, însă numai la anumite ore, și ca despre ceva care avea să dureze mult, foarte mult, și pretindea, cu fatalismul său inevitabil, o mare resemnare.

— Omenirea se obișnuiește cu nenorocirea — spunea Argensola —, ori de cîte ori nenorocirea este de lungă durată... Aceasta este forța noastră : de aceea trăim.

Domnul Marcel nu putea fi de acord cu această resemnare. Războiul avea să dureze mai puțin decît își imaginau toți. În entuziasmul său îi fixase chiar și un termen — trei luni, pînă în primăvara apropiată. Și dacă pacea nu avea să se realizeze în primăvară, ea se va încheia cu siguranță în vară.

În discuțiile lor interveni un nou interlocutor. Desnoyers îl cunoscuse pe vecinul său, rusul, despre care îi vorbise Argensola. De altfel, acest personaj deosebit avusese relații și cu fiul său, și lucrul acesta era suficient ca Tchernoff să-i inspire un mare interes.

În timpuri normale, l-ar fi ținut la distanță. Milionarul era partizanul ordinii. Detesta revoluționarii, cu acea teamă instinctivă, pe care o au toți cei bogați care și-au adunat averi și-și amintesc cu modestie de originea lor. Socialismul lui Tchernoff și naționalitatea sa îi treziră, nu întimplător, o mulțime de imagini înfiorătoare : bombe, lovituri de pumnal, meritate trimiteri la spînzurătoare, exiluri în Siberia. Nu ; nu putea fi un prieten potrivit... Acum însă domnul Marcel suferi o răsturnare profundă în felul de a aprecia ideile străine. Văzuse atîtea... ! Însămintătoarele procedee ale invaziei, lipsa de scrupule a comandanților germani, calmul cu care submarinele scufundau vapoare fără apărare încărcate cu călători, acțiunile criminale ale aviatorilor, care de la două mii de metri înălțime azvirlau bombe asupra orașelor fără apărare, nimicind femei și copii, toate acestea îl făceau să-și amintească ca de niște evenimente lipsite de importanță, atentatele terorismului revoluționar care cu ani în urmă îi provocau indignarea.

— Și cînd te gîndești — spunea — că ne agitam cînd cineva arunca o bombă împotriva vreunui personaj oarecare, ca și cum lumea ar fi fost pe punctul de a se destrăma !

Exaltații aceștia trădau o calitate ce le atenua crimele săvîrșite. Deveneau victimele propriilor lor acte sau se predau știind care le va fi pedeapsa. Se sacrificau fără să caute vreo scăpare ; rareori se salvau recurgînd la precauții. În vreme ce teroriștii războiului... !

Bătrînul, cu caracterul său violent și orgolios, efectua o răsturnare absolută de valori.

— Anarhiștii adevărați sînt acum la înălțime — spunea el cu un zîmbet plin de ironie. Toți aceia care înainte

ne speriau erau niște nefericiți.. Cei din epoca noastră omoară într-o secundă mai mulți nevinovați decît omorau ceilalți în treizeci de ani.

Duritatea lui Tchernoff, ideile sale originale, incoerențele sale de gînditor obișnuit cu salturile de la reflexie la cuvînt fără o pregătire prealabilă sfîrșiră prin a-l cuceri pe domnul Marcel. Îi împărtășea toate îndoielile și se consulta cu el. Admirația pe care i-o acorda tot mai mult îl făcea să treacă cu vederea anumite sticle pe care uneori Argensola i le dăruia vecinului. A încuviințat, nu fără o oarecare mărinimie, ca Tchernoff să consume aceste amintiri din epoca în care el se războia cu fiul său.

După ce savura vinul din bulevardul Victor Hugo, rusul avea o limbuție vizionară asemănătoare celei din noaptea în care evocase fantastica cavalcadă a celor patru cavaleri ai apocalipsului.

Ceea ce admira cel mai mult Desnoyers la el, era ușurința cu care expunea lucrurile, fixîndu-le cu ajutorul imaginilor. Bătălia de la Marna cu luptele care i-au urmat, apoi marșul forțat al ambelor armate spre țărmlul mării erau pentru el fapte ușor de înțeles... Dacă francezii n-ar fi fost atît de obosiți după triumful lor la Marna... !

— ...Forțele umane însă — continua Tchernoff — au o limită, și francezul, cu tot entuziasmul ce-l caracterizează, este și el om ca toți ceilalți. La început, marșul rapid de la est la nord, pentru a face față invaziei din Belgia ; apoi, luptele ; a urmat o retragere forțată, pentru a evita o încercuire ; în sfîrșit o bătălie de șapte zile. Și toate astea, într-o perioadă de numai trei săptămîni... Iar în clipa izbînzii, învingătorii s-au trezit că nu-i mai țin picioarele în vederea unui marș susținut de urmărire, așa cum de fapt a lipsit și cavaleria care să-i hărțuiască pe fugari. Animalele erau mai extenuate chiar decît oamenii. Simțind că urmărirea era lipsită de combativitate, cei care se retrăgeau frînți de oboseală s-au trîntit la pămînt și, răscolindu-l, și-au făcut gropi de apărare. La rîndul lor, francezii, ca să nu piardă ceea ce recuseraseră, au scormonit și ei solul, și în acest fel a început războiul de poziții.

Bineînțeles că fiecare linie, urmărind să învâluie linia dușmană, se prelungea spre nord prin fragmente succesive ceea ce a dus la o adevărată cursă spre mare atît a unora, cît și a celorlalți, rezultînd astfel cel mai mare front de luptă din cîte s-au cunoscut în istorie.

Cînd domnul Marcel, cu optimismul și entuziasmul său anunța sfîrșitul războiului pentru primăvara următoare..., pentru vară, — de fiecare dată la intervale de patru luni sau mai mult — rusul dădea din cap.

— Asta va dura mult..., foarte mult. Este un război nou, adevăratul război modern. Germanii au început ostilitățile după vechiul sistem, ca și cum n-ar fi învățat nimic după o mie opt sute șaptezeci : un război cu mișcări de învăluire, cu lupte în cîmp deschis, cum ar fi făcut și Moltke imitîndu-l pe Napoleon. Doreau să sfîrșească repede, cu certitudinea triumfului. Așa că ce rost ar mai fi avut folosirea unor procedee noi... ? Dar cele întîmplate la Marna le-a dat peste cap planurile. De la ofensivă au fost nevoiți să treacă la defensivă și, folosind toate mijloacele acumulate de statul lor major în campaniile japonezilor și rușilor, s-a declanșat războiul de poziții, lupta subterană din adăposturi, care este firească avîndu-se în vedere precizia și ritmul tirului pe care-l posedă armamentul modern. Cucerirea unui kilometru de teren ar putea reprezenta acum mai mult decît asaltul unei fortărețe de piatră din urmă cu un secol... Sau tot atît de bine ar fi cu putință să rămîna fiecare acolo unde se află. Războiul acesta va fi de durată și plictisitor, asemenea luptei în care sînt angajați atleți de forțe egale.

— Odată însă tot se va sfîrși — spuse Desnoyers.

— Fără îndoială ; dar cine știe cînd... ? Dar cum vor arăta oare și unii și alții cînd totul va lua sfîrșit... ?

El credea într-un sfîrșit rapid ce se va produce atunci cînd lumea se va aștepta mai puțin, ca urmare a oboselii disimulate cu grijă pînă în ultima clipă de ambele părți.

— Germania va fi cea învinsă — adăugă cu deplină convingere. Nu știu cînd, nici cum, însă în mod logic va trebui să cadă. Lovitura ei principală din septembrie nu și-a atins ținta — destrămarea armatei dușmane și intrarea în Paris. Atunci a aruncat pe masă toate cărțile. Nu a cîștigat, dar continuă să prelungească jocul deoarece mai are încă multe cărți, și-l va prelungi timp îndelungat. Dar ce nu a reușit să facă în primul moment nu-l va mai face niciodată.

Pentru Tchernoff, înfrîngerea finală nu însemna distrugerea Germaniei și nici nimicirea poporului german.

— Mie îmi produc indignare manifestările de patriotism excesive — continuă el. Auzind pe diverși oameni

cum formulează planuri în vederea suprimării definitive a Germaniei, mi se pare că-i aud pe pangermaniștii din Berlin împărțind continentele.

Apoi își concretiză ideile :

— Pentru liniștea lumii, trebuie îngenunchiat imperiul ; trebuie suprimată marea mașină de război care tulbură pacea națiunilor... De la o mie opt sute șaptezeci, cu toții am trăit foarte rău. Timp de patruzeci și patru de ani pericolul a fost înlăturat, însă în tot acest timp cite zbuciume... !

Pe Tchernoff îl irita însă cel mai mult învățătura imoral născută din această conjunctură și care sfârșise prin a cucerii întreaga omenire : glorificarea forței, justificarea izbinzii, triumful materialismului, respectul față de fapta consumată, batjocorirea celor mai nobile sentimente ca și cum ar fi fost niște simple fraze sonore pline de ridicol, răsturnarea valorilor morale, instaurarea unei filosofii banditești ce pretindea a fi ultimul cuvânt al progresului, în fapt ea nefiind altceva decât revenirea la despotismul, la violența și barbaria epocilor celor mai primitive ale istoriei.

El dorea suprimarea reprezentanților acestor tendințe ; dar asta nu însemna că cere exterminarea poporului german.

— Poporul acesta are acumulate mari merite, amestecate însă cu calități rele, moștenire a unui trecut de barbarie nu prea îndepărtat. Posedă simț al organizării și al muncii, și poate aduce reale servicii omenirii. Dar mai înainte, să i se administreze un duș : dușul înfrîngerii. În orgoliul lor, germanii sînt nebuni, și nebunia aceasta poate fi periculoasă pentru omenire. Cînd cei care i-au înveninat cu iluzii de hegemonie mondială vor dispărea, cînd nenorocirea le va primeni imaginația și vor alcătui un grup uman nici superior nici inferior altora, atunci vor putea deveni un popor tolerant, util... și, cine știe, poate și simpatice.

Pentru Tchernoff nu exista în acel moment un popor mai periculos. Organizarea sa politică îl transformase într-o hoardă războinică educată prin lovituri de picior în spate și supusă unor umilinte continue pentru a-i anula voința care întotdeauna se opune disciplinei.

— Este o națiune în care cu toții primesc lovituri, pentru a le transmite apoi celor care se află mai jos.

Lovitura de picior pe care o dă împăratul este transmisă, din spate în spate, pînă la ultimele categorii sociale. Loviturile încep în școală și se continuă în cazarmă, făcînd parte din sistemul de educație. Ucenicia prinților moștenitori ai Prusiei a constituit întotdeauna epoca în care primeau palme și lovituri de băț de la strămoșul lor regele. Kaiserul și-a lovit vlăstarii; ofițerul, soldații; tatăl, fiii și pe soție; profesorul, elevii, și cînd superiorul nu putea da lovituri, impunea celor care îi erau subalterni tortura ultrajului moral.

De aceea, cînd părăseau viața obișnuită, luînd armele pentru a se năpusti asupra altui grup uman, erau de o ferocitate neîndurătoare.

— Fiecare dintre ei — continuă rusul — poartă mai jos de spate un depozit de lovituri de picior primite, și, ca o consolare, dorește să le ofere la rîndul lui acelor nefericiți ajunși prin forța războiului sub dominația lor. Poporul acesta de *domni*, așa cum el însuși se intitulează, tînde să fie..., dar numai dincolo de casa lor, înlăuntrul ei locuind cel care știe cel mai puțin ce înseamnă demnitate umană. Numai astfel se poate explica de ce tind cu atîta vehemență să se împrăștie în lume, trecînd de la situația de lachei la cea de stăpîni.

Pe neașteptate, domnul Marcel nu-și mai făcu apariția în atelier. Îl căuta cu înfrigurare pe prietenul său senatorul. O promisiune a acestuia îi tulburase liniștea dobîndită cu greu.

Înaltul personaj era trist din clipa în care moștenitorul trecutului strălucit al familiei sale plecase la război, rupînd rețeaua protectoare de recomandății în care îl învăluisese.

Într-o noapte, luînd masa în casa lui Desnoyers, îi produse un plan care îl făcu pe acesta să se înfioare.

— Nu v-ar place să vă vedeți fiul... ?

Senatorul era în posesia unei autorizații a cartierului general pentru a merge pe front. Dorea să-l vadă pe René. Aparținea aceluiași corp de armată ca și Julio; poate că se aflau în zone diferite, însă un automobil putea face multe ocoluri pînă să ajungă la capătul călătoriei.

A fost suficient numai atît. Desnoyers simți brusc o dorință nemărginită de a-și vedea fiul. De mai multe luni se mulțumea cu lectura scrisorilor lui și cu contem-

plarea unei fotografii făcute de unul dintre camarazii de luptă...

Din clipa aceea îl asedie pe Lacour, ca și cum ar fi fost unul dintre cei care-l aleseseră și acum ar fi dorit să capete o slujbă. Îl vizita în cursul dimineților acasă la el, îl invita cu regularitate la cină, îl căuta în fiecare după amiază prin saloanele din Luxembourg. Întîlnindu-l, înaintea primului cuvînt de salut ochii săi formulau mereu aceeași întrebare... : „Cînd vom primi permisul ?“

Marele bărbat se plîngea însă mereu de indiferența militarilor față de civili. Fuseseră întotdeauna dușmani ai parlamentarismului.

— Joffre, mai ales, se arată intratabil. Nu dorește curioși... Mîine îl voi vedea pe președinte.

Cîteva zile mai tîrziu, el sosi la casa din bulevardul Victor Hugo cu o înfățișare plină de satisfacție care îl umplu de bucurie pe domnul Marcel.

— E în regulă ?

— Da, e în regulă... poimîine plecăm.

A doua zi, Desnoyers merse în atelierul din rue de la Pompe.

— Mîine plec.

Pictorul dorea cu orice preț să-l însoțească. Nu putea fi luat și el în calitate de secretar al senatorului... ? Domnul Marcel zîmbi. Autorizația fusese emisă doar pentru Lacour și un însoțitor. El era acela care avea să îndeplinească funcția de secretar, fecior de casă sau oricare alta a viitorului său cuscru.

Pe înserate părăsi atelierul, însoțit pînă la ascensor de regretele lui Argensola. Să nu se poată atașa și el expediției... ! Era convins că pierdea ocazia de a picta opera sa capitală.

În apropierea casei lui îl întîlni pe Tchernoff. Domnul Marcel era bine dispus. Certitudinea că în curînd avea să-și vadă fiul îi imprimase pe față o bucurie copilărească. Era cît pe ce să-l îmbrățișeze pe rus, în ciuda înfățișării sale dezgustătoare, cu barba încîlcită și cu pălăria lui enormă, care îi făcea pe trecători să-și întoarcă în altă parte capul. La capătul bulevardului, Arcul de Triumf se înălța impunător pe un cer colorat de apusul soarelui. În jurul monumentului plutea o piclă alburie cu reflexe purpurii.

Desnoyers își aminti de cei patru cavaleri cu întregul lor alai despre care îi vorbise Argensola mai înainte de a-i fi prezentat pe rus.

— Sînge — spuse vesel. Cerul întreg pare de sînge... Bestia apocaliptică și-a primit lovitura de grație. Curînd o vom vedea murind.

Tchernoff zîmbi și el, dar zîmbetul lui avea o cută de tristețe.

— Nu ; bestia nu moare. Ea va dispărea odată cu existența oamenilor. Se ascunde lăsînd să i se scurgă sîngele patruzeci de ani... șazeci..., un secol, apoi reapare. Tot ce îi putem dori este ca rana să-i sîngereze îndelung, astfel încît bestia să rămînă ascunsă peste vreme, spre a nu fi văzută niciodată de generațiile care, totuși, vor respecta amintirea noastră.

III. RĂZBOIUL

Domnul Marcel continuă urcuşul pe o costişă acoperită de crînguri.

Pădurea oferea un tablou dezolant. Aveai impresia că fusese străbătută de o furtună surdă, lăsînd totul într-o dezordine violentă, nefirească. Nici un arbore nu-şi mai păstra verticalitatea şi nici abundenţa podoabei de crengi din zilele de pace. Pîlcurile de pini reaminteau de colonadele templelor în ruine. Cei care se menţineau încă drept în toată lungimea lor erau lipsiţi de podoaba coroanei, semănînd cu nişte trunchiuri de coloană care şi-au pierdut capitelurile ; alţii, tăiaţi de la jumătate, aducînd a muştiuc de clarinet, păreau nişte pilaştri rupţi de trăsnet. Ici-colo vedeai atîrnînd în jurul unor trunchiuri prelungirile fibroase ale lemnului mort asemănătoare unor scobitori zdrobite.

Forţa distrugătoare se năpustise cu înverşunare asupra arborilor seculari ; fagi, tufani şi stejari de piatră. Crengi acopereau solul cît vedeai cu ochii, ca şi cum ar fi trecut pe acolo o ceată gigantică de tăietori de lemne. Trunchiuri de copaci, secţionate la o mică distanţă de pămînt, lăsau impresia unei incizii curate şi lucii, asemănătoare cu aceea a unei singure lovituri de topor, iar în jurul rădăcinilor dezgropate îşi făcuseră apariţia, amestecate cu bulgări de pămînt, pietre care pînă să fi fost azvîrlite la suprafaţă de explozie dormiseră în măruntaiele solului.

Din loc în loc — strălucind printre arbori şi tăind drumul în locuri nepotrivite care obliga la ochuri supărătoare — îşi întindeau oglinzile bălţi enorme, toate la fel de egale şi de o regularitate geometrică, rotunde, perfect de rotunde. Desnoyers le compară cu ligheane îngropate în pămînt pentru nevoile titanilor invizibili care

devastaseră pădurea. Erau adinci chiar de la margine. Un înotător putea face o săritură în aceste băltoace, fără a le atinge fundul. Apa moartă, de culoare verzuie, provenită de la ploaie, avea la suprafață o crustă de vegetație perforată de bule de aer provenite din respirația micilor organisme care începuseră să se dezvolte în adîncul lor.

Inconjurată de pini, cam la jumătatea costișei, străjuiau mai multe cruci de lemn, împodobite cu stegulețe tricolore, însemnînd morminte ale unor soldați francezi. Peste ele, acoperite de mușchi, se odihneau chipiuri vechi de artileriști. Necruțătorul tăietor de lemne, în clipa defrișării pădurii, izbutise să ajungă orbește pînă la furnici, ce se agitau acum printre trunchiuri.

Domnul Marcel purta jambiere, o pălărie cu boruri largi, și peste umeri, un poncho subțire înfășurat ca o pătură de campanie. Luase din nou la purtare aceste obiecte de îmbrăcăminte care îi reaminteau de viața îndepărtată de la fermă. În spatele lui pășea Lacour, încercînd să-și păstreze demnitatea senatorială, deși gîfnea doborît de oboseală. Purta cizme înalte și o pălărie moale, iar pe umeri jachetă cu pulpane solemne, pentru a nu renunța total la uniforma sa parlamentară. Înaintea lor, doi căpitani le serveau drept ghizi.

Se aflau pe un munte ocupat de artileria franceză. Urcau spre culmi, unde erau camuflate multe tunuri, pe o linie de mai mulți kilometri. Toate aceste distrugerii fuseseră cauzate de artileriștii germani în duelul cu tunurile francezilor. Pădurea fusese sfirtecătă de obuziere, iar lagunele rotunde proveniseră de la obuzele mari germanice, într-un sol calcaros și impermeabil unde se adunaseră torențele de ploaie.

Automobilul îi lăsase la poala muntelui. Unul dintre ofițeri, vechi artilerist, le explică pricina acestei precauții. Urcușul pe costișă trebuia făcut cu prudență. Se aflau destul de aproape de dușman, și un automobil putea atrage un puternic tir de artilerie dușman.

— Urcușul o să fie puțin cam obositor — continuă el. Mai mult suflet, domnule senator... ! Ne aflăm aproape.

În drumul lor, începură să întilnească artileriști. Mulți dintre ei aveau din ținuta militară doar chipiul. Păreau mai curînd muncitori ai unei fabrici metalurgice, turnători și ajustori, cu pantaloni și veste din pluș de bumbac.

Brățele le erau goale, iar unii, pentru a se putea deplasa cu mai multă ușurință prin noroi, purtau saboți din lemn. Erau foști muncitori metalurgiști, repartizați, la mobilizare, la unitățile de rezervă ale artileriei. Sergenții lor fuseseră contramaștri ; mulți dintre ofițerii lor, ingineri și proprietari de ateliere.

La un moment dat, grupul care înainta anevoie ajunse la dirjii locuitori ai pădurii. Când aceștia vorbeau, pământul se zguduia, aerul se cutremura și viețuitoarele crîngului, corbi și iepuri, fluturi și furnici, îngrozite, fugeau spre a se ascunde, ca și cum lumea, intrată într-o convulsie de cataclism, ar fi fost pe cale de dispariție.

Acum monștrii cu glasuri de tunet așteptau tăcuți. Treceai chiar pe lângă ei, fără a-i vedea. Printre crengile verzi se profila extremitatea unui obiect asemănător cu o grindă cenușie ; alte ori, o astfel de apariție țîșnea dintr-o grămadă de trunchiuri uscate. Ocolind obstacolul descopereai în juru-i un dîmb circular de pământ reavăn în interiorul căruia mai mulți bărbați trăiau slujind un mecanism enorm montat pe roți.

Senatorul, care în tinerețe scrisese versuri, unele avînd chiar o nuanță oratorică, prilejuite de inaugurarea vreunei statui din districtul său, văzu în acești singuratici ai munților, înnegriți de soare și de fum, cu piepturile goale și cu mînele suflecate, o tagmă preotească pusă în slujba divinității morții, care primea din mîinile lor ofranda enormelor capsule explozive, vomitîndu-le apoi în formă de trăsnet.

Tunurile franceze, acoperite cu crengi pentru a nu fi reperate de aviatorii dușmani, erau împrăștiate pe crestele și pantele unor munți. În această turmă de oțel, risipită pe o mare suprafață, existau piese enorme, cu roți fixate pe traverse, asemănătoare acelor locomobile agricole pe care Desnoyers le folosea la fermă pentru a ara pământul. Ca niște vietăți mai mici, mai sprintene și mai jucăușe, grupurile de 75 își semnalau prezența lătrînd neîncetat printre întunecații monștri.

Cei doi căpitani primiseră ordin de la generalul corpului de armată să explice senatorului, cu minuțiozitate, sistemul de acțiune al artileriei. Și Lacour recepționa cu o gravitate meditativă explicațiile, în timp ce cu privirea căuta în stînga și-n dreapta, sperînd să-și recunoască fiul. Căci pentru el, cel mai interesant moment îl

constituia revederea cu René... Dar reamintindu-și de caracterul oficial al călătoriei sale, trecea de la un tun la altul, urmărind explicațiile.

Servanții pieselor îi arătau proiectilele ; niște cilindri mari, ogivali, scoși din depozitele subterane. De fapt, aceste depozite erau un fel de adăposturi, vizuini adânci, puțuri oblice căpușite cu saci de pământ și cu birne. Serveau drept refugiu pentru odihna schimburilor, dar, în același timp, protejau munițiile de vreo eventuală explozie.

Un artilerist îi arată două săculețe confecționate din pinză albă, pline pină la refuz și legate strins. Aduceau cu un salam dublu, și reprezentau încărcătura proiectilelor unuia din tunurile mari. Unul din săculețe fiind desfăcut, lăsa să se vadă niște pachetele de tablă de culoare trandafirie. Senatorul și însoțitorul său s-au minunat aflând că acea pastă, ce părea mai curînd un articol de toaletă, era unul din teribilele explozive ale războiului modern.

— Pot să afirm — interveni Lacour — că dacă aș fi găsit pe stradă unul din aceste pachetele, aș fi crezut că provine din geanta vreunei doamne, sau că fusese pierdut de un vânzător de articole de parfumerie... orice, numai exploziv nu mi-aș fi închipuit că ar putea fi. Și cînd colo, cu așa ceva, ce pare să fie fabricat pentru rușatul buzelor, se poate azvîrli în aer un edificiu... !

Și-au continuat apoi drumul. În punctul cel mai înalt al muntelui străjuia un turn mare, puțin cam năruit. Era punctul cel mai periculos. Un ofițer, care observa din el linia dușmană, dirija tirul artileriei. Și în timp ce camarazii lui se aflau în adăposturi subterane sau camuflați cu crengi, el își îndeplinea misiunea din acest punct atît de expus.

La mică distanță de turn se deschise în fața lor un coridor subteran. Au coborît în interiorul lui întunecos, pînă ce au dat de mai multe încăperi săpate în pămînt. O latură săpată în munte cu tirnăcopul forma fațada exterioară. Ferăstruici strîmte, tăiate în piatră permiteau luminii și aerului să pătrundă în interior.

Un comandant bătrîn, șeful sectorului, le ieși în întîmpinare. Desnoyers avu impresia că vede un șef de secție de la unul din marile magazine din Paris. Avea gesturi distinse, glasul său suav părea că cere iertare pentru fiecare cuvînt ; părea că se adresează mai curînd unui grup

de doamne, oferindu-le cele mai noi mărfuri. Impresia aceasta a fost doar de o clipă. Soldatul cu păr cărunt și cu lentile de miop, ce păstra în plin război gesturile unui director de fabrică în momentul primirii unor clienți, mișcându-și brațele, le arată niște vată strînsă cu bandaje sub minci. Fusesse rănit la ambele încheieturi ale mîinii de un obuz ce explodase, și, cu toate acestea, rămăsese pe locul său.

„Este dat naibii domnul acesta dulceag și siropos ! gîndi domnul Marcel. Trebuie să recunoaștem că e cineva“.

Pătrunseră în postul de comandă — o încăpere împunătoare ce primea lumina printr-o fereastră orizontală de patru metri lărgime și înaltă doar de o palmă și jumătate. Spațiul părea să fie format de două obloane. Sub ele se găsea o masă din lemn de pin acoperită de hîrtii, iar în jurul ei, mai multe taburete. Așezîndu-te pe unul din aceste scăunele, puteai cuprinde cu ochii întreaga cîmpie. Pe pereți erau montate aparate electrice, tablouri de distribuție, pîlnii acustice și telefoane, multe telefoane.

Comandantul strînse hîrțiile și, cu un gest ce amintea ambianța unui salon, le oferi taburetele.

— Aici, domnule senator.

Desnoyers luă loc alături de el, ca un umil însoțitor. Comandantul părea acum un director de teatru care se pregătea să prezinte ceva extraordinar. Întinse pe masă o hîrtie enormă pe care erau reproduse toate elementele terenului ce se desfășura în fața lor : drumuri, sate, cîmpii, înălțimi și văi. Peste toate acele semne convenționale prezentate pe hartă apărea un grupaj triunghiular de linii roșii în formă de evantai. Vîrfurile reprezentau locul în care se aflau ei ; iar partea lată a triunghiului, limita orizontului pe care îl puteau cuprinde cu ochii.

— Vom bombarda această pădure — spuse artileristul arătînd o extremitate a hîrții. Aici se află ei — și în timp ce dădea explicațiile indica la orizont o linie mică și întunecoasă. Luați-vă binocurile.

Mai înainte însă ca cei doi să-și sprijine binocurile de arcadele sprîncenelor, comandantul așeză peste hartă o nouă foaie de hîrtie. Era o fotografie enormă și puțin cam estompată, peste a căror contururi apărea un evantai de linii tot atît de pronunțat ca și celălalt.

— Aviatorii noștri — continuă curtenitor artileristul — au luat în cursul acestei dimineți cîteva fotografii ale

pozițiilor dușmane. Ceea ce vedeți este o mărire executată în atelierul nostru fotografic... După informațiile lui, în pădure ar exista cantonate două regimente germane.

Domnul Marcel distinse în fotografie pata pădurii, iar în interiorul ei linii albe, ce păreau a fi camioane, și multe pătrate mici, grupate, reprezentând casele unui sat. Avu impresia că se află într-un aeroplan, la mai multe mii de metri înălțime, de unde privea pământul. Își duse apoi binoclul la ochi și urmărind indicația unei linii roșii, văzu amplificată în cercul lentilei o dungă închisă, asemănătoare unei linii groase de cerneală : pădurea, refugiul dușmanilor.

— Domnule senator, în clipa în care veți ordona, vom începe — spuse comandantul, ducând astfel la extrem curtoazia sa. Sinteți gata... ?

Desnoyers zîmbi ușor. Pentru ce trebuia să fie gata ilustrul său prieten ? La ce putea folosi un simplu spectator ca el, și peste toate, emoționat, de bună seamă în fața noului spectacol... ?

În spatele lor prinseră să zbîrnie nenumărate sonerii ; erau vibrații care chemau și răspundeau. Pîlniile acustice păreau că se umflă din pricina torentului de cuvinte. Firul electric tulbură liniștea încăperii cu pulsațiile vieții sale misterioase. Amabilul comandant nu se mai ocupa acum de persoana senatorului. L-au simțit în spatele lor, la un telefon, vorbind cu ofițerii lui aflați la distanțe de mai mulți kilometri. Eroul dulceag și distins la vorbă nu-și părăsea nici o clipă complicata lui politețe.

— Aveți dumneavoastră bunătatea să începeți... ? — spuse cu aceeași delicatețe ofițerului aflat departe. Vă comunic ordinul cu cea mai mare plăcere.

În acel moment, domnul Marcel simți un ușor tremur nervos lingă unul din genunchii lui. Era piciorul lui Lacour, neliniștit de conjunctura în care se găsea. Începea focul ; avea să trăiască clipe ce nu-i mai fuseseră date pînă atunci. Tunurile se aflau deasupra capetelor lor ; bolta avea să se cutremure la fel ca puntea unui vas de pe care se trăgea cu tunul. Încăperea, cu pîlniile sale acustice și cu zbîrniitul telefoanelor, avea să semene cu atmosfera de pe puntea unui vapor în clipa pregătirilor de luptă. Și ce detunătură urmau să suporte... ! Cele cîteva secunde care se scurseseră li se păru o veșnicie... Deodată, o detunătură îndepărtată păru că vine din nori. Desno-

yers nu mai simțea vibrația nervoasă de lângă piciorul său. Senatorul făcu cîteva mișcări produse de surpriză ; gestul său părea să zică : „Asta-i totul... ?“ Metrii de pămînt pe care îi aveau deasupra lor amortizară bubuiturile. Detunătura unei piese de artilerie echivala în situația lor cu o lovitură de bită într-o saltea. O impresie ieșită din comun produse asupra lor vuietul proiectilului pe traiectul lui la mare înălțime, cînd înșurubarea lui în aer dădea naștere la unde violente ce ajungeau pînă la ferestrele adăpostului în care se aflau.

Alerga..., alergia..., slăbindu-și vuietul. Se scurgea timp destul pînă să se constate efectele lui. Cei doi prieteni ajunseseră la convingerea că se dezagregase în spațiu. „Nu a ajuns..., nu a ajuns“, gîndeau ei. Deodată însă, la orizont, exact în locul care indica pata de pădure, apărură o coloană enormă de fum, un turn spiral de vapori cenușii urmat de o explozie vulcanică.

— Cît de grea trebuie să fie viața acolo ! spuse senatorul.

Făcînd însă această afirmație, el și Desnoyers încercau o satisfacție bestială, o bucurie egoistă, simțindu-se la adăpost, la mulți metri sub pămînt.

— Germanii vor riposta dintr-o clipă într-alta — spuse cu glas scăzut domnul Marcel prietenului său.

Senatorul clătină din cap aprobîndu-l. Fără îndoială că vor răspunde, angajîndu-se astfel într-un duel de artilerie.

Toate bateriile franceze deschiseră focul. Muntele bubuia fără încetare : răcnetele proiectilelor se succedau unele după altele ; orizontul, încă tăcut, era răscolit făcînd să se înalțe negre coloane solomonice. Apreciînd tensiunea de afară, cei doi au fost de părere că în acel refugiu se puteau simți excelent, ca într-o lojă de teatru...

Cineva îl bătura pe umăr pe Lacour. Era unul dintre căpitani care îi conduceau pe pozițiile de luptă.

— Să mergem sus — îi spuse simplu. Trebuie văzut de aproape cum lucrează tunurile noastre. Spectacolul merită oboseala.

Sus... ? Înaltul personaj rămase încurcat, năucit chiar, ca și cum i-ar fi propus o călătorie interplanetară. Sus, cînd dușmanii trebuiau să riposteze dintr-o clipă într-alta... ?

Căpitanul adăugă apoi că sublocotenentul Lacour ar putea să fie afară, așteptându-și tatăl. Bateria sa amplasată la un kilometru distanță fusese înștiințată telefonic ; trebuia să profite de timp pentru a-l vedea.

Îeșiră din nou la lumină din labirintul subteran. Senatorul se ridicase maiestuos în picioare.

„Vor trage — îi spunea conștiința lui ; dușmanii vor riposta“.

Își îndreptă jacheta cu grijă, ca pe o mantie de tragedie și înaintă grav și solemn. Dacă acei oameni ai războiului, adversari ai parlamentarismului, încercau să ridă pe ascuns de emoțiile unei personalități civile, se păcăleau.

Desnoyers admiră pasul hotărît cu care marele bărbat înaintă spre ieșirea din subterană ; părea că se îndreaptă împotriva dușmanului.

După primii pași atmosfera parcă fu sfișiată de vuiet. Cei doi se clătinară pe picioare în timp ce urechile le țiuiau, iar în ceafă simțeau o durere produsă parcă de o lovitură. Crezură chiar că începuseră să tragă și germanii. În realitate, trăgeau numai ai lor. Un smoc de fum ce se ivi în pădure, doar la câțiva pași, dispărînd într-o clipă, le confirmă această presupunere. Trăsese una din piesele de artilerie de mare calibru, camuflată în crengile de lingă ei. Căpitanii le explică ceva, fără să se oprească din mers. Trebuiau să-și continue drumul prin fața tunurilor și să suporte astfel violența detunăturilor lor, evitînd să se aventureze prin spațiul descoperit, unde se afla turnul de observație. Iar ei așteptau, dintr-o clipă într-alta, riposta din față.

Cel care mergea alături de domnul Marcel îl felicită pentru curajul cu care suporta bubuiturile de tun.

— Prietenul meu a trecut prin astfel de momente — spuse cu mîndrie senatorul. A participat doar la bătălia de la Marna.

Cei doi militari s-au grăbit să aprecieze cu o oarecare uimire vîrsta lui Desnoyers. În ce loc se aflase ? Din ce corp de armată făcea parte ?

— Am luat parte ca victimă — replică cu modestie cel vizat.

Din direcția turnului venea spre ei un ofițer, alergînd prin spațiul golit de arbori. Își agita mereu chipiul pentru a le atrage atenția mai bine. Lacour tremură pentru el.

Dușmanii îl puteau descoperi ; se oferea drept țintă foarte vizibilă tăind imprudent spațiul descoperit, în dorința de a ajunge cât mai repede. Dar văzându-l de aproape tremură și mai mult... Era René.

Miinile lui strinseră cu un fel de uimire niște mâini puternice, vînjoase. Chipul fiului său căpătase trăsăturile mai accentuate, tenta mai întunecată pe care o imprimă viața la țară. Un aer de hotărîre, de încredere în propriile sale forțe, părea că se desprinde de pe figura lui. Șase luni de viață intensă îl căliseră. Deși era el însuși, avea pieptul mai lat, iar încheieturile mîinii mai puternice. Trăsăturile suave și dulci ale mamei dispăruseră de pe fața sa, lăsînd să se contureze cîteva linii care îi dădeau un aer plin de bărbăție, ceea ce-l determină pe Lacour să sublinieze, nu fără o oarecare lipsă de modestie, că semăna cu dînsul.

După îmbrățișările de salut, René se întreținu mai mult cu domnul Marcel decît cu tatăl său. Credea că surprinde în persoana lui ceva din parfumul lui Chichí. Îl întrebă de ea, dorind să știe cât mai multe amănunte în legătură cu viața ei, în ciuda faptului că primea frecvent scrisori de la ea.

Între timp, senatorul, răvășit de întîlnire, arborînd un oarecare aer oratoric, îi adresă fiului său un gen de discurs, onorînd astfel pe acest soldat al republicei care purta gloriosul nume de Lacour, și considerînd oportun momentul pentru a face cunoscut acelor militari de carieră antecedentele familiei sale.

— Fă-ți datoria, fiul meu. Toți cei din neamul Lacour au fost luptători destoinici în războaie. Adu-ți aminte de bunicul nostru, comisarul Convenției, care s-a acoperit de glorie în apărarea Mainz-ului.

Și, în timp ce discutau, au pornit în pas liniștit, ocolînd un capăt al pădurii pentru a se plasa în spatele tunurilor.

Aici zgomotul era mai puțin violent. Piese mari de artilerie, după fiecare lovitură, lăsau să le iasă prin chiu-lasă un norișor de fum asemănător cu cel al unei pipe.

Sergenții dictau cifre transmise cu glas scăzut de un alt artilerist ce avea la o ureche receptorul telefonului. Servanții, orînduiți în jurul tunului, ascultau tăcuți. Mișcau o roțiță și monstrul își înălța botul cenușiu, sau și-l rotea într-o parte și într-alta, calculat și cu abilitatea unei

trompe de elefant. La baza unei piese de artilerie din imediata apropiere se ridică, cu trăgătorul în mâini, un artilerist cu înfățișarea plină de indiferență. Probabil că era surd. Asprimea înfățișării lui trăda o oarecare autoritate. Pentru el viața nu era decît o serie de zguduiri și de tunete. Îi cunoștea importanța. Era servitorul furtunii, paznicul trăsnetului.

— Foc ! strigă sergentul.

Și bubuitul izbucni în clipa următoare. Părea că totul se cutremură ; însă celor doi călători obișnuiți de acum cu detunăturile ce țîșneau pe gurile pieselor de artilerie li se părea că zgomotul ce abia se produsese venea din altă parte. Și, în vreme ce Lacour își continua povestea despre gloriosul bunic al convenției, ceva extraordinar îi întrerupse limbuția sa.

— Trag — spuse pe un ton firesc artileristul care servea postul telefonic.

Cei doi ofițeri îi repetară senatorului această știre primită de la observatorii din turn. Nu spusese el că dușmanii vor riposta ? Și, în aceeași clipă, dominat de instinctul de conservare, dar îmbrîncit și de fiul său, se pomeni într-un *adăpost* al bateriei. Nu acceptă să se strecoare în interiorul strîmtei peșteri, ci preferă să rămînă lingă intrare, cu o curiozitate dublată de neliniște.

Simțea înaintarea invizibilului proiectil, în ciuda infernului produs de tunurile din apropiere. Percepea, cu o rară sensibilitate pe deasupra celorlalte zgomote mai puternice și mai apropiate, trecerea lui prin atmosferă. Era un geamăt care își amplifică intensitatea ; un triumghi sonor cu vîrfurile spre orizont, ce se deschidea odată cu înaintarea, umplînd întregul spațiu. Brusc, geamătul se prăbuși într-un zgomot brutal, scrișnete și izbituri ce aminteau întrucîtva de coborîrea unui tramvai electric pe o stradă în pantă, sau de goana unui tren prin fața gării, fără să se oprească.

Văzu apărînd un nor care, crescînd, amenința să se prăbușească peste baterie. Fără să-și dea seama cum, se pomeni în fundul adăpostului, sprijinindu-se cu minile de zidul rece de cilindri de oțel aliniați ca niște sticle. Erau proiectile.

„Dacă obuzele *germane* — gîndi el — ar exploda peste această vizuină... ce explozie înspăimîntătoare... !”

Se liniști însă de îndată, gîndindu-se la trăinicia boltei : grinzi și saci cu pămînt se suprapuneau pe o grosime de cîțiva metri. Brusc, se pomeni într-o beznă completă. Cineva se refugiase în *adăpost*, împiedicînd cu corpul său pătrunderea luminii ; era poate prietenul său Desnoyers.

O secundă, urmărită pe cadranul ceasului său, i se păru un an, pentru ca următoarea să se transforme într-un secol... și, în sfîrșit, se produse mult așteptata explozie, zguduind ușor adăpostul care vădi o elasticitate surdă, ca și cum ar fi fost de cauciuc. În ciuda acestor neînsemnate neajunsuri, se aprecia că explozia fusese groaznică. Au urmat alte explozii mai mici, dezordonate, jucăușe și șuierătoare. Lacour, cu imaginația sa, își închipui dimensiunile acestui cataclism. Își imaginea un șarpe înaripat vîrșind scînteii și fum, un fel de monstru wagnerian, care, zdrobindu-se de pămînt și acoperind totul cu zvîrcolirile lui de moarte, își deschidea măruntaiele, împrăștiind mii de năpîrci de foc. Proiectilul explodase cu siguranță foarte aproape, poate în acel rond din pămînt reavăn ocupat de baterie.

Ieșind din *adăpost*, pregătit să vadă un spectacol groaznic, cu cadavre dezmembrate, el fu întîmpinat de fiul său care zîmbea aprinzîndu-și o țigară și vorbind cu Desnoyers... Altceva nimic ! Artileriștii încărcau liniștiți un tun greu. Doar în clipa trecerii proiectilului își înălțaseră ochii o clipă pentru ca imediat să-și continue munca.

— A căzut, cred, la vreo trei sute de metri — spuse liniștit René.

Senatorul, spirit impresionabil, simți deodată un încredm eroic. Merita oare oboseala să se ocupe într-atît de propria-i siguranță cînd ceilalți bărbați, la fel ca și el — chiar dacă erau îmbrăcați altfel — nu dădeau atenție pericolului ?

Și, din acel moment, la trecerea altor proiectile, care se pierdeau în pădure unde provocau explozii ca de vulcan, rămînea alături de fiul său, simțind doar un ușor tremur în picioare. Avea convingerea pe undeva că doar proiectilele franceze, prin faptul că erau *ale lor*, nimereau ținta și omorau. Celelalte erau destinate să treacă pe deasupra și să se piardă departe, cu un zgomot inutil. Cu asemenea iluzii se plăsmuiește curajul... „Și asta este tot ?“, păreau să-i spună ochii.

Își amintea cu o oarecare jenă retragerea sa precipitată în *adăpost* ; și el se considera capabil să trăiască aici, la fel ca René.

Totuși, obuzele germane erau din ce în ce mai frecvente. De la o vreme, nu se mai pierdeau în pădure ; exploziile lor se auzeau tot mai aproape. Cei doi ofițeri schimbă câteva priviri. Aveau sarcina să se îngrijească de siguranța ilustrului vizitator.

— Se îngroașă gluma — spuse unul din ei.

René, care înțelesese ce gîndeau, se hotări să plece. „La revedere, tată !“ Lipsise prea mult de la bateria sa. Senatorul încercă să-l oprească ; dorea să mai prelungească întrevederea, dar se lovi de ceva dur și inflexibil care respingea întreaga sa autoritate. Un senator valora puțin în lumea aceea obișnuită cu disciplina.

— Sănătate, fiul meu... ! Mult noroc... Să nu uiți al cui urmaș ești.

Și, strîngîndu-l la piept, pe obrajii tatălui începură a șiroi lacrimi. Regreta cu întreaga ființă scurgerea atît de grabnică a întrevederii, gîndindu-se la trista despărțire, dar mai ales la primejdiile care îl așteptau pe unicul său fiu.

Cînd René se făcu nevăzut după colină, căpitanii reluară marșul împreună cu micul grup. Se însera ; trebuiau să ajungă încă înainte de căderea nopții la un anumit cantonament. Coborau pe coastă, ocrotiți de o muchie a muntelui, și priveau cum la mare înălțime șuierau proiectilele dușmane.

Într-o zănoagă întîlniră mai multe grupuri de tunuri de 75. Împrăștiate în pădurice și camuflate cu grămezi de crengi, arătau ca niște ciini pitulați care lătrau scoțîndu-și doar boturile cenușii. Tunurile mari gemeau la intervale mai mari. Haitele acestea de ciini de oțel urlau neîncetat, fără cea mai mică pauză în minia lor turbată și agresivă. Erau multe piese de artilerie și loviturile lor repezi cu efect de trăznet se contopeau într-una singură, ca ochiurile unei împletituri care se unesc formînd o linie compactă.

Comandanții, năcuți de puterea detunăturilor, dădeau ordinele urlînd și agitîndu-și miinile în spatele pieselor.

Tunurile repetau odată cu fiecare lovitură o mișcare de du-te-vino pe afeturile lor ca niște pistoale automate. După fiecare descărcătură, tubul gol era aruncat automat, pentru a face loc unui nou proiectil în chiulasa fumegîndă.

Aerul se învoldura în spatele bateriilor cu o presiune furioasă. La fiecare descărcare a gurii de foc, Lacour și însoțitorii săi primeau o lovitură în piept și parcă erau împinși înapoi de către o mîină invizibilă. Față de noua situație se văzură obligați să-și potrivească respirația cu ritmul loviturilor. Timp de o fracțiune de secundă cît dura o undă a suflului salvei, piepturile lor erau supuse unei presiuni copleșitoare. Desnoyers admiră nespuse de mult lătratul acestor cîini cenușii. Făcuse cunoștință mai înainte cu mușcăturile lor. În bietul său castel lăsa-se ră urme adînci.

Lacour, cu fantezia lui, avea impresia că șirurile de tunuri intonau o melodie monotonă și feroce, în genul imnurilor războinice ale umanității din timpurile preistorice. Muzica aceasta alcătuită din sunete seci, asurzitoare, delirante, aducea în memorie ceva ce sălășluia în adîncul tuturor sufletelor: cruzimea îndepărtatilor strămoși. Aerul se îmbicsea cu izuri acre, înțepătoare, brutal de îmbătătoare. Izul iute al explozivului ajungea pînă la creier prin gură, prin urechi, prin ochi.

Cu toate acestea, încercau aceeași însuflețire ca și comandantii pieselor de artilerie care strigau și își agitau mîinile în mijlocul întregului vacarm. În spatele tunurilor, tuburile proiectilelor trase formau grămezi mari. Foc... !, mereu foc !

— Trebuie stropit bine — strigau comandantii. Pădurea în care se aflau boșii trebuia udată serios.

Și gurile țevilor de 75 stropeau fără întrerupere, inundînd cu proiectilele lor îndepărtata pădure.

Înflăcărați de această activitate ucigătoare, îmbătați de iuțeala distrugerilor, cuprinși de amețeala orelor singeroase, Lacour și Desnoyers se porniră deodată să-și agite pălăriile și, mișcîndu-se într-o parte și în alta ca și cum ar fi oficiat un dans sacru al morții, strigau cu gura arsă de gustul iute și acru al prafului de pușcă : „Trăiască..., trăiască !“

Automobilul merse toată după-amiaza oprindu-se uneori în locurile în care drumurile erau tixite de şiruri de convoaie. Străbătură cîmpuri necultivate, presărate ici-colo cu locuinţe scheletice, sate incendiate ce nu erau altceva decît o succesiune de ziduri înnegrite cu deschizături de uşi sau de ferestre ce dădeau în gol.

— Ți-a venit rîndul — îi spuse senatorul lui Desnoyers. Îl vom vedea pe fiul dumitale.

După-amiază, tîrziu, întîlniră numeroase unități de infanterie — soldați cu bărbi mari și uniforme albastre decolorate de intemperii. Se întorceau de la săpatul tranșelor, purtînd în spate, peste cocoșa ranițelor, lopeți, tîrnăcoape și alte unelte cu care scormoniseră pămîntul, devenite acum arme de luptă. Din cap pînă-n picioare erau acoperiți de noroi. În plină tinerețe, păreau cu toții niște moșnegi. Dar, cuprinși de bucuria revenirii la cantonament, după o săptămînă de stat în tranșee, umplea liniștea cîmpiei cu cîntece marcate de surdul ropot al ghetelor lor cu ținte. În amurgul cu nuanțe violete ce se estompau pe albastrul bolții cerești, corul acela împrăstia versuri înaripate din *Marsilieza* și fragmente eroice din *Chant du départ*.

— Sînt soldați ai revoluției — spuse entuziasmat senatorul. Franța s-a întors la o mie șapte sute nouă zeci și doi.

Își petrecură noaptea într-un tîrg pe jumătate ruinat, unde se stabilisc comandamentul unei divizii. Cei doi căpitani, terminîndu-și misiunea i-au părăsit. Alții aveau sarcina să-i conducă în dimineața următoare.

Trăseseră la hotelul Sirena, o clădire veche, cu fațada scrijelită de obuze. Pentru a-și da importanță, patronul le arătă plin de mîndrie o fereastră spartă ce căpătase aspectul unui crater. Fereastra aceea făcea ca vechea emblemă a întreprinderii — o femeie de fier cu coadă de pește — să-și piardă importanța. Și cum Desnoyers ocupa camera alăturată celei care primise proiectilul, hotelierul ținu să i-o arate înainte de a se culca.

Distrus totul : pereți, dușumea, acoperiș. Mobilele zăceau prin colțuri făcute așchii ; zdrențe de tapet înflorat atîrnau pe pereți. Printr-o deschidere enormă în tavan

se vedeau stelele și pătrundea frigul noaptea. Patronul ținu să sublinieze că avaria nu era opera germanilor. Ea fusese cauzată de un proiectil de 75, în timpul angajării în care invadatorii fuseseră respinși din târg. Și, privind dezastrul, zîmbea cu mîndrie patriotică :

— Este opera alor noștri. Ce ziceți de șaptezeci și cinci... ? Care-i părerea dumneavoastră despre asta... ?

În ciuda oboselii călătoriei, domnul Marcel dormi prost, frămîntat de gîndul că fiul său se afla pe undeva foarte aproape.

Conduși de un alt ofițer, ieșiră din târg în automobil, la o oră după răsăritul soarelui. De o parte și de alta a drumului se înșirau o mulțime de tabere. Lăsaseră mult în urmă depozitele de muniții, depășiseră linia a treia de front, apoi pe a doua. Pe cîmp, mii și mii de oameni își improvizau adăposturi. Furnicarul acesta de oameni, prin varietatea raselor și uniformelor, amintea de marile invazii ale antichității. Nu era un popor în marș : un asemenea exod însemna să ducă cu el femei și copii. Aici vedeai numai bărbați, pretutindeni bărbați.

Toate felurile de adăposturi născocite de omenire, începînd de la cavernă, le găseai în aceste aglomerații militare. Peșterile și carierele de piatră serveau drept cazărmi. Niște bordeie aminteau ferma americană ; altele, conice și prelungite, imitau *gurbi*-ul african. Mulți soldați proveneau din colonii ; unii se îndeletniciseră cu negoțul în țări din Lumea Nouă, și, fiind nevoiți să-și improvizeze o casă mai durabilă și nu doar un simplu cort din pînză, apelau la amintirile lor, imitînd arhitectura triburilor cu care avuseseră legături. În masa aceasta de combatanți se aflau trăgători marocani, negri și asiatici, ce păreau crescuți departe de orașe, dar care dobîndeau în plin cîmp o superioritate ce îi transforma în maestri ai celor civilizați.

Pe malurile pîraielor, rufele întinse la uscat se legănau în adierea vîntului. Înfruntînd răcoarea dimineții, bărbați cu cămașa desfăcută la piept se aplecau peste pînză de apă pentru a se spăla însoțindu-și abluțiunile de zgomotoase manifestări. Retras pe un pod, un soldat scria, înlocuind masa cu parapetul. Bucătarii se agitau

În jurul cazanelor fumegînde. În atmosfera matinală, printre parfumurile de rășinoase și mirosul de pămînt reavăn, se împrăștia o duhoare de supă slinoasă.

Barăci mari din scîndură și zinc serveau cavaleriei și artileriei pentru adăpostul animalelor și al materialelor. Soldații curățau și potcoveau sub cerul liber caii lucioși și grași. Războiul de tranșee menținea animalele într-o apatică obezitate.

— Dacă bătălia de la Marna i-ar fi găsit în forma asta... ! — spuse Desnoyers prietenului său.

Hergheleliile trăiau acum într-o desăvîrșită odihnă. Călăreții luptau pe jos, trăgînd din tranșee, iar animalele se ghistuiau într-o liniște mînăstirească, și trebuiau scoase la plimbare spre a nu se îmbolnăvi stînd în fața ieslelor doldora.

Ca niște libelule cenușii, mai multe aeroplanе gata de zbor se profilau în depărtare. În jurul lor mișunau o mulțime de oameni. Țărani deveniți soldați priveau cu admirație pe camaradul însărcinat cu manevrarea acestor mașini zburătoare. Vedeau în persoana lui o putere asemănătoare cu aceea a vrăjitorilor venerați și temuți din poveștile auzite în sat.

Domnul Marcel urmări cu privirea uniforma francezilor care suferise o transformare generală. Toți erau îmbrăcați acum, din cap pînă-n picioare, în albastru cenușiu. Pantalonii stacojii și chipiurile roșii pe care le văzuse în zilele Marnei dispăruseră pentru totdeauna. Toate drumurile erau bătute numai de militari, iar vehiculele, pînă și carele cu boi, erau conduse de soldați.

La un moment dat, automobilul se opri lîngă niște case în ruine, înnegrite de foc.

— Am ajuns — spuse ofițerul. De aici vom fi nevoiți să mergem puțin pe jos.

Senatorul și prietenul său o porniră, urmărind firul soselei.

— Nu pe acolo — spuse din nou conducătorul. Drumul acesta este dăunător sănătății. Trebuie să evităm curenții de aer.

El le explică apoi că germanii își instalaseră tunurile și își săpaseră tranșeele chiar în punctul în care se sfîrșea

șoseaua ; după ce cobora într-o depresiune, fișia ei albă urca la orizont printre două rînduri de arbori și case mistuite de foc. Dimineața lividă, estompată de ceață îi punea la adăpost de focul dușman. Într-o zi însorită, sosirea automobilului ar fi fost salutată cu un obuz :

— Acesta este războiul — sfîrși el ; te apropii de moarte fără s-o vezi.

Cei doi își amintiră de sfaturile generalului spuse cu o zi înainte la biroul lui.

— Atenție mare !, războiul de tranșee este perfid.

În fața lor se deschidea imensa cîmpie, fără țipenie de om, cu aspectul ei liniștit. Era cîmpia goală, din zilele de sărbătoare, cînd țăranii se aflau pe la casele lor, dînd parcă pămîntului libertatea unei meditații liniștite. Din loc în loc se profilau obiecte lipsite de formă, părăsite, ce păreau a fi mai curînd unelte agricole în zilele de repaus. Rareori se distingeau automobile stricate sau antetrenuri de artilerie distruse de explozia propriei încărcături.

— Pe aici — le spuse ofițerul pe lingă care fuseseră atașați patru soldați împovărați cu baloturi și pachete aduse de Desnoyers pe caroseria automobilului.

Unul cîte unul pătrunseră, luînd-o de-a lungul zidului de cărămizi înnegrite, pe un drum care cobora. După primii pași, nivelul terenului le ajunsese la înălțimea genunchilor ; mai încolo pînă la talie ; apoi la umeri ; și în felul acesta, treptat, s-au cufundat în pămînt, deasupra capetelor lor zărînd doar o fișie îngustă de cer.

Se aflau în plin cîmp. Lăsară în urma lor grupul de ruine care tăinuia intrarea drumului. Mergeau într-un mod absurd, în zigzag, în curbe, în unghiuri, ca și cum ar fi dăinuit o aversiune pentru linia dreaptă. Alte cărări, nu mai puțin complicate, se bifurcau din această tranșee care reprezenta bulevardul central al unui imens oraș subteran. Înaintau... înaintau mereu. Trecu un sfert de oră, jumătate de oră, o oră întreagă. În acele clipe, Lacour și prietenul său se gîndeau cu nostalgie la șoselele flancate de arbori, la mersul degajat în aer liber, privind cerul și cîmpiile. Nu făceau nici douăzeci de pași în aceeași direcție

și ofițerul, care mergea în față, dispărea după o nouă cotitură. Cei care îl urmau gîfiau și vorbeau fără să se vadă fiind totodată nevoiți să grăbească pasul spre a nu se rătăci. Din cînd în cînd se opreau pentru a se constata dacă efectivul era întreg, căci s-ar fi putut rătăci careva într-una din galeriile ce se încrucișau la tot pasul. Pămîntul era alunecos. În unele locuri se formase un fel de mocirlă albă și corosivă, asemănătoare aceleia care se scurge pe sub schelele unei case în construcție.

La ecoul pașilor lor și la atingerea pereților cu umerii se desprindeau în urma lor torente de pietricele. În unele locuri, șanțul mare era în pantă și drumetii urcau și ei. Era suficient atunci doar un mic efort pentru a putea privi dincolo de mormanele de pămînt. Se vedeau cîmpii necultivate, rețele de sîrmă ghimpată cu stîlpi în formă de curce, nu era urmă de ființă dăinuia aspectul obișnuit al cîmpiei care se odihnește. Ofițerul știa din experiență cît costase, de multe ori, această curiozitate, și nu le permitea să zăbovească prea mult.

— Înainte, înainte.

Merseră mai bine de o oră și jumătate. Cei doi călători începuseră să dea semne de oboseală și să manifeste o totală dezorientare pe parcursul acestui marș în zigzag. Nu știau dacă înaintează sau fac cale-ntoarsă. Pantele abrupte și permanentele cotituri le prodususeră un început de amețală.

— Mai avem mult de mers ? întrebă senatorul.

— Acolo — răspunse ofițerul, arătînd deasupra grămezilor de pămînt.

„Acolo“ reprezenta o clopotniță în ruină și mai multe case arse — resturi ale unui sat cucerit și pierdut pe rînd, cînd de unii, cînd de alții.

Aceeași distanță ar fi făcut-o într-o jumătate de oră dacă ar fi mers în linie dreaptă. La cotiturile drumului subteran, pregătite pentru a împiedica o înaintare rapidă a dușmanului, se adăugau obstacolele de fortificație : tunele întrerupte cu zăbrele, cuști confecționate din sîrmă ce se aflau suspendate și care în cădere astupau șanțul, apărătorii putînd astfel să continue focul prin gratiile lor.

De la o vreme începură să întâlnească soldați cu păături aruncate pe-un umăr și bidoane cu apă ce se pierdeau în cotloanele potecilor transversale. Unii, așezați pe o grămadă de bușteni, zîmbeau citind o foaie volantă redactată în tranșee.

Pe acest traseu puteau fi văzute aceleași indicatoare ce se văd și la suprafață pe șosele anunțind apropierea unei localități. Soldații întâlneau pe acele ulicioare strîmte se dădeau de-o parte pentru a face loc suitei : erau bărboși și citeai curiozitate în privirile lor. De departe ajungeau pînă la ei zgomote seci, lăsînd impresia că la capătul aceluia drum sinuos s-ar afla un poligon de tir sau un grup de vînători care făceau exerciții de doborîre a porumbelului.

Dimineața continua să fie închisă și rece. În ciuda atmosferei umede, un muscoid cu bîzîit leneș trecu de mai multe ori peste capetele celor doi vizitatori.

— Gloanțe — spuse laconic ofițerul.

Desnoyers își infundă puțin capul între umeri. Cunoștea foarte bine zumzetul acesta de insecte. Senatorul grăbi pasul ; uitase de oboseală.

Au fost prezența unui locotenent colonel care îi primi cu gesturile unui inginer dornic să-și arate atelierele, sau ca un ofițer de marină gata să se mîndrească cu bateriile și turelele cuirasatului său. Era comandantul batalionului care dirija operațiile în acest sector al tranșeeilor. Domnul Marcel îl privi cu interes gîndind că fiul său se afla sub ordinele lui.

— Ceea ce vedeți este ceva asemănător unui vapor — spuse după ce îi salută.

Cei doi prieteni au înțeles numaidecît că fortificațiile subterane aveau o oarecare asemănare cu intrările unei nave. Trecură din tranșee în tranșee. Alcătuiau ultima linie, cea mai veche ; erau niște galerii întunecoase în care lumina pătrundea în fișii subțiri prin ambrazurile și ferestrele largi și joase ale mitralierelor. Lunga linie de apărare forma un tunel întrerupt de mici spații acoperite. Se trecea cu brutalitate de la lumină la întuneric și de la întuneric la lumină, ceea ce obosea îngrozitor

ochii. În spațiile deschise, marginile erau mai ridicate. Existau în aceste porțiuni scaune de scîndură împlîntate în pereți pentru ca observatorii să poată scoate capul sau, folosindu-se de periscop, să examineze împrejurimile. Spațiile închise serveau în același timp și drept adăposturi și dormitoare. Aceste încălzări fuseseră la început tranșee neacoperite, asemănătoare cu cele din linia întâi. Respingînd pe dușman și cîștigînd teren, combatanții, care aveau experiența unei ierni, căutaseră să se instaleze cît mai comod. Ei așezaseră deasupra șanțurilor descoperite grinzi luate de la casele în ruine ; peste ele puseseră scînduri groase, uși, ferestre, iar apoi, mai multe rînduri de saci cu pămînt. Și ca să ofere acestei spinări de tranșee o nuanță de pajiște liniștită, peste tot fusese presărat un strat de țărîină din care se ivea tot mai multă verdeață. Acoperișurile acestea improvizate zădărniceau pătrunderea obuzelor, care se îngropau fără a cauza pagube prea mari. Cînd vreo explozie producea stricăciuni deosebite, amărîții aceia de soldați ieșeau noaptea, ca niște furnici treze, și refăceau cu multă sprinteneală *acoperișul* locuinței lor.

Totul apărea curat, deși de o eleganță severă și puțin cam neîndemînatecă, așa cum reușesc să realizeze bărbații cînd trăiesc departe de soții, și apelează la propriile lor posibilități. Galeriile acestea păstrau ceva din atmosfera mînăstirilor, a închisorilor, sau a spațiilor aflate între punțile unui cuirasat. Podeaua lor era cu jumătate de metru mai jos decît cea a spațiului neacoperit care unea tranșeele între ele. Și, pentru ca ofițerii să poată trece fără urcușuri și coborîșuri, cîteva scînduri groase, formînd o schelă, erau așternute de la o intrare la alta.

La apariția comandantului, soldații se așezau în linie. Capetele lor ajungeau la nivelul taliei celor care mergeau pe scîndurile groase. Desnoyers îi privea cu aviditate pe toți acești oameni. Unde era oare Julio ?

Privirea i se opri asupra aspectului deosebit pe care îl aveau unele redute. Construcția lor uniformă fusese modificată și împodobită de ocupanți. Fațada exterioară, întotdeauna aceeași, era întretăiată de ambrazuri în care se aflau puști îndreptate spre dușman și ferestruici pentru mitraliere. Santinelele, stînd în picioare lîngă aceste des-

chizături, scrutau cîmpia pustie, așa cum marinarii de cart explorează marea de pe punte. Pe pereții interiori ai redutei se aflau dulapurile și dormitoarele : trei rînduri de cușete, asemănătoare cu culcușurile oamenilor mării. Dragostea pentru artă ce zace în sufletele simple înfrumusețase subteranele. Fiecare soldat își avea un colțișor împodobit cu reproduceri din ziare și reviste ilustrate. Portrete de artiști și dansatori zîmbeau de pe cartonul lăcuit cu buzele lor sulemenite, înveselind ambianța austeră a redutei.

Văzînd sutele de oameni, fără ca printre ei să-l întîlnească pe fiul său, domnul Marcel deveni nerăbdător. Senatorul, sesizînd neliniștea din privirile lui, îi vorbi în acest sens comandantului, care îl însoțea înconjurîndu-l cu gesturi impresionante de atenție. După un efort de memorie, își aminti cine era Julio Desnoyers. Și dacă pe moment avu o urmă de îndoială, în clipele următoare își aminti de isprăvile sergentului.

— Un soldat desăvîrșit — preciză el ; îl vom chema de îndată, domnule senator... Este în schimb cu grupa sa în linia întii.

Tatăl, nerăbdător să-și vadă fiul, propusese să fie conduși acolo, în postul acela înaintat ; cererea lui însă îl făcu pe comandant și pe ceilalți militari să zîmbească. Acele șanțuri descoperite, aflate la o sută sau la cincizeci de metri de dușman, fără altă apărare în afara rețelilor de sîrmă ghimpată și a sacilor cu pămînt, nu erau făcute a fi străbătute de civili. Noroiul era acolo un tovarăș permanent ; se mergea tîrîș, sub amenințarea permanentă de a primi un glonte, și simțind, cu fiecare metru parcurs tîrîș, cum ți se rostogolește în spate pămîntul ridicat de proiectile. Acele tranșee avansate puteau fi parcurse numai de către combatanți.

— Pericolul este permanent — continuă comandantul —, împușcăturile nu conținesc... Auziți cum trag ?

Desnoyers auzi într-adevăr o pîrîială îndepărtată, dar pînă atunci nu-i dăduse nici o atenție. Trăia clipe pline de zbuций la gîndul că fiul său se afla acolo, unde împușcăturile înfiorau văzduhul fără încetare. Înțelegea vitregia realității, înțelegea pericolele care-l pîndeau în fiecare zi... Era oare cu putință să moară mai înainte de a-l putea vedea... ?

Pentru domnul Marcel timpul se scurgea cumplit de greu. Începu să creadă că mesagerul care plecase cu înștiințarea spre tranșee nu se va mai întoarce niciodată. Abia dacă mai putea să observe dependențele prin care îi conducea comandantul : încăperi subterane care serveau soldaților drept camere de toaletă și depozit pentru resturi ; săli de baie cu o instalație primitivă ; o hrubă în care atârna un afiș : *Café de la Victoire* ; alta cu firma : *Teatrul...* Lacour se interesă de toate acestea, etalind veselie francezului care râde și cîntă în fața pericolului. Prietenul său, ignorînd totul, continua să se gîndească la Julio. Cînd avea să-l întîlnească... ?

Se opri lingă o ferestruică de mitralieră, sprijinindu-se, după exemplul militarilor, de ambele laturi ale deschizăturii orizontale, și ascunzîndu-și corpul strecură capul cu prudență în afară, privind în jur cu ochi sigur. Zări mai întii o tranșee adîncă și malul opus. La mică distanță, mai mulțe rînduri de icsuri din lemn, legate prin sîrmă ghimpată, formau o plasă compactă. O sută de metri mai departe, a doua plasă. Peste tot domnea o liniște adîncă, liniștea unei singurătăți depline, de parcă adormise tot universul.

— Acolo sînt boșii — spuse cu o voce stinsă comandantul.

— Unde ? întrebă senatorul făcînd un efort să vadă.

Comandantul indică al doilea rînd de sîrmă ghimpată, pe care Lacour și prietenul său o credeau de bună seamă a francezilor, cu toate că ea făcea parte din tranșeea germană.

— Ne aflăm la o sută de metri de ei — continuă el — dar de la un timp nu acționează în acest sector.

Cei doi simțiră un fior, la gîndul că dușmanul se afla la distanță atît de mică, și era ascuns în pămînt, învăluit într-un mister care-l făcea și mai de temut. Dacă ar țîșni deodată cu baioneta la armă, cu grenadele de mînă, cu lichidele incendiare și cu bombele asfixiante pentru a lua reduta cu asalt... !

De la o ferestruică mai expusă făcură cunoștință mai îndeaproape cu tirul din linia întii. Împușcăturile pareă porneau de lingă ei. Aspru, comandantul le ordonă să

părăsească observatorul : se temea ca nu cumva focul să se extindă, ajungînd pînă la ei. Fără să primească ordine, cu promptitudinea obișnuinței, soldații se apropiară de puștile lor, ce se aflau în poziție orizontală, scoase pe ambrazuri.

Erau situații în care vizitatorii mergeau unul după altul. Coborau uneori în niște hrube, foste pivnițe ale unor case dispărute. În acele grote se instalaseră ofițerii utilizînd tot ceea ce mai scăpase de la distrugere. O poartă, așezată peste două capre din trunchiuri, ținea loc de masă. Bolțile și pereții fuseseră tapisați cu creton adus din magazinele pariziene. Fotografii de femei și copii acopereau locurile goale de pe pereți rămase între aparatele telegrafice și telefonice, al căror nichel strălucea.

Deasupra unei porți, Desnoyers zări un Crist din fildeş îngălbenit de ani, poate de secole ; o imagine moștenită din generație în generație, ce fusese martoră a multor agonii... Într-o altă peșteră, o potcoavă cu șapte găuri așezată la loc vizibil. Credințele religioase își întindeau în toată amploarea aripile în această ambianță dominată de pericol și de moarte, iar superstițiile cele mai groțesti căpătau valoare de simbol, fără ca aceasta să constituie un prilej de haz.

La ieșirea din una dintre subterane, în mijlocul unui interval neacoperit, îl întîlni pe fiul său. Intuise că era el din momentul în care comandantul făcuse un gest anume către un militar care înaintă zîmbind, în timp ce-i întindea mîinile. Simțul paternității, despre care vorbise de atîtea ori ca despre ceva infailibil, nu-l avertizase în acel moment. Cum putea oare să-l recunoască pe Julio în acel sergent ale cărui picioare erau doi bulgări de pămînt ud, înfășurat într-o manta decolorată, cu marginile zdrențuite, plin cu noroi pînă la gît și mirosind a postav mucegăit și a iuft... ? După prima îmbrățișare, lăsă capul pe spate pentru a-l privi, fără să-l slăbească din strînsoare. Tenul lui smead căpătase o nuanță de bronz. Avea o barbă lungă, de culoarea abanosului și creață. Privindu-l, domnul Marcel își aminti de socrul său. Cu siguranță că centaurul Madariaga s-ar fi recunoscut în acest războinic călit de viața în aer liber.

La început i-a părut rău de aspectul său neglijent și obosit, pentru ca, dintr-odată, să-l găsească mai frumos, mai interesant chiar decît în epoca lui de glorie mondenă.

— Ai nevoie de ceva... ? Ce dorești ?

Glasul îi tremura de duioșie. Se adresa combatantului ars de soare și puternic, cu aceeași modulație în glas cu care, cu douăzeci de ani în urmă, îi vorbea, cînd se oprea în fața vitrinelor din Buenos Aires, copilului pe care-l ținea de mînă.

— Vrei bani... ?

Adusese cu el o sumă importantă de bani pentru a-i lăsa fiului său. Militarul făcu însă un gest de indiferență, de parcă ar fi fost vorba de o jucărie plicticoasă. Nu fusese niciodată mai bogat ca în momentul acela. La Paris avea atît de mulți bani încît nu avea ce face cu ei — nu-i mai foloseau la nimic.

— Trimite-mi țigări... Pentru mine și pentru camarazi.

De la mama lui primea cu regularitate pachete mari, cu alimente alese, tutun și îmbrăcăminte. Și de fiecare dată nu păstra nimic ; împărțea totul tovarășilor lui — băieți din familii sărace sau rămași singuri pe lume. Generozitatea lui era cunoscută nu numai în grupă, ci și în companie, și chiar în întregul batalion. Și domnul Marcel înțelesese acest lucru din privirile și din zîmbetele soldaților care treceau întîmplător pe lîngă ei. Era fiul generos al unui milionar. Și popularitatea aceasta, precum și răspîndirea știrii că sosise tatăl sergentului Desnoyers, un potentat care poseda bogății fabuloase dincolo de ocean, îl mîngîia nespus de mult.

— Am ghicit dorințele tale — continuă bătrînul, căutînd cu privirea sacii aduși de la automobil prin întortochelele drumului subteran.

În acele clipe, prin minte i se derulau toate isprăvile fiului său evocate la superlativ și amplificate de Argentina. Pe erou îl avea acum în față.

— Ești mulțumit... ? Nu regreti hotărîrea ta... ?

— Da ; sînt mulțumit, tată... ; foarte mulțumit.

Julio vorbi fără orgoliu, cu vădită modestie. Viața lui era aspră, dar nu se deosebea cu nimic de aceea a milioane de bărbați. În detașamentul lui, care însuma doar

cîteva duzini de soldați, existau băieți superiori lui, fie prin inteligență, fie prin studii, fie prin caracterul lor. Și toți suportau cu curaj aspra încercare, avînd satisfacția datoriei împlinite. Afară de asta, pericolul comun servea la dezvoltarea celor mai nobile virtuți. Niciodată, în timp de pace, nu știuse ca acum ce oferea camaraderia. La cîte sublime sacrificii nu fusese martor !

— Cînd vor lua sfîrșit toate astea, oamenii vor fi mai buni..., mai generoși. Iar cei care vor rămîne în viață, vor putea săvîrși lucruri mari.

Da ; era mulțumit. Pentru prima oară trăia bucuria de a fi util, fiind pe deplin convins că servea la ceva, că trecerea lui prin această lume nu era zadarnică. Își amintea cu durere de acel Desnoyers care, neștiind în ce fel să-și ocupe golul existenței, recurgea la tot felul de frivolități. Acum avea îndatoriri care îi absorbeau toate forțele ; participa la făurirea viitorului, era un om.

— Sînt mulțumit — repetă el.

Tatăl îl crezu. Dar i se păru că într-un ungher al privirii sale sincere zărește o dungă de durere, poate o amintire a trecutului care dăinuia printre emoțiile prezentului. Ca o umbră îi trecu prin minte chipul gingaș al doamnei Laurier. Simți că fiul său încă se mai gîndea la ea. „Ce păcat că nu i-o pot aduce... !“ Și rigidul tată de acum un an, spunînd aceste cuvinte în sinea lui, rămase uimit gîndindu-se cum și-a putut permite să formuleze această dorință imorală.

Trecuse un sfert de oră de cînd se țineau în brațe privindu-se în ochi. Julio întrebă de mama sa și de Chichí. Primea frecvent scrisori de la ea, dar ele nu reușeau să-i satisfacă marea lui curiozitate. Se amuză cînd i se dădu vești în legătură cu viața îmbelșugată și frivolă a lui Argensola. Știrile acestea care îi descreșteau fruntea soseau dintr-o lume aflată la numai o sută de kilometri distanță în linie dreaptă, dar atît de îndepărtată..., atît de îndepărtată... !

Deodată, tatăl observă că fiul îl asculta cu tot mai puțină atenție. Simțurile fiului său, ascuțite de o viață plină de alarme și de capcane, păreau că se îndepărtează de la locul în care se aflau, atrase de împușcături. De astă dată însă nu mai erau împușcături izolate. Se uneau într-un răpăit continuu.

Senatorul, care se îndepărtase pentru ca tatăl și fiul să poată vorbi nestingheriți, își făcu apariția.

— Ne gonesc de aici, dragă prietene. N-am avut norocul ca vizitele noastre să ne tihnească.

Nici un soldat nu se mai vîntura pe acolo. Cu toții alergaseră să-și ocupe posturile, ca pe un vas de război care se pregătește de luptă. Julio își luă pușca, pe care și-o rezemase de taluz. În acea clipă deasupra capului tatălui se spulberă puțin praf ; alături, în pămînt, se formă o mică adîncitură.

— Repede, luați-vă rămas bun — spuse, împingîndu-l pe domnul Marcel.

Despărțirea bruscă, nervoasă, avu loc în interiorul unei tranșee :

— La revedere, tată.

Un sărut, și-i întoarse spatele. Dorea să se afle cît mai repede alături de ai săi.

Focul se întetise pe întreaga linie. Soldații trăgeau liniștiți, ca și cum ar fi îndeplinit o muncă obișnuită. Era un duel de împușcături ce izbucnea în fiecare zi, fără să se știe exact cine-l începuse, ca o consecință a amplasării, față în față, la mică distanță, a două mulțimi înarmate. Comandantul batalionului îi părăsi pe vizitatori temîndu-se de o eventuală încercare de atac.

Ofițerul însărcinat cu călăuzirea lor, trecu din nou în fruntea șirului, pentru a face cale-ntoarsă pe drumul întortocheat și alunecos.

Domnul Desnoyers păsea cu capul în jos, revoltat de intervenția dușmanului care îi întrerupsese atît de brutal fericirea de a fi alături de fiul său.

În fața ochilor lui dăinuia figura lui Julio, barba lui neagră și creată, care constituise pentru el marea surpriză a călătoriei. Auzea încă vocea lui gravă de bărbat care dăduse vieții sale un nou sens.

— Sînt mulțumit, tată... ; sînt mulțumit !

Împușcăturile, rămase tot mai mult în urmă, îi produceau o neliniște dureroasă. Dar instinctiv, din adîncul ființei sale era tot mai puternic cuprins de o credință fermă. Își vedea fiul frumos și nemuritor ca un zeu. Pre-

simțea că va ieși nevătămat, cu viață, din toate pericolele. Moartea altora era firească, însă Julio...

Și, în timp ce pașii îl îndepărtau tot mai mult de el, în suflet i se cuibărea tot mai temeinic o speranță : „Nu, nu s-a născut omul care să-l omoare — repeta tatăl în gând, ca un ecou al speranței sale. Îmi spune inima care nu m-a înșelat niciodată. Nu s-a născut omul care să-l omoare !”

IV. NU S-A NĂSCUT OMUL CARE SĂ-L OMOARE

După patru luni, încrederea domnului Marcel fu zdruncinată de o puternică lovitură. Julio fusese rănit. Știrea primită cu o întârziere lamentabilă corespunse cu cercetările liniștitoare întreprinse de Lacour la Ministerul de Război. Sergentul Desnoyers devenise sublocotenent, rana îi era aproape vindecată și, mulțumită intervențiilor senatorului, urma să sosească spre a-și petrece cele două săptămâni de convalescență alături de familia sa.

— Un viteaz, dragă prietene — conchise înaltul personaj. Am citit ce spun comandanții despre el. În fruntea plutonului său a atacat o companie germană, omorînd pe căpitan cu propria lui mîină. Și pentru că are nu știu cîte alte bravuri la activul lui, l-au decorat cu medalia militară, și l-au făcut ofițer... Un adevărat erou !

Emoționat pînă la lacrimi, tatăl clătină din cap, cu fiecare clipă mai bătrîn, însă mai entuziast. Regretă lipsa lui de încredere după primele clipe de la primirea știrii că fusese rănit. Se temuse ca fiul său să nu fi murit cumva. O absurditate... ! Julio nu putea să moară ; îi spunea inima acest lucru.

Într-o zi se pomeni cu el acasă, întîmpinat de femei cu țipete și leșinuri. În brațele lui; biata doamna Luiza plîngea sughițînd, atîrnată de gîtul lui. Chichí îl privea gravă și visătoare, jumătate din ființa ei fiind alături de noul sosit, în timp ce jumătatea cealaltă zbura departe, în căutarea unui alt combatant. Disputîndu-și deschizătura unei perdele, subretele aramii își strecurau privirile curioase de antilopă prin acea crăpătură.

După ce admiră o dungă de aur de pe manșetele mantalei cenușii, ale cărei pulpane erau încopciate în spate, tatăl îi examinează chipiul albastru închis, cu boruri plane, adoptat de francezi pentru războiul de tranșee. Chipiul tradițional dispăruse. Un cozoroc elegant, asemănător archebuzierilor din regimentele de infanterie spaniole, umbrea fața lui Julio. Privirea i se opri apoi la barba lui scurtă și bine îngrijită, deosebită de cea pe care i-o văzuse în tranșee. Era curat și dichisit, ca urmare a recente sale ieșiri din spital.

— Nu-i așa că seamănă cu mine ? spuse cu mândrie bătrînul.

Doamna Luiza întări cu ardoarea pe care mamele o manifestă în materie de asemănări.

— Întotdeauna a semănat leit cu tine.

Familia întreagă, văzîndu-l sănătos și vesel, fu cuprinsă de o neașteptată curiozitate. Dorea să examineze rana, spre a se convinge că într-adevăr se află în afara oricărui pericol.

— Nimic important ! protestă sublocotenentul. Un glonte într-un umăr. Medicii se temeau să nu-mi pierd brațul stîng ; însă totul a decurs bine... Nu mai e cazul să ne gîndim la asta.

Examinîndu-l pe Julio cu privirea din cap pînă-n picioare, Chichî descoperi repede detaliile eleganței sale militare. Mantaua, uzată și murdară, jambierele jupuite, și un miros de piele și de postav îmbibat de transpirație se amesteca cu duhoarea unui tutun de proastă calitate. La încheietura mîinii purta însă un ceas de platină și la cealaltă, o placă de înmatriculare prinsă cu un lăntișor de aur. Admise întotdeauna la fratele său gustul înnăscut pentru cochetărie, și păstră imaginea în minte, în dorința de a o comunica detaliat, în scris, lui René. Se gîndi chiar că n-ar fi rău să o asalteze pe mama ei cu o cerere de împrumut din care, în numele ei, să-i trimită un cadou artileristului.

Așadar, din acel moment, domnul Marcel avea cincisprezece zile pline de satisfacții și de fericire. Sublocotenentului Desnoyers nu-i era dat să iasă singur pe stradă. Prin anticameră și prin fața chipiului ce atîrna în cuier modest,

dar sclipind de glorie, tatăl dădea mereu tircoale. Nici nu apuca Julio să și-l pună bine pe cap, că tatăl se și înființa cu pălăria și bastonul, hotărît să iasă și el pe stradă.

— Îmi dai voie să te însoțesc... ? Nu te deranjez ?

Rostea aceste cuvinte cu atîta supunere, dorind cu orice chip ca rugămintea lui să fie acceptată, încît fiul nu îndrăznea să-i refuze compania... Ca să poată bate însă drumurile cu Argensola era nevoit să se strecoare de fiecare dată pe scara de serviciu, furișîndu-se ca un licean.

Niciodată domnul Desnoyers nu mersese atît de mulțumit pe străzile Parisului, ca acum, alături de acest flăcăiandru cu mantaua zdrențuită de faptele lui glorioase și purtînd pe pieptul proeminent două decorații ; crucea de război și medalia militară. Un erou, și acest erou era fiul său. Primea privirile pline de admirație ale trecătorilor, în tramvai și în metrou, ca pe un omagiu adresat amîndorura, iar ochiadele pe care femeile le aruncau pe furiș spre frumosul tînăr îi produceau un fel de mîndrie amestecată cu teamă. Militarii întîlniți pe stradă, oricît de galonați și oricîte cruci ar fi purtat pe piepturile lor, i se păreau niște *invirtiți* nedemni de a sta alături de Julio. Cînd privea răniții care coborau din trăsuri sprijinindu-se în bastoane și cîrje, ei îi inspirau un sentiment de milă ofensator. Nenorociții... ! Nu avuseseră norocul fiului său. Nu se născuse încă omul care să-l omoare pe fiul lui și, dacă din întîmplare mai primea vreo rană, urmele ei aveau să dispară de îndată, fără să știrbească cu ceva grația și personalitatea sa.

Uneori, în special seara, vădea o generozitate neașteptată lăsîndu-l pe Julio să iasă singur. Își amintea de năvalnica lui tinerețe amoroasă de dinainte de război cînd obținea atîtea succese. Iar acum, cu prestigiul său de soldat curajos, ce de izbînzi putea avea... ! Făcîndu-și drum prin dormitorul său, înainte de a se culca, în închipuirea sa îl vedea pe erou în plăcuta companie a unei doamne distinse. De el putea fi demnă doar o celebritate feminină ; orgoliul său părintesc nu admitea altceva... Și niciodată nu i-ar fi trecut prin gînd că Julio ar putea sta împreună cu Argensola într-un *music-hall*, sau într-un cinematograf,

unde să se amuze, cu simplitatea gusturilor unui sublocotenent, de monotonele și banalele distracții ale Parisului cernit de război, iar în ceea ce privea succesele lui amoroase, avea șansa să nu se rezume decît la reluarea unor vechi prietenii.

Într-o după-amiază, în timp ce străbătea alături de el Champs Elysées, tresări văzînd o femeie ce venea din direcție opusă. Era doamna Laurier... Oare Julio avea să o recunoască ? Urmărind scena, i se păru că el își întorsese privirea, cu afectată neglijență, spre alte persoane, în timp ce ea, hotărîtă și indiferentă, își continuă drumul. Bătrînul aproape că se simți ofensat în fața acestei răceli. Să treacă pe lîngă fiul său fără măcar să tresară la vederea lui ! Ah, femeile... ! Întorcînd însă în mod instinctiv amîndoi capul, cu același gest, se văzu nevoit să renunțe la indignarea lui. În spatele lor, o surprinsese pe Marguerite, palidă de surpriză, stînd nemișcată și urmărind cu o privire adînc tulburată pe militarul care se îndepărta. Domnului Marcel i se păru că citește în ochii ei admirația, dragostea, un întreg trecut ce reînviase în acele clipe în amintirea ei. Biată femeie... ! Încercă pentru ea o afecțiune părintească de parcă ar fi fost soția lui Julio. Prietenul său Lacour îi vorbise odată despre căsnicia Laurier. Aflase atunci că Marguerite avea să devină mamă. Și bătrînul, uitînd de împăcarea soților și scurgerea timpului, se simți emoționat de această maternitate ca și cum fiul său ar fi avut vreun amestec.

Fredonînd, dar prins de o paloare greu vizibilă, Julio își continuă drumul nestîngherit, fără să bănuiască acea privire care-l urmărea cu insistență din spate și fără să afle vreodată acest lucru. A continuat să creadă că Marguerite trecuse pe lîngă el fără să-l recunoască, fapt asupra căruia bătrînul a păstrat tăcere deplină.

Printre preocupările din această perioadă ale domnului Marcel era și aceea de a-l determina pe fiul său să povestească ciocnirea de pe front cu care prilej căpătase rana. De îndată ce sosea un vizitator în casă la el pentru a-l vedea pe sublocotenent, bătrînul formula aceeași dorință :

— Istorisește-ne cum ai fost rănit... și cum l-ai omorît pe căpitanul german...

Julio își cerea scuze cu vizibilă modestie. Se săturase de propria lui istorisire. Spre satisfacția tatălui său, depănase întâmplarea în fața senatorului, în fața lui Argensola și a lui Tchernoff, în studioul său, precum și unor prieteni ai familiei care veniseră să-l vadă... Dar nu mai putea.

Și astfel tatăl luă totul pe socoteala lui, povestind-o și dându-i relieful și detaliile unui eveniment văzut de proprii săi ochi.

...Trebuiau să pună stăpânire pe ruinele unei rafinării de zahăr situate în fața tranșeei. Germanii fuseseră izgoșiți de canonada franceză. Se impunea în primul rînd o recunoaștere condusă de un om de nădejde. Și comandantii îl desemnaseră, ca de fiecare dată în asemenea situații, pe sergentul Desnoyers.

În revărsatul zorilor, plutonul avansa cu prudență, deși nu întilnea nici un obstacol. Soldații se împrăștiaseră printre ruine. Considerînd necesară cercetarea pozițiilor dușmane, Julio porni de unul singur. Ajungînd pînă în punctul în care dărîmăturile se sfîrșeau și vrînd să ocolească colțul unui zid, avu cea mai neașteptată dintre întîlniri. În fața lui se afla un căpitan german. Aproape că se ciocniră în clipa cînd să depășească colțul. Se priviră în ochi, mai degrabă cu surpriză decît cu ură, în timp ce, din instinct, fiecare se precipita să-l răpună pe celălalt. Lăsînd să-i cadă din mîini harta regiunii pe care o cerceta, căpitanul căută cu mîna dreaptă revolverul, făcînd eforturi să-l scoată din toc, și nu-l slăbi nici o clipă pe dușman din ochi. Dar avînd convingerea că încercarea sa era de prisos, renunță. Nu mai avea timp. Ochii lui, exagerat de mari la vederea morții, continuă să rămînă ațintiți asupra francezului care dusesese pușca la ochi. O detunătură din imediata lui apropiere... și căpitanul se prăbuși.

Abia atunci zări și ordonanța căpitanului, care se afla la cîțiva pași în spatele lui. Soldatul îl împușcă pe Desnoyers în umăr. Ajunși în grabă, soldații francezi răpuseră ordonanța. Urmă apoi un puternic schimb de focuri cu compania dușmană, care se cuibărise ceva mai departe, așteptîndu-l pe comandantul lor ce pornise să cerceteze

terenul. Julio, în ciuda răni primite, continua în fruntea plutonului său să apere fabrica împotriva unor forțe superioare, pînă la sosirea unor ajutoare, și astfel, terenul rămase definitiv în stăpînirea francezilor.

— N-a fost așa, fiule ? încheie domnul Marcel.

Din dorința de a vedea această poveste supărătoare prin repetarea ei că ia cît mai repede sfîrșit, el răspundea doar atît :

— Da, așa a fost.

Dar ceea ce nu știa tatăl lui, un lucru pe care el nu avea să-l spună niciodată, era descoperirea pe care o făcuse după uciderea căpitanului.

Cei doi bărbați, care se priviseră față-n față timp de o secundă, ce li se păruse o veșnicie, și-au citit în ochi ceva mai mult decît surpriza întîlnirii și dorința de a se suprima reciproc. Desnoyers îl recunoscuse pe acel bărbat. La rîndul lui, căpitanul trăi aceeași senzație. Prin gestul lui îl descoperise... Dar în acele momente, cînd în ființa fiecăruia trăia doar ideea de a uide pentru ca să poată rămîne în viață, aducerile aminte se dovedeau de prisos.

Deschizînd focul, Desnoyers avea convingerea fermă că omora o persoană cunoscută. Mai tîrziu, în timp ce dirija apărarea poziției, așteptînd întăriri, l-a cuprins bănuiala că acel dușman, al cărui cadavru se afla la mică distanță, putea fi un individ din familia sa, un Hartrott. Totuși, părea mai bătrîn decît verii săi și mult mai tînăr decît unchiul său Karl. Și, de bună seamă, acesta, la vîrsta lui, nu putea fi un simplu căpitan de infanterie.

Cînd, în sfîrșit, slăbit de pierderea de sînge, putu fi transportat în tranșee, sergentul își exprimă dorința de a vedea cadavrul dușmanului său. Văzîndu-i fața de ceară a morții, îndoilele sale deveniră certitudine. Ochii deschiși păreau să mai păstreze încă urmele surprizei. Omul acela îl recunoscuse, fără îndoială ; iar el desprindea de pe fața aceea trăsături ce le știa de undeva. Cine era... ? Și în mintea lui începură a se succeda, asemenea unui film, imagini ce reprezentau marea, un vapor transoceanic, o femeie înaltă și blondă care îl privea cu ochii întredeschiși, un bărbat voinic și mustăcios ce ținea discursuri în stilul împăratului. „Odihnește-te în pace, căpitan Erck-

mann". Aşadar, aici, într-un colţ al Franţei, aveau să se încheie discuţiile începute în mijlocul oceanului.

Se dezvinovăţi în sinea lui, ca şi cum s-ar fi aflat în prezenţa plăcutei Berta. Fusesse nevoit să ucidă, spre a nu fi ucis. Războiul îşi avea legile lui. Încerca să se consoleze, sperînd că poate Erckmann căzuse fără să-l fi identificat, fără să ştie că ucigaşul lui fusesse tovarăşul său de călătorie cu cîteva luni în urmă... Şi astfel, această întîlnire pregătită de fatalitate avea să rămînă ascunsă într-o cută adîncă a memoriei sale. Se abţinuse să o facă cunoscută chiar şi prietenului său Argensola căruia îi destăinuisese întîmplările ce avuseseră loc în timpul traversării oceanului.

Tocmai cînd se aştepta mai puţin, domnul Marcel se pomeni că ia sfîrşit acea minunată perioadă de bucurie şi de mulţumire pe care i-o produsese prezenţa fiului său. Cincisprezece zile trecuseră ca un vis frumos. Sublocotenentul plecă, şi întreaga familie, după perioada aceea în care se mărise cu prezenţa sa, reveni la amăgire, iluzie şi speranţă, aşteptînd sosirea scrisorilor, făcînd diverse presupuneri cu privire la tăcerea celui absent şi trimiţîndu-i pachet după pachet conţinînd tot ceea ce comerţul putea oferi mai bun pentru militari: lucruri utile şi absurde.

Mama căzu într-o stare de totală descurajare. Cele două săptămîni de permisie ale lui Julio reuşiseră s-o facă să simtă cu şi mai mare intensitate lipsa lui. Văzîndu-l şi ascultînd relatările acelea despre înfruntarea pe care tatăl se complăcea să o repete, îşi dăduse seama de pericolele care-l pîndeau pe fiul ei. Fatalitatea părea s-o urmărească, dîndu-i presentimente sumbre.

— Îl vor omorî — îi spunea soţului ei. Rana aceea a fost un semn din cer.

De fiecare dată cînd ieşea pe stradă, tremura de teamă la vederea soldaţilor invalizi. Convalescenţii cu aspect de însănătoşire gata să se întoarcă pe front, îi inspirau o milă nemărginită. Îşi aminti de o călătorie făcută la San Sebastian împreună cu soţul ei, cînd, la o corrida rupîndu-i-se inima de milă pentru cai, se pomeni strigînd plină de indignare. Bietele animale, cu maţele atîrnînd, erau supuse chiar acolo unei intervenţii rapide, pentru a fi readuse în

arenă. Îndurau de mai multe ori această cîrpire macabră, pînă ce, în sîfîșit, avea loc ultima împunsătură de coarne, cea definitivă... Aceeași imagine i-o evocau și oamenii vindecați în grabă. După ce fuseseră răniți de trei ori de la începutul războiului, unii se reîntorceau cîrpiți și însuflețiți, supuși loteriei soartei, mereu în așteptarea loviturii supreme... Vai de fiul ei !

Și de fiecare dată Desnoyers se indigna auzind-o vorbind astfel.

— Dar Julio nu poate să moară... ! Este fiul meu. Și eu în tinerețe am trecut prin pericole îngrozitoare. Am fost rănit în războaiele purtate în lumea aceea, și cu toate acestea, acum mă aflu în fața ta încărcat de ani.

Evenimentele veneau să-i întărească credința oarbă. Nenorocirile cădeau în jurul familiei, întristînd pe cei apropiați, și nici una, măcar, nu-l atîngea pe cutezătorul sublocotenent care persevera în isprăvile sale cu un calm eroic de mușchetar.

Doamna Luisa primi o scrisoare din Germania. Sora ei îi scria din Berlin, prin intermediul unui consulat sud-american aflat în Elveția. Era pentru prima dată cînd doamna Desnoyers plîngea pentru altcineva decît pentru fiul său : plîngea pentru Elena, pentru dușmani. De bună seamă că mame existau și în Germania, și de aceea ea așeza sentimentul maternității deasupra tuturor deosebiriilor rasiale și patriotice.

Sărmana doamnă von Hartrott ! Scrisoarea ei, expediată cu o lună în urmă, conținea numai vești sumbre și cuvinte pline de disperare. Căpitanul Otto murise. Murise de asemenea și unul din frații lor mai mici. Cel puțin acela căzuse pe teritoriul ocupat de ai lor, ceea ce pentru ea era o consolare. Putea plînge la mormîntul lui. Celălalt putrezea pe pămînt francez, neștiut de nimeni. Rămășițele sale, amestecate printre sutele de cadavre, nu aveau să mai fie găsite niciodată, iar locul veșniciei în care se topea acel corp ieșit din trupul ei rămînea necunoscut... Cel de-al treilea fiu fusese rănit în Polonia. Logodnicii celor două fiice ale sale căzuseră și ei și disperarea ei creștea odată cu durerea lor mută. Von Hartrott continua să prezideze societăți patriotice, urmărind eventuale planuri de extindere ale lor pe scama apropiatei victorii, deși îmbă-

trînise mult în ultimele luni. Singur *învăţatul* se menţinea neclintit. Nenorocirile familiei măreau ferocitatea profesorului Julius von Hartrott. Într-o carte pe care o scria, aborda problema sutelor de mii de milioane pe care Germania trebuia să le pretindă după triumful ei, şi a părţilor din Europa ce urmau să fie anexate...

Copleşită de toate acestea, doamna Desnoyers avea impresia că aude, din bulevardul Victor Hugo, acel plîns de molcom al unei mame, dintr-o casă din Berlin. „Vei înţelege disperarea mea, Luisa... Cît de fericiţi eram ! Fie ca Dumnezeu să-i pedepsească pe cei care au făcut să cadă asupra omenirii atîtea nenorociri ! Împăratul este nevinovat. Duşmanii lui poartă întreaga vină pentru tot ce se întîmplă...”

Aşezat în faţa soţiei sale, domnul Marcel tăcea. Împărtaşea întru totul nenorocirea Elenei, fără să dea însă nici cea mai mică atenţie afirmaţiilor politice din scrisoare. Se înduioşă însă de lacrimile ce se prelingeau pe obrajii doamnei Luiza, pentru nepotul său Otto. Fuseseră naşii lui de botez. Domnul Marcel, e adevărat, uitase acest lucru. Îşi aduse aminte de viaţa liniştită de la fermă, de jocurile copiilor blonzi pe care îi mîngîia în absenţa bunicului, înainte de a se fi născut Julio. Timp de cîţiva ani îi dedicase nepotului său toată dragostea, disperat că propriul său fiu întîrzia să se nască. Iar acum, gîndindu-se la nenorocirea lui Karl, se înduioşă sincer.

Dar de îndată ce se văzu singur, o răceală egoistă şterse acele sentimente. Războiul era război, şi nu ei l-au dorit. Franţa fusese nevoită să se apere, şi cu cît mai mulţi duşmani aveau să cadă, cu atît avea să fie mai bine... Pe el îl interesa doar Julio. Şi încrederea în destinul fiului îl făcu să simtă o bucurie sălbatică, o satisfacţie pornită din fiinţa unui tată afectuos pînă la cruzime.

„El nu poate fi omorît... Îmi spune inima.“ Dar o altă nenorocire, mai apropiată, îi zdruncină liniştea. Într-una din zile, spre seară, înapoindu-se pe bulevardul Victor Hugo, o întîlni pe doamna Luisa cu faţa răvăşită şi ducîndu-şi mîinile la cap.

— Fetiţa, Marcel... ! Fetiţa !

În salon, întinsă pe o sofa, cu faţa străvezie şi cu privirea pierdută, Chichî privea în gol, ca şi cum ar fi văzut

pe cineva. Nu plîngea : doar o ușoară strălucire sidefie făcea să-i tremure ochii măriți de spaimă.

— Vreau să-l văd ! spunea ea cu glas răgușit. Trebuie să-l văd !

Tatăl ghici că fiului lui Lacour i se întîmplase ceva groaznic. Numai o nenorocire putea să-i provoace lui Chichí o asemenea durere. Și soția îi transmise trista știre. René fusese grav rănit. Un proiectil explodase în sectorul în care se afla bateria lui, omorînd mulți din tovarășii lui de arme. Ofițerul fusese scos dintr-un morman de cadavre, fără o mină, și cu numeroase răni pe corp, la picioare și la cap.

— Vreau să-l văd ! repetă Chichí.

După mari eforturi, domnul Marcel reuși să o convingă pe fiica sa să renunțe la încăpăținarea dureroasă care o împingea să dorească o călătorie imediată pe front, nesocotind obstacolele ce avea de întîmpinat înainte de a ajunge lîngă rănit. Senatorul reuși în cele din urmă să o convingă. Trebuia să aștepte. Chiar și el, tatăl lui, era nevoit să se resemneze. Intervenise însă ca René să fie transferat la un spital din Paris.

Marele bărbat îi inspira milă lui Desnoyers. Ca să-și păstreze demnitatea lui de tată care era un vrednic urmaș al marilor bărbați ai istoriei, își amintea de glorioșii lui înaintași și de toți oamenii mari ai republicei romane. Dar toate acele formule magice se estompau odată cu enunțarea lor și prietenul său îl surprinse, nu o singură dată, cu ochii în lacrimi. Unicul său fiu pe care l-ar fi putut pierde... ! Tăcerea prelungită a lui Chichí îl făcea să sufere și mai mult. Nu plîngea : durerea ei era surdă și fără leșinuri. Figura ei străvezie, strălucirea arzătoare din ochii ei și mișcările de automat erau singurele semne ale durerii. Era cu gîndul departe, fără să o intereseze nimic din ceea ce o înconjura. Cînd rănitul sosi în Paris, ea și senatorul se transfigurară deodată. Alergară de îndată să-l vadă, și lucrul acesta îi încredință că se salvase.

La început, logodnica merse la spital împreună cu viitorul socru și cu mama ei. Pe urmă se duse singură, dorind să rămînă acolo, alături de rănit, nesocotind dispozițiile regulamentelor și războindu-se cu călugărițele și infirmierele pe care le ura socotindu-le rivale. Văzînd însă

că violențele sale se loveau de hotărîrea lor fermă, deveni mică, umilă, căutînd să cîştige cu gingășia ei, una cîte una, toate femeile. În sfîrșit, obținu permisiunea să-și petreacă cea mai mare parte a zilei alături de René.

Desnoyers abia își reținu lacrimile privindu-l pe artillerist în pat... Vai ! Aceeași nenorocire putea să i se întîmple și fiului său... ! Așa cum era înfășurat în bandaje, părea o mumie egipteană. Schijele de obuz îl ciuruiseră. I se vedeau doar ochii blinzi și o mustăcioară blondă ce răzbea printre feșele albe. Sărmanul, îi zîmbea lui Chichi care veghea alături de el cu o declarată autoritate, ca și cum s-ar fi aflat la ea acasă.

Trecură două luni. Starea lui René se îmbunătăți ; era aproape restabilit. Logodnica lui nu se îndoise nici o clipă de această vindecare de vreme ce căpătase învoirea să rămînă în permanență lingă el.

— Omul care îmi aparține nu moare în mîinile mele — spunea ea cu o încredere asemănătoare cu aceea a tatălui ei. Numai eu pot permite boșilor să mă lase fără soț !

Își păstra *soldățelul ei de ciocolată*, însă într-o stare lamentabilă... Niciodată domnul Marcel nu-și dăduse seama de ororile războiului ca acum cînd îl vedea intrînd în casa sa pe acest convalescent pe care îl cunoscuse cu cîteva luni în urmă chipeș, distins, de o frumusețe delicată, puțin cam feminină. Avea fața brăzdată de mai multe cicatrice adînci, violacee, ce formau un adevărat arabesc. Semne asemănătoare păstra ascunse și corpul său. Pierduse brațul stîng împreună cu o parte din antebraț, iar mîneca atîrna peste golul trist al membrului absent. Cealaltă mînă purta un baston — ajutor indispensabil pentru pîciorul ce nu-și mai recăpăta elasticitatea.

Chichi era însă mulțumită. Îl privea pe soldățelul ei cu mai multă înflăcărare ca oricînd : deși puțin cam urîțit, însă nespus de interesant. Acompaniată de mama ei, îl însoțea pe rănit în plimbările sale prin pădure. Cînd traversau strada și automobilistii și birjarii nu se opreau din goană pentru a permite trecerea invalidului, privirile ei deveneau amenințătoare... „*Învirtțiți nerușinați...* !” Simțea aceeași furie pe care altădată femeile din popor o manifestau la adresa lui René pe care-l vedeau sănătos și fericit. Se tulbura, plină de satisfacție și de mîndrie cînd

răspundea la salutul prietenilor săi. Ochii ei parcă voiau să spună : „Da, acesta este logodnicul meu... Un erou“. Avea grijă întotdeauna de crucea de război prinsă în pieptul bluzei culoarea *orizontului*.

În permanență mâinile ei erau preocupate cu aranjarea decorației în așa fel încît să iasă mereu în evidență. Se îngrijea de prelungirea duratei uniformei lui, mereu aceeași, vechea uniformă pe care o purta în clipa cînd fusese rănit. Una nouă i-ar fi dat un aer necorespunzător, putînd fi lesne confundat cu un birocrat din categoria celor rămași în Paris.

În zadar căuta René să scape de ocrotirea ei dominatoare, pe măsură ce se întrema tot mai mult de la o zi la alta. Îi era imposibil să încerce să se deplaseze fără ajutor.

— Sprijină-te de mine.

Și după acest imperativ, se vedea nevoit să se prindă de brațul logodnicei sale. Toate planurile ei de viitor aveau în vedere eventualele nevoi impuse de protejarea soțului, grija pe care va fi nevoită să o aibă mereu față de infirmitatea lui.

— Bietul și micuțul meu invalid ! spunea ea cu un freamăt de iubire în glas. Mi l-au lăsat atît de urît și de nefolositor acești ticăloși... ! Din fericire, mă are însă pe mine, și eu îl ador... Ce importanță are că-ți lipsește o mină ; voi avea eu grijă de tine. Vei fi băiețelul meu. Și, după ce ne vom căsători, vei vedea cît de îndestulat vei trăi și cît de elegant și de dichisit te voi purta... Dar să nu cumva să-ți arunci ochii după alta ! Află, invalidul meu, că la prima ta abatere, te părăsesc așa de neputincios cum ești.

Desnoyers și senatorul se ocupau și ei de viitorul copiilor lor, într-un mod mai practic însă. Căsătoria trebuia să aibă loc cît mai repede. Ce mai aveau de așteptat... ? Războiul nu putea constitui un obstacol. Se încheiau acum mai mult ca oricînd căsătorii. Și cum nu era timpul nimerit pentru petreceri, totul se făcea în cerc familial.

Și după ceremonia nupțială la care luaseră parte vreo douăsprezece persoane, René Lacour rămase pentru totdeauna în casa din bulevardul Victor Hugo.

Domnul Marcel visase altceva pentru fiica sa : o nuntă senzațională, despre care să se scrie pe larg în ziare, și un ginere cu un viitor strălucit. Dar intervenise războiul... în acele clipe toți își vedeau distruse multe din iluziile lor.

Se consolă însă gîndindu-se la situația lui. Ce-i lipsea ? Chichi era fericită, o fericire egoistă și zgomotoasă ce trecea pe lângă tot ce nu ținea de dragostea ei. Iar afacerile lui nici nu puteau să fie mai bune. După criza din prima etapă, împinse de necesități acute, statele aflate în război căutau desperate produsele fermelor sale. Carnea ajunsese la prețuri fabuloase. Banii trăgeau acum la el mai mult ca înainte, în timp ce cheltuielile impuse de nevoile vieții se diminuaseră... Undeva pe front, Julio se afla din nou la un pas de moarte. El trăia însă cu convingerea fermă că nu i se putea întîmpla nimic rău. Astfel că, pentru el, singura preocupare rămînea aceea de a evita emoțiile puternice. Decesele unor persoane cunoscute din Paris — oameni politici, artiști, scriitori — îl alarmaseră într-o oarecare măsură. În fiecare zi, alt nume de oarecare rezonanță se adăuga la numărul celor plecați pe drumul fără întoarcere. Războiul nu făcea victime numai pe front. Zguduirile pe care le producea zburau ca niște săgeți în orașe, doborînd pe cei cu sănătatea zdruncinată, pe cei slabi, care în timpuri normale și-ar fi putut prelungi viața.

„Fii prudent, Marcel ! își spunea el cu o bucurie dominată de egoism. Mai mult calm. Păzește-te de cei patru cavaleri ai prietenului Tchernoff“.

Petrecu o după amiază în atelier comentînd cu acesta și cu Argensola știrile publicate în ziare. Începuse o ofensivă a francezilor în Champagne, cu cuceriri de mari teritorii și cu mulți prizonieri.

Desnoyers se gîndi la ceea ce reprezenta aceasta în vieți omenești pierdute. Cît privea soarta lui Julio nu se neliniștea de fel. Fiul său nu se afla în sectorul acela de luptă. Cu o zi înainte primise o scrisoare de la el datată cu o săptămînă în urmă ; aproape toate soseau cu o întîrziere asemănătoare. Sublocotenentul Desnoyers se arăta curajos și vesel. Urma să fie avansat dintr-o clipă într-alta ; figura printre cei propuși pentru legiunea de onoare. Domnul Marcel se și vedea, în viitorul apropiat,

tatăl unui general tânăr, la fel cu cei din vremea revoluției. Privi schițele din jurul lui, minunându-se cum războiul schimbase într-un mod atât de extraordinar existența fiului său.

Înapoiindu-se acasă, se întâlnește cu Marguerite Laurier, îmbrăcată în doliu. Cu câteva zile în urmă, senatorul îi vorbise despre ea. Fratele ei, artileristul, căzuse la Verdun.

„Cît de mulți mor ! își spuse el. Ce o fi în sufletul bieteii sale mame !“

În acele momente își aminti însă de cei care se nasc, și zîmbi. Niciodată ca acum lumea nu s-a preocupat să aibă cît mai mulți copii. Chiar și doamna Laurier își purta cu mîndrie semnele maternității care ajunsese destul de vizibilă. Ochii lui mîngîiară rotunjimea vitală care se contura sub vălurile doliului. Gîndul îi zbură din nou la Julio, fără a ține seama de timpul ce se scursese. Se simți atras de viitorul copil, ca de o rubedenie ; se angajă chiar să-l ajute cu generozitate pe copilul soților Laurier, dacă vreodată avea să-l întâlnească în viață.

Intrînd în casă, doamna Luisa îl întîmpină, anunțându-l că îl aștepta Lacour.

— Să vedem ce povestește ilustrul nostru cuscru — spuse el vesel.

Buna doamnă era neliniștită. Se alarmase fără motiv în fața atitudinii solemne a senatorului, răscolită de acel instinct feminin care citește gîndurile oamenilor, intuind ce se află ascuns în spatele lor. Observase în mod deosebit că René și cu tatăl său vorbiseră în șoaptă cu o emoție reținută.

Stăpînită de curiozitate, se învîrte în jurul biroului, sperînd să audă ceva. Așteptarea ei avea să se curme însă destul de curînd.

Urmă deodată un geamăt..., un urlet..., un glas care poate ieși numai dintr-un corp pe care-l părăsesc puterile.

Doamna Luisa intră la timp pentru a-și susține soțul care se prăbușea la pămînt.

Fisticit, senatorul își ceru iertare în fața mobilelor și a pereților, și în zăpăceala sa se întoarse cu spatele la René, care, stînd cu capul plecat, era singurul care îl mai putea auzi.

— Nu m-a lăsat să sfirșesc... — spuse senatorul. A înțeles de la primul cuvânt...

Atrasă de țipăt, Chichí veni în grabă și văzu cum tatăl ei aluneca din brațele soției sale, pe o sofa, apoi pe dușumea, unde se prăvăli cu ochi sticloși ieșiți din orbite, în timp ce din gura contractată i se prelingeau spume.

Prin camerele luxoase trecu un geamăt jalnic, mereu același, care se furișa pe sub uși ajungînd pînă la scara maiestuoasă și solitară.

— Oh, Julio... ! Oh, fiul meu... !

V. CÎMPURI ALE MORȚII

Automobilul înainta încet, sub cerul vinăt al unei dimineți de iarnă.

Pământul licărea în depărtare de sclipirile albe, asemănătoare filfiitului de aripi al unei mulțimi de fluturi presărați pe niște brazde. În unele părți ale cîmpului mișunau, în altele se formaseră grupuri mici.

La apropierea vehiculului, fluturii albi se metamorfozau căpătînd alte nuanțe. O aripă devenea albastră, alta stacojie... Erau micuțele drapele, cu sutele, cu miile, ce tremurau zi și noapte, fie o dată cu briza mîngîiată de soare, fie o dată cu uraganul apos al dimineților palide sau cu frigul mușcător al nopților nesfîrșite. Ploaia le spălase vreme îndelungată culorile ce arătau tot mai șterse, iar marginile lor neliniștite erau scămoșate de umiditate, sau arse de soare, ca aripile unor insecte atinse ușor de flacără.

În zbuciumul lor continuu lăsau să se zărească scîndura înnegrită a crucilor peste care atîrnau chipie cenușii, bonete roșii și coifuri acoperite cu buchete de crini din a căror petale ofilite se scurgeau tainic lacrimile naturii.

— Cîți morți ! se auzi ca un suspin în interiorul automobilului glasul lomnului Marcel.

René, aflat în față, dădu din cap cu un vădit sentiment de tristețe.

Doamna Luisa privea cîmpia sumbră, în timp ce buzele ei se înfiorau ușor îngînînd o rugăciune continuă. Nerăbdătoare, Chichí își rotea într-o parte și într-alta ochii ei măriți de uimire. Părea mai înaltă și mai fortificată, în ciuda palorii verzui care îi decolorase fața.

Cele două doamne erau îmbrăcate în doliu, cu văluri lungi. De asemenea îmbrăcat în doliu, tatăl avea picioarele acoperite cu grijă într-o învelitoare din piei. René era încă în uniforma de campanie, avînd peste ea un impermeabil scurt de automobilist. În ciuda infirmităților sale nu se retrăsese din armată. Era atașat pe lîngă un birou tehnic, pînă la sfîrșitul războiului.

Familiei Desnoyers îi fusese îndeplinită dorința.

Revenindu-și după știrea groaznică pe care o primise, tatăl își concentra întreaga energie în vederea realizării unicei sale dorințe :

— Vreau să-l văd... Ah, fiul meu... ! Fiul meu !

În zadar senatorul îi demonstra că o asemenea călătorie era de-a dreptul imposibilă. În zona în care căzuse Julio se mai dădeau încă lupte. Peste un timp, o astfel de vizită putea deveni posibilă. „Vreau să-l văd“ insistă bătrînul. Simțea nevoia să vadă mormîntul fiului său mai înainte de a închide ochii. Și Lacour se văzu nevoit să depună eforturi timp de patru luni, formulînd rugăminți și îndepărtînd obstacole, spre a obține ca domnul Marcel să poată realiza această călătorie.

În sfîrșit, într-o dimineață, un automobil militar porni la drum cu întreaga familie Desnoyers. Senatorul nu putuse să-i însoțească. Circulau zvonuri cu privire la o iminentă remaniere ministerială, și el trebuia să fie prezent în senat, republica nu putea renunța la serviciile sale și așa cam fără importanță.

Noaptea au petrecut-o într-un oraș de provincie, unde se afla comandamentul unui corp de armată. René ceru informații de la ofițerii ce luaseră parte la marea bătălie. Și cu harta în față urmări explicațiile, pînă ce găsi sectorul în care fusese angajat regimentul lui Julio.

În dimineața următoare reluară călătoria. Un soldat care luase parte la bătălie se așeză în față, lîngă șofer, și le servi drept ghid. René, consultînd din cînd în cînd harta desfășurată pe genunchi, punea diverse întrebări soldatului. Regimentul lui luptase alături de al lui Desnoyers, însă îi era peste putință să-și reamintească cu exactitate locurile pe unde trecuse cu luni în urmă. Cîmpul suferise transformări. Acum prezenta un aspect cu totul deosebit față de cel pe care îl văzuse în toiul bătăliei, împînzit de oameni. Pustietatea îl dezorienta... Și automobilul continuă să înainteze anevoie, fără alte repere

decît şirurile de morminte ce urmăreau şoseaua principală netedă şi albă, pătrunzind apoi pe drumuri de ţară, văgăuni întortocheate, hîrtoape mocirloase, peste care maşina hurducăia într-atît încît începu să trosnească din toate încheieturile. Uneori, trecînd de la un grup de cruci la altul, maşina îşi tăia drum peste cîmp, strivind sub cauciucuri brazdele răsturnate de cîrînd.

Morminte..., morminte în toate părţile. Fluturaşi albi, ca nişte lăcuste ale morţii, acopereau peisajul. Pămîntul cenuşiu, reavăn, răsturnat de plug, drumurile albicioase, crîngurile întunecoase, întreaga fire fremăta cu o unduire neobosită. Solul părea să strige, şi cuvintele lui erau fil-firiile neobositelor drapele. Şi miile de strigăte, asemenea unei melopei reluate fără încetare de-a lungul zilelor şi nopţilor, preamăreau în cîntecul lor încăierarea monstruoasă la care fusese martor acest pămînt şi despre care mai păstra încă un fior tragic.

— Morţi..., morţi — murmură Chichî urmărind cu privirea şirurile de cruci, alte, mereu alte, care defilau de-o parte şi de alta a automobilului.

— Părinte ceresc, pentru ei... ! Pentru mamele lor ! îngîna cu un geamăt doamna Luisa, reluîndu-şi rugăciunea.

Pe acele locuri se dăduse cea mai crîncenă bătălie, după vechiul stil, corp la corp, în cîmp deschis, cu baioneta, cu patul puştii, cu pumnii, cu dinţii.

De la o vreme, călăuza începu să se orienteze, indicînd diferite puncte ce se profilau la orizontul pustiu. Acolo acţionaseră trăgătorii africani ; mai încoace, vînătorii.

Aglomerările mari de morminte aparţineau soldaţilor din prima linie care atacase la baionetă pe ambele laturi ale drumului.

Automobilul se opri. René coborî împreună cu soldatul pentru a descifra inscripţiile unor cruci. Poate morţii aceia să fi aparţinut regimentului pe care îl căutau. Chichî coborî şi ea ca un automat, cu intenţia să-şi protejeze soţul.

Fiecare mormînt tănuia mai mulţi bărbaţi. Numărul lor se putea afla după capelele sau căştile ce putrezeau şi oxidau atîrnate de braţele crucii. Furnicile mişunau peste acele efecte militare, ciuruite de rugină şi de putregai, şi care mai păstrau încă matricola regimentului. Coroanele care împodobiseră unele morminte, ca un ultim omagiu al patriei, îşi scuturau petalele înnegrite de vreme.

Pe unele cruci, numele lor căzuți erau încă lizibile ; pe altele abia dacă se mai zăreau.

„Au căzut eroic... ! Glorios“, se gândi Chichi cuprinsă de tristețe.

Acestor oameni dispăruți în plină tinerețe nu avea să le supraviețuiască multă vreme nici măcar numele. Rămânea doar amintirea care avea să reînvie din cînd în cînd în gîndurile vreunei bătrîne minîndu-și vaca pe unul din drumurile Franței și îngîinînd printre suspine : „Copilul meu... ! Unde o fi putrezind puișorul mamei ?“ Îl vor reînvia doar femeia de la țară, îmbrăcată în haine cernite, care trudește din greu ca să-și cîștige existența ; copiii care, mergînd la școală în șorțuri negre, vor spune cu hotărîre nestrămutată : „Cînd am să fiu mare, am să merg să-i omor pe boși ca să-l răzbun pe tatăl meu“.

Și doamna Luisa, pironită pe locul ei, urmărea cu privirea acel du-te-vino al fetei, Chichi, printre morminte, și-și continua ruga :

— Doamne, pentru mamele fără fii..., pentru copiii lipsiți de tată..., pentru ca mînia ta să se întoarcă de la noi, și zîmbetul tău să se întoarcă iar spre noi !

Soțul, prăbușit pe bancheta din spate, privea cu aceeași sfișiere cîmpul lugubru. Ochii lui se opreau însă cu insistență la unele morminte lipsite de coroane și de drapele, străjuite de simple cruci, cu niște tăblițe pe care erau caligrafiate cîteva cuvinte. Ele înghițiseră soldați inamici și păreau că formează pagini aparte în cartea morții. De-o parte, pe nenumăratele morminte franceze, inscripții scurte, nume puține : unu, doi, trei morți. De altă parte, în mormintele largi și fără podoabe, cifre mari, numere de un laconism înspăimîntător.

Garduri lungi din nuiiele împrejmuiau aceste gropi pline de cadavre, peste care pămîntul se albise, ca și cum ar fi fost pudrat cu salpetru sau nins de curînd. Era varul care se împrăștiase printre bulgării de pămînt. Pe tăblița bătută-n brațele crucii se menționa că mormîntul conținea germani, după care urmau niște cifre : 200..., 300..., 400.

Cifrele acestea îi cereau lui Desnoyers un efort de imaginație. Era simplu să le pronunți, dar nu tot atît de simplu să-ți imaginezi trei sute de morți laolaltă, trei sute de cadavre umane, învinețite și sîngerînde, cu centurile

rupte și căștile turtite, cu bocancii năclăiți de noroi, cu ochii sticloși și insistenți, cu rictusul misterului suprem rămas în colțul gurii, aliniați în rînduri suprapuse, asemenea cărămizilor, pe fundul unei gropi care nu avea să se mai deschidă niciodată. Și această aliniere macabră se repeta la intervale pe întreaga imensitate a cîmpiei.

Domnul Marcel fu stăpînit însă în acele momente de o bucurie crudă. Instinctul său de tată chinuit încerca mîngîierea trecătoare a răzbunării. Julio murise, și avea să moară și dînsul, neputînd să suporte nenorocirea, însă cît de mulți dușmani putrezeau în acele gropi, lăsînd în urmă ființe iubite care aveau să-i pomenească, așa cum și el își pomenea fiul., !

Și-i închipuia așa cum arătau probabil înainte de clipa morții, asemenea celor pe care-i văzuse el în jurul castelului său, înainte de contraatac.

Cîțiva dintre ei, cei mai instruiți și mai agresivi, lăsau în mod intenționat să li se vadă pe obraz cicatricile teatrale ale duelurilor universitare. Erau soldați care purtau cărți în raniță, și, după împușcarea unui lot de țărani sau după jaful unui sat, se dedicau lecturii poezilor și filosofilor la lumina incendiilor. Umflați de știință ca gușa unei broaște rîioase, mîndri de intelectualitatea lor pedantă și înfumurată, ei moșteniseră dialectica greoaie și alambicată a vechilor teologi. Fii ai sofismului și nepoți ai minciunii, se considerau îndreptățiți să probeze cele mai mari absurdități generate de acrobatismul lor intelectual. Metoda consacrată a tezei, antitezei și sintezei o întrebau ori de cîte ori era nevoie să demonstreze că Germania trebuia să fie stăpîna lumii ; că Belgia era singură vinovată de ruina ei, întrucît cutezase să se apere ; că fericirea oamenilor ar fi posibilă numai din momentul înregimentării lor după sistemul prusac ; că supremul ideal al existenței ar consta într-un grajd curat și o iesle plină ; că libertatea și justiția nu ar reprezenta altceva decît iluzii ale romantismului revoluționar francez ; că orice faptă comisă din clipa în care a triumfat devine sfîntă, iar dreptul nu ar fi altceva decît un derivat al forței. Intelectualii aceștia cu pușcă se considerau cavaleri ai unei cruciade civilizatoare. Considerau triumful definitiv al omului blond asupra celui smead drept bunul cel mai de preț, fapt pentru care urmăreau supunerea definitivă a disprețuitului om al sudului, și odată cu aceasta, vînturau

ideea ca lumea să fie condusă de germani, *sarea Pământului, aristocrația umanității*. Tot ce avea în istorie o valoare oarecare era germanic ; marii artiști ai renașterii italiene erau de asemenea germani. Popoarele mediteraneene, cu răutatea proprie rasei lor, falsificaseră istoria.

Și ca o replică la toate aceste vise ambițioase, cruciatul pangermanismului primea un glonte de la *latinul* disprețuit, intrînd în mormînt cu tot orgoliul său.

„Stai liniștit acolo unde te afli, războinic pedant“, își spunea în sinea lui Desnoyers, amintindu-și de conversațiile purtate cu prietenul său rusul.

Păcat că nu se aflau acolo și toți *Herr Professor*-ii rămași în universitățile germane, erudiți, de o indiscutabilă abilitate în jonglarea problemelor intelectuale și în schimbarea terminologiei. Indivizii aceia cu barbă revărsată pe piept și ochelari cu rame de aur, iepuri fricoși de laborator și de catedră, pregătiseră războiul prezent cu sofisme și trufia lor. Vina acestora întrecea cu mult pe aceea a lui *Herr Lieutenant*, cel cu vestonul strîns pe corp și monoclu strălucitor care, promovînd lupta și măcelul, nu făcea altceva decît să-și urmeze pasiunile profesionale.

Și în vreme ce soldatul german de rînd bea, jefuia și împușca tot ce-i ieșea în cale, studentul belicos, în bivuac, întins pe un pat de campanie, îi citea pe Hegel și Nietzsche. Așadar, era suficient de cult și de apt, în același timp, de a întreprinde cu propriile sale mâini fapte de *justiție istorică*. Dar el și profesorii lui exercitaseră toate relele instincte ale bestiei germanice, dîndu-le o spoială de justificare științifică.

„Rămîi pentru eternitate în mormîntul tău, intelectual primejdios“, își depănă în continuare gîndurile Desnoyers.

Pe acei marocani feroci, negri cu mentalitate infantilă, hindustani meditativi, îi considera mai umani și mai demni de respect decît toate togile de hermină ce defilau orgolioase și războinice prin senatele universitare germane. Cîtă liniște ar domni pe lume dacă ar dispărea purtătorii lor ! În locul barbariei rafinate, reci și rezervate a învățatului ambițios, preferase din totdeauna barbaria copilărească și simplă a sălbaticului care îl deranja mai puțin, și nu era mai ales ipocrită.

De aceea, singurii dușmani care îi inspirau compătimire erau soldații de rînd, cu puțină carte, ce putrezeau în mormintele acelea : țărani, muncitori în fabrici, funcționari comerciali. Se mai aflau îngropați nemții lacomi, cu burtă mare, care vedeau în război o sursă de satisfacere a poftelor, un prilej de a comanda și de a lovi pe cineva, după ce trăiseră în țara lor supuși și primind lovituri de picior.

Istoria patriei lor nu era altceva decît o succesiune de incursiuni spre sud, asemănătoare năvălirii hoardelor de sălbatici, ce urmăreau să pună stăpînire pe bunurile popoarelor care trăiau pe țărmurile temperate ale Mediteranei, *Herr Professor*-ii demonstau că aceste expediții de jaf reprezentau o muncă de înaltă civilizare. Și cu aceste idealuri, germanul dădea buzna, cu entuziasmul unui tată bun, gata să se sacrifice pentru cucerirea pîinii alor săi.

Sute de mii de răvase scrise de familii cu mîinile tremurînde urmau marea hoardă germanică în înaintarea ei prin pămînturile invadate. Pe înserate, în fața castelului său ruinat, Desnoyers auzise unele dintre ele. Erau hîrtii găsite prin buzunarele morților și ale prizonierilor. „Să n-ai milă față de nădragii roșii. Omoară *welches* : să nu ierți nici pe cei mici...” „Îți mulțumim pentru pantofi, însă fetița nu-i poate purta. Francezii ăștia au niște picioare ridicol de mici...” „Fă rost de un pian”. „Mi-ar place un ceas frumos”. „Vecinul nostru, căpitanul, a trimis soției sale un colier de perle. Și tu trimiți numai lucruri fără valoare”.

Virtuosul german înainta eroic, dorind, pe de o parte, să-și mărească țara, iar pe de alta, să expedieze cît mai multe valori copiilor săi. „Germania deasupra tuturor !” Dar în clipele cele mai mărețe, cădea în groapă alături de alți camarazi care nutriseră aceleași vise.

Desnoyers încercă să-și imagineze arzătoarea nerăbdare a femeilor pioase care așteptau și tot așteptau dincolo de Rin. Lista celor morți nu amintea, poate, nimic despre cei dispăruți aici. Și scrisorile continuau să plece spre liniile germane ; niște scrisori pe care destinatarul nu avea să le mai primească niciodată. „Răspunde. Dacă nu ne scrii, înseamnă că ne pregătești o surpriză plăcută. Nu uita colierul. Trimite-ne un pian. Mi-ar place mult

un dulap de sufragerie sculptat. Francezii au lucruri frumoase...”

Modesta cruce, înfiptă în pământul alb de var, rămânea nemișcată. Lîngă ea fluturau drapelele. Se înclinau într-o parte și alta, ca un cap care protestează, zîbind ironic. Nu... ! Nu... !

Automobilul înainta anevoie. Călăuza arătă în depărtare o îngrămădire de morminte. Acolo era, fără îndoială, locul unde luptase regimentul. Și vehiculul se abătu din drum, trecînd peste brazde de curînd întoarse în care roțile se afundau și făcînd mari ocoluri pentru a nu călca mormintele împrăștiate la întîmplare după capriciul bătaiei.

Cîmpul era aproape în întregime arat. Munca se desfășura pe porțiunile dintre morminte.

Sub razele încă reci ale soarelui de sfîrșit de iarnă, natura amortită începea să zîmbească oarbă, surdă, nepăsătoare, ignorînd existența noastră și primind în măruntaiele ei, cu aceeași indiferență, o biată ființă umană sau un milion de cadavre.

Fîntînile nu-și lepădaseră încă țurțurii de gheață ; sub picioare, pământul se fărîmița cu un scrișnet de sticlă spartă ; luciul bălților se estompase de încrețituri încremenite ; arborii înnegriți și adormiți păstrau pe trunchiuri cămașa gri-verde cu care îi oblojise iarna ; măruntaiele solului respirau un aer înghețat și neîndurător, amintind de planetele stinse și moarte... Primăvara însă își încinsese brîul de flori în castelele tropicului, înșeuînd tînărul armăsar care necheza cu nerăbdare : nu peste multă vreme avea să alerge în goană, nestrunită în lungul și latul cîmpiilor, alungînd în galopul ei negrii spiriduși iernatici, în timp ce pe spate avea să-i fluture slobodă coama de aur, ca un siaj de parfumuri. Sosirea ei era anunțată de ierburile de pe marginile drumurilor care prindeau să-și umfle mugurii minusculi. Desmorțindu-și aripile cu filfiiri leneșe, păsările își părăseau cuiburile amestecîndu-se printre corbii care croncăneau mînioși lîngă mormintele acoperite cu pămînt. Treptat, sub soare peisajul căpăta un zîmbet fals, țîmid, un gest de copil care privește cu ochi naivi, deși buzunarele îi sînt dol-dora cu lucruri furate.

Plugarul arase cîmpul și azvirlise sămînța în brazdă. Oamenii puteau să se omoare mai departe, pămîntul nu avea nici o legătură cu ura lor, și nici nu avea să-și întrerupă cursul vieții din această cauză. Cormana trăsesese brazde drepte și hotărîte, ca în toți anii, făcînd să dispară călcătura oamenilor și a animalelor, și nivelînd făgașurile adînci ale tunurilor. Nimic nu zdruncinase hotărîrea plugului de a trudi. Astupase pînă și pîlniile larg deschise de obuze.

Uneori, în mușcătura lui îndîrjită, triunghiul de oțel se împiedica de obstacole subterane : un cadavru anonim îngropat de explozia unui obuz. Dar fierul plugului răsturna mai departe brazda, necruțînd nimic din ceea ce nu se vedea. Din cînd în cînd, obstacolele mai puțin blînde îl opreau din înaintarea lui hotărîtă. Erau proiectile ce zăceau în pămînt fără a fi explodat.

Țăranul dezgropa atunci arma ucigătoare, care, nu o dată, cu tîrzie răutate, se sfărîma cu o puternică detunătură în mîinile sale... Truditorul cîmpului, în căutarea hranei, nu cunoștea frica ; el își urma neabătut înaintarea, cotînd doar în fața unui mormînt străjuit de cruce. Pline de piozitate, brazdele făceau atunci o curbă înconjurînd cu mica lor tălăzuire acele mici insule, palme de pămînt însemnate cu cruci și peste care fluturau drapele. Bulgărele de pămînt mușcat de o gură lividă păstra în țărîna lui germenii creator al viitoarei pîini. Semînțele gata să germineze își pregăteau rădăcinile care aveau să ajungă ca tentaculele unei caracatițe pînă la craniile care cu cîteva luni în urmă nutreau speranțe glorioase sau ambiții monstruoase. Viața se reînnoia odată în plus.

Automobilul se opri. Călăuza alergă printre cruci, aplecîndu-se în dreptul fiecăreia pentru a putea descifra înscripțiile aproape șterse.

— Aici e !

Pe una din cruci găsise numărul regimentului.

Chichi și soțul ei săriră imediat din mașină. Coborî apoi și doamna Luisa, contractîndu-și fața cu o rigiditate dureroasă, pentru a-și ascunde lacrimile. În sfîrșit, toți trei se hotărîră să-l coboare și pe tată care dăduse la o parte învelitoarea. Bietul domn Desnoyers ! Atingînd pămîntul, picioarele sale șovăiau, apoi, începu să înainteze mișcîndu-și anevoie picioarele, în timp ce bastonul se scufunda adînc în brazde.

— Sprijină-te de mine, bătrânelul meu — murmură soția oferindu-i brațul.

Autoritarul cap de familie nu se mai putea mișca acum fără ajutorul alor săi.

Începu tristul și cumplitul marș printre morminte. Silabisind nume și rămânând uneori nedumerit în fața tăblițelor șterse, călăuza cercetă pădurea de cruci. În altă parte, René făcea același lucru. Chichi căuta singură, trecînd de la un mormînt la altul, în timp ce vîntul îi involbura vălurile negre.

De fiecare dată cînd se apleca, întorcîndu-și capul în fața unei inscripții pe care se trudea s-o descifreze, șuvițe de păr îi ieșeau de sub pălăriuța ei de doliu. Picioarele mici se așteptau în brazde. Și pentru a se deplasa mai ușor, își prinsese fusta lăsînd să se vadă o parte din adorabilul ei soclu. O atmosferă plină de voluptate, de viață, de dragoste și de frumusețe ascunsă, îi urmărea pașii peste acest pămînt al morții și al descompunerii.

Din depărtare se auzi vocea tatălui.

— Încă nimic... ?

Cei doi bătrîni începură să dea semne de nerăbdare, dorind să vadă cît mai curînd mormîntul fiului lor.

Se scursese o jumătate de oră și încă nu dăduseră de el. Mereu nume necunoscute, cruci anonime sau inscripții ce indicau matricola altor regimente. Domnul Marcel nu se mai putea ține pe picioare. Mersul pe pămîntul moale, de-a lungul brazdelor, era pentru el un chin. Începu să dea semne de exasperare... Vai ! Niciodată nu aveau să mai găsească mormîntul lui Julio.

Și părinții căutau. Capetele lor îndurerate se inclinau în fața tuturor crucilor ; de multe ori picioarele le alunecau în movila lungă și îngustă ce părea să indice conturul unui cadavru. Citeau numele... Nici acolo nu se afla ! Și continuau să înainteze pe asprul drum al speranțelor și al descurajării.

Chichi fu cea care anunță printr-un strigăt :

— Aici..., aici !

Bătrîni alergară, cu teama de a nu cădea la fiecare pas. Întreaga familie se strînse în jurul unei grămezi de pămînt ce avea forma unui coșciug peste care iarba puneă tot mai multă stăpînire.

La căpătii veghea o cruce, pe care, cu vîrfurile unui cuțit, fuseseră gravate litere adînci — operă pioasă a tovarășilor

de arme : „Desnoyers...” Urmau apoi, prescurtat, gradul, regimentul și compania.

Se statornici o liniște apăsătoare. Îngenunchiind imediat, doamna Luisa își fixă ochii asupra crucii : niște ochi enormi, înroșiți, dar secătuiți. Lacrimile o întovărășiseră până aici. Acum dispăruseră, respinse parcă de imensitatea unei dureri incapabile să suporte manifestări obișnuite.

Tatăl rămase pironit, privind cu uimire acel mormînt improvizat. Acolo, pentru totdeauna, acolo se afla fiul său... ! Nu avea să-l mai vadă niciodată ! Și-l imagina dormind în măruntaiele pămîntului, fără nimic care să-l protejeze, acoperit direct cu țărîna, așa cum îl găsisese moartea, în uniformă lui ponosită și eroică. Îl revolta gîndul și consideră un ultraj faptul că rădăcinile plantelor atingeau, poate, cu prelungirile lor același obraz pe care el îl sărutase cu dragoste, că ploaia șerpuia infiltrîndu-se de-a lungul corpului său. Își aduse aminte de grija deosebită pe care o avusese față de trupul său : băi dese, masaje, mînuirea armelor și boxul care-i dădea vigoare, dușurile reci, parfumurile distinse și discrete. Și toate astea ca să ajungă aici și să putrezească într-un lan de grîu, asemenea unui mușuroi de bălegar sau unui animal care căzuse sleit de muncă și fusese îngropat chiar în locul pe care se prăbușise !

Dorea să-și ia de îndată băiatul de acolo, dar se îngrozi la gîndul că nu putea s-o facă. Avea să-l mute de acolo cît mai curînd posibil, spre a-i înălța un mausoleu regesc... Și la ce va servi oare asta ? Va schimba doar locul unei grămezi de oase, în schimb, carnea lui, toată făptura, tot ceea ce-i dădea farmec rămînea acolo amestecat cu țărîna. Fiul bogatului Desnoyers se integrase pentru totdeauna solu-lui din Champagne. Ce nenorocire ! Oare pentru asta muncise el atît, adunînd milioane... ?

Măcar dacă ar fi cunoscut în ce condiții avusese loc moartea lui. Nu exista nimeni care să-i repete ultimele lui cuvînte. Nu știa dacă sfîrșitul fusese instantaneu, sau violent, dacă părăsise lumea cu un zîmbet de inconștiență sau dacă îndurase lungi ore de chin uitat pe cîmp, zvîrcolindu-se ca o reptilă, prăbușindu-se cuprins de o durere infernală mai înainte de a trece în neființă. Nu știa nici ce exista sub acel mușuroi de pămînt : un corp lovit de moarte de o mînă ascunsă sau un talmeș-balmeș de resturi informe... Oricum, nu avea să-l mai vadă

niciodată ! Julio, cel care îi umplea gândurile, avea să rămână pur și simplu o amintire, un nume ce va dăinui doar atît timp cît mai trăiau părinții lui, și care avea să se stingă, puțin cîte puțin, îndată după dispariția lor... !

Un suspin și un geamăt îl făcu să tresară... Dar în aceeași clipă își dădu seama că el fusese cel care își subliniasse astfel gândurile.

Sotia se afla la picioarele lui. Avea ochii uscați și se ruga, se ruga singură, și în disperarea ei își fixase privirea pe cruce cu o tenacitate hipnotică...

Acolo se afla fiul ei, culcat aproape de genunchii ei, ca pe vremea cînd era copil, în leagăn, și cînd veghea la sănătatea lui... Exclamațiile de durere ale tatălui se împleteau mai departe cu gândurile sale, cu o tristețe descurajatoare, fără cuvinte pline de minie. Și nu avea să-l mai vadă niciodată... ! Asta era adevărat !

Chichi, prin prezența ei, întrerupsese reflexiile dureroase ale celor doi. Alergase pînă la automobil și se înapoiasse cu un braț de flori. Atîrnă o coroană de cruce ; așeză o ramură enormă la baza acesteia. Apoi, gravă și încruntată ca și cum ar fi îndeplinit un rit religios, împrăstie o ploaie de petale pe întreaga suprafață a mormîntului, întovărășind ofranda cu glasul gândurilor ei :

— „Ție, care ai iubit atît de mult viața pentru frumusețile ei... Ție, care ai știut să te faci iubit de femeii...”

Plîngea în suflet amintirea lui cu admirație și cu durere, deopotrivă. De nu i-ar fi fost soră, ar fi dorit să-i fie iubită.

Și, sfîrșind de presărat petalele, se îndepărtă, spre a nu tulbura cu prezența ei durerea zdrobitoare a părinților.

În fața inutilității jeluirilor sale, în domnul Marcel se trezi năvalnic vechiul său caracter, urlînd împotriva Destinului.

Privi la orizont, acolo unde își închipuia că trebuiau să se afle dușmanii, și își strînse pumnii cu furie. Crezu că vede bestia, eternul coșmar al oamenilor... Oare răul va rămîne nepedepsit, așa cum s-a întîmplat de atîtea ori... ?

Nu exista justiție ; lumea era un produs al întîmplării ; totul era minciună, cuvinte de mîngîiere pentru ca omul să suporte, fără să se sperie, părăsirea în care trăiește.

I se păru că în depărtare răsuna galopul celor patru cavaleri ai apocalipsului zdrobind omenirea. Îl văzu pe flăcăiandru, de o robustețe brutală, cel cu sabia războiu-

lui ; pe arcaș, cu zimbet respingător purtînd săgețile ciu-
mii ; pe avarul chel, cu balanțele foamei ; cadavrul călare
cu secera morții în mîini. Îi recunoscă ca pe singurele
divinități apropiate și teribile care își făceau mereu
simțită prezența. Restul nu reprezenta decît un vis. Cei
patru cavaleri, în schimb, constituiau realitatea...

Deodată, printr-un fel de telepatie i se păru că citește
ceea ce gîndea femeia aceea cernită de la picioarele lui.

Împinsă de propriile sale nenorociri, mama evoca și
nenorocirile altora. Și ea privise orizontul. I se păru că
vede dincolo, peste linia unde se aflau dușmanii, o
defilare cernită, asemănătoare cu cea a familiei sale. O
văzu pe Elena împreună cu copiii ei rătăcind printre
morminte și căutînd un nume iubit, apoi căzînd în
genunchi în fața unei cruci. Vai ! Dar această alinare a
durerii n-o putea cunoaște pe deplin. Îi era cu neputință
să treacă peste linia aceea imaginară pentru a căuta un
alt mormînt. Și dacă ar fi putut trece cîndva, nu avea să-l
găsească deoarece corpul iubit se pierduse pentru
totdeauna în gropile comune din liniile franceze, a căror
vedere o făcuse să-și reamintească, puțin înainte, de ne-
potul Otto.

— Doamne, pentru ce am venit pe aceste meleaguri ?
De ce n-am continuat să trăim în locurile în care ne-am
născut... ?

Înțelegînd acele gînduri, Desnoyers revăzu în amintire
cîmpia imensă și verde a fermei unde o cunoscuse pe
soția sa. Avu impresia că aude chiar ropotul de copite al
turmelor de vite. Se gîndi apoi la centaurul Madariaga și
la noaptea aceea liniștită, cînd, sub sclipirea rece a stelelor,
proclama bucuria păcii, înfrățirea sfîntă prin muncă a
unor oameni din cele mai diverse colțuri ale lumii,
belșugul și lipsa de ambiții politice.

Acum, la rîndul lui, gîndindu-se la propriul fiu, repeta
plin de amărăciune cele spuse de soția sa : „De ce-am
venit... ?” Și solidar durerii, compătimi pe cei de cealaltă
parte. Suferința era asemănătoare : și ei își pierduseră
copiii. Durerile omenеști erau la fel pretutindeni.

Dar izbucni din nou, revoltîndu-se împotriva milei sale.
Karl fusese partizanul războiului ; făcuse parte din acea
categorie care considera războiul o stare de dezvoltare a
capacităților omului și pe care îl pregătise cu provocările
sale. Și dacă războiul îi devorase copiii, aceasta îi fusese

răsplata ; nu meritau să fie jeliți. Însă el, care întotdeauna iubise pacea ! El, care avusese doar un singur fiu, unul singur..., și îl pierduse pentru totdeauna... !

Avea să moară, știa sigur acest lucru... Îi mai rămăseseră doar câteva luni de trăit. Curînd avea să dispară și biata tovarășă de viață care în acele momente se ruga la picioarele lui. Unei lovituri ca această cu greu se mai putea supraviețui. Și de altfel, nu mai aveau nici un rost în viață.

Pe fiica lui o preocupau doar problemele personale ; se gîdea la formarea unei familii aparte ; se născuse în ea acel instinct puternic de independență ce separă pe copii de părinți, pentru ca umanitatea să se afle într-o permanentă reînnoire.

Singurul care ar fi putut să consolideze familia, să-i perpetueze numele, fusese Julio. Familia Desnoyers murise ; fiii fiicei lui aveau să poarte numele Lacour... Totul se sfîrșise.

Gîndindu-se la apropiata sa moarte, domnul Marcel simți o oarecare satisfacție. Era chiar nerăbdător să părăsească această lume cît mai curînd. Nu mai dorea să vadă finalul aceluia război care îl preocupase atît de mult. Indiferent de sfîrșit, rezultatul avea să fie rău. Chiar mutilată fiind, bestia avea să reînvie peste ani, ca o tovarășă permanentă a oamenilor... Pentru el însă lucrul cel mai important era faptul că războiul îi răpise fiul. Totul devenea cenușiu, totul devenea negru... Lumea avea să piară... El avea să se odihnească.

Chichí se urcase pe o ridicătură sub care odihneau, poate, cadavre. Încruntată, privea cîmpia. Morminte..., numai morminte ! Amintirea lui Julio trecuse pe planul al doilea în gîndurile ei. Oricît l-ar fi plîns, nu-l mai putea învia.

Privind acele cîmpuri ale morții, gîndurile ei se îndreptau doar la cei vii. Își întoarse ochii într-o parte și în alta, ținîndu-și cu ambele mîini fusta agitată de vînt.

René se afla la poalele ridicăturii. Și, după ce privi mormintele, Chichí se opri și asupra lui de mai multe ori, făcînd parcă o legătură între soțul ei și morții care zăceau în acele locuri. Își expusese și el viața în bătălii ca și aceia... !

— Și tu, bietul meu soț — continuă ea cu voce puternică — te-ai fi putut afla în clipele acestea sub o

moviliță de pământ, avînd la cap o cruce de lemn, la fel ca atîți nefericiți... !

Sublocotenentul schiță un zîmbet plin de melancolie. Era adevărat.

— Vîno, urcă-te aici — spuse Chichî, cu autoritate. Vreau să-ți spun ceva.

Ajuns lîngă ea, îl apucă cu brațele pe după gît, și îl strînse cu putere peste magnoliile care, ascunse de pieptul ei, împrăștiiau un parfum de viață și de dragoste ; îl sărută apoi cu patimă pe gură, îl mușcă, uitînd de fratele ei și de cei doi bătrîni care plîngeau colo, jos, dorind moartea... ; și faldurile fustei ei, libere în bătaia vîntului, se mulau cu eleganță pe superba curbura a unor șolduri de amforă.

Parîș, noiembrie 1915 — februarie 1916

CUPRINS

<i>Către cititor</i>	5
--------------------------------	---

PARTEA ÎNTII

I. În grădina din La Chapell expiatoire	11
II. Madariaga	39
III. Familia Desnoyers	72
IV. Vărul de la Berlin	105
V. Unde apar cei patru cavaleri	128

PARTEA A DOUA

I. Invidiile domnului Marcel	157
II. Viață nouă	173
III. Retragera	191
IV. Lîngă grota sacră	223
V. Invazia	246

PARTEA A TREIA

I. După Marna	317
II. În atelier	328
III. Războiul	341
IV. Nu s-a născut omul care să-l omoare	368
V. Cîmpuri ale morții	383

Lei 11,50